گۈلىستان

(ئەدەبىي تەرجىمىلەر مەجمۇئەسى)

(5)

گۇلىستان

(ئەدەبىي تەرجىمىلەر مەجمۇئەسى)

(5)

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

جۇڭگو ئەدەبىياتىدىن

ھىكايە ئىجادىيىتى توغرىسىدا

——ئاز سانلىق مىللەتلەر ئاپتورلىرىغا سۆزلەنگەن نۇتۇق

ۋاڭ مېڭ (1) .....

سۇزۇك كۆلچەك .....جاڭ ۋېي(50)

ئەگىپ ئاققان ئۆزۈن دەريا.....پېڭ جيەنمىڭ (78)

كىشىلەر ئارا.....ۋېي شىن (112)

ئۇچ پارچە ئىسسىق ئەسەرنى سۆيۈنۈپ ئوقۇدۇم

——«سۇزۇك كۆلچەك»، «ئەگىپ ئاققان ئۆزۈن دەريا»، «كىشىلەرئارا»نى ئوقۇغاندىن كېيىن.....تاڭ جۇ(154)

قىرغاقتىكى كۆز.....جىڭ يى (بەيزۇ) (165)

توشقان تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا.....جېڭ ۋەنلۇڭ (191)

سوۋېت ئەدەبىياتىدىن

ۋىكا.....س. ۋورونىن (212)
يۇشكا..... پىلاتونوۋ(227)
ئۇچىنچى ئوغۇل..... پىلاتونوۋ(244)
پلاتونوۋ ۋە ئۇنىڭ ھىكايىلىرى.....جۇكېشىن(256)
مۇزىكا پىرى.....گ. گۇلىسيا(267)
ئىسكرىپكىچى كوچىدا .....(267)
مۇزىكانتنىڭ دەپنە مۇراسىمى.....(281)
غالجىر ئىت .....يېۋگىنىي مارسايېۋ(294)
ئىلمىي مۇدىرىسىيەت (چېخوۋ قا تەقلىت) .....س. خازانوۋ(331)
بۇلاق بېشىدىكى مۇھەببەت كۇيى.....تۇپەن مېنەن(339)
يۇمۇرلار.....(49) (153) (164) (243) (266)

هکایهٔ بجادیستی توغرسدا

ـــــ ئاز سانلیق مللەتلەر ئاپتورلىرىغا سۆزلەنگەن نۇتۇق

ۋالك مېك

بۇگۈن ئىختىيارەن سۆزلەپ ئۆتىمەن. پروزا ئىجادىيىتى توغرىسىدا، ئاساسلىغى هىكايە ئىجادىيىتى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتمەكچىمەن.

ئالدى بىلەن بىر نەرسىنى ئەسكەرتىپ قويايكى، بۇگۈن نەزىرىيە ئۇستىدە توختالمايمەن، چۈنكى نەزىرىيە هامان شەيئىلەرنىڭ ئورتاق خاراكتېرى ۋە ئومۇمى قانۇنىيىتىنى كۆزدە تۇتىدۇ، شۇڭا نەزىرىيىنىڭ ئومۇمى يۇزلۈك يېتەكچىلىك ئەهمىيىتى بولۇشى كېرەك. ئورتاق خاراكتېرغا، ئومۇمى يۇزلۈك ئەهمىيەتكە ئىگە نەرسىلەر ئۇستىدىمۇ توختالماقچى ئەمەسمەن، چۈنكى ئۇ نەرسىلەرنى يولداشلار گېزىت-ژورنالىلاردىن، كىتابىلاردىن ئۇگىنىپ بىلىپ بولغان، بۇ جەهەتتە يولداشلار مەندىن ئوبدانراق بىلىشى مۇمكىن. يەنە كېلىپ ئەدەبىي هادىسىلەر تولىمۇ مۇرەككەپ بولىدۇ. مەن هەمىشە شۇنى هىس قىلىمەنكى، ئەدەبىي ئىجادىيەت ئۇستىدە توختىلىش گويا قارىغۇنىڭ پىلنى سىلىغىنىدەك بىر ئىش ئىكەن،

پلىنكۇ بۇرنىنى سلىغىنى پىل ئاغامچىغا ئوخشايدىكەن دەسە، پلىنكۇ پۇتىنى سلىغىنى پىل تۆۋرۈكىكە ئوخشايدىكەن دەيدۇ، پلىنكۇ قوسغىنى سلىغىنى پىل تامغا ئوخشايدىكەن دىئىنىدەك، ھەركىم ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ تۇگىمەس مۇنازىرىگە چۈكىدۇ. ئەملىيەتتە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە قارىماققا بىر بىرى بىلەن ئىنتايىن قارىمۇ ـ قارشى بولغان پىكىرلەرنى ئۇلاق، ھەركىم ئۆز گېپىنى يورغىلاتقىنى بىلەن، ھەر بىرى پەقەت بىر قىسىم داۋلىنلا قويىدۇ، خالاس. ئۇنىكۇ داۋلىسىنى خاتامكەن دىسەك، بەزى يەرلىرى توغرا چىقىپ قالىدۇ؛ ئۇنىكۇ داۋلىسىنى ناھايىتى توغرا دىسەك، ئومۇمى ئەھۋالىنى ئۆز ئىچىگە ئالالمايدۇ. مېنىكۇ بۇگۈن بۇ يەردە سۆزلىگەنلىرىمۇ قارىغۇنىكۇ پىلىنى سلىغىنىدەك بىر ئىش بولۇشى مۇمكىن. مەن بۇگۈن پلىنىكۇ قەيىرىنى سلاپ سالىمەنكىن ـ تاكۇ، پلىنىكۇ قۇيرۇغىنى سلاپ قېلىشىمۇ مۇمكىن، ياكى قۇلغىنى سلاپ قالارمەن بەلكىم. ئەدەبىي ئىجادىيەتتە يەنە كىشىنى تولىمۇ بىزار قىلىدىغان ۋە ئاۋارە قىلىدىغان بىر ئىش بار، ئۇ بولسىمۇ ئۇنىڭدا مۇستەسنالىق بەك كۆپ بولىدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى قانۇنىيەتنىكۇ، ھەتتا ئەكۇ ياخشى قانۇنىيەتنىگىمۇ مۇستەسنالىغى بولىدۇ، ئۇ ھەقىتە ئېنىق بىر نەرسە دىيىش ئاسان ئەمەس. ئالايلۇق، ئومۇمەن ئېيتقانىدا، بىز باش تېمىنى ئالدىن بەلگىلۈيلىشقا، ئىسخىماتىك ئۇقۇمغا قارشى تۇرىمىز. لېكىن ئەدەبىيات تارىخى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئەدەبىيات تارىخىدىن بىرقانچە مىسال كۆرسىتىپ، پالانى ـ پالانىلار پالانى ئەسىرىنى يازغانىدا ئاۋال ئۇقۇم جەھەتتە ئويلىنىۋېلىپ، باش تېمىنى بەلگىلىۋېلىپ، ئاندىن ماتېرىيال توپلاپ، كومپوزىتسىيەسىنى قۇراشتۇرۇپ، ئوبدان ئەسەر

یاراتقان ئىدنىغۇ، دەپ تۇرۇۋېلىشى تامامەن مۇمكىن. بۇنداق مىسالارنى تاپقىلى بولىدۇ، مانا بۇ شامال كىرمەيدىغان مۇستەھكەم ئىمارەت. يەنە ئالايلۇق، ياش يولداشلارنىڭ يېزىقچىلىق مەشقى مەسلىسىدە، ئادەتتە بىز ئۇلارغا ئىشنى كىچىك نەرسە يېزىپ كۆرۈشتىن باشلاشقا، ئاۋال بىرەر-ئىككى بەت كەلگۈدەك بىرەر پارچە نەسىر يېزىپ، گېزىت-ژورناللارنىڭ بۇلۇڭ-پۇچقاق-لىرىدىن بولسىمۇ ئورۇن ئېلىپ، ئاستا-ئاستا، ئاز-ئازدىن چوڭراق نەرسىلەرگە تۇتۇش قىلىشقا مەسلىھەت بېرىمىز. مۇبادا بىرەر ياش ھەۋەسكارنىڭ باش بۇرنىدىلا بىر دۆۋە ئەسەر كۆپىيىسىنى ئېلىپ كەلگەنلىگىنى كۆرسەك، كۆپىنچە، ئۇنىڭدىن غەم يەيمىز، شۇنداقلا بېشىمىزمۇ قاتمىدۇ. ئەمما ئەدەبىيات تارىخى بۇنداق ئەھۋاللارىدىنمۇ خالى ئەمەس، مەسىلەن، شولوخوۋ «تىچ دون» رومانىنى يېزىشقا كىرىشكەندە ناھايىتى بەك ياش بولۇپ، تېخى 20 ياشقىمۇ توشمىغان ئىدى. شۇڭا، قانۇنىيەتنى ئىخچاملىماقچى بولغانلار، كۆپ ھاللاردا، تامغا ئۇسۇۋالىدۇ. بۇ گەپلىرىم قانۇنىيەتنى قىلچىمۇ ئىنكار قىلمايدۇ، مۇستەسنالىق بار دەپ قانۇنىيەتنى ئىنكار قىلۇەتسەك بولمايدۇ، ئوخشاشلا، قانۇنىيەت بار دەپ مۇستەسنالىقنى ئىنكار قىلۇەتسەكمۇ بولمايدۇ. يۇقۇرىدىكىدەك ئىككى سەۋەپ تۇپەيلىدىن، بۇڭۇن مېنىڭ سۆزلىگەنلىرىم پىشمىغان ئوي-پىكىرلەر بولۇپ، بۇلارنى ئۆزەمنىڭ تولۇق پىكرىم دېيىشكىمۇ بولمايدۇ. كۆپچىلىكنىڭ رەددىيىسىنى قارشى ئالىمەن.

بىرىنچى، پىروزا، ئالدى بىلەن، تۇرمۇشنى بايقاش بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

تۇرمۇش، ئەلۋەتتە، ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ شۇنداقلا

ئۇنىڭدا پەرقمۇ بولىدۇ. ئېيتايلۇق، ئىشچى، دېخان، ئەسكەرلەرنىڭ بىرىنچى سەپتە كۆرەش قىلىدىغان تۈرمۈشى بولىدۇ، ئىجتىمائى تۈرمۈش، سىياسى تۈرمۈش، خۇسۇسى تۈرمۈش، ئائىلىۋى تۈرمۈش، مەنىۋى تۈرمۈش، مۇھەببەت تۈرمۈشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا تۈرمۈشلارمۇ بولىدۇ.... تۈرمۈشنىڭ ئۆزى گۈزەل-كۆركەم، خىلمۇ-خىل، ئىنتايىن مول ۋە كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى چېرتىپ تۇرىدىغان بولۇشى كېرەك، دەيمىز. ئەمما، تۈرمۈشنىڭ ئۆزىمۇ يەنە چىگىش بولىدۇ، بەزى چاغلاردا بولسا بىر خىلىلا ۋە تەكرار، تولىمۇ ئاددى بولىدۇ. ئاددى دېگەنلىك، كۆپ ھاللاردا، يېنىدىكى-لەرگە ئۆزگىچە، ئاجايىپ تۇيۇلۇشى بولىدۇ. سەن شۇ ئىشنى ئۆز قولۇڭ بىلەن قىلىپ كۆرسەڭ، ئۇ ئىش ساڭىمۇ ناھايىتى ئاددى بولۇپ تۇيۇلىدۇ. بىز ھىكايە يازىدىغانلاردىمۇ ئاشۇنداق خۇسۇسىيەت بولۇشى كېرەك، بۇ خۇسۇسىيەت ئۇنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قېلىشى لازىم، يەنى ئاددى، چىگىش ھەتتا بىر خىلغىنا، تەكرار، كۆرۈنۈشى كىشىنى ھەيران قالدۇرمايدىغان كۇندىلىك تۇرمۇشتىن كىشىنى مەپتۇن قىلارلىق، قىزىقارلىق، شېئىرىي پىكىرگە باي، گۈزەل، كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان ۋە تەربىيەۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ۋەقەلەرنى سېزىۋېلىشقا ماھىر بولۇش كېرەك.

بايا مەن بىر قاتار سۈپەتلەرنى تىزىپ ئۆتتۇم، ئەمىلىيەتتە بولسا 3 جۈملىلا سۆز: بىرىنچى جۈملىسى مەپتۇن قىلارلىق ۋە قىزىقارلىق بولۇش كېرەك دېگەنلىك. بىز ھىكايە يېزىشتا، ئالدى بىلەن تۇرمۇشتىكى بەزى ۋەقەلەر بىزنى مەپتۇن قىلىۋالغان بولىدۇ. "مەپتۇن قىلىش"مۇ خىلمۇ-خىل بولىدۇ: ئۇ تازا بەك

كۆلكىلىك، ئاجايىپ يۈمۈرلۈق بولغاچقا، بىزنى مەپتۇن قىلمۇۋلىشى مۇمكىن؛ ياكى كىشىنى بەكمۇ ھەيران قالارلىق، كىشىنىڭ يۈرىگىنى زىلزىلىگە سالىدىغان بولۇشى مۇمكىن؛ ياكى ئۇ ۋەقەلىك ئاجايىپ ئەگرى-توقاي، تولمۇ يېڭى، زادى ئاڭلاپ باقمىغان بولغاچقا، بىزنى مەپتۇن قىلمۇالالىشىمۇ مۇمكىن؛ ياكى قانداقتۇ بىرەر سەۋەب-لەر تۈپەيلىدىن، گەرچە ئۇ ناھايىتى ئادەتى بولسىمۇ، بىزنى مەپتۇن قىلمۇۋلىشى مۇمكىن، چىرايلىقراق قىلىپ ئېيتقانداك، مانا بۇ تۈرمۇشتىكى سېھرىي كۈچنى سەزگەنلىك بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. تۈر-مۇشقا ئىنتايىن سوغاق مۇئامىلە قىلىدىغان، تۈرمۇشتىن بىزار بولۇپ يۈرىدىغان كىشىنىڭ بىرەر ھىكايە-رومان يېزىپ چىقالىشى ناھايىتى تەسقۇ دەيمەن. بەزى غەرپ يازغۇچىلىرى ئۆز ئەسەرلىرىدە تەركى دۇنيالىقنى تارقىتىپ، تۈرمۇشنى كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان، ئۇمىت-سىزلەندۈرىدىغان، مەنىسىز قىلىپ ئىپادىلەيدۇ. ئەمىلىيەتتە بولسا ئۇنىڭ ئۆزى پۈتۈنلەي ئۇمىتسىزلىككە چۆككەنمۇ ئەمەس، ئەگەر ئۇ پۈتۈنلەي ئۇمىتسىزلەنگەن بولسا، ئۇنىڭ ئەسەر يېزىش پائالىيىتىنىڭ ئۆزىنى چۈشىنىپ بولمايدۇ. ۋاھالەنكى، "كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان، ئۇمىتسىزلەندۈرىدىغان، مەنىسىز" بولغان ئىسكەن، ئۇ ھالدا، ئەسەر يېزىپ نېمە قىلاتتى؟ ئەسەردە ئۇنىڭ ئاشۇنداق ئازاپلىرىنى كۆپلەپ تارقاتقانلىغى ۋە ئىپادىلىگەنلىگى ئۇنىڭ تۈرمۇشقا نىسبەتەن مەلۇم ئىزدىنىشتە بولۇۋاتقانلىغىنى، ئۆز ئارزۇ-ئارمانلىرىغا يېتەلمەيۋاتقان-لىغىنى، شۇڭا تۈرمۇشنى قاغاۋاتقانلىغىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. مېنىڭ ھىس قىلىشىمچە، تۈرمۇشنىڭ، بىز ئۇچۇن ئېيتقاندا، سېھرى مەپتۇن قىلالىشى سېھرىڭ ئىجادىيىتىگىدە ئۇنىڭ ئالدىنقى شەرت بولغانلىغىدۇر. ئەگەر سېھرى ئۇ مەپتۇن قىلالمىسا، گېزىت-ژۇر-

نا للار ساڭا ماقالا هاۋالا قىلسا، ھەتتا ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن هاۋاله قىلغان بولۇشى، يازغۇچىلىق شۆھرىتى سېنى مەپتۇن قىلمىغان بولۇشى، ھەتتا سەل زەردە بىلەنرەك ئېيتقاندا، قەلەم ھەقمۇ ئازدۇر ـ كۆپتۇر مەلۇم سەھرىيى كۆچىگە ئىگە بولغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئەمما ئۇنى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدىكى سەھرىي كۆچ بىلەن، شۇنداقلا تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدىكى مەپتۇن قىلارلىق كۆچ بىلەنمۇ سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. گەپنىڭ بىرىنچى جۈملىسى مانا مۇشۇ.

ئىككىنچى جۈملىسى ــ ئۇ گۈزەل، شېئىرىي پىكىرگە باي بولۇشى كېرەك. بۇنى بۈگۈن تەكىتلەشنىڭ ئالاھىدە ئەھمىيىتى بار دەپ ئويلايمەن. چۈنكى، بالايى ـ ئاپەتلىك 10 يىل قالايمىقانچىلىغى ئارقىسىدا ھازىرقى بەزى ياشلار بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزنى قىلچە مەنسى يوق، ياشاشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق دەيدىغان ئىدىيە ۋە كەيپىياتنا بولماقتا. ئۇلارنىڭ ئالدىدا قىينىچىلىق بار، ئەلۋەتتە، ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسى، ئۆي مەسىلىسى، نىكاللىنىش ـ مۇھەببەت باغلاش مەسىلىسى ۋە باشقا مەسىلەر بار، ياشلارنىڭ قىينىچىلىغى ناھايىتى كۆپ. لېكىن، ھەرقانچە زور قىينىچىلىقمۇ تۇرمۇشنى بېسىپ چۈشمەسلىگى كېرەك، بېسىپ چۈشۈشمۇ مۇمكىن ئەمەس، ياشاش قىزغىنلىغىنى، ياشاش جاسارىتىنى يىمىرىۋەتمەسلىگى كېرەك، يىمىرىۋېتەلمىشمۇ مۇمكىن ئەمەس. ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى ياكى ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانماقچى بولغان كىشى تۇرمۇشتىكى شېئىرىي پىكىرگە باي بولغان گۈزەل نەرسىلەرنى سېزىۋېلىشقا ماھىر بولۇشى كېرەك. كۆپ چاغلاردا، بايا تىنى يۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، رەزىل نەرسىلەرگە بولغان سەزگۈرلۈك، كۆپىنچە، گۈزەللىككە تەشنا بولغان يۈرەكتىن چىقىدۇ. ئەگەر سەن

گۈزەللىككە تەشنا بولمىساڭ، رەزىل نەرسىگە نىسبەتەن سەزگۈر بولالمايسەن، بۇمۇ خۇددى تازلىقتا ئىنتايىن بەك رىئايە قىلىدىغان بىر كىشى پاسكىنا، مەينەتچىلىككە ئالاھىدە سەزگۈر بولغىنىدەك بىر ئىش. شۇڭا، گەرچە ئەدىبىي ئەسەرلەردە بەزىدە رەزىل نەرسىلەر تەسۋىرلەنگەن بىلەنمۇ، لېكىن ئۇ گۈزەللىككە بولغان تەشنالىقتىن كېلىپ چىققان بولىدۇ.

ئۇچىنچى جۈملىسى ــ ھىكايە ھامان تەرىپىدىن ئەھمىيەتلىك ئىگە بولۇشى، كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلارلىقلا تۈيۇلغىنى ھىكايە بولۇپ شەكىللەنىۋەرمەيدۇ. تاڭ سەھەردە ئورۇندىن تۇرۇپلا دەل-دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدىكى قىرونى كۆرسىڭىز، كىشىنى مەپتۇن قىلارلىق تۇيۇلىدۇ. كوچىغا چىققانىدا چىرايلىق بىرەر قىزنى كۆرسىڭىزمۇ مەپتۇن قىلارلىق تۇيۇلىدۇ. ئەمما بۇ نەرسىلەر بولغان بىلەنلا كۈپايە قىلمايدۇ، بىزنىڭ دۆلىتىمىز ئۈچۈن ئېيتقانىدا تېخىمۇ شۇنداق. بىز ئەدىبىياتنىڭ ئىدىيىۋى قىممىتىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىمىز، ئىشقىلىپ كىشىنى پىكىر قىلدۇرىدىغان، كۆپرەك ئويغا سالىدىغان نەرسىلەر، ئىلھاملاندۇرارلىق نەرسىلەر بولۇشى كېرەك-تە. ئويلايمەنكى، تۇرمۇشتىن يۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك بىر قاتار سۈپەتلەرگە مۇناسىپ نەرسىلەرنى سىزىۋېلىشقا ماھىر بولغان كىشىلەر-نىڭلا يازغان ھىكايىسىنىڭ ئەسەرلىك قىممىتى بولىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، پروزا بىر خىل ئىجادىيەت ھىساپلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ سېنىڭ تۇرمۇشنى بايقىشىڭدىن كېلىدۇ. باشقىلار تېخى بايقىمىغان نەرسىلەرلا بايقاش بولىدۇ.

ئۇنداق بولماي، باشقىلار بىلەن بىللە بىر قۇر كۆرۈشلا بايقاش

بولمايدۇ. بايقاش بىر خىل ئىجادىيەت، شۇنداقلا تۇرمۇشتىكى بىر خىل ئىزدىنىش ۋە ئىزلەشتۇر. بۇنداق ئىجادىيەت ئەسىرىگىنىڭ كىتابخانلىرى ئۆچۈنلا يېڭى نەرسە بولۇپ قالماستىن، ئاپتۇر ئۆچۈنمۇ يېڭى بىر نەرسىدۇر. مەن يېزىقچىلىق مەشقى بىلەن شۇغۇللانمىغان گۆدەك ۋاقتىمدا يازغۇچىلارغا، ئۇلارنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ نەرسىلەرنى يازالغانلىغىغا ئاجايىپ بەك ھەيران بولۇپ كېتەتتىم، ئىچىمدە، ئۇلارنىڭ مىڭىسى نېمە دېگەن چوڭ-ھە، شۇنچىۋالا كۆپ نەرسىنى سىغدۇرۇپ كېتەلەيدىكەن، دەپ ئويلاپ قالاتتىم. مەن تېخى شۇنداقمۇ ئويلايتتىم: يازغۇچىنىڭ مىڭىسىدە چوقۇم نۇرغۇن ئەسەر ساقلاپ قويۇلىدىغان بولسا كېرەك، خۇددى ئارخىپ ئىشخانىسىدىكىگە ئوخشاش، بىر تارتمىنى ئاچسا، بىر ئەسەر چىقىدىغان، بۇ تارتمىنى ئېچىپ ھىلىقى ئەسەرنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن ئۇ تارتما قۇرۇق بولۇپ قالىدىغان، بىرقانچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، يەنە بىر تارتمىنى ئېچىپ يەنە بىر ئەسەرنى چىقارسا كېرەك... ئەمىلىيەتتە ئۇنداق ئەمەسكەن. ئەگەر راستىنلا شۇنداق بولغان بولسا، بۇ مىڭە بەك ئېغىر بولۇپ كەتكەن بولاتتى، ئەگەر كەم بولغانىدىمۇ 120 كىلوگرام كېلەتتى. مىڭىدە تەييار قاچىلاغلىق نەرسە بولمايدۇ. كېيىنچە بىلدىمكى، ئەسەر يېزىش جەريانى ئەسەر ئاپتورى ئۆچۈنمۇ بىر ئىجادىيەت ئىكەن، ئۇمۇ بارا-بارا شۇنى سېزىۋالىدىكەنكى، ئەسەرنى يېزىپ بولغانىدىن كېيىن، ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ ھاڭ-تاڭ بولۇپ كېتىپ: ۋاي-ۋوي! تۇرمۇش ئەسلىدە مۇنداق ئىكەنغۇ، تۇرمۇشتىن مەن تېخى مۇنداقمۇ تەسىرات ئاپتىكەنمەنا! دەپمۇ قالىدۇ. ئىجادىيەت توختاپ قالمايدىغان بىر جەريان، توختىماي بايقاپ، توختىماي ئىجات قىلىپ بارغاندىلا، ئۇ ناھايىتى كۆپ

نەرسىلەرنى يېزىپ چىقالايدۇ. بۇ باسقۇچتىكى ئىجادىيەت ئاياقلاش-قاندىن كېيىن، يەنە باشقا تۈرمۇش خام ماتېرىياللىرىنى، ھەر خىل تەسىراتلارنى قايتىدىن تەپىلارلاپ، ئۇلارنى رەتكە تۈرغۇزۇپ قۇراشتۇرۇپ چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن بۇنداق يولدا مېڭىشنى زادى ياقتۇرمايمەن ھەم ھەممەيلەننىڭ بۇ يولدا ماڭماسلىغىنى تەكلىپ قىلىمەن، ئۇ قايسى دېگەندە، ئەندىزىگە "سېلىش"تۇر، يەنى ئەسەرنى تۈرمۇشتىن ئىزلەپ يۇرۇپ بايقىماي، دورامچىلىق قىلىپ، باشقىلارنىڭ ئەندىزىسىگە سېلىپ يېزىشتۇر. ھازىر گېزىت-ژورنالىلاردا بايقاش روھى بىلەن تولغان ئەسەرلەر ناھايىتى تولا، ئەمما ئەندىزىگە سېلىپ، دوراپ يېزىشتىن خالى بولالمىغان نەرسىلەردىكى ئوخشاشلىق ھادىسىلىرىمۇ بەك ئېغىر.

تەھرىر بۆلۈمى تاپشۇرۇۋالغان ئەسەرلەر بىرقانچە تۈركە بۆلۈنىدۇ. مەن ئۆلاردىن ئىككى خىلىنىلا سۆزلەپ ئۆتەي: بىر خىلى، ئەسەرنى قولغا ئېلىپ قارىسىڭىز، ھېچ نەرسە كەم ئەمەستەك قىلىدۇ، پېرسۇناژ دىسكىز پېرسۇناژمۇ بار، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىنى دىسكىز خاراكتېرىمۇ بار، ئەسەرنىڭ باشلىنىشىمۇ، چۈشۈرگۈسىمۇ تولۇق يېزىلغان، قۇرۇلۇشى ئاساسەن مۇكەممەل-تولۇق، تېماتىك ئىدىيە-سىمۇ نۆۋەتتىكى تەلەپكە ئۇيغۇنىدەك قىلىدۇ، ئۇنىڭدا قاراڭغۇ تەرەپىمۇ پاش قىلىنغان، يەنە كېلىپ بەك چېكىدىن ئېشىپمۇ كەتمىگەن، خىلى جايىدا بولغان، چۈشۈرگۈسىگە تېخى بىرقانچە كېلىمە جاراڭلىق سۆزلەرمۇ قېتىلغان، سۆز-جۈملىلىرىمۇ راۋان چىققان، قۇرۇق گەپلەر كۆپىمۇ ئەمەس، ھازىرلا ئېلان قىلىشقا بولىدىغاندەكلا تۇرىدۇ، ئەمما ئۇنىڭدا بىرلا نەرسە يەنى تۈرمۇشتىكى بايقاش كەم. يەنە بىر خىل ئەسەرلەرنى ئالساق، ئۇنداق ئەسەر-

لەرنى باشتا زادى ئېلان قىلىشقا بولمايدىغانىدەك ھېس قىلىسىز، چۈنكى تېخى رەسمى شەكىللىنىپ بولمىغان، تېخى كاللەك-كاللەك پېتىدىكى خېمىرغا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭدا سۇ تەركىۋىمۇ، قۇرۇق ئۇنمۇ بارىدەك قىلىدۇ، ئەمما تېخى نان قىلىپ پىشۇرۇلمىغان، رەسمى تۈسكە كىرمىگەن، شۇنداق بولغان بىلەن ئۇنىڭ ئىچىدە ھەقىقەتەن بايقاشقا ياتىدىغان بەزى نەرسىلەر بار. ئەسەرنى كۆرۈپ مەلۇم يېرىگە كەلگەندە، ھەقىقەتەنمۇ سىزنى "بەللى، كارامەت" دىگۈزۈۋېتىدىغان جايلىرى بار. بەزى چاغلاردا ئاشۇنچىلىك بايقاشىمۇ ئەسەرنىڭ قىياپىتىنى باشقىچىلا تۈسكە كىرگۈزۈۋېتىدۇ، گەرچە ئاپتور ئۇ ئەسەرنى لايىقەتلىك قىلىپ يېزىپ چىقالمىغان، باشلىنىشىنمۇ، چۈشۈرگۈسىنمۇ قاملاشتۇرالمىغىنى بىلەن، ئۇنىڭدا ئاپتورنىڭ تۈرمۇشتىن ئالغان ئۆزگىچە تەسىراتى، ئۆزگىچە بايقىشى بار. گەرچە بىرمۇنچە جاپالارنى تارتىپ، بىرمۇنچە ئەگرى-توقاي يوللارنى باسقىنى بىلەن يىراقنى نەزەردە تۇتقانىدا، كېيىنكى بىر خىلىدا كۆپىنچە ئىجادىيەت ئىستىقبالى بولىدۇ. باشتىكى بىر خىلى ھەممىلا يەرگە بەزى ئەسەرلىرىنى ئەۋەتىپ تۇرۇشى مۇمكىن. ئاخىرغا كەلگەندە، ئەۋەتىش بىلەنلا ئاخىرلىشىدۇ، خالاس. يۇقۇرىدىكىسى سۆزلىمەكچى بولغانلىرىمىنىڭ بىرىنچى نۇقتىسى، يەنى پىروزا يازغاندا، ئالدى بىلەن تۇرمۇشنى بايقاش كېرەكلىگىدىن ئىبارەت.

ئىككىنچى نۇقتا، بىزنىڭ ھېكايىلىرىمىز، كۆپ ھاللاردا، تۇرمۇشنىڭ راۋاجى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ.

ئىجادىيەت جەريانى، كۆپ ھاللاردا، سەن تۇرمۇشنى بايقىغاندىن كېيىن، بايقىغان شۇ تۇرمۇشنى ئالغا بىر قەدەم راۋاجلاندۇرۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھېكايە تۇرمۇشنىڭ بىر خىل ئىنكاسى، شۇنداقلا

تۇرمۇشنىڭ بىر خىل قىياس قىلىنمىشى ۋە پەرەز قىلىنمىشى، تۇرمۇشنىڭ تولۇقلىنىشى، تۇرمۇشنىڭ چوڭقۇرلاشتۇرۇلۇشى، پاكلاشتۇرۇلۇشى، كۈچلەندۈرۈلۈشى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى ئامىللىرىنىڭ يېڭىچە بىر خىل رەتكە تۇرغۇزۇلۇپ ئۇيۇشتۇرۇلۇشى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

ھىكايە يېزىش خەۋەر-ئاخباراتقا ئوخشىمايدۇ، ھەم چىن، ھەم توقۇلما بولۇشى ھىكايىنىڭ ئەڭ زور ئالاھىدىلىگى. چىن بولمىسا، ئۇبدان ھىكايە ھىساپلانمايدۇ؛ توقۇلما بولمىسمۇ، ئومۇمەن ئىپتىقاندا، ئوبدان ھىكايە بولالمىشى ناھايىتى قىيىن. "4 كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ بۇزغۇنچىلىغى توپەيلىدىن، بىز مۇشۇ بىرقانچە يىلدىن بۇيان چىنلىقنى ئىنتايىن بەك تەكىتلىدۇق، ئىلگىرى بەزى ئەسەر-لەرنى كۆرۈپ بولغىچە كىشىگە ساختىلىغى بىلىنەتتى، شۇ قەدەر ساختا بىلىنەتتىكى، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئىلىشتۇرۇۋېتەتتى، ئۇنداق ئەسەرلەرنىڭ ھىچقانداق ئۇنۇمى بولمايدۇ. لېكىن، ھىكايىنى ئەستا-يىدىل تەتقىق قىلىدىغان بولساق، ھىكايىنىڭ ئالاھىدىلىگى، بىرىنە-چىدىن، چىن، ئىككىنچىدىن، يالغان ئىكەنلىگىنى سېزىۋالغىلى بولىدۇ. ھىكايە مەڭ قىلغان بىلەن توقۇلما بولىدۇ، يالغان بولىدۇ؛ ئەگەردە پۈتۈنلەي راست بولىدىغان بولسا، تەزكىرە-تەرجىمھال بولۇپ قالىدۇ، ئەدەبىي ئاخباراتقا، ئاخبارات-خەۋەرگە ئايلىنىپ قالىدۇ. رەت نومۇرىغا توغرىلايمەن دەيدىغان، ھەل قىلغىلى بولمايە-دىغان بىرمۇنچە دەۋالارنىڭ بولۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ھىكايە-نىڭ يالغان، توقۇلما بولىدىغانلىغى توغرىسىدىكى ئومۇمى ساۋاتنى ئېنىق ئومۇملاشتۇرۇشىمىز كېرەك. لېكىن ئۇ يەنە چىن بولىدۇ. بۇ زىددىيەتنى قانداق ھەل قىلىش كېرەكلىگى توغرۇلۇق مەنمۇ

ئېنىق بىر نەرسە دېيەلمەيمەن.

يالغان دېگىنىمىدە، قۇرۇقتىن-قۇرۇق ئويدۇرۇپ چىقىرىشنى ئەمەس، بەلكى تۈرمۇش ئاساسىدىكى بەزى تەرەققىياتنى كۆزدە تۇتىمەن. نېمە ئۈچۈن تەرەققىيات بولۇشى كېرەك؟ بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، تۈرمۇشنىڭ ئۆزى ئۇنچۇالا مۇكەممەل بولۇپ كەتمەيدۇ، تۇرمۇش بىلەن سېنىڭ سۇبېكتىپ تەلىۋىڭ، سۇبېكتىپ ھەۋەس-ئارزۇيۇڭ ئوتتۇرىسىدا ھامان زىددىيەت ۋە ئارىلىق بولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا كىشىلەر، كۆپ ھاللاردا، ھەم تۈرمۇشقا نىسبەتەن تولۇپ تاشقان قىزغىن مۇھەببەت بولغان، ھەم تۈرمۇشقا نىسبەتەن قانائەت ھاسىل قىلماي، يېتەرسىزلىك ھېس قىلىۋاتقان كەيپىياتتا ھېكايە يازىدۇ. ئەگەر تۈرمۇشتىن قانائەت ھاسىل قىلغان بولسا، باشقا ئارزۇ-ئارمانلار بولمىغان بولسا، باشقا ھاجەتلەر بولمىغان بولسا، ئۇ چاغدا، ھېكايە يېزىشنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى بولمىغان بولاتتى. مەسىلەن، مۇھەببەت شېئىرلىرىنى ئەڭ ياخشى يازغانلار، كۆپ ھاللاردا، مۇھەببەتتە مۇرادىغا يېتەلمىگەنلەردۇر. دۇنيا ئەدەبىيات تارىخىدا شۇنداق مىسالارمۇ باركى، ئايالالارنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئوبدان تەسۋىرلىگەنلەر، كۆپ ھاللاردا، ئۇلارمۇ ۋايەت بويىتاق ئۆتكەنلەردۇر. بۇنىڭدا ھەممىنى قارا-قويۇقلا بىر تاياقتا ھەيدەشكىمۇ بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. تۈرمۇشنىڭ ئۆزى ياخشى بولىدۇ، شۇنداقلا يېتەرسىز بولىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا، كىشىلەر ئەسەر يازغاندا، ھەم تۈرمۇشقا بولغان قىزغىن مۇھەببىتىنى ئىپادىلەيدۇ، ھەم تۈرمۇشنى يۇكىسەلدۈرۈشنى، راۋاجلاندۇرۇشنى ئىپادىلەيدۇ. مەنىدە يەنە بىر ئويمۇ بار: نېمە ئۈچۈن دۇنيادا مۇھەببەتنى تەسۋىرلىگەن ئەسەرلەر شۇنچە جىق؟ ئېھتىمال، دۇنيادا ھەقىقى تۇرمۇش مۇڭەپپەقىيەتلىك بولغان، يۇزدە يۇز مۇرادىغا يەتكەن مۇھەببەت

بەتنىڭ شۇنچە بەك ئاز بولغانلىقىدىن بولسا كېرەك. بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ مۇھەببەت ئىشىدا ئىشقىلىپ ئەپسۇسلىنىدىغان يەرلىرى بولىدۇ، شۇڭلاشقا خىلمۇ-خىل تۇرمۇشكى ئەپسانىۋى چۆچەكلەر، ھېكايىلەر بارلىققا كەلگەن. مەسىلەن، «لايلا شەنبو بىلەن جۇ يېكتەي» نى ئالساق، ئۇنىڭدا فېئودالىلىق دەۋردە ئەر-ئايالىلارنىڭ ئەركىن ئالاقە قىلالمايدىغانلىقى، ئامالسىزلىقتىن قىز ئەرەنچە ياسىنىپ ئىش كۆرسىمۇ بەربىر ئىشى ئاقمىغانلىقى، ئاخىر كېپىنەكىكە ئايلىنىپ، ئاندىن بىرلىكتە ئۇچۇپ كەتكەنلىگى تەسۋىرلىنىدۇ. «قىزىل راۋاق-تىكى چۈش» ھەققىدە توختىلىشنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق.

ھېكايىمگە ھامان ئاپتورنىڭ خاھىشى، مۇھەببەت ۋە نەپرىتى، ھەۋەس-تەلپۈنۈشلىرى ۋە تەسەۋۋۇرلىرى سىڭدۈرۈلىدۇ. شۇنداق دەپ ئېيتىشقىمۇ بولىدۇكى، تۇرمۇش بولمىسا، ھېكايىمۇ بولمايدۇ؛ تەسەۋۋۇر بولمىسىمۇ ھېكايە بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھېكايە يېزىش ھەقىقەتەنمۇ ئاسان ئەمەس. مېنىڭچە، ھېكايە يازىدىغانلاردا مۇنداق ئالاھىدە ئىككى خۇسۇسىيەت بولۇشى كېرەك: بىرىنچى، ئۇ تۇرمۇشنى ناھايىتى قىزغىن سۆيىدىغان بولۇشى، تەمكىنلىك بىلەن ياشايدىغان بولۇشى، كەك زېمىندا، خەلق ئامىسى ئارىسىدا سەممى ياشايدىغان بولۇشى كېرەك. ھېكايە يازغۇچىسى بولغان كىشى ھەممە نەرسىگە كۆڭۈل بۆلۈشى، ھەممە نەرسىگە قىزىقىدىغان بولۇشى، قوناق ئۇنىنىڭ جىگى نەچچە پۇل ئىكەنلىگىنى، ئەركىن بازار-دىكى تاتلىق ياغىيۇنىڭ قانچىلىك چوڭلۇقتا ئىكەنلىگىنى، ھال-ئەھۋال ئېيتىپ كەلگۈچىلەرنىڭ سانىنىڭ كۆپىيىۋاتقان ياكى ئازىيىۋاتقانلىغىنى بىلىپ تۇرۇشى،... تۇرمۇشتىكى ھەر خىل ھالەتلەردىن، ئىقتىسادى، سىياسى، ئىجتىمائى، خۇسۇسى، ماددى، نىكالىنىش،

ئەخلاقىي جەھەتـلەردىن كـۆپ خەۋەردار بولۇشى، ئىككى كـۆزى تۇرمۇشقا تىكىلگەن بولۇشى كېرەك. ئىككىنچى، ئۇ يەنە مۇنداق بىر ئالاھـدە خـۇسۇسـيەتـكـىمۇ ئـگە بولغان بولۇشى: ئۇ ئاجايىپ سىرلىق بولۇشى كېرەككى، باشقىلار ئۇيـلاپ يېتەلـمـگەن نەرسىنى ئويلاپ يېتەلەيدىغان، ئۇنىڭ مىڭسىدە نەمە خىياللارنىڭ بارلىغىنى باشقىلار بىلمەيدىغان بولۇشى كېرەك. ئۇ ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇر ئالىمىگە كىرگىنىدە، ئاۋازنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى كۆرگەندەك ھالەتـكە يېتىشى، كۆچلۇگـرەك قىلـىپ ئېيتقانـدا، كۆپ ـ كۆندۈزدە جىن ـ شايا تۇنـنى كۆرەلەيدىغان دەرىجىدە بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا خىلمۇ ـ خىل پېرسۇناژلار ئۇتتۇرىغا چىقالايدىغان، گويا راست بولغاندىكىدەكلا ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرىغا تامامەن ئىشىنىدىغان بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭ مەنىۋى پائالىيەتلىرى، تەسەۋۋۇر ئىقتىدارى ئەنە شۇنـداق دەرىجىگە يېتىشى كېرەك، بۇنداق ئىقتىدارنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەردە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئادەمـنىڭ تەسەۋۋۇرىـغا تۇرتكە بولىـدىغان ئىككى جەھەتتە ئاساسلىق ھەركەتلەندۈرگۈچ كـۈچ بولىـدۇ. ئۇنىڭ بىرى، كۆپ ھاللاردا، زوق ـ ئىشتىياقتىن، بىر خىل ھەسسىياتـتىن ئايرىلمىپ كېتەلمەيدۇ. شۇڭا، زوق ـ ئىشتىياق، كۆپ ھاللاردا، تەسەۋۋۇرنىڭ ھەركەتلەندۈرگۈچ كۈچى بولۇپ قالىدۇ. ئىككىنچى، ئادەمنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىدىن، ئىزلىنىش ئارزۇسىدىنمۇ ئايرىلمايدۇ. كىشىلەر ئۆزى ـ نىڭ ياشاۋاتـقان تۇرمۇشـىغا قانائەت قىلـمايـدۇ ـ دە، تۇرمۇشـنىڭ ئىمكانىيەتلىرى ئۇستىدە ئىزلـىنىپ باقـمۇسى كېلىـدۇ. ھـمكايىنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلارلىق، جەلپ قىلارلىق، چەكسىز سىرلىق بولۇشـ ـمۇ دەل مۇشۇ يەردە. ئۇ ھەم چـىن، زىـمنـىغا يىمـلـىتىز تارتـقان، ھەقىقى بولىدۇ، ھەم توقۇلما، نەق تۇتـقىلى بولمايدىـغان بولىدۇ.

ئۇنى قايسى ئادەم دەپ راستىنى سورىساڭ، ئۆزەڭمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيسەن.

مېنىڭچە، بىز ھكايىدىكى تەسەۋۋۇرنىڭ، زوق-ئىشتىياقىنىڭ رولى ئوستىدە بەزى چاغلاردا تازا دېيەرلىك ئويلىنىپ كېتەلمەيمىز. نوقۇل ھالدا چىن، چىن، چىن دېگەننى تەكتىلەۋېرىپ، بىرقانچە كۇندىن كېيىن يەنە چىن بولغان بىلەنلا بولمايدۇ، خاھىشمۇ بولۇشى كېرەك دەپ ئېيتىلىپ، قايتا-قايتا ئاشۇنداق تەكرارلىنىۋەرسە، ھكايە دېگەننىڭ زادى قانداق نەرسە ئىكەنلىگىنى ئېنىق ئېيتقىلى بولماي قالىدۇ. مۇنداق بىر تەمسىل قىلسام، جايىدا بولارمىكىن-بولماسمىكىن: تۇرمۇش-ئاساس، تۇرمۇش گويا تۇپراققا ئوخشايدۇ، لېكىن، يەرنىڭ ئۆزى بىرەر دەرەخ ئەمەس، بىرەر تال گۈلمۇ ئەمەس. بىزنىڭ زوق-ئىشتىياقىمىز، خاھىشىمىز، تەسەۋۋۇرىمىز بولسا گويا ئاپتاپقا ئوخشايدۇ، تەسەۋۋۇردىن ئىبارەت ئاپتاپ بولغاندىلا تۇرمۇش تۇپرىغىدا ئۇرۇق بىخ سۇرەلەيدۇ، يەرنى يېرىپ چىقالايدۇ. ئاندىن بىر تۇپ دەرەخ بولۇپ ئۆسىدۇ، چېچەكلەيدۇ، مۇۋە تۇتالايدۇ. مانا بۇ-مېنىڭ دېمەكچى بولغانلىرىمنىڭ ئىككىنچىسى.

ئۈچىنچى نۇقتا، مېنىڭچە، يازغان ھكايىلىرىمىزدە تۇرمۇش بىلەن تەسەۋۋۇرنىڭ بىرلىگى، ئوبېكتىپ بىلەن سۇبېكتىپنىڭ بىرلىگى، ئىنچىكە، ئەينەن جانلىق سۇرەتلەش ۋە بايان قىلىش بىلەن جۇشقۇن لىرىكا ۋە پەلسەپىۋى پىكىرنىڭ بىرلىگى بولىدۇ.

بۇمۇ ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا شۇنداق بولۇشى كېرەك دېگەنلا گەپ، ھەر بىر ھكايىدە قارا-قويۇقلا شۇنداق قىلىنىشى كېرەك، ھەممە نەرسىدە بىرلىك بولۇشى كېرەك، ھەممىسى تەكمۇ-تەك

بولۇشى كېرەك دېگەن مەنىنى بىلدۇرمەيدۇ. ھەر بىر ھىكايىدە مەلۇم تەرەپكە كۆپرەك ئېتىۋار بېرىلىسمۇ بولۇۋېرىدۇ، بەزى ھىكايىدە تەسۋىرى قويۇقراق بولسا، بەزى ھىكايىدە ئەينەن تەسۋىرى بايان قىلىش تۈسى قويۇقراق بولسا بولىدۇ. ئۇنىڭ قىيىن يېرى ئۇلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈشىنىڭ ئاسان ئەمەسلىگى. مەسىلەن، مەن يېگىرمە ياشلار چامىسىدىكى ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بەزى ئەسەرلىرىنى كۆرگەن ئىدىم، بۇ ئەسەرلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى شۇكى، بۇ ئەسەرلەر ئاپتورنىڭ قويۇق سۇبېكتىپ ھىسسىيات تۈسى بىلەن يۇغۇرۇلغان، ئەقىل-پاراسىتى كامالەتكە يەتكەن، ياشلىق ھاياتىي كۆچىگە، قىزغىنلىققا، تۇرمۇش تەشنالىغىغا تولغان دېيىشكە بولىدۇ. ئۇلار ئۆز ئەسىرىدە ئىككى خىل نەرسىنى ئىپادىلەشنى ياخشى كۆرىدىكەن: بىرى لىرىكا، بىرى پەلسەپەۋى پىكىر. بۇ ئەسەرلەردىكى ئاجىزلىق شۇكى، ئۇلاردا لىرىكا بىلەن پەلسەپەۋى پىكىر تۇرمۇشتىكى جانلىق ۋەقەلەر بىلەن، تۇرمۇش مەنزىرىلىرى بىلەن، تۇرمۇش كارتىنىلىرى بىلەن بىرلىشەلمەي قالغان. مەلۇم كونكرىت بولغان قولغا چىقىقۇدەك تۇرمۇش ۋەقەلىگى، تۇرمۇش ئېپىزوتلىرى، تۇرمۇش مەنزىرىلىرى بىلەن بىرلەشمىسە، ئۇنداق لىرىكا كۆپ ھاللاردا قۇرۇق-مەنىسىز، ھېچ نەرسىگە بېقىنمايدىغان بولۇپ قالىدۇ-دە، قانچىكى "لىرىكىلىق" بولغانسېرى، كىشىنى شۇنچە تەسىرلەندۇرەلمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئۇنىڭ نەتىجىسى خۇددى سەن بىر كىشىنىڭ ئېچىنىشلىق ھالەتتە يىغلاۋاتقانلىغىنى كۆرسەڭمۇ، ئۇنىڭ نىمە سەۋەپتىن شۇ قەدەر قاتتىق يىغلاۋاتقانلىغىغا بىلمىگىنىڭگە ئوخشاش، ئەمىلىيەتتە ئۆزەڭمۇ ئۇنىڭدىن ھېچقانداق تەسىرلىنەلمەيسەن. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئەگەر سەن بىرسىنىڭ پاجىئەلىك كەچۈرمىشلىرىنى بىلە-

سەك، ئۇ گەرچە ئۇنداقمەي تۇرغىنى بىلەنمۇ ئۇنىڭغا ھەمداش-لىق قىلسىمۇ. ھەسسىيات ئەسلىدە جانلىق تۇرمۇش بىلەن بىللە بولىدۇ، ھەسسىيات تۇرمۇشتىن كېلىدۇ. تۇرمۇشنى كىتاپخانىلارغا ئېچىپ بېرىدىغانلا بولساك، كىتاپخانىلار سېنىك لىرىكىلىرىڭنىك تەسىرىنى قوبۇل قىلىدۇ، ھەمدە سېنىك پەلسەپىۋى پىكىرلىرىڭگە قايىل بولالايدۇ. ئۇنداق بولمىسا، ئېيتقانلىرىك ھەرقانچە قاملاشقان-دەك، ھەرقانچە كارامەتلىك تۇيۇلغىنى بىلەنمۇ، كىتاپخانىلارنى تەسىرلەندۇرەلمەيدۇ.

يەنە بىر خىل ئەھۋالمۇ بار، ئۇ بولسىمۇ نوقۇل ھالدا نىمە بولسا شۇ توغرىلىقلا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، بىرەر ۋەقەنىلا خاتىرىلەپ قويۇش، ئۇنىڭغا ئاپتورنىك ئۆز تەسەۋۋۇرىنى، سۈبېكتىپ نەرسىسىنى قوشماسلىقتىن ئىبارەت. ھىكايە بولغان ئىكەن، ئۇنىڭدا تۇرمۇشنىك ئۆزى تەسىلىگەن چىنلىقىنىڭلا بولۇشى كۇپايە قىلمايدۇ، كىشىنىمۇ تەسىرلەندۇرەلمەيدۇ، تۇرمۇش چىنلىغى بولغان بۇنداق ۋەقەنى يازغاندىن كۆرە خەۋەر-ئاخبارات يازغان تۈزۈك. بەدىئى ئەسەر قىلىپ يېزىپ چىقىش ئۈچۈن، تۇرمۇش ۋەقەلىگى ئاساسدا يەنە ئۆزەڭنىك نەرسەڭنى، يەنى ئۆزەڭنىك خاھىشىنى، زوق-ئىشتىياقىڭنى، چوڭقۇر ئوي-پىكرىڭنى، تەسەۋۋۇرىڭنى ئۇستىلەپ قوشۇپ، كىشىلەرگە ئۇ ھىكايىدىكى نەرسىلەرنىك ھەم تۇرمۇش ئاساسى بار نەرسە ئىكەنلە-گىنى، ھەم ئۇنى تۇرمۇشتىن يۇزدە-يۇز كۆرگىلى بولمايدىغانلىقىنى كۆرسىتىشىك كېرەك. ئۇنى تۇرمۇشتىن ئۇستۇن دېگەنىدە، ئۇستۇن بولۇشمۇ ناتايىن. چۈنكى "ئۇستۇن" دېگەنىنى ئېنىق بىر نەرسە دېيىش قىيىن، ئەمما ئۇ تۇرمۇشنىك ئۆزىگە قارىغاندا تېخىمۇ بىر قەدەم راۋاجلاندۇرۇلغان: ياكى تېخىمۇ ئۆزەللەشتۇرۇلگەن، ياكى

تېخمۇ پاجىئەلىك قىلىنغان، ياكى تېخمۇ جەلپ قىلارلىق قىلىنغان، ياكى تېخمۇ كۆزۈڭنى قاماشتۇرغۇدەك قىلىنغان. قىسقىسى، ئۇنىڭدا بىرمۇنچە "تېخمۇ" كۆپەيگەن بولۇپ، بۇ "تېخمۇ"لار قوشۇلغاندىن كېيىن، ئۇ تېخمۇ جەزىبىلىك بولىدۇ. لېكىن ئۇ تۇرمۇشنىڭ ئۆزى بولماستىن، بەلكى تۇرمۇشنىڭ راۋاجىدۇر. شۇنداقمۇ بىر خىل ئەسەرلەر بارىكى، ئاپتورنىڭ ئۆزى ئاساسىي قاتلامدا ئىشلەيدۇ، تۆۋەنىنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىدۇ، تۇرمۇشنىمۇ پىشىق بىلىدۇ، شۇغىنىسى ئۇنىڭ يازغان نەرسىلىرى قارشى ئېلىنمايدۇ. ئۇنداق بولۇشنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇ تۇرمۇشنى بايقىيالمىغان، راۋاجلاندۇرالمىغان، ئۆزىنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىلىرىگە ئۆزگىچە تۇرمۇش تەسراتىنى، ئوي-پىكرىنى ۋە تەسەۋۋۇرىنى قوشالمىغان. شۇڭا، ئەسەردە سېنىڭ سۆبىكتىپ تەسراتىڭ، ئويلىنىشلىرىڭ، كەيپىياتىڭنىڭ ئوبىكتىپ تۇرمۇش بىلەن بولغان يۇكسەك دەرىجىدىكى بىرلىگىنى ھەققى يوسۇندا ئىشقا ئاشۇرۇش ئاسان ئەمەس. بەزىلەر بۇنىڭ بىر تەرىپىنىلا تەكىتلەيدۇ، بۇنى تولۇق بولغان دېيىشكە بولمايدۇ. مەسىلەن، باشقىسى بىلەن چاتىغىم يوق، ئۆزەمنىڭ تەسراتىنىلا يازسام دېگەن گەپنى ئالايلى. سېنىڭ بۇ تەسراتىڭمۇ ھامان مەلۇم تۇرمۇش رىياللىغى بىلەن بىرلىشىشى كېرەك، ئۆيگە قامىلىۋېلىپ تەسىرات ئېلىۋەرگىنىڭ بىلەنمۇ بولمايدۇ-دە. مەن تۇرمۇشقا ھەممىدىن باي، تۇرمۇشنى خاتىرىلەپ چىقىاملا بولىدۇ، دەيدىغان گەپنى ئالساقمۇ شۇنداق. ئۇمۇ پەقەت خاتىرىلا بولىدۇ، خالاس. يۇقۇرىدا ئېيتىلغان مۇشۇ ئۇچ مەسىلە مېنىڭ ھىكايىگە بولغان پەرەز-تەسەۋۋۇرلىرىم بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

تۆتىنچى مەسىلە، بىر پارچە ھىكايىنى شەكىللەندۈرگۈچى بەزى

ئاسللار، بەزى تەركىپلەر ياكى بەزى ئېلېمېنتلار ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتەيلى. مېنىڭچە، بىر پارچە ھېكايىنى ھاسىل قىلىدىغان ۋە شەكىللەندۈرىدىغان تەركىپ ۋە فورمىلار بىر خىللا بولماي، ئەملىيەتتە، ناھايىتى كۆپ بولىدۇ. بىز كۆپ ھاللاردا ئۇنىڭ بىر قىسمىنلا بىلىپ، يەنە بىر قىسمىغا ئېتىۋارسىز قارايمىز. كونكرېت بىرەر ھېكايىگە كەلگەندە، ئەھۋالغا قاراپ مەلۇم بىر تەرىپىگە كۆپرەك ئېتىۋار بېرىلسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

ھېكايە خىلمۇ-خىل شەكىللىدە بولىدۇ، خىلمۇ-خىل يېزىلىدۇ. ئۇنىڭدىكى باش ئاسىل پېرسۇناژدۇر. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ھېكايىدە پېرسۇناژ بولىدۇ. بۇنداق دېيىشمۇ بىر ئاۋارىچىلىق، چۈنكى بۇنىڭ-دىمۇ مۇستەسنالىق بار، يەنى ھايۋاناتلار توغرىسىدىكى ھېكايىلەرمۇ بولىدۇ. شۇڭلاشقا "ئومۇمەن ئېيتقاندا" دېيىلىدۇ. بىز پېرسۇناژلارنى تەسۋىرلىگەندە، قانچىلىك دەرىجىدە يېزىلغانداا، تەسۋىرلەنگەن پېرسۇناژنىڭ ئۆزىنى جەۋلان قىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرگىلى بولىدىغانلىغى ئۇستىدە ئويلىنىمىز. پېرسۇناژلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئىرادىسى بولۇشى كېرەك. پېرسۇناژلار سېنىڭ كاللاڭدا تۇرىدىغان بولۇشى كېرەككى، خالىغىنىڭچە ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ جاڭگالدا قويساڭ، خالىغىنىڭچە بىر تەرەپ قىلىۋەتسەڭ بولمايدۇ. جۈڭگو رىۋايەتلىرىدە "نۈۋا (پەرى ئەزىزەم)①" ئادەمنى لايدىن ياسىغانمىش، لاي ئادەم شەكىلگە كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن پەرى ئەزىزەم ئۇ لاي ئادەمنى

---

① نۈۋا ــ قەدىمقى رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشچە، بۈرۈنىنىڭ بۈرۈنىسىدا ئاسمان ئۆرۈلۈپ، يەر يېرىلىپتۇ، پەرى ئەزىزەم ھەر خىل تاشلار بىلەن ئاسمانىنى ئەتكەن ۋە يەرنى تىندۇرغان ئىمىش. ــ ت.

"سۇق" دەپ بىر ھۇرگەن ئىكەن، لاي ئادەمگە جان كىرىپ مىدىر-لاپتۇ. مېنىڭچە، مۇشۇ رىۋايەتتىكى ئادەم ياشاش ئۇسۇلى بىزنىڭ ئادەملەرنى يېزىشىمىز ئۈچۈنمۇ ئاساسەن مۇۋاپىق كېلىدۇ. لايدىن ياسالغان دېگىنىمىز تۇرمۇشتىن كەلگەن دېگەنلىك، تۇرمۇش بولـ مىسا، لايمۇ بولمايتتى، "سۇق" دەپ ھۇرۇش دېگەنلىك يازغۇچى ئۆزىنىڭ بىر قىسىم ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى ۋە ئارزۇسىنى شۇ پېرسۇ-ناژغا ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە بېرىش دېگەنلىك بولىدۇ. گەرچە ئۇ سەلبى پېرسۇناژ بولغان ھالەتتىمۇ شۇنداق بولۇشى كېرەك. سەلبى پېرسۇناژغا ئەكسىچە بېرىش، ئۇنىڭغا نەپرەتلىنىش، ئۇنى مەسخىرە قىلىش ۋە چېقىۋېلىش كېرەك. تۇرمۇشنىڭ بولماسلىغى خۇددى لاي بولمىغانغا ئوخشاش ئىش؛ لايدىن ياسالغان ئادەم بولمىسا، "سۇق" دەپ ھۇرۇۋەرگەن بىلەنمۇ، يەل ئاسمانغا تارقىلىپ كېتىدۇ-دە، ئادەم شەكىللىنەلمەيدۇ. سەن ئۆزەڭنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى ۋە روھىڭنى ئۆز پېرسۇناژىڭ بىلەن ھەمنەپەس، تەقدىر-داش قىلىپ چىقالمىساڭ، ئۇ پېرسۇناژ جەۋلان قىلارلىق دەرىجىدە جانلىق بولالمايدۇ-دە، ھېچكىمنى تەسىرلەندۈرەلمەيدۇ. ھەكايە يېزىشتىن بەزى چاغلاردا ناھايىتى زور دەرىجىدە ھوزۇرلانغىلى بولىدۇ، يەنى پېرسۇناژلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى، كەچۈرمىشلىرى، سەرگۈزەشتىلىرى ۋە ئاخىرقى جۈدالىغى سەندە گويا راستىلا تىرىك ئادەمدەكلا، سېنىڭ قەدىناس دوستلىرىڭدەك ۋە يېقىن تۇققانلىرىڭ-دەك، سېنىڭ دۇشمەنلىرىڭ ۋە رەقىبلىرىڭدەك تەسىرات قالدۇرى-دۇ. بولۇپمۇ سەل ئۆزۈنراق ئەسەر پۈتەي دەپ قالغاندا، قانداقتۇ ئايرىلىشقا كۆز قىيماسلىقتەك ھېسسىيات-تۇيغۇ پەيدا بولىدۇ، ۋا-ھالەنكى، بۇ پېرسۇناژلارنىڭ بەزىلىرى قەدىردان-سۆيۈملۈك بولىدۇ،

بەزىلىرى يىرگىنىشلىك ـ نەپرەتلىنەرلىك بولىدۇ، بەزىلىرى كىشىنى قىسىنچىلىققا چۈشۈرۈپمۇ قويىدۇ، لېكىن تەقدىرى ـ قىسمەت سىنى ئۇلار بىلەن بىر مەھەل بىللە قىلغان، سەندە ئۇلارغا كۆچلۈك ھىسسىيات تۇغۇلغان، ئېيتايلۇق گويا بۇ ھال خۇددى ژوگزالنىڭ سۈيقەستدا تۇرۇپ ئاستا ـ ئاستا قوزغىلىپ ژوگزالدىن يۇرۇپ كېتىۋاتقان پويىزغا قول ئىشارىسى قىلىپ تونۇش "كىشىلىرىڭ" بىلەن خوشلىشىۋاتقاندەك بىر ئىش. مېنىڭچە، بىز ئەسەر پېرسۇناژلىرىنى يازغاندا مۇشۇنداق پېقىملىق ھىسسىياتتا بولۇشىمىز، ھەم تۇرمۇشتىن كېلىدىغان بولۇشى، ھەم ئۇنىڭغا ئۆزىمىزنىڭ بىر قىسىم روھىمىزنى بەرگەن بولۇشىمىز كېرەك. بۇ ـ بىرىنچى مەسىلە.

ئىككىنچى، ھېكايىدە ھامان توقۇنۇش بولىدۇ. توقۇنۇشلار خىلمۇ ـ خىل بولىۋېرىدۇ: مەسىلەن، ئىككى كىشىنىڭ ژاقىرىشىپ ـ جاقىرىشىشلىرى بىر خىل توقۇنۇش بولسا، سۆبكىتىپ جەھەتتە بىرئاز ئىككىلىنىپ قېلىشمۇ بىر خىل توقۇنۇش ھىساپلىنىدۇ. توقۇنۇشسىز ژە زىددىيەتسىز جاي بولمايدۇ. يازغۇچىنىڭ دىققەت ـ نەزىرى ئىنتايىن ئىنچىكە بولۇشى كېرەككى، چوڭ ئىش، كىچىك ئىشلارنى، ئوبىكتىپ ژە سۆبكىتىپ جەھەتتىكى، ئېغىر ژە ئانچە ئېغىر بولمىغان، ھەتتا ئىنتايىن كىچىك بولغان، كۆزىنى يۇمۇپ ئاچقۇچە غايىپ بولۇپ كېتىدىغان توقۇنۇشلارنىمۇ ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ بېرىشى كېرەك. ئەدەپ ـ قائىدىنى ئالايلۇق، بىز ئېھتىياتسىزلىق بىلەن ئەدەپسىزلىك قىلىپ قويىساق، باشقىلارغا يامان تەسىر بېرىپ قويىمىز. مەسىلەن، بىرەر دوستۇڭ بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرغىنىڭدا، ناھايىتى كۆڭۈللۈك پاراڭلىشىۋېتىپ، دوستۇڭ ئۇشتۇمتۇتلا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قالسا، ئۇ ژاقىتتىنىڭ ئۆزىدە سەن سەزمەيلا قالسەن. كېيىنچە ئېسىڭگە

ئالساڭ، ئاپلا، هىلىقى گەپنى ئەجەپمۇ قىلىقسزلىق قىلىپ دەپ سالغىنىمنى-هە، دەپ قالمىسەن، بۇمۇ كىچىككىنە بىر توقۇنۇش، ئۇنىڭدىنمۇ بىرەر مىڭ خەتلىك هىكايە چىقارغىلى بولىدۇ.

ئۇچىنچى، ۋەقەلىك ئۇستىدە توختىلىمىز. ۋەقەلىگى بولمىغان هىكايە زادىلا بولمايدۇ، لېكىن ۋەقەلىگى يوق هىكايە دىگەندە، ئەمىلىيەتتە ئومۇمى ۋەقەلىكنىڭ ئورنىغا بەزى كىچىك ۋەقەلىكلەرنى سەپلەۋېلىشقا قارىتىلىدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئولتۇرۇپ بىر نەرسە ئۈستىدە خىيال سۈرۈۋاتقانلىغىنى تەسۋىرلەشنىڭ ئۆزىمۇ بىر ۋەقەلىك بولۇپ هىساپلىنىدۇ. بەزى ئەسەرلەردىكى ئارتۇقچىلىق ۋەقەلىگىدە بولسا، بەزى ئەسەرلەردىكى ئارتۇقچىلىق ۋەقەلىگىدە بولمايدۇ، دىمەك دىقىقەت-ئېتىۋار بېرىلگەن تەرەپ ئوخشاش بولمايدۇ. بەزى تەقرىزچىلەر مېنىڭ يېقىنقى ئىككى-ئۈچ يىل مابەينىدە يازغان هىكايىلىرىمنى ئاجايىپ سىرلىق بىر نەرسە، قانداقتۇ ئاڭ ئېقىمى، سيۇژېتسز دىيىشتى، گويا يازغان نەرسىلىرىمنىڭ هەممىسىدە پىرسۇناژ-سز، توقۇنۇشسز، سيۇژېتسز هىكايە بولسا كېرەك، ئۇ هالدا بۇ هىكايىلەر تىل تۇمار بىلەن ئوخشاش نەرسە بولۇپ قالمامدۇ؟ ئەمىلىيەتتە مەن ئۇنداق هىكايە يېزىپ باققان ئەمەس، يازغانلىرىمنىڭ هەممىسىدە پىرسۇناژ، توقۇنۇش، سيۇژېت بار. بايا يۇقۇرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك، توقۇنۇشمۇ خىلمۇ-خىل بولىدۇ. بىر ئادەم تاپانچىنى، بىر ئادەم ئايپالتىنى قولىغا ئېلىپ بىر بىرىگە قارشى تۇرۇشقىنىلا توقۇنۇش بولۇپ هىساپلىنىۋەرمەيدۇ. سيۇژېتمۇ خىلمۇ-خىل بولىدۇ، كۆرۈنۈشتە ئۇ ئادەتتىكى كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى بەزى كۆرۈنۈشلەر بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدا مۇئەييەن دەۋر روهى، مەلۇم مەنە بولىدۇ، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئالاهىدە جەزىبىلىگىمۇ

بولىدۇ، بۇمۇ سيۇژېت ھساپلىنىدۇ. ئىشلىتىلگەن بىر قاتار كىچىك سيۇژېتلار، مەسىلەن، ساقالنى قاندىق ئالغانلىغى، چاچىنى قاندىق تارىغانلىغى، ئىشكىنىڭ قاندىق ئاۋاز چىقارغانلىغى، ئىشك ئېچىلىپ بىر كىشىنىڭ كىرىپ كەلگەنلىگى، نەتىجىدە ئۇ بۇ ئۆيىنى ئەمەس، باشقا بىر ئۆينى ئىزلىمەكچى بولۇپ بۇ ئۆيگە خاتا كىرىپ قالغانلىغى ئۆزئارا سۆھبەت ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى ئانچە ئېنىق بولمىسمۇ، لېكىن يەنىلا بىر قاتار سيۇژېت بولۇپ ھساپلىنىدۇ. شۇڭلاشقا مۇتلەق ھالدىكى پېرسونازسىز، توقۇنۇشسىز، سيۇژېتسىز ھىكايە دىگەن نەرسىگە ئىشىنىپ كەتمەيمەن، مەن ئۆزەمنىڭ زادى ئۇندىق قىلغان ئەمەس. ئەگەر خەق مېنىڭ ھىكايىلىرىمنى ئاشۇنداق خىلغا ياتقۇزسا، راستىنلا بىرئاز دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قالىدىكەنمەن، مەن ھىكايىنى ئۇ دەرىجىگە يەتكۈزگۈدەك ئۇنداق زور يېڭىلىق يارىتىش ماھارىتىگىمۇ ئىگە ئەمەسمەن. ئەمما، دىگەندەك، سيۇژېتنىڭ كۆرۈنەرلىك بولۇشى ئاساس قىلىنغان ھىكايىلەرمۇ ھەقسىقەتەن يوق ئەمەس، ھەددىدىن زىيادە كومىدىيىلەشكەن سيۇژېتلارنى ئىشلىتىشنى تېخىمۇ خالىمايمەن.

تۆتىنچى، تەپسىلات. نىمە ئۈچۈن سيۇژېت سىرتىدا تەپسىلاتنىمۇ قوشۇلىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئومۇمەن ئېيتقاندا، سيۇژېت، كۆپىنچە، ھىكايىدىكى سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتى بولغان بىرقانچە مۇكەممەل ۋەقەنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ـ ئادەتتىكى ئەھۋالدا بىزنىڭ ھىكايىگە قويىدىغان تەلىۋىمىز، بولۇپمۇ جۇڭگو كىتابخانىلىرىنىڭ ھىكايىگە قويىدىغان تەلىۋى. بەزى ھىكايە يازغۇچىلىرى ھىكايىدىكى سيۇژېتلار ئوتتۇرىسىدىكى سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىگە بەك ئېتى ـ

ژار بېرىدۇ، ئەقلىي خۇلاسە چىقىرىلمىغان ھىكايىلەردە سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدۇ-دە، ۋەقەلىكىنى بىر بىرىگە گىرەلەشتۇرۇپ، ۋەقەلىك ئېچىگە ۋەقەلىك سىغدۇرۇپ بارىدۇ، سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتىنى ساقلا بىر يوللا ئېيتىپ بەرمەستىن، ئەگەر ئاخىرىغا بارغاندا سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتىنى بىر-بىرلەپ كۆرسىتىپ بېرىپ، سېنى بۇ ھىكايە تولىمۇ مۆكەمەل ئىكەن، تازا كېلىشتۇرۇپ قۇراشتۇرۇلۇپتۇ، ئەجەپمۇ جايىدا بوپتۇ دېگەن ھىسسىياتقا كەلتۈرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، مۇنداق بىر خىلدىكى ھىكايىلەرگىمۇ يول قويۇلۇشى كېرەكقۇ دەيمەن. ئۇنداق ھىكايىلەردە سەۋەب-نەتىجە يوقتەك بىلىنىدىغان بەزى ۋەقەلەر يېزىلىدۇ، ساقلا ئۇ ئۇستىگە-ئۈستىلەپ دۆۋىلەۋېرىلگەندەك كۆرۈنىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئۆزىدە بىرلىك بولىدۇ، مەلۇم تۈسى بولىدۇ، قىلچە سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى بولمىغاندەك ۋەقەلەر ئۇتتۇرىسىدا يەنە قانداقتۇ ئاز-تولا مۇناسىۋەتمۇ بولىدۇ، شۇنىسى ئۇلار ئوتتۇرىسىدا مۇتلەق مۇناسىۋەت يوقمۇ ئەمەس، پەقەت ئېچكى مۇناسىۋەتلا بولىدۇ، خالاس. مەسىلەن ئالساق، سىلەر ياباۋلۇدىن① چىقىپ، دارۋازا ئالدىدىكى ئەركىن بازاردىن ئۆتۈپ تۆخۇمنىڭ باھاسىنى سوراپ كۆرسەڭلار، ياكى بىرەر تۆخۇم ئالساڭلار، بۇنىڭ سىلەرنىڭ بۇ ھاۋا ئارمىيىسى مېھمانخانىسىغا② كېلىپ مېنىڭ ھىكايە توغرىسىدىكى پاراڭلىرىمنى ئاڭلىشىڭلار بىلەن ھېچقانداق سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى يوق،

---

① ياباۋلۇ — بېيجىڭدىكى بىر مەھەللە — جاي نامى.

② ھاۋا ئارمىيىسى مېھمانخانىسى — ياباۋلۇ مەھەللىسىگە جايلاشقان بولۇپ، مۇشۇ دوكلات شۇ مېھمانخانىدا قىلىنغان.

ئەمما بۇنىڭدىن بىرەر پارچە ھىكايە يېزىشقا بولامدۇ، قانداق؟ مېنىڭچە يازغىلى بولىدۇ. چۈنكى، ئەگەر "4 كىشىلىك گۇرۇھ" يوقىتىلمىغان بولسا، دەرۋازا ئالدىدا ھەچكىم توختۇم ساتالمىغان بولاتتى، ئەگەر ساتقان تەقدىردىمۇ ئاللىقاچان ئۇنى تۇتۇپ كەتكەن بولاتتى؛ شۇنداقلا مەنمۇ بۇ يەردە مۇنداق پاراڭ قىلىپ ئولتۇرالماس ئىدىم. بۇ ئىككى ئىشنىڭ سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى بولمىغان بىلەن، قانداقتۇ مەلۇم ئىچكى مۇناسىۋىتى بار. ۋەقە يۈرۈشى ناھايىتى ئېنىق، سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى ئىنتايىن روشەن، ۋەقەلىك ئىچىدىن ۋەقەلىك تۇغدىغان ھىكايىلەرنى تامامەن قوللايمەنكى، ئۇنداق ھىكايىلەرنى ھەرگىز تۆۋەن چاغلىمايمەن. لېكىن، قارىماققا باش-ئايىغى تولا، تۇرمۇشنىڭ ئۆزىگىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان، رەڭگا-رەڭ تۇسكە ئىگە، ئۇنىڭ ئۇستىگە تېخى مۇكەممەللىشىپ كەتمىگەن تۇرمۇشنىمۇ ناھايىتى بەك قارشى ئالمەن، بەك ياقتۇرمەن. يەنە بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەي. بۈگۈن مەن سىلەرگە دەرس ئۆتۈپ دېگىز سۈيى ھەققىدە سۆزلىگەن بولاي. بىر خىل ئۇسۇلدا، دېگىز سۈيىنى ئەينەك شىشىگە قۇيايلى، بۇ شىشە ناھايىتى ئوبدان بولۇپ، ھەم سۇزۇك، ھەم ئېنىق كۆرۈنىدىغان، يۇمۇلاق بولسۇن. مەن كۆپچىلىككە: دېگىز سۈيى دىگەن مۇشۇ، قارىڭلارچۇ، دېگىز سۈيىنىڭ رەڭگى يېشىلراق كېلىدۇ، يەنە كېلىپ تۇزلۇق بولىدۇ،...دەپ ئېيتىپ بەرگەن بولاي. يەنە بىر خىل ئۇسۇل، ھەممىز بىرلىكتە دېگىز بويىدا بولغان بولايلى، مەن بىر چاڭگال سۇنى قولۇمغا ئالاي، دېگىز سۈيى بارماقلىرىمىنىڭ ئارىلىرىدىن تامچە چۈشسۇن-دە، مەن: دېگىز سۈيى دىگەن مۇشۇ، قارىڭلار! دەي. بۇنداق قىلىشىمۇ بولىدىغان ئىش. مېنىڭ ھىكايە يېزىشىنىڭ

ئىككىنچى خىل ئۇسۇلى بويىچە سيۇژېتقا ئېتىۋار قىلماي، تەپسىلاتقا ئەھمىيەت بېرىلىدۇ، دىگىنىم مۇشۇ خىل ئۇسۇلنى كۆرسىتىدۇ. قارا-ماقتا سەۋەپ-نەتىجە مۇناسىۋىتى بولمىغان بەزى ۋەقەلەردەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن تۇرمۇش پۇرىغى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ، بۇنىڭ داۋلسىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيمەن، ئۇنى پەقەت بىزەكسىز ئەينەن تۇرمۇش، ھۇنەر قوشۇلمىغان پولاتقا ئوخشايدىكەن دەپ ئېيتالايمەن. پولاتنى يېڭى ئېچىكەلگەندە ناھايىتى يىرىك بولىدۇ، سەن ئۇنىڭ تېخى ھۇنەر قوشۇپ بىر تەرەپ قىلىن-مىغانلىغىنى كۆرۈپ تۇرىسەن، لېكىن ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن پولات-تۆمۈر زاۋۇدىدىكى پولاتنىڭ قانداقلىغىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلسەن-دە، ھىلىقى پولاتنىڭ ئەملىيەتتە ئىش قوشۇلغان-تاۋلانغان پولات ئىكەنلىگىنى چۈشىنىسەن. ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا خۇسۇسىيىتى، ھەرقايسىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئارتۇقچىلىغى بولىدۇ. ئەگەر ئۆزەمنىڭ بەكرەك ياخشى كۆرىدىغان يېرىمنى دەپ-دىغان بولساڭ، مەن ئۆزەم ھىكايىدە كىشىدە بىر خىل تۇرمۇش تۈيغۇسى ھاسىل قىلدۇرۇشنى، سېنى تۇرمۇش دېگەندىنى، ھېچ بولمى-غاندا، ئۇ ساڭا بىر ئوچۇم سۇ بولسىمۇ بەرگەنلىگىنى ھىس قىلدۇ-رىدىغان بولۇشنى تولىمۇ بەك ئۈمىت قىلمەن.

سەۋەپ-نەتىجە مۇناسىۋىتى بولمىغان بەزى تەپسىلاتلار ھىكايىگە ئەپلەشتۇرۇپ كىرگۈزۈلمەي قالسا، ئەسەر ناھايىتىمۇ قالايمىقان-چۈشالچاق بىر نەرسە بولۇپ قېلىپ، كىشىگە ئاجايىپ-غارايىپ تۇيۇلىدۇ، ياكى ئۇستىلەپ-ئۇستىلەپ دۆۋىلىنىۋېرىپ، ھەممە نەرسە سىغدىلىپ-تىقىلىپ قالىدۇ، ئۇنداق نەرسىلەرنى مەنمۇ قوللىمايمەن. ئۇنداقمۇ بولۇپ كەتمەيدۇ، بۇنىڭ مەلۇم داۋلىسى بولىدۇ، يەنە تېخى

قانچىكى ئەگرى-توقاي، غەلىتە سۆزۈتلىغى كەم بولغان ھىكايىلەر-نىڭ تەپسىلاتقا، تۈرمۇش پۈرىغىغا، تىلىغا، تەسۋىرىنىڭ توغرا، ئىنچىكە، چوڭقۇر، چەبدەست بولۇشىغا قويغان تەلىۋى شۇنچە ئۈستۈن بولىدۇ. يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ ئورتاقلىغى بولۇشى، ئورتاق دەۋر روھىغا ئىگە بولۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇنىڭ قانۇنىيىتى بار، سەن ئۇنىڭ داۋلىسىنى تېپىپ چىقىشىڭ كېرەك.

سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتى ناھايىتى روشەن، ۋەقەلىگى ئىچىدىن ۋەقەلىك چىقىدىغان، ھىكايە سۆزۈتى ئىنتايىن كۆچلۈك بولغان ھىكايىمۇ ئەلۋەتتە ياخشى بولىدۇ. ئۇنىڭ خۇسۇسىيتى ئىنىق، ئايدىڭ، جەلپ قىلارلىق بولىدۇكى، ئۇنى ئوقۇشقا كىرىشكەندىن كېيىن زادىلا زېرىكمەيسەن، ئاخىرىنىڭ نىمە بولۇپ چىقىدىغانلىغى كاللاڭغا كىرىۋالىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئاجىزلىق تەرىپىمۇ بولامدۇ-بولمامدۇ؟ ئۇنىڭ ئاجىزلىغىمۇ بولىدۇ. بۇنداق ھىكايىدە تۈرمۇش تۈيغۇسى كەم بولىدۇ. دىرامماتىكلىك بەك كۈچلۈك، ھىكايە ۋەقەلىرى بەك كارامەتلەشتۈرۈلگەن، ساڭا ھەقىقەتەنمۇ غەلىتىرەك تۇيۇلىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭدا چىنلىق تۈيغۇسى، سېنىڭ تەسەۋۋۇر قىلىشىڭغا ۋە ئىزلىنىشىڭگە قالدۇرۇلغان ھەقىقى پىكىر كەم بولىدۇ. قىسقىسى، ئىككى خىل ئىپادىلەش ئۇسۇلىنىڭ ھەرقايسىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا ئارتۇقچىلىغىمۇ، يېتەرسىزلىگىمۇ بولىدۇ.

بەشىنچى، ئەمدى ھىكايىدىكى غايىۋى مەنزىل ياكى ئومۇمى كەيپىيات توغرىسىدا توختىلايلى. جۈڭگو شېئىرلىرىدا غايىۋى مەنزىلگە بەك ئېتىۋار بېرىلىدۇ، ئەمىلىيەتتە بولسا ھىكايىدىمۇ غايىۋى مەنزىلگە ئېتىۋار بېرىلمىشى كېرەك. غايىۋى مەنزىل دېگەنلىك، بىزنىڭ ھىكايىلىرىمىزدا ھەم بىزنىڭ تۈرمۇش زىمىنىمىزدىن كەلگەن، ھەم

تۇرمۇش بىلەن ئوپ-ئوخشاش ھالەتتە، تۇرمۇشتا ئەينەن تولۇق يۇز بېرىشى مۇمكىن بولمايدىغان بەدىئى دۇنيا يارىتىلىشى كېرەك دېگەنلىكتۇر. ئەنگلىيلىك بىر يازغۇچى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى تۇرگە ئايرىش، ھېكايىنى رومان بىلەن بىر قاتاردا ئەمەس، شېئىر بىلەن بىر قاتاردا قويۇش لازىملىغىنى تەشەببۇس قىلغان ئىدى. بۇ كۆزقاراش ئەلۋەتتە بىر تەرەپلىمە قاراش بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مەلۇم داۋلەسمۇ بار. چۈنكى، ھېكايە تېخىمۇ ئىخچام بولىدۇ، ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىن ئالغان مەلۇم تەسىرات تۇرمۇشتىكى بىرەر بۆلەك، بىرەر نۇقتا ئارقىلىق چۈشەندۈرىلىدۇ. بۇ مەنىدىن ئالغاندا، ئۇنىڭ ئىخچاملىغى، ئۇنىڭ بۇنداق ئېپادىلەش ئۇسۇلى رومانىنىڭ ۋەقەلىك دائىرىسىنى كەڭ يېيىۋېتىپ بايان قىلىش ئۇسۇلىغا بىلەن زور دەرىجىدە ئوخشاشمايدۇ. شۇنداق ئويلايمەنكى، بىر خىل بەدىئى دۇنيا يارىتىش ھېكايە يازغۇچىغا ئۇچۇن ناھايىتى مۇھىم ئىش. ئەگەر بىز ئېيتماقچى بولغىنىمىزنىڭ قانداق ئادەم، ياكى قانداق ۋەقە ئىكەنلىگىنى ھېكايىنىڭ ئۆزىدىلا ئېيتىپ تۇگەتسەك، ئۇنىڭدا بەدىئى دۇنيا بولمىسا، سەن ئۇنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، سەن ئۇنىڭدا ئۇزۇنغىچە قايتا-قايتا ئۆزىگە جەلپ قىلىپ تۇرىدىغان بىر خىل نەرسىنىڭ يوقلۇغىنى ھىس قىلىسەن. نېمە ئۈچۇن بەزى ياخشى ئەسەرلەر كىشىلەرنىڭ مەنىۋى كەيپىياتىنى ئۆستۇرەلەيدۇ؟ بۇنىڭ سەۋىۋى شۇكى، بۇنداق ئەسەرلەردە كىشىلەرنىڭ گۈزەل ئىدىيىسىنى جۇش ئۇرغۇزىدىغان، كىشىلەرنىڭ ھىسداشلىغىغا، ئالغا ئىنتىلىشى ۋە يۇقۇرىغا ئۆرلىشىگە ئىلھام بېرىدىغان بەدىئى دۇنيا يارىتىلغان. غايىۋى مەنزىل دېگەن زادى نېمە؟ مۇھىت، لېكىن پۈتۈنلەيلا مۇھىتمۇ ئەمەس. چۈنكى ئۇ كىشىلەرنىڭ سۇبېكتىپ روھى-ھالىتىنى

ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. مەن ھىكايە يازغان چېغىمىزدا مۇشۇنداق بىر بەدىئى دۇنيا يارىتىشقا ئەھمىيەت بېرىشنى ئۈمىت قىلىسەن. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ھىكايىدە بەدىئى دۇنيا يارىتىش بىزنىڭ تازا كېلىشتۇرۇپ بىرەر ۋەقەنى يېزىپ -چىقىشىمىزدىنمۇ بەك تەسكە چۈشىدۇ. دېمەكچى بولغىنىمنىڭ بەشىنچىسى مانا مۇشۇ.

ئالتىنچى، ئەمدى ھىكايىنىڭ تۈسى ھەققىدە توختىلىمەن. ھىكايە مەلۇم مۇقامدا بولىدۇ. مۇقامنىڭ ئۆزى ئۇنى جەزىلىككە ئىگە قىلىدۇ. ئاشۇ مۇقام بولغاندىن كېيىن، يېزىپ چىقىلغان ئەسەر ئادەتتىكىچە ئەسەر بولۇپ قالمايدۇ. مەن تۈس دىگەندە نىمنى كۆزدە تۇتىمەن؟ بۇ يازغان ھىكايەڭنىڭ مەلۇم جەھەتتە ئۆزگىچىلىگى بولۇشى، يەنى ئۇ جەددىرەك بولۇشى، چوڭقۇر ئويلانغان مۇقامدا بولۇشى؛ ياكى يومۇرلۇق مۇقامدا، ياكى ئىللىق مۇقامدا بولۇشى كېرەك دىگەنلىك. بىر ئەسەرنىڭ ئىللىق يېزىلىشىمۇ بىر خىل مۇقام ھىساپلىنىدۇ. ئۇ يەنە ناھايىتى سوغاق بولۇپمۇ كۆرۈنىدۇ، يەنى ئۇنداق ھىكايە "ئوپېراتسىيە پېچىغى" شەكلىدىكى ھىكايە دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇمۇ بىر خىل تۈس ھىساپلىنىدۇ. سوغاق يېزىلغىنىنىڭ كۆرگەنلا كىشىنى ئىشەنچسىز قىلىپ قويۇشى ناتايىن، ئۇنىڭدا ئاقىلانىلىق بولىدۇ، ئىلمىي پىكىر سەرپ قىلىنغان بولىدۇ. ھىكايە ئەسەرلىرىدە ئاقىلانىلىق بولۇشقا يول قويۇلمايدۇ، ھىسسىياتلا بولسا، بۇاستە سىزىملا بولسا بولىدۇ، دېيىشمۇ ناتايىن. بەزى ھىكايىلەر ناھايىتى ئېنىق، ئىنتايىن ئاقىلانىلىق بىلەن يېزىلغان بولىدۇ. ھەتتا ئۇ ئار-خىپ ماتېرىيالىنىڭ خاراكتېرىنى ئالغان بولىدۇ، بۇمۇ بىر خىل ژانىر ھىساپلىنىدۇ. سوغاق، توغرا بولۇشتەك ئالاھىدىلىك بىر خىل تۈس ھىساپلانسا، قىزغىن، جۇشقۇنلۇق بولۇشمۇ بىر خىل تۈس ھىساپلە-

ئىدۇ؛ مەنىسى يوشۇرۇن بولۇشىمۇ ئوخشاشلا بىر خىل تۈس ھاسىلە-ئىدۇ. بەزىدە بۇ تۈسلەرمۇ بىر خىللا بولماستىن، ئارىلاشما بولىدۇ. بەزىدە ئەسەردە ھەم ئىللىق لىرىكا بولىدۇ، سالقىنلىق بىلەن قىلىنغان ئىچ-باغرىنى يېرىشمۇ بولىدۇ، يەنە تېخى كەڭ قوساقلىق بىلەن قىلىنغان يومۇرلۇق خۇسۇسىيەتمۇ بولىدۇ. ئەما ھېچقانداق تۈس بولمىسا بولمايدۇ. ئەگەر ئەسىرىگدە ھېچقانداق بىر خىل مۇقام بولۇشى ئۈستىدە پۈتۈنلەي باش قاتۇرمىسا، مېنىڭچە، بۇ بېيەر-ۋالىق قىلغانلىق بولىدۇ. مۇقام ئۇ ئۇچۇنلا مۇقام بولسىمۇ ھېچقانداق مەنىسى بولمايدۇ، سۈنئىيلىك بولۇپ قالىدۇ، ئۇنى ئۆكتەملىك، ھەددىدىن زىيادە ئورۇنسىزلىق دەپ ئېيتىش كېرەك. ئەما ئۆز ئەسىرىگدە تەسۋىرلىگەن تۇرمۇشقا ئۆزەڭنىڭ ھەمسىياتىسىنى تەبىئى يوسۇندا قوشۇپ سىڭدۇرۇپ، ئۇنىڭدا بىر خىل مۇقام شەكىللەندۇر-سەڭ، ئۇ ناھايىتى ياخشى ئەسەر بولۇپ چىقىدۇ.

يەتتىنچى، رىتىم. رىتىم تۇرمۇش ۋەقەلىگىنىڭ رىتمىنى ۋە سېنىڭ بايانىڭدىكى رىتمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بايان ھاھان تېزمۇ، ئاستىمۇ بولىدۇ، توختام ھالىتىدىمۇ، مېڭىۋاتقان ھالەتتىمۇ بولىدۇ، بىرقەدەر قەدىمقى يېزىش ئۇسۇلىدا، ھەمىشە توختام بولىدۇ، مەسىلەن، بىر پېرسۇناژ ئوتتۇرىغا چىققانىدا، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ پورتىرىتى، كىينىشلىرى، ئەتراپىدىكى مۇھىت... يېزىلىدۇ، رىتىم جەھەتتە ساڭا بىر خىل توختام ھالەتتەك تۇيغۇ بېرىلىدۇ. بەزىدە تۇرمۇش ۋەقەلىگىنىڭ رىتمنى تېز بولۇاتقان چاغدا، ئۇ دەل تەتۇرىسچە بايانىنىڭ رىتمنى ئاستىلىتۇالىدۇ، "ئىشتەي ساقلىتىپ قويۇش" جۇڭگونىڭ ۋايىزچىلىغدا ھەمىشە مۇشۇنداق ئۇسۇل قوللە-نىلىدۇ. بۇمۇ كىتاپخانلارنى جەلپ قىلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى

بولۇپ، ئۇنىڭدىكى بايان رىتمى تۇرمۇش رىتمى بىلەن پۈتۈنلەي ئەكسىچە بولۇۋېرىدۇ، شۇنداق قىلىپ كىتاپخان-ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئاخىرىنى كۆرۈشكە بولغان تەقەززالىغى قوزغىتىلىدۇ. بەزىدە ئۇ تۇرمۇش رىتمى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشاش بولىدۇ.

بەزىدە بىز ناھايىتى تېز شۇنداق بىر خىل رىتملارنىمۇ كۆرىمىزكى، ئۇنىڭدا پېرسۇناژ، ۋەقەلىك بايان قىلىنغاندا بىر ۋەقەنىڭ ئارقىسىدىنلا بىر ۋەقە، بىر ھەرىكەتنىڭ ئارقىسىدىنلا بىر ھەرىكەت، بىر ئىدىيىنىڭ ئارقىسىدىنلا بىر ئىدىيە ئۇلىنىپ كېلىپ، سەنى دەم ئالالمايدىغان دەرىجىگە كەلتۈرۈپ قويىدۇ. بۇنداق ئەسەرنى كۆرگەن چېغىدا، گويا ئۇ سېنى بىللە ئېلىپ يۈگرەۋاتقاندەك بولىسەن، بۇمۇ بىر خىل ھوزۇر، بىر دەم ئۇنىڭغا، بىر دەم بۇنىڭغا قارايدۇ، بىر دەم گەپ قىلىپ، بىر دەم چاي ئىچىدۇ، شۇنداق قىلىپ سېنىڭ كۆزۈڭنى قاماشتۇرۇپلا تاشلايدۇ. ئەسەرنىڭ رىتمى بايان رىتمىنىڭ سۈس ۋە جىددى بولۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. بەزى ئىشلار ئاددىلا بايان قىلىنغىنى بىلەن، بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى ئۇلىنىپلا بايان قىلىنغاچقا، كىشىدە يېتىشەلمەسلىك ھېسسىياتىنى پەيدا قىلىدۇ. بەزىدە بىرەر ۋەقەنىڭ بايانى ناھايىتى ئىنچىكە بىرلەشچە، ئۇ سېنى بىردىنلا كونكرېت ۋەقەلىك ئىچىگە كىرگۈزۈپ قويىدۇ-دە، خېلى بىر ھازاغىچە ئۇنىڭدىن چىقالماي قالىسەن. رىتمىنىڭ تېز ۋە ئاستا بولۇشى، سۈس ۋە جىددى بولۇشى، بايان رىتمىنىڭ تۇرمۇش رىتمى بىلەن بىردەك بولۇشى ۋە بىردەك بولماسلىغى ھەكايىنىڭ كىشىنى جەلپ قىلغۇچى بىر خىل سېھرى كۈچىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئاپتور توختاپ تۇرۇپ ئىنچىكە تەسۋىرلىگەن چېغىدا، گويا پۈتۈن دىققەت-ئېتىبارىنى بىلەن بىرەر تال گۈل-غۇنچىنى تاماشا قىلىۋاتقان

قاندەك، بىرەر پارچە بۇلۇتقا قاراڭاتقاندەك، بىرەر مۇزىكا ئاڭلاڭاتقاندەك تېپ-تېچ ھالەتتە تۇرۇپ ھۇزۇرلىنىسەن-دە، زېھنىڭ ئىنتايىن مەركەزلىشىپ، پۈتۈنلەي مەستانە بولۇپ ئۇنىڭ قايىنىمغا كىرىپلا كېتىسەن. جەددى، سەكرەتمە، بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى ئۇلىنىپ كېلىدىغان، كىشىنى يېتىشكىلى بولماسلىق ھېسسىياتىغا كەلتۈرىدىغان رىتىمىنىڭ ساڭا قالدۇرغان تەسىراتى خۇددى ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ شامالدىغاندەك بولسەن-دە، "ۋاش" قىلىپلا ئۆتۈپ كېتىدۇ.

قىسقىسى، كىلاسسىك ئەسەرلەر بىلەن ھازىرقى زامان ئەسەرلىرىنى سېلىشتۇرىدىغان بولساق، ئەدىبىياتتىكى بايانىنىڭ رىتىمى كۆرۈنەرلىك دەرىجىدە تېزلىشىپ بارماقتا، بۇنداق كۆزقاراشقا بەلكىم بىرمۇنچە كىشىلەر قوشۇلماسلىغى مۇمكىن، ئەمما مەن ئاشۇنداق دەپ قارايمەن، چۈنكى تۇرمۇشنىڭ پۈتكۈل رىتمى تېزلەشمەكتە. "چۈشتى نەنىشەن كۆزىمە بىشىختىيار، گۈل ئارا يۈرسەم تېرەپ جۇخۇاسنى" دەيدىغان بۇنداق رىتىم بىلەن بويىن "747" ماركىلىق ئايروپىلانىڭ يەردىن قوزغىلىپ ئۇچۇش يولىدا "غۇلۇ" قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەندىكى رىتمى ئوخشاش بولماسلىغى مۇمكىن، تاۋ يۈەنمىڭ ئۆزىنىڭ ھېسسىياتىنى تەسۋىرلەشتە ئاشۇنداق سۆز-ئىبارىنى ئىشلەتسە بولاتتى، ئەمما لېيوتچېكنىڭ ئايروپىلانىنى ئۇچۇرۇپ يەردىن كۆتىرىلگەندىكى ھېسسىياتىنى "گۈرۈلدىدى ئايروپىلان موتورى، ئاق بۇلۇتنى بىشىختىيار كۆردۇم مەن" دىگەن سۆزلەرنى ئىشلىتەلىشىڭ مۇمكىن ئەمەس، ئاسمانغا كۆتىرىلگەندىن كېيىنمۇ، ئايروپىلانىنى ھەيدىگۈچىنىڭ "بىشىختىيار" بولالىشى ناتايىن. يۇقۇرىدىكى سۆزلەرنى ئېيتىشتىن مەقسەت ھەممەيلەننىڭ بىر خىللا رىتمىنى ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىش ئەمەس، بۇ يەردە تېز رىتمىنى كۆككە كۆتە-

رىشمۇ ئەمەس، بەلكى بىر نەرسە يازغان چېغىمىزدا رىتىمدا ئۆزگە-رىش بولۇشى كېرەك دېگەنلىك. بەزى ھېكايىلىرىمىزنىڭ رىتىمى تەكشى بولۇپ، كۆرگەنسېرى قاتمال، قۇرۇق-قاخشالدەك تۇيۇلىدۇ، ئاستا دېسەك، ھەممە نەرسە ئىنچىكىلەپ يېزىلغان، تېز دېسەك، ھەممە نەرسە تېز قىلىپ يېزىلغان، ئۆزگىرىش كەم. ئۇنىڭدا تەم-پۇراقلا كەم بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئىپادىلەش كۈچىمۇ كەم. ئويلايمەنكى، ئەگەر رىتىم جەھەتتە بەزى ئۆزگىرىش بولمىغان بولسا، كىشىگە گۈزەللىك تۇيغۇسى بېغىشلىيالمىسى، شۇنىڭ بىلەن ھېكايىنىڭ جەلپ قىلىش كۈچىنى ئاشۇرالمىسى مۇمكىن. ئەلۋەتتە، يەنە بىر خىل ئەھۋالمۇ بارکى، ئۇنىڭدا رىتىم سۈنئىي يوسۇندا تىزگىن-لىنىپ، ھېكايە خۇددى ھەرکەتكە كەلتۈرۈپ تۇرغۇلىدىغان قونچاقنىڭ ئويۇن قويغىنىدەك ھالەتتە چىقىدۇ، بۇمۇ كىشىنى زېرىكتۈرىۋېتىدۇ.

ئەڭ ئاخىرىدا تېماتىك ئىدىيە ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتەيلى. بۇمۇ ھېكايىدە كەم بولسا بولمايدىغان نەرسە. ئادەمنىڭ سەزگۈسىنى يېزىشنى، ئادەمنىڭ كەيپىياتىنى يېزىشنى، ئادەمنىڭ تەسىرىنى يېزىشنى تېماتىك ئىدىيە بىلەن تۇپتىن قارىمۇ-قارشى قىلىپ قويۇشنى زادى ياقلمايمەن. ئىدىيىنىڭ ئۆزى تۇرمۇشتا مەۋجۇت نەرسە، تۇرمۇشتا كىمنىڭ ئىدىيىسى بولمايدۇ؟ نىرۋا كېسىلى بولۇپ، تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم بولغۇچىلاردا بولمايدۇ. ئىدىيىنىڭ ئۆزى تۇرمۇش چىنلىغىنىڭ بىر قىسمى. ئىدىيىدىن چەتنەش، ئەمەلىيەتتە، تۇرمۇش چىنلىغىنىڭ بىر قىسمىدىن چەتنىگەنلىك بولىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، تەسەۋۋۇرمۇ تۇرمۇش چىنلىغىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئادەمدە تەسەۋۋۇر بولماسلىغى مۇمكىن ئەمەس، ئۇنداق بولسا، تىلنىڭ بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس. ھېكايىنىڭ ئۆزى ئەڭ

زور تەسەۋۋر. شۇڭا ئىدىيىمۇ تۇرمۇش چىنلىغى ئېچىدىكى نەرسە بولۇپ، ئۇنىڭدىن چەتنەپ كېتىشكە بولمايدۇ، ئۇنىڭغا قارىمۇ-قارشى ئىش كۆرۈشكىمۇ بولمايدۇ. تۇرمۇش تەسىرلەندۇرەرلىك بولىدۇ، ئىدىيىمۇ تەسىرلەندۇرەرلىك بولىدۇ. ھەقىقەتكە ئىنتىلىدىغان ئىدىيە تەسىرلەندۇرەرلىك بولمامدىكەن؟ قالايمىقانچىلىق، ئىكىكىلىنىش، تەۋرىنىش، گاڭگىراشلاردىن كېيىنكى بىردىنلا ئېچىلغان روھى كەيپىيات تەسىرلەندۇرەرلىك ئەمەسمۇ؟ ھەقىقەت، ئەقلىي تەپەككۇر بىلەن ھىكايىنىڭ ئۆزى بىر بىرىگە قارىمۇ-قارشى نەرسىلەر ئەمەس.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، ئىسخىماتىك شەكىلنى، يەنى ئالدى بىلەن مەلۇم تېماتىك ئىدىيىنى قۇرۇپ قويۇپ، ئاندىن پاكىت-مىسالىلارنى تېپىپ كېلىپ ئۇنىڭ ئىچىگە قاچىلايدىغان ئەسەرنى ياخشى كۆرمەيمەن. بۇنداق ئەسەرلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، سەن ئۇنىڭدىكى پېرسۇناژلارنىڭ قورچاق، ئۆزەڭ قەغەزدىن قىرقىغان قەغەز ئىكەنلىگىنى سېزىسەن، ئومۇمىي ھالەتتىن جۇزئىي خۇلاسە چىقارماقچى بولغاندەك ئۇنىڭ راست ئادەم ئىكەنلىگىگە ئىشەنمەيسەن، پۈتكۈل ھىكايىدىكى ۋەقەلىك كىشىگە خۇددى "بەلگىلەنگەن فاكتىن بويىچە ئىش قىلىش" دېگەندەك بىر خىل تەسىرات بېرىدۇ-دە، ئۇنى كۆرە-كۆرمەيلا چۈشىنىپ يەتكىلى بولىدۇ. بۇنىڭغا بىر مىسال كەلتۈرەيلى. بىر ھىكايىنىڭ تېماتىك ئىدىيىسى كۆرگەنلا يەرگە تۆكۈرۈشكە قارشى تۇرۇش بولسۇن، (بۇ يەردە مەلۇم بىرەر پارچە ھىكايىگە ھۆجۇم بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش يۈزىسىدىن، مەقسەتلىك ھالدا بىمەنە بىر مىسال كەلتۈرەيلى) ئۇنىڭدا بىراۋنىڭ كۆرگەنلا يەرگە تۆكۈرۈش ئادىتى بارلىغى

پىزلىسۇن، ئۇنىڭ تۈكرۈگىدە تۆبىركۈلىۋزنىڭ مىكروبى بولىسۇن، ئۇ مىكروپنى دەل ئۇ كىشىنىڭ ئوغلى ئۆزىگە يۇقتۇرۇۋالغان بولۇپ، نەتىجىدە تۆبىركۈلىۋز كېسىلىگە گىرپتار بولىسۇن، ئاندىن يەنە... بولسۇن، بۇنىڭدا تېماتىك ئىدىيە تولىمۇ يالىڭاچلا بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە بېشىدىلا بىرلىگەچكە، ئۇنىڭ ئاخىرىدا كەلگەن سىيۇژېتنىڭ تەرەققىياتى پۈتۈنلەي "بەلگىلەنگەن فاكتىغا بويىچە ئىش كۆرۈش" بولىدۇ-دە، قانچىلىك پىرسۇناژنى پىزىپ، قانچىلىك شەكىللەرنى ئىشلەتكەنلىكتىن قەتئىي نەزەر، ئاخىر يەنە كىشىلەرگە كۆرگەنلا يەرگە تۆكۈرۈۋەرمەسلىك كېرەك دېگەنىنلا بىلدۈرىدۇ، خالاس. كىتاپخانلار سېنىڭ ھېكايەڭدە "بەلگىلەنگەن فاكتىغا بويىچە ئىش كۆرۈش" بارلىغىنى سەزگەن ھامان، ئۇنىڭ ھېچقانچە ئوقۇغۇچۇلۇغى قالمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭدا يېڭى نەرسە يوق-تە!

ھكايە تۈرمۇشنى بايقاش بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. كىتاپخانلارنىڭ سېنىڭ ھكايەڭنى ئوقۇشىمۇ ئۇنۇلۇكسىز بايقاپ بېرىش جەريانى بولۇشى كېرەك. ھەم ئومۇمى جەھەتتىن يۇنۇلۇشى بولۇشى كېرەك، ھەم سەن تەسۋىرلىگەن تۈرمۇش تەرەققىياتىنىڭ يۈزلىنىشىنى پۈتۈنلەي تىزگىنلەپ تۇرالمايدىغان بولۇشى، ئۇدۇللۇق يېڭى-يېڭى نەرسىلەر چىقىپ تۇرىدىغان بولۇشى كېرەك، شۇنداق بولغاندىلا، ئاندىن كىشىلەرنى جەلپ قىلالايدىغان بولىدۇ. دىمىسىمۇ تۈرمۇشتىن چەككىلەنگەن ئىدىيە پەقەت ئومۇمى جەھەتتىن، نېگىزلىك ۋە ئاساسلىقلا بولىدۇ، ئۇنى پۈتۈنلەي چەككىلەپ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا بىر ھكايىنىڭ تېماتىك ئىدىيىسى، نەزىرىيە جەھەتتىن ئالغاندا، قېزىلىش جەھەتتىن پۈتمەس-تۈگىمەس بولىدۇ. ئىدىيىۋى چوڭقۇرلۇقنىڭ ئوخشاش بولماسلىغى تۈپەيلىدىن، ئوخشاش بولمە-

غان كىشىلەرنىڭ بىرەر ھىكايىنى چۈشىنىش دەرىجىسىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ، بۇ نورمال ئەھۋال، بەلكى ھىكايىنىڭ مۇڭەپپەقىيەتلىك چىقىلىشىنىڭ ئىپادىسى. بۇنى مۇجمەللىك بىلەن بىر نەرسە دەپ قارىشقا بولمايدۇ. چۈنكى تۇرمۇشنىڭ مەنىسىنى بىر يوللا قېزىپ تۇگەتكىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بۇيان نامراتلىقتا ياشاپ كەلگەن بىر دىخان مۇشۇ يېقىنقى بىرقانچە يىلدىن بېرى بىردىنلا بېيىپ قالدى، بانكىدا ئىككى مىڭ يۈەن پۇل ئامانەت قويدى. بۇنداق ئەھۋال بۇگۈنكى كۈندە مەملىكەتنىڭ ھەممە يېرىدە بار، بۇ ئىشنىڭ نېمە مەنىگە ئىگە ئىكەنلىگىنى بىر يوللا تەلەتۆكۈس قېزىپ تۇگەتكىلى بولمايدۇ، بىرەر پارچە ھىكايە بىلەنمۇ ئېنىق چۈشەندۈرۈپ كەتكىلىمۇ بولمايدۇ. يېقىندا جاڭ يىگۇڭنىڭ «خېيۇانىڭ سۆرەتكە چۈشىشى» دىگەن ھىكايىسىنى كۆرگەن ئىدىم، ئۇنىڭ باش تېمىسى ناھايىتى ئېنىق بولۇپ، پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك قۇرۇلتىيىنىڭ 3-ئومۇمى يىغىنىدىن كېيىنكى سىياسەتنىڭ ئەمىلىيەشتۈرۈلۈشى بىلەن دىخانلارنىڭ بېيىشقا باشلىغاندىن كېيىنكى روھىي قىياپىتىدىكى ئۆزگىرىشلەر مەدھىيەلەنگەن. تازا ئويلىنىدىغان بولسا، ئۇنىڭدا يېزىلغانلىرى مۇشۇنىڭ بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. مەسىلەن، ئۇ ھىكايىدە، خېيۇانىڭ ئامبىرىكىدا ياسالغان فوتو ئاپاراتىغا، زامانىۋىلىشىشقا بولغان تەشنالىغى، چەتئەل ئىلغار تېخنىكىسىغا بولغان پوزىتسىيىسى... شۇنداقلا ئەھمىيەتلىك ۋە قىزىقارلىق بولغان باشقا بىرمۇنچە ئىشلارنى ئالدىرىماي باش قاتۇرۇپ ئويلىنىپ بېقىشقا ئەرزىيدۇ، ئۇنىڭ سائا قالدۇرىدىغان تەسىرى نوقۇل ھالدا تۇرمۇش بېيىغانلىغى بىلەنلا ۋەسسالام بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، تېمىتىك ئىدىيە جەھەتتە، مېنىڭ ئەزەلدىن قارشى تۇرمايى، بەلكى

قۇۋۇەتلەپ كېلىۋاتقىنىم شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئىجادىيەتچى بولغان كىشى ئىدىيە جەھەتتىن يېتىلگەن بولۇشى كېرەك، كۆپىتۈرۈپ ئېيتقاندا، مۇتەپەككۇر بولۇشى كېرەك. بۇ ئاسانلىقچە قىلىنىپ كەتكىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئەمما مۇشۇ يۆنۈلۈشكە قاراپ تىرىشىشىمىز كېرەك. لېكىن مەن ئىجادىيەتتە ئىدىيىنى قىپ-يالىڭاچ ھالدا چۈشەندۈرۈپ ئۆتۈشنىمۇ زادىلا قۇۋۇەتلىمەيمەن. ئىجادىيەتتە تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدىكى كونكىرىت ئوبراز ئاساس قىلىنىپ، مۇمكىن قەدەر ئۇنىڭ ئىدىيىسىنىڭ مەنىسى قېزىلىشى، كىتاپخانلارنىڭ قېزىۋېلىشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت قالدۇرۇلۇشى كېرەك.

تېمىاتىك ئىدىيە مەسلىسىگە بىرلەشتۈرۈپ، سىمۋول توغرىسىدىمۇ توختىلىپ ئۆتەيلى. تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدىكى كونكىرىت ئوبراز، كۆپ ھاللاردا، كىشىلەرگە ناھايىتى كۆپ ئىلھاملارنى بېرىپ، كىشىلەردە تالاي-تالاي تەسەۋۋۇرلارنى قوزغىيالايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، سىمۋول سۈبېكتىپ ھالدا ياساپ چىقىلغان بولماستىن، بەلكى تۇرمۇش چىنلىغىنىڭ ئۆزىدە بولغان مەلۇم مەنە بولۇپ ھىسابلىنىدۇ. سىمۋول-لۇق ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان شېئىرىي مىسرالار بولسۇن، ھېكايە، نەسىر بولسۇن، يازغۇچى ئۇلارنى يېزىش ۋاقتىدا، كۆپ ھاللاردا، بىرەر نەرسىگە سىمۋول قىلىشنى كۆزدە تۇتمايدۇ، يازغۇچى چوڭقۇر پىكىر قىلغانلىقى، سېزىمى ئۆتكۈر بولغانلىقى ئۈچۈن، كونكىرىت تۇرمۇش ئوبرازىنى ئىنتايىن بەك كېلىشتۇرۇپ ئىپادىلەپ، كىشىگە ناھايىتى چوڭقۇر بىر خىل سىمۋول مەنىسىنى بەخىش ئەتكەن بولىدۇ. يازغۇچى ئىدىيىدە يېتىلگەن كىشى، ئىجتىمائىي كىشى، روھىي دۇنياسى ناھايىتى مول كىشى بولۇپ، تۇرمۇشتىكى بىرەر ۋەقەنى، مەلۇم بىر كونكىرىت ئوبرازنى تەسۋىرلىگەن چاغدا، ئۆزى-

نىڭ ئىدىيىسىنى، ھىسسىياتىنى ۋە روھىي دۇنياسىنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ. كىتابخانلار ئۇ يازغان كونكىرىت ئوبراز ئارقىلىق تېخىمۇ ئەھمىيەتلىك بولغان تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى تەسەۋۋۇر قىلىدۇ.

يۇقۇرىدا سۆزلەپ ئۆتكەنلىرىمنى ئۆزەمنىڭ تازا ئوبدان ئويلاپ كېتەلمىگەن بولغاچقا، قىلغان سۆزۈمنىڭ ئېنىق بولماي قالغان بولۇشى مۇمكىن. مەن بىز ھىكايە يازغان چېغىمىزدا كۆپرەك بىرقانچە تەرەپ-تىن ئويلىنىشىمىز كېرەك دەپ كەچىمەن. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، ھىكايە يېزىش دېگەنلىك پېرسۇناژلارنى ۋە سيۇژېتنى تەسۋىرلەش دېگەنلىك بولىدۇ، ئاشۇنداق دەپ ئويلاشنىڭ توغرا بولمۇبرىدۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كۆپرەك نەرسىلەر ئۆستىدە ئويلىنىپ بېقىشقا بولامدۇ، يوق؟ مەسىلەن، تۇرمۇشنىڭ جەلپ قىلىش كۈچى، ئۇنىڭ مۇقامى، سىمۋوللۇق ئەھمىيىتى، ئاساسىي ئىدىيىسى، رېئىمى قانداق بىر بەدىئىي دۇنيا يارىتالايدىغانلىغى....ۋە باشقىلار. قىسقىسى، بىر پارچە ھىكايىنىڭ شەكىللىنىشىنى كۆپ جەھەتىلەردىن ئويلىنىش كېرەك، شۇنداق بولغاندا، ھىكايىنى، ئەسەرنى، ئەدىبىياتنىڭ ئۆزىنى چۈشىنىشىمىز تېخىمۇ كەڭرەك بولىدۇ.

بەشىنچى مەسىلە، ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىنى ۋە پسىخولوگىيىلىك پائالىيەتلىرىنى تەسۋىرلەش ئۆستىدە توختىلىپ ئۆتەي. ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ سىرى ئۇستىدە ئىزلىنىش ئەدىبىيات (پىروزا ئەسەرلەر)نىڭ بۇرچى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. ھازىرقى كۈندە، چوڭلۇغىي جەھەتتە ئالەم جىسىملىرىنىڭ ھەركىتىنى، كىچىكلىك جەھەتتە ئېلېكترون، ئاتوم، يادرونىڭ ئىچكى ھەركەتلىرىنى خاتىر

رىلەيدىغان ۋە ئەكس ئەتتۇرىدىغان ھەر خىل ئىلغار پەننى ئەسۋاپلار بارلىققا كەلدى، ئەمما ئادەملەرنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ پائالىيىتىنى بولسا ئاساسلىغى ئەدەبىيات ئارقىلىق ئىزلىنىشكە، خاتىرىلەشكە ۋە جارى قىلدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. ئەمدى مەن بىرقانچە نۇقتا ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتەي. بىرىنچىسى، ئادەمنىڭ تۇرمۇشىغا، دۇنياغا بولغان سېزىمنى يېزىش كېرەك. يازغۇچى ئادەمنىڭ سەزگۈسىنى يېزىش ئارقىلىق كىتابخانلارنىڭ ئەكس ساداسىنى ئويغىتىدۇ. ھەكايە-روھان بەرىبىر سىياسى-ئىلمىي ماقالىلارغا ئوخشىمايدۇ، كىنوغىمۇ ئوخشىمايدۇ، ئۇ سېنىڭ ئالدىڭغا پىرسۇناژلارنى نەقمۇ-نەق قىلىپ ھەقىقى يوسۇندا كەلتۈرۈپ بېرەلمەيدۇ. پىروزا ئەسەرلەر ئادەمنىڭ سەزگۈلىرىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق كىشىنى ئورتاق سەزگۈ-ھېسسىياتقا كەلتۈرەلەيدۇ. مەن شۇنداق دەپ قارايمەنكى، ھەكايە-روھان يېزىشتا مىڭە سەرپ قىلىنىدىغانلىغى تۇرغان گەپ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بۇرۇنقىمۇ، كۆزنىمۇ، قۇلاقنىمۇ، تىلنىمۇ...ئىشقا سېلىشقا توغرا كېلىدۇ، سەن شېكەرنى تەسۋىرلەشكە چۈشكەندە، تىلىڭ ئەگەر تاتلىقنىڭ تەمىنى قايتا كۆرسىتىپ بېرەلمەيدىغان بولسا، شېكەرنىڭ قانداقلىغىنى جەزمەن ياخشى ئىپادىلەپ چىقالمايسەن. تۇن قاراڭغۇسىنى يازغان چېغىڭدا، كۆزۈڭ قاراڭغۇ كېچىنىڭ ھەر خىل سەزگۈ-تۇيغۇلىرىنى قايتا ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرەلمەيدىغان بولسا، كېچە مەزمۇنىسىنى جەزمەن ئوبدان يېزىپ چىقالمايسەن. بىر كىشى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەنلىكىنى يازغان بولغىن، ئەڭ يېقىن قەدىرداشىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشمىشىڭ مۇمكىن، تىلى ھەسەل، دىلى زەھەر "دوستۇڭ" بىلەن مەجبۇرى ھالدا كۆرۈشمىشىڭمۇ مۇمكىن، ئەگەر كۆرۈشكەن چاغدىكى قولۇڭنىڭ ئالقىنىدىن تارتىپ قولۇڭنىڭ

دۇمبىسگىچە ھەتتا بىلەكلىرىڭگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئېرۇڭا سېستېمىلىرىدا قانداق تۆيغۇ-سەزگۈلەر پەيدا بولغانلىغىنى ئوبدان قامالاشتۇرۇپ يازالمىساق، ئۇمۇ تەسىرلىك بولماي قالىدۇ. مەلۇم مۇھىت تىكى ئالاھىدە كەيپىياتنى يېزىپ چىقىشتا بۇرنۇڭ سەزگۈر بولۇشى كېرەك. بولمىسا ياخشى يېزىپ چىقالىشىڭ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر رەڭ-تۇسىنىڭ روشەن-توتۇقلۇغىنى، ئاۋازنىڭ رېتىملىرىنى، پۇراق-تەمىنى، سەزگۈ...ۋە باشقىلارنى تۆگەل تازا كېلىشتۇرۇپ يازالىساق، كىشىگە شۇ ھالەتنىڭ نەق ئۆزىنى كۆرگەندەك تۆيغۇ-ھېسسىيات بېغىشلىيالايسەن، ھەتتا كىشىگە روھىي دۇنياسىنى زىلزىلگە كەلتۈرگۈدەك ھېسسىيات بېغىشلىيالايسەن-دە، سېنىڭ يازغانلىرىڭ ئۇنى روھىي دۇنياسىنىڭ ئىچكى تارىلىرىنى، ئۇنىڭ ھەر بىر نېرۋا تومۇرلىرىغا قەدەر يازغانلىغىڭنى ھېس قىلىدۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، يازغۇچىدا تۇرمۇشقا، ئوبىكتىپ دۇنياغا، شامال، قىرو، يامغۇر، شەبنەمگە، ئىگىز تاغ، ئەزىم دەريالارغا، ئوخشاش بولمىغان جۇغراپىيەۋى مۇھىت ۋە ئىقلىمغا...كۆچلۈك سەزگۈرلۈك بولۇشى كېرەك، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پېرسۇناژلارنىڭ نازۇك سەزگۈسىنى ئىپادىلەشكىمۇ ماھىر بولۇشى كېرەك، شۇنداق بولغاندا، ئاندىن ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىنى يېزىپ چىقالايدۇ ھەمدە ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىغا تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

ئىككىنچى، ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇر پائالىيەتلىرىنى يېزىش كېرەك. ئادەم تاشقى شەيئىلەرگە نىسبەتەن دەسلەپكى تۆيغۇ ھاسىل بولغاندا، دەرھاللا ناھايىتى چىق تەسەۋۋۇر پەيدا بولىدۇ، بۇنداق تەسەۋۋۇر مەنتىقىلىق خۇلاسىدىن پەرقلىنىدۇ. مەسىلەن، بىرەر كىشىنىڭ چېچى ئاقارغانلىغىنى كۆرگەندە قېرىلىقنى تەسەۋۋۇر قىلىدۇ، بىر كىشىنىڭ

پىشىپ يېتىلگەنلىگىنى، ئىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ شۆھرەت تاپقان-لىغىنى، شانلىق ئىشلىرىنى تەسەۋۇر قىلىشىمۇ مۇمكىن، قەھرىستان-لىقىنى، قارا قاغىلارنى، مۇشۇك يالىلاقنى تەسەۋۇر قىلىشىمۇ مۇمكىن... بۇ تەسەۋۇرلارنى ئومۇمى يۈزلۈك تەسەۋۇرنىڭ باشلىنىشى دېيىشكىمۇ بولۇشى مۇمكىن، تۇرمۇشتىكى كىچىككىنە ئىشلارمۇ ئۇنى بىرمۇنچە ئىشلار توغرىسىدا ئويلاندۇرۇشى مۇمكىن. ئويلاشقا ماھىر بولمىغان يازغۇچى يېزىشقا ماتېرىيال تاپالمايدۇ.

بۇ يەردە ئەمدى ئاڭ ئېقىمى دېگەن مەسىلە ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەي. مېنىڭ پىسخولوگىيەدىن خەۋىرىم يوق، چەتئەل-لەرنىڭ ئاڭ ئېقىمى ھىساپلىنىدىغان ئەسەرلىرىنىمۇ ئانچە كۆپ ئوقۇپ باقمىدىم يوق، ئاڭ ئېقىمى توغرىسىدىكى نەزىرىيىلەرنىغۇ ئەسلا ئوقۇ-مىغان. ئەمما مېنىڭ ھىس قىلىشىمچە، ئۇنى سىرلىقلاشتۇرۇۋۈەتمەي، كۆپتۈرۈپ تولىمۇ مودا قىلۋەتمەي، قەستەن چۆكتۈرۈپ تازا كۆل-كىلىك بىر نەرسىمۇ قىلۋەتمەي، ئۇنىڭغا بىر تەرەپلىمە كۆز قاراش-تىمۇ بولمىساقلا، بۇ ئىش ئانچە دېگۈدەك مۇرەككەپ بولۇپ كەت-مەس. مۇتەخەسسىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئادەمنىڭ ئېڭى توختاۋسىز ھەركەتلىنىپ تۇرىدىكەن، يەنە كېلىپ بۇ ھەركەتنىڭ ناھايىتى سېستىملىق بولۇشىمۇ ناتايىن ئىكەن. ئەملىيەتتە، ئادەم پىكىر قىلە-ۋاتقان، ئەقلىي تەپەككۇر قىلۋاتقان چاغدىمۇ، ئۇنىڭ ئاڭ ھەرىكىتى تامامەن دېگۈدەك توختاپ كەتمەيدۇ. ئۇ ئۇشتۇمتۇتلا توڭلىغاندەك ياكى ئىسسىقلىغاندەك بولىدۇ. تۇرۇپ خوشاللىنىدۇ ياكى قايغۇرىدۇ. ئەگەر مەلۇم ئالاھىدە ئەھۋالدا ئادەمنىڭ ئاڭسىز، قالايمىقان، سىس-تېمىسىز ھالدىكى بۇنداق ئاڭ ئېقىمىنى ئېپادىلىسە، مېنىڭچە، بۇمۇ شۇ ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسى ۋە ياشىغان مۇھىتنى ئېپادىلەش

بولۇپ هساپلىنىدۇ. غەرپلىكلەردە، ئەدبىيە ئەدبىياتنىڭ دۇشمنى، ئەدبىياتنىڭ ئۆزىدە ئەدبىيە بولماسلىغى كېرەك، ئەدبىيات كىشىلەر-نىڭ نازۇك، تۇتقىلى ۋە چۇشەنگىلى بولمايدىغان، تۇتۇق، قالايمىقان ھەتتا سىرلىق ئاڭ ئېقىمنى ئىپادىلەيدۇ، دەيدىغان بىر خىل كۆزقاراش مەۋجۇت. بۇنداق ئەقىلىزىم بولمىغان ۋە سىرلىقلاشتۇرۇۋېتىلگەن نەرسىلەرگە مەنمۇ قارشى تۇرىمەن. مەن ئەدىبىنى زادىلا ئىنكار قىلمايمەن، قانداق كىشى پىكىر قىلمايدىكەن؟ قانداق كىشى ئۆز ھەركىتىگە ئەقىل-پاراسىتنى، ئەدىبىنى قوماندان قىلمايدۇ؟ ئۇنىڭ ئەكسىچە، بىر ئادەمنىڭ بەزى تەسىراتلىرىنى، بەزى ئويلاشلىرىنى، لوگىكىغا سىغمايدىغان بەزى ئوي-خىياللىرىنى يازغان چاغدىمۇ، ئاشۇ كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئەكس ئەتتۇرۇلىدۇ. "قاي چېغى تۇڭەرگىنا باھار گۈلى، كۆز ئايدىڭى، ئۆتكەن ئىشلار قانچىلىكتۇ ۋاي تاڭەي؟" دېگەن مىسرالار لى خۇجۇ نەزمىسىدۇر. "باھار گۈلى، كۆز ئايدىڭى"دىن "ئۆتكەن ئىشلار"نى ئويلاش ھەرگىز لوگىكىلىق ھۆكۈم بولماستىن، بەلكى تەسەۋۋۇرانە ئوي. "باھار گۈلى، كۆز ئايدىڭى"دىن قانداقمۇ "ئۆتكەن ئىشلار"نى ئويلاشقا بولىدۇ؟ قارىماققا بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق باغلىنىشلىق يوقتەك كۆرۈنىدۇ، ئەمما ئۇنى پۈتۈنلەي ئورۇنسىز دەپ ئېيتساقمۇ بولماس. چۈنكى گۈل-غۇنچىلەرنىڭ ئېچىلىپ-توزۇشلىرى كىشىگە ۋاقىتنىڭ ئۆتكەنلىگىنى ئەسلىتىدۇ؛ "كۆز ئايدىڭى"نى ئالساق، كۆز مەزگىلىدە ئاي نۇرى بىر يىل بويىچە ئەڭ يورۇق بولىدىغان ئايدىڭىدۇر. "باھار گۈلى" "كۆز ئايدىڭى" گويا ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغاندەك بىلىنىدۇ. بۇنى چۈشىنىكسىز دەپمۇ ئېيتقىلى بولمايدۇ، ھەم ئۇنى لوگىكىلىق تۈرلەندۈرۈش دەپمۇ ئېيتقىلى بولمايدۇ. بۇ ئىككى

مسرا شېئىر لى خۇجۇنىڭ ئىچكى ھىسسىياتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئەلۋەتتە؛ بۇگۈنكى كۈندە 11ـ12 ياشلىق قىزىل گالىستۇكلۇق بالىلار ھەرگىز گۈلـغۇنچىلەرنىڭ ئېچىلغانلىغى بىلەنلا "ئۆتكەن ئىشلار قانچىلىكتۇ ۋاي تاڭەي" دېگەنلەرنى ئويلاپ كېتەلمەيدۇ. ئۇلاردا ئويلىغۇدەك ھېچقانچە "ئۆتكەن ئىشلار" يوق. جاسارەت بىلەن ئالغا ئىنتىلىدىغان بىر كىشى "باھار گۈلى، كۆز ئايدىڭى"نى كۆرسە، ئاي ـ كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشىنى ئەسكە ئېلىپ، ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ جاسارەت ـ غەيرەتكە كېلىپ ئىشلەش روھىنى ئۇرغىتىشى مۇمكىن. شۇڭا، ئادەمنىڭ قىياس ۋە تۇيغۇلىرىمۇ ئادەمنىڭ ئىدىيۇى ھالىتىنى، پىسخولوگىيىسىنى ۋە پەزىلىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئادەمنىڭ ئېڭىنى، تۇيغۇسىنى، تەسراتىنى، پىسخىك پائالىيىتىنى ۋە باشقىلارنى پېزىشنى ئىدىيىگە قارشى تۇرۇش، رىيالىزىملىق ئىزدىنىش چەتنەپ كېتىش، رىيال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرمەسلىك دەپ قارايدىغاندەك كۆزقاراشلارغا قوشۇلمايمەن. دەرىزە پەردىلىرىنى مەھكەم تارتىپ، يوتقانغا پۈركىنىۋېلىپ، ئاندىن ئاڭ ئېقىمى دېگەن نەرسىنى پېزىش كېرەك دېيىلسە، ئۇمۇ بولمايدۇ، مەنمۇ ئۇنداق قىلمايمەن. غەرپلىك بەزى كىشىلەر ئاشۇنداق يازغان بولسا، ئۇنىڭ ئۆزى ئىشى.

ئۇنىڭ ئەكسىچە، بەزى ياشلارنىڭ ئاڭ ئېقىمىنى ناھايىتى بەك سىرلىق قىلىۋېتىپ، ئۇنى ئىچىدە ھېچقانداق ھەقىقى نەرسە بولمىغان، پۈتۈنلەي كۆپتۈرۈلگەن ساختا نەرسە، ئاجايىپ ـ غارايىپ نەرسە قىلىپ قويۇپ، گويا ئاڭ ئېقىمى دېگەن ئاغزىغا كەلگەننى جويلۇپ، قۇلاشمايدىغان تېتىقسىز گەپ قىلىسىمۇ بولىدىغان بىر نەرسىدەك قىلىپ قويۇشىغا قوشۇلالمايمەن. مەن شۇنداق دەپ قارايمەنكى،

قانداق ۋاستىلەرنى قوللىنىشتىن قەتئىي نەزەر، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈپ ۋە تۇرمۇشنى بايقاپ، تۇرمۇشقا مەلۇم جەھەتتىن مەزمۇن قوشۇش يەنىلا ئاساس بولىدۇ؛ تۇرمۇشتىن ئايرىلىپ ئۆيگە بېكىنىۋېلىپ، كەلسە ـ كەلمەس ئويلاۋېرىش ئاڭ ئېقىمى ھاسىلانمايدۇ، ئەڭ بولمىغاندا، بىزگە ئېھتىياجلىق ئاڭ ئېقىمى ھاسىلانمايدۇ. بىر كىشىنىڭ ئاڭ ئېقىمىنى ئىنتايىن جانلىق تۆركەشلىتىپ ئاققۇزۇشى ئۇچۇن جۇشقۇن ھېسسىيات ـ ئىشتىياقى بولۇشى كېرەك. بىزدە "100 خىل ھېسسىيات گىرەلەشكەن"① دېگەن ئىبارە بار، بۇ سۆز ئىلمىي، ئوبېكتىپ سۆز. "100 خىل ھېسسىيات"نى يېزىشمۇ ئاسان ئەمەس، بانايى ـ سەۋەپ تېپىپ بىرلا ۋاقتىنلا ئېچىدە "10 خىل ھېسسىيات"نى يېزىپ چىقالىساق، ئۇنىڭ ئاڭ ئېقىمى بولمىغىنىنى كۆرەي قېنى! "100 خىل ھېسسىيات"نى يازالمىساقمۇ، "10 خىل ھېسسىيات"نى يازساق نىمىشقا بولمايدىكەن؟! بۇنىڭ نىمە يامىنى بار ئىكەن؟ بۇنى رىيالزىمنى بۇزغانلىق دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇنىڭ ئەكسىچە، سەندە 100 خىل ھېسسىيات گىرەلەشكەن ھالەت بولمىغان، تۇرمۇش تەجرىبەڭمۇ بولمىغان، ھەقىقى ھېسسىياتىڭمۇ بولمىغان ئىكەن، "تەسىرات يوق" ئەھۋالدا زورمۇ ـ زور "100 خىل ھېسسىيات"، "10 خىل ھېسسىيات" ھاسىل قىلساڭ، ئاغزىڭغا كەلگەننى جۆيلۈمەكتىن باشقا نەرسە بولمايدۇ. بىز ئادەملەر قەلبىنىڭ سىرى ئۇستىدە ئىزلەنگەن چاغدا، سەل جانلىقراق قىلساق يامان كەتمەيدۇ، "100 خىل ھېسسىيات گىرەلەشكەن" ھالەتنى، 90 خىل ھېسسىياتنى قىسقارتىپ كۆرسەك، يامان كەتمەيدۇ، خۇراپىلىق

---

① 100 خىل ـــ بۇ يەردە خىلمۇ ـ خىل دېگەن مەنىدە. ـــ ت.

قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، بىر خىلا بولۇشنى مەجبۇرەن تەلەپ قىلىشنىڭمۇ ھاجىتى يوق.

مەن ئوخشاش بولمىغان ئۇسلۇپتىكى ئەسەرلەرنى ياقتۇرىمەن، ئۇسلۇبى ھەر خىل بولغان نەرسىلەرنى سىناق تەرىقىسىدە يېزىپمۇ باقىمەن. سۇن ۋۇكۇڭنىڭمۇ تولا كۆرۈنۈپ قالىدىغان قۇيرۇغى بولغانغا ئوخشاش، ھەر بىر كىشىنىڭ مەلۇم چەكلىك تەرىپى بولىدۇ، ئەلۋەتتە، ئەمما بىر تۈپ دەرەخقە ئېسىلىپ ئۆلۈپ قېلىشنى خالىمايمەن. بەزىلەر تەقدىرلەش ۋە ياكى تەنقىتلەش تۇرغۇسىدىن مېنى ئاڭ ئېقىمى ھىكايىسىنىڭ يازغۇچىسى دەپ قارارلاشتۇرۇۋەتكەنىدە، شەرەپ دەپ بىلىشىمنى ياكى ئالاقزادە بولۇشۇمنى ئاڭقىرالمايلا قالغان ئىدىم. بەزىدە ھەتتا، مەن سىلەرنى ئالداپ قويىدۇم، مەن ئاڭ ئېقىمى مۇتەخەسسىسى ئەمەس دەپ بايانات ئېلان قىلغۇم كېلىپ كېتىدۇ. لېكىن ئۆزەمنى ئۇنىڭدىن قاچۇرۇپ يۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوقتەك قىلىدۇ، ئاڭ ئېقىمى خۇددى بىر گاروشكىغا ئوخشاش نەرسە بولۇپ، كىمدە-كىم پالانى ئاڭ ئېقىمىنى يېزىپتۇ دىسە، ئۇ ساختا ئەجنەبى ئالۋاستى بولىدىغانىدەك قىلىدۇ. ئۇنداق بولۇپ كېتىشى مۇتلەق مۇمكىن ئەمەس. بىز ھەقىقى يوسۇندا تۇرمۇشقا سادىق بولۇپ، تۇرمۇشنى ئاساس قىلىدىغان ھەمدە يازغۇچىنىڭ ئىلھامىنى يەنى تەسەۋۋۇرنى، تەسراتنى زوقلۇشتىياق بىلەن جارى قىلدۇرىدىغانلا بولساق، ھېنىكىچە، ئاڭ ئېقىمى ياكى "ئېقىمى ئاڭ" دىگەنگە ئوخشاش مەسىلىلەرگە يېپىشۋېلىشىمىزنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ قارايمەن. ئۇنداق قىلىشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق. چۈنكى، ھەقىقى يوسۇندا ھىكايە يازىدىغان كىشى ئاڭ ئېقىمى ياكى ئاڭ ئېقىمى ئەمەس دىگەننى

ئويلاپ يۈرمەيدۇ، ئۇ يەنىلا ئۆزى ئەڭ قىزىقارلىق دەپ ھىساپلىغان تۈرمۇش ۋەقەلىگىنى ئىپادىلەشنى، ئاشۇ تۈرمۇش ۋەقەلىگىگە سىڭگەن ئىدىيە ۋە ھىسسىياتنى ئىپادىلەشنى مەركەز قىلىدۇ. يېزىلىپ چىققاندىن كېيىن نەمە دەپ ئاتىلىشىنى، ئەڭ ياخشىسى، خەقنىڭ ئۆزىنىڭ ئانالىز قىلىشىغا قويۇپ بېرىش كېرەك. ئىسىم-ئاتالغۇ ۋە تەبىرلەرنى ئاساس قىلىپ چۈۋالچاق پەلسەپە تەرىقىدە ئاتالمىش مۇنازىرە ئېلىپ بارماستىن، تېخىمۇ كۆپرەك تۈرمۇشنىڭ ئۆزىنى، ئەدىبىياتنىڭ ئۆزىنى ئاساس قىلىشنى ئۈمىت قىلىمەن.

ئاخىردا، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدىلىگە بىرلەشتۈرگەن ھالدا بىرقانچە ئېغىز پىكرىمنى ئېيتىپ ئۆتەكچىمەن.

بىرىنچى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۈرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئىگىزدىرەك تۈرۈپ، يىراقنىراق كۆرەلەيدىغان بولۇشنى ئۈمىت قىلىمەن. بۇ مىللەت نوپۇسى ناھايىتى ئاز، ياكى ناھايىتى بەك چەت-ياقا چېگرا جايلارغا جايلاشقان بولسىمۇ، ئۇنى پۈتكۈل ۋەتەننىڭ، پۈتكۈل دۇنيا تەرەققىياتى ئۆزگىرىشىنىڭ بۈيۈك ئېقىمى ئىچىگە قويۇپ تۈرۈپ قارىشىمىز كېرەك، شۇنداق بولغاندا، ئىلگىرى بايقىيالمىغان نەرسىلەرنى بايقىيالايمىز. "تاغ جىلغىسىدا ئۆزىمىز، ئالەمدىدۇر كۆزىمىز"، "ئاددى ئۆيدە ئۆزىمىز، ۋەتەننى ئويلار قەلبىمىز" دىگەنگە ئوخشاش سۆزلەر "4 كىشىلىك گۇرۇھ" ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە بەك جىق ئېيتىلىپ، كىشىلەرنى تولىمۇ بىزار قىلىۋەتكەن ئىدى. بۇ گەپلەر ئەسلىدە خاتامۇ ئەمەس ئىدى، "تاغ جىلغىسى" "ئاددى ئۆي"لەرمۇ ۋەتەنسىزلىنىڭ بىر قىسمى ھىساپلىنىدۇ. مەيلى بىز قانداقتۇ چەت-ياقا جايلاردىكى ئاجايىپ-غارايىپ نەرسىلەرنى يازايلى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ

ئالاهىده نەرسىلىرنى پۈتكۈل دۆلتىمىزنىڭ زامانىۋىلىشىشقا قاراپ راۋاجلىنىشى بىلەن، يۈكسەك ماددى مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قوراللىرىغا بولغان ئېھتىياجىمىز كۈنسايىن ئاشماقتا. ئۇنداق بولغاندا، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىلىدا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلىرى ۋە ئىلمىي ئەسەرلىرىنىڭ سانى ۋە سۈپىتى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدۇ. بۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ئىجادىيىتىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ئىجادىيىتىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ قويۇش ئۇلارنىڭ ئۆز مىللىي ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىشقا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ ئۆز مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىشىغا پايدىسىز. ئۇنداق بولغاندا، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىلىدا يېزىلغان ئەدەبىي ئەسەرلىرىنىڭ سانى ۋە سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىشىغا پايدىلىق بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە پايدىلىق بولىدۇ. ئۇنداق بولغاندا،

لىدى، "بېيىش" دىگەن سۆز جۈملىدىكى بەزى كىشىلەرگە يولغىلى تۇردى، دىخانىلارنىڭ قوللىرىدىكى پۇل-پۇچەكىلەرمۇ كۆپەيمىشكە باشلىدى، ئۇلارنىڭ ئارزۇ-ھەۋەسلىرىمۇ ئۆزگىرىش ياسىدى. ھەر بىر ئاز سانلىق مىللەتنىڭ ئۆز ئالدىغا ئوخشىمايدىغان ئەھۋالىلىرى بولىدۇ، ئەنە شۇنداق تۇرمۇشتىكى ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىياتلارنى يېزىپ چىقىش كېرەك.

ئۇچىنچى، ۋارىسلىق قىلىش، ئەينەك قىلىشنىڭ ئىسلاھات بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈشنى ئۇمىت قىلىمەن. بىز ئەگەر ئۆز مىللىتىمىز ئەمگەكچىلىرى ئىچىگە يېلتىز تارتمايدىغان بولساق، ئۆزىمىزنىڭ ئىجادىيەت مەنبەيىمىزدىن مەھرۇم بولۇپ قالىمىز-دە، ئۆز مىللىتىمىز ئەمگەكچىلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ گۈزەل، ئەڭ جەلپ قىلارلىق، ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەرنى قېزىپ چىقالماي قالىمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەينەك قىلىشقا، ئىجات قىلىشقا ۋە تەرەققى قىلدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ، ئۇنداق بولمىسا، ھەرقانداق بىر مىللەتمۇ زەئىپلىشىدۇ. سان-ساناقسىز ئۆزگىرىشلەرگە ئۆزگەرمەسلىك يولى بىلەن تاقابىل تۇرۇشقا بولمايدۇ، خەنزۇلارنىڭ ھەتتا ياۋروپا-ئامېرىكا قىتئەلىرىدىكى بەزى مىللەتىنىڭ قانداقتۇ بىر ئەر شەكلىنى ۋاكالىتەن دەسستىش يولى بىلەن بۇاستە ئېلىپ كېلىۋېرىشكىمۇ بولمايدۇ. ھەزىم قىلىش كېرەك، ئۆز مىللىتى ئالاھىدىلىگى ئاساسىدا ئەينەك قىلىپ پايدىلىنىپ، ئۆزىمىزنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش كېرەك. شۇنداق قىلغاندا، يازغىنىمىز بىر ئەر كىچىك مىللەتنىڭ ئەڭ چەت-ياقا جايدىكى كىچىككىنە بىر ئەقەلىگى بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ئورتاق ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان دەۋرنىڭ جان تومۇرىنىڭ سوقۇشىنى، ۋەتىنىمىزنىڭ ئالغا ئىلگىرىلە-

ۋاتقانلىق تومۇرنىڭ سوقۇشىنى سەزگىلى بولىدۇ.

1981 ـ يىل 9 ـ ئاي.

(ۋاڭ مېڭ: «ھېكايە ئىجادىيىتى توغرىسىدا»دىن.)

تەرجىمە قىلغۇچى: ياسىن ھاۋازى.
تەرجىمە مۇھەررىرى: غۇپۇرجان ئابدۇرەھىم.

ئورتاقلىق

ئىككى ئاغىنە بىكارچىلىقتا ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشۈپتۇ. ئۇلارنىڭ پارىڭى ھېكايىچىلىق، شېئىرىيەت ئۇستىدىرەك بوپتۇ. ئۇلارنىڭ بىرى يەنە بىرسىگە:

ــ مەن روسىيىلىك يازغۇچىلار بىلەن شائىرلارنىڭ بىر ئورتاقلىغىنى سېزىۋالدىم، بۇ ئورتاقلىق ئۇلارنىڭ ھەر بىر پارچە ئەسىرىدە مانا مەن دەپلا چىقىپ تۇرىدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ قايسى ئورتاقلىق دەيسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ يەنە بىرسى.

ــ ئۇلارنىڭ ھەممىۋا ئەسىرىدە 33 ھەرپ ئوخشاش بولمىغان قائىدە بويىچە قاتار تىزىپلا قويۇلغان.

سۆزۈك كۆلچەك

جالۓ ۋېي

چىگقى چۈش ۋاقتىدىكى كۈن نۇرى دېڭىز ساھىلىدىكى قۇمنى قىزىتىۋەتكەن، قۇمنىڭ تەپتى بولسا ئوت-چۆپلەرنى، تاۋۇز پىلەكلىرىنى ۋە ئادەملەرنىڭ بەدەنلىرىنى قىزىتىۋەتكەن ئىدى. تاۋۇز-لۇقتىكى ھەممە نەرسە ئىزسىلىپ كەتكەنىدەك كۆرۈنەتتى: تاۋۇز پىلەكلىرى سولۇشۇپ-سالپىيىپ ياتاتتى؛ تاۋۇزلار پىلەكلىرىگە چىرمىشىپ قىر تۆۋىدە بىخارامان ئۇخلاۋاتاتتى. تاۋۇز باقىدىغان ئىككى بوۋاينىڭمۇ مىجەز-خۇلقى بىر بىرىگە ئوخشمايتتى: لاۋ لىۋگې ئوت-چۆپ سېلىنغان بورا ئۈستىدە سەگدەپ ياتقىنى ياتقان، شۇ باۋسې بولسا چىگقى چۈشتىمۇ تاۋۇزلۇقتا تىنماي ئۇ ياقتىن-بۇ ياققا چېپىپ يۈرۈپ، تاۋۇزلارغا قارىغىنى قارىغان ئىدى. دوغلاق، قارىمۇ-تۇق، پاكىنەككىنە كەلگەن بۇ بوۋاي ئاق زىغ-زىغ چىقىرىلغان كۆتىمەك ئىشتانىنى بەلباغسىز چىگىپلا كىيىۋالغان ئىدى. ئۇ بەئەينى قاتتىق ئۈيقۇدا ياتقان بالىنىڭ بېشىغىلا ئوخشاپ كېتىدىغان تاۋۇز-لارغا قاراپ خوشلۇغىدىن ئاغزى قۇلىغىغا يېتەتتى، تۇرۇپ تاۋۇزلارنى چېكىپ-ئۈرۈپ قويۇاتتى، تۇرۇپىلا ئۇلارنىڭ تۇۋىگە پوتى بىلەن توپا يۆلەپ قويۇاتتى. شۇ باۋسې پېژىلداپ قىزىپ كەتكەن قۇملۇقتا

يالڭـايلىق تولا مېڭىپ، پۇتى خۇددى تامغا باسقانـدەك قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. بۇنـداق ئازاپـقا ھىچكىمـنۇ چىدىيالـمايتـتى، كۆك قومۇش دەريا‌سى ياقىسىدا پەقەت شۇ باۋسىلا بۇنى ھوزۇر-ھالاۋەت دەپ بىلسە كېرەك.

تۆۋەن تەرەپتىكى تۈخۈمەكزارلىق تەرەپتىن كەلـگەن ئىزغـرىن شامالدا شۇ باۋسىنىڭ چېھرى تەبەسسۇم كۈلكىسىگە قاپلىنىپ، تېـنى بۆلەكچىلا ھوزۇرلىنىپ كەتتى. تۈخۈمەكزارلىق ئەنە شۇ تاۋۇزلۇقنىڭ تۆۋەن تەرىـپـىگە جايلاشـقان، بـىـپايان كەتـكەن بۈك-باراخـسان ئورمانلىق ئىدى، بايا‌تىنقى ئىزغىرىن شامال ئەنە شۇ ئورمانـزارلىق باغرىـدىن چىقـقان ئىـدى. شۇ باۋسې ئورمانلىقـقا بىر پەس نەزەر تاشلىـغانـدىن كېـيىن، بىردىنـلا ئۇنىڭـدىن بىزار بولۇپ، "ھى" دەۋەتتى. ئۇنىڭغا بۇنداق ئورمانلىقنىڭ ئۇنچىلا ھاجىتى يوق ئىدى، ئۇ ئىسسىقتىنمۇ قورقمايتتى. بۇ ئورمانلىق بولسا بىر-ئىككى ئوغرىنى دالـدىسغا ئېلىپ شۇ باۋسېنى بىرمۇنـچە ئاۋارىچىلـققا سالاتـتى. ئورماننىڭ تېرەكلىرى لىڭـشىپ تۇراتـتى، شۇ تاپـتا بۇ ئورمانـلىق ئىچىدە مۆكۈنۈپ ياتقان بىرمۇ تاۋۇز ئوغرىـسى يوق دەپ ھىچكىم مەيدىسىگە ئۇرالمايتتى.

تاۋۇزچى تاۋۇز ئوغرىـسـىدىن قورقۇپ قالامـتى! شۇ باۋسېنىڭ تاۋۇز ئوغرىـلىرىـنى باپلاشـقا ئېـپى بار ئىـدى، لاۋ لىۋگې بولـسا پەرۋايـسى پەلەك يۇرەتـتى. كۈنـدۈزى شۇ باۋسې قـىزىپ كەتـكەن قۇملۇقتا سوكۇلداپلا يۇرگەچكە تاۋۇزلۇققا ھىچكىم يېقىن يولالمايتتى، لاۋ لىۋگې بولسا ئۇخلاپ ياتقىنى ياتـقان ئىـدى. ناۋادا ئاي قاراڭـغۇسى بولۇپ قالسا، تاۋۇز ئوغرىلىرى تۈخۈمەكلىكـتىن شۇمـشۇيۇپ چىقىپ ئۇ يەرگە مۆكۈپ، بۇ يەرگە مۆكۈپ، ئوت-چۆپلۈك ئىچىدە

ئۆمىلەپ يۇروپ غەپ قىلىپ تاۋۇزدىن بىر-ئىككىنى ئۈزەتتى-دە، قولتۇقلاپ تىكىۋېتەتتى، شۇنىڭ بىلەن بالا تېرىتتى. بىر قېتىم شۇ باۋسي ئاچچىغىغا پايلىماي ملتنق دورىسى قاچىلانغان ئۇۋ ملتغىنى پاشىلدىتىپ ئاتتى... تاڭ يورۇغاندىن كېيىن ئۇ لاۋ لىۋۇگې بىلەن تاۋۇزلىق ياقىسىدىن ئوغرىلار ھولۇقۇپ كېتىپ تاشلاپ كەتكەن بىرمۇنچە تاۋۇزنى تېرىۋالدى. لاۋ لىۋۇگې تاپا قىلىپ:

— نىمانچىلا قىلىغۇلۇق، ئوغرىلىسا ئوغرىلىمامدۇ، بەرىبىر كۆچىلىكىنىڭ تاۋۇزى، ئوغرىلاپ تۇگەتسە بىزمۇ ئۇھ دەپ ئارام تېپىپ قالمامدۇق؟ سەن ئوق چىقارغىنىڭ بىلەن بىرەسىگە تېگىپ كەتمەسغۇ خوپ، ئوق تېگىپ بىرەسى زەخمىلەنسە، ساقچى ئىدارە-سىدىن قۇتۇلالامسەن؟ — دىدى.

— مەن ملتنقنى ئۇلارنىڭ بېشىدىن چارەك غېرىش يۇقۇرىنى چەنلەپ ئاتتىم! ھەي، بۇ ھەيۋە قىلىپ قويغىنىمىز-دە... — دىدى شۇ باۋسي كۈلۈپ.

بەزى دېگىزچىلار لاۋ لىۋۇگېنىڭ سېخى-مەرتلىگىنى بىلەتتى، شۇڭا تاۋۇزلۇقتا كېلىپ بىر دەم-يېرىم دەم ھاردۇق ئېلىۋېلىپ ماڭاتتى. ئەنە شۇنداق چاغلاردا شۇ باۋسىنىڭمۇ لاۋ لىۋۇگېغا ئوخشاشلا مەرتلىك-سەخىيلىك قىلماسلىقتا ئىلاجى يوق ئىدى. بىر قېتىم ئۇ بىر تۇڭ ئۇۋزمە يوپۇرمىغىنىڭ سۈيىنى قاينىتىپ دېگىزچىلاردىن بىر بومبا ساقال بوۋايغا كۆتەرتكۈزگەندە، بوۋاي ئۇنى يەرگە تۆكۈۋېتىپ قالدى. لاۋ لىۋۇگې ئۇنىڭغا خۇش چىراي ئېچىپ دەرھال تاۋۇزلۇقتىن تاۋۇز ئۈزۈپ كېلىشكە كەتتى. بىر دەمدە ئۇ تازا ئوبدان پىشقان تاۋۇزدىن بىرنى قولتۇقلاپ قاقاقلاپ كۈلگەن پېتى كېلىپ:

ـــ بەربىر كوللېكتىپنىڭ تاۋۇزى، يەڭـلەرا، كېچـىدە ئوغرىلىـ
مسائلارلا بولدى، ـــ دىدى.

ـــ خەق قاپاقسۇنى تۆكۈۋەتسە گەپ قىلماقتا يوق، تاۋۇز يىدۇر-
گىنىمز قىزىق، ھەيۋىمزمۇ بىر تىيىن بولـدى! ـــ دەپ قويـدى شۇ
باۋسي ۋە كۆلـگەن پىـتى لاۋ لىۋگىنىڭ قولتۇغىدىـكى ئالا تاۋۇزنى
ئېلىپ ئەمىەل ئۇستىگە ئېپكېلىپ تاشلىۋىدى، تاۋۇز پارچـە-پارچە
بولۇپ يېرىلدى، ئۇنىڭ ئىچى ئوتقاشتەك قىپ-قىزىل چىقتى، دېگىز-
چىلار ئۇنىڭغا دۇم چۈشۈشتى.

تاۋۇزلۇقتىن نېرى كەتمەيدىغان 12-13 ياشلىق شياۋلىنغا ئاتلىق
بىر بالا بار ئىدى. ئۇ قارا مۇتۇق، دارازا، خۇددى يىلان بېلىقتەك
ئەۋرىشىم بەل كەلگەن تەقى-تۇرقى غەلىتە بىر بالا ئىدى. ئۇ ھەر
قېتىم يۇقۇرى تەرەپتىـكى دېڭىزدا يۈيۇنۇۋاتقىـدا، كۆتـمەك ئىشتان
كىيگەن، كەمزۇلىنى بېلىكىگە ئارتىپ، يالىڭاچ بەدىنىگە تۇگۇر-تۇگۇر
تۇزلارنى يېپىشتۇرغان پېتى تاۋۇزلۇقتا كېـلەتتى. تۇز سۇيى ئۇنىڭ
پۇتۇن ئەت-تېرىلىرىنى، ھەتتا يۇزىنى تۇرۇم-تۇرۇم قىلىۋەتـكەن،
قارا قۇمـچاقـتەك بىر جۇپ كۆزى پاللـداپ تۇراتتى، كالپۇكـلىرى
بولسا گەز باغلاپ يېرىلىپمۇ كەتكەن ئىدى. پۈتۈن قۇم تەپـتى
ئۇنىڭ پۇتىنى ئوتتەك قىزىتسىپ ئېچىتاتتى، ئۇ پۇتىنىڭ ئۇچى بىلەن
قىستاپ ماڭاتتى، پاھ، پاھ دەپ قوياتتى.

ئۆلىمەكنىڭ ئۇستىگە تەپمەك دېگەنـدەك، ئۇنى بۇ ھالەتتە كۆر-
گەن شۇ باۋسىنىڭ ئاغزى قۇلىغىغا يېتىپ، ئالچۇقـتا ئولتۇرغىنىچە:

ـــ شياۋ لىنغا! شياۋ لىنغا! بېرى كەل...! ـــ دەپ چاقىراتتى ۋە
دائىم ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۇنى ئالچۇق سىرتىدا توسۇۋېلىپ ئەتەي
يەرگە يېقىتاتـتى-دە، ئۇنىڭ يالىـڭاچ بەدىنىـنى قىزىق قۇمـلۇقتا

قاقلىتاتتى. شياۋلىنفا، "ۋايجان، ۋايجان" دەپ زارلىنىپ قۇملۇقتا گاھ دومۇلىناتتى، گاھ كۆلەتتى، گاھ تىللايتتى...شۇ باۋسې بىر تاپىنى بىلەن ئۇنىڭ تىزىنى دەسسەپ قاپىرىپ قاتمالىلشىپ كەتكەن تاپىننى كۆرۈستىپ:

ـــ سەن تېخى خام ئىكەنسەن، قارا ماڭا ھېچقانداق كۆيدۈرەلمەيدۇ، ـــ دەيتتى.

شياۋ لىنفا باراڭغا كىرگەندىن كېيىن خۇددى ئۆز ئۆيىگە كەلگەندەك بولۇپ قالاتتى. ئۇ سالقىن بورا ئۈستىدە يېتىپ، ئىككى پۇتىنى شۇ باۋسېنىڭ ھەم سىلىق، ھەم مۇزدەك دولىسىغا يېقىۋالاتتى، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن كارامەت راھەت بىلىنەتتى. شۇي باۋسې ئۆزىنىڭ غاگزىسىنى ئۇنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويياتتى، ئۇ كۆزىنى يۇمۇپ، بىر سۇمۇرەتتى-دە، قاتتىق يۆتۈلۈپ-قاقىرىپ كېتەتتى. لاۋ لىۋگې بىر ياقتا ئولتۇرۇپ شياۋ لىنفاغا:

ـــ ھېي، كارغا كەلمەس! مەن دېگەن سەن دېمەتلىك چېغىمدا غاگزىنى 3 يىل چەككەن، ـــ دەيتتى.

شياۋ لىنفا بۇ چاغدا پۇتىنى شۇ باۋسېنىڭ دولىسىدىن يېغۇزلىپ لاۋ لىۋگېنى نوقۇپ:

ـــ ھە، سەن كارغا كەلسەڭ، مەن بىلەن دېڭىزنى بىر ئايلىنىپ چىقالامسەن؟ مەن نەگە بارسام شۇ يەرگە بارالامسەن؟ ـــ دەيتتى.

لاۋ لىۋگې لام-جەم دېمەيتتى. ئۇ ئۇنداق قىلالمايتتى، ئەلۋەتتە. شياۋ لىنفا بەئەينى يىلان بېلىقتەك يېتىلگەن ئىدى، سۇدىمۇ خۇددى يىلان بېلىقتەك چاققان ئۇزەلەيتتى.

شياۋ لىنفا باراڭدا بىر دەم ئويناپلا تاۋۇز يەيمەن دەپ جىددەل قىلاتتى. ئەنە شۇنداق چاغدىلا شۇ باۋسې بىلەن لاۋ لىۋگېنىڭ پىكرى

بىر يەردىن چىقاتتى-دە، ھەر ئىككىلىسى ھېچ ئىككىلەنمەيلا دەس تۇرۇپ تاۋۇزلۇققا بېرىپ ھەر بىرى بىردىن يوغان تاۋۇز قولتۇقلاپ كېلەتتى. شياۋ لىنفا ئۇنىڭ بىرىنى ھاپلا-شاپلا يەپ بولۇپ، ئالدىرىماي ئىككىنچىسىنى يېيىشكە تۇتۇش قىلاتتى...ئۇنىڭ قوسۇغى تومپىيىپ چىققاندىن كېيىنلا، باراڭدىن چىقىپ، تاۋۇزلۇقىنى ئارىلاپ بىخارامان كېتىپ قالاتتى.

بۇ يەردە بىر كۆلچەك سۇزۇك سۇ بار ئىدى.

بۇ كۆلچەكنىڭ سۇيى بىلەن تاۋۇز سۇغۇرۇلاتتى. تۇپ-تۇز يېيىلىپ ياتقان سۇ يۇزىدە سەلكىن شامالدا داراي-داراي چىرايلىق سىزىقچىلار پەيدا بولغان ئىدى. كۆلچەك سۇيى بەك سۇزۇك ئىدى. كۆلچەك ئىچىدىكى سۇ ئۆسۈملۈكلىرى، قۇملار شۇنىچە ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ ھەقىقەتەن يېقىملىق كۆلچەك ئىدى. شياۋ لىنفا بۇ يەردە بىرنەچچە قېتىم سۇدا ئۈزۈپ بەدىنىدىكى تۇز ماغزىلىرىنى يۇيۇپ تازىلىۋېتەتتى. شۇ باۋسې ۋە لاۋ لىيۇگې كۆلچەك ياقىسىدا ئىمىسلاپ كۆلۈپ ئۇنىڭ سۇ ئۈزۈشىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇراتتى.

شياۋ لىنفا سۇ ئىچىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەندەك سۇغا چۈشۈالسا يىراقتىن خۇددى چوڭ بىر بېلىقتەك تۇيۇلاتتى. ئۇ سۇدا ئانچىلا نەپەس ئېلىپ كەتمەي، ئىچكىرىلەپ كىرەتتى، بىر دەم يېنىچە، بىر دەم ئوڭدىسىچە ئۈزەتتى، ئىككى قولى خۇددى قاناتىتەك سۇغا ئۇرۇلۇش بىلەن تېنى تولغىنىپ غۇيۇلداپ ئۈزۈپ كېتەتتى. گاھىدا ئۇ تازا بۇرغۇسىغا كېلىپ كۆچسە گويا يۇنۇس بېلىغدەك توغرىسىغا بۆسۈپ ئىلگىرىلەپ، كۆلچەك سۇيىدە دولقۇن پەيدا قىلاتتى، قىرغاقتىكى 2 بوۋايغا سۇ چاچرىتىۋېتەتتى.

ئۇ سۇدىن چىققاندا، بايىقى تومپىيىپ چىققان قوسۇغى چۈشۈپ

كېتەتتى ـ دە، يەنە يېگىۋاشتىن تاۋۇز يېيىشكە تۇتۇش قىلاتتى، بىر تۇتۇش قىلسا ھەممە تاۋۇزنى يەپ پەقەت شوپىگىنىلا قويۇاتتى. لاۋ لىۋگې ئۇنىڭغا:

ــ سەن راستلا "تاۋۇز يالماۋۇزى" ئىكەنسەن، ــ دېسە، شۇ باۋسې:

ــ ئۇ راستىنلا تاۋۇز يالماۋۇزى! تاۋۇز يالماۋۇزى! ــ ئىكەن دەپ بېشىنى لىڭشتىپ قويۇاتتى.

كۆنلەر ئۆزارغانچە ئۇلار شياۋ لىنفانىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپ قالغان-دەك، ئۇنى "تاۋۇز يالماۋۇزى" دەپلا ئاتايدىغان بولۇپ قالدى.

"تاۋۇز يالماۋۇزى" تاغىسى بېيغىپ چوڭ قىلغان يىتىم ئوغۇل ئىدى. ئۇ ئوقۇشقا ئۇنچىلا قىزىقمايتتى، تاغىسىمۇ ئۇنى ئۇنچىلا جوڭقۇرغۇسىمۇ كەلمەيتتى، ئۇ 5 ــ 6 يېشىدىن باشلاپلا دېڭىز ياقىسىدا لاغايلاپ يۈرەتتى. ئۇ تاۋۇزلۇقتا تاۋۇزنى بىكارغا يىمەيتتى ــ تاۋۇز-لارنى دائىم سۇغۇرۇشۇپ چاتىشىپ بېرەتتى، ئۇ ئىشنى كۆلگەچ قىلاتتى، قىزىق ئاپىتاپتا بىر تۇتۇش قىلسا بىرمۇنچە ۋاقىتنىچە ئىشلىمەيتتى. شۇ باۋسې ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ، باراڭغا كېلىپ ئازراق ئارامكىنى ئېلىۋال دەپ چاقىرسا، لاۋ لىۋگې بىخارامان غاڭزىسىنى شوراپ، ئىمسلاپ كۆلۈپ:

ــ ئىشلەۋەرسۇن! تاۋۇز بېرىپ باقىقان بەلەن ئەمگەك كۆچى-دە! ــ دەيتتى شۇ باۋسېگە.

تاۋۇز يالماۋۇزى بەك ھېرىپ كەتسە، دېڭىزغا چۈشۈپ ئويناپ، قايتاشىدا ھامان قولىنى ئارقىغا قىلىپ 2 بېلىق كۆتۈرۈپ كېلەتتى، ئۇ تېخى كارامەت بېلىقلارنى ئېلىپ كېلەتتى. بۇ ئىككى بوۋايىنىڭ مۇشۇ كىچىككىنە بالىنىڭ قۇرۇق قول بېرىپ، شۇنچىلا چوڭ بېلىق-

لارنى قانداق تۇتۇپ كېلىۋاتقانلىغىغا زادىلا ئەقلى يەتمەيتتى. بىراق، بۇ تاۋۇز يالماۋۇزىمۇ ناھايىتى چوڭ بىر بېلىقتىن كەم قالمايدۇ، "چوڭ بېلىق"نىڭ "كىچىك بېلىق"نى تۇتقىغى ئۇنچە تەس ئەمەستۇ، دەپ ئۇنىڭدىن بۇنى سورىمايتتى. ئىككى بوۋاي قازان ئېسىپ ھىلىقى بېلىقلاردىن مىزلىك شورپا، يۇمىلاق بەكشە، چۆشۈرە ئېتىپ يەيىتتى. تاۋۇز يالماۋۇزى بەزىدە بىرنەچچە قىسقۇچ پاقا، بەزىدە بىرنەچچە قارا بېلىق، 8 پۇتلۇق ئۆمۈچۈك، قۇلۇلە، دېڭىز يەلپۈگۈچى...گە ئوخشاش ھەممىلا نەمنى ئېلىپ كېلەتتى. بوۋايلار بىر قېتىم تاماق يەپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن بەلۋاغدەك ئىنچىكە، ئۇزۇن كەلگەن بېلىقنى قانداق تۇتۇپ كەلگەنلىكىنى سورىۋىدى، ئۇ:

— تومراق بىر تال سىم بولسىلا بولدى، بۇ بېلىق دېڭىز قىرغىغا يېقىن يەردە ئۇزۇشكە ھەرىس، سەن ئوبدان چەنلىۋېلىپ، سىمنى گاچ قىلىپ سانچىساڭ، شۇ ھامان ئىككى پارچە بولۇپ كېتىدۇ، ئاندىن بىر-بىرلەپ تۇتقىلى بولىدۇ! — دىدى.

ئىككى بوۋاي كۇلۇشۇپ، ئۇنىڭ "بىر-بىرلەپ تۇتقىلى بولىدۇ!" دىگەن سۆزىنى دوراپ قويدى.

تاۋۇز يالماۋۇزى نەچچە كۈندىلا بىر كېلىپ تۇراتتى، شۇ باۋسې بىلەن لاۋ لیۇگې يەپ بولالمىغان بېلىقلارنى چىۋىققا ئۆتكۈزۈپ قۇرۇتۇپ قويىاتتى. تاۋۇز يالماۋۇزى كەلسىلا شۇ باۋسې بىلەن لاۋ لیۇگې ئۇنىڭ كەلگىنىگە خوش بولۇپ يوغان-يوغان تاۋۇز ئۈزۈپ يېدۇرگەچكە بۇ كىچىككىنە باراڭلىق ئۇنى خۇددى ماگنىتتەك ئۆزىگە جەلپ قىلىپ تۇراتتى. ئۇلار مۇشۇ ئاۋاقتىنە كەلگەن بالىنىڭ شۇنچە كۆپ تاۋۇزنى يەپ كېتەلمىگىنىگە باشتا ھەيران بولغان ئىدى.

كېيىنچە ئۇنىڭغا ھەۋىسى كېلىدىغان، ئازراق كەلسە تېخى سېغىنىپ گېپىنى قىلىدىغان بولۇپ قالدى.

بىر كۈنى كۈن قىيىلىغان چاغدا تاۋۇز يالماۋۇزى يەنە كەلدى. ھېچقاچان بۇ يەردە قونۇپ باقمىغان بۇ بالا شۇ كېچىسى مۇشۇ ئالچۇقتا قونۇپ قالدى. شۇ باۋسې ئۆيلەنمىگەن ئىدى، شۇڭا بالىسىمۇ يوق ئىدى، يېرىم كېچىدە تاۋۇز يالماۋۇزنىڭ ئىسسىق قوسۇغىنى سىلاپ بۆلەكچىلا ھوزۇرلىنىپ كەتتى. ئۇ ئەگەر ئاشۇ نەچچە يىللار ئىلگىرى ئۆيلەنگەن بولسام، مۇشۇ قۇرام ئوغلۇم بولۇپ قالاتتى، دېگەن ئويلارنى كۆڭلىدىن كەچۈردى. ئۇ لاۋ لىۋگې بىلەن نۆۋەتلىشىپ ئۇخلاپ، بىرەيلەن كېچىدە تاۋۇزلۇقنى باقاتتى. شۇ باۋسىگە تاۋۇز بېقىش نۆۋىتى كەلگەندە ئۇ تاۋۇز يالماۋۇزنى ئويغىتىپ، ئىككىيلەن تاۋۇزلۇقنىڭ قىرغىغا بېرىپ، چاققانغىنە كەلگەن قازىنىدا بىر نەرسە ئېتىپ يەيتتى. پۇشۇرۇپ يەيدىغان نەرسىنىڭ ھەممىسىنى تاۋۇز يالماۋۇزى ئېلىپ كېلەتتى، بۇلار قانداقتۇ بوغۇم-بوغۇم كەپە قوغۇن، سۇدا كۆپتۇرۇلگەن خۇاسىڭ....لار بولۇپ، بۇ نەرسىلەر ئاپىتاپتا قۇرۇتۇلغاندىن كېيىن قورۇپ يىسە ئاجايىپ مىزىلىك تېتىيتى.

دېڭىز شامىلى گۈپ-گۈپ گۆش پۇرىغىنى ئېلىپ كېلەتتى. ناھايىتى قاراڭغۇ بولۇپ كەتتى، ئۇلار گۈلخان يېنىدا ئولتۇراتتى، كىيىملىرى بولسا نەملىشىپ قالدى. كۆكتىكى يۇلتۇزلار شىپىشر ھەم يورۇق ئىدى، ئۇلار ئۆزىنى خودىدى يۇلتۇزلارغا يېقىنلىشىپ قالغاندەكلا ھىس قىلاتتى. دېڭىز سۈيىنىڭ چايقالغان ساداسى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى، بۇ سادا يىراقتىن كېلىۋاتقاندەك قىلغىنى بىلەن قىرغاقتا دولقۇندىنمۇ قاتتىق ئۇرۇلاتتى، ئۇ پايانسىز دېڭىز ۋە پۇتكۈل

يەر شارىدىكى قىيا تاشلارغا ئۇرۇلۇپ چىقىۋاتقان سادا ئىدى. بۇ سادا سىرلىق قارائۇمۇ كېچىدە، ئىگىز ئاسماندا ۋال-ۋۇل قىلىپ تۇر-غان يۇلتۇزلار نۇرىغا، يىراق ئورمانلىقنىڭ شالدۇر-شۇلدۇر قىلغان ئاۋازلىرىغا جۇر بولۇپ ئاجايىپ سىرلىق دۇنيانى ھاسىل قىلغان ئىدى. كۆك قومۇش دەرياسى كېچىچە توختىماي ئېقىپ چوڭ دېڭىزغا قۇيۇلاتىتى-دە، سادا تېخىمۇ كۈچەيىپ ۋە تېخىمۇ ئۇرغۇپ، كېچىدە نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان خەقلەرگە ئارام ۋە ئىلھام بەخش ئېتەتتى.

تاۋۇز يالماۋۇزى شۇ باۋسىنىڭ قوينىدا قىيشىيپ يېتىپ، يىراق-تىن كۆتىرىلگەن يارتا ئايغا نەزەر سالدى. ئۇ بىردىنلا:

— لاۋ لىۋگې مەن كېلەر يىلمۇ سىلەرگە قارىشىپ بېرەي، بۇ ئىشنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم، كېچىسى ئۇخلاپ قالمايمەن... — دىدى.

— شۇ باۋسې قازاندىن بىر كەپە قوغۇننى ئېلىپ ئاغزىغا سېلىپ چاينىغىنچە بېشىنى چايقاپ قويدى.

— نىمە بولدۇ، ئىشلىسەم؟ — دىدى تاۋۇز يالماۋۇزى.

— ھازىر سىنىڭ دېڭىزغا تور تاشلاپ بېلىق تۇتۇشنى ئۇگىنىدە-غان چېغىڭ، سەن ئۇچۇن ئىستىقبالىق يول ئەنە شۇ. قاچان قېرىپ بىز دېمەت بولغاندا ئاندىن كەلگىن.

تاۋۇز يالماۋۇزىنىڭ دېمى ئىچىگە چۇشۇپ كەتتى. ئۇ دېڭىز ياقىسىدا تور يىغۇاتقانلارنىڭ گىرىمسەن ئاۋازىنى ئاڭلىغانىدىن كېيىن:

— مەن بېرىپ بىرنەچچە بېلىق ئېلىپ كېلەي، پىشۇرۇپ يەيلى، — دىدى.

تاۋۇز يالماۋۇزى بېرىپ بىرنەچچە بېلىق ئېلىپ قازانغا

سېلىپ قويـدى. شۇ باۋسې يەنە غاڭزىسىغا ئوت تۇتاشـتۇرۇپ بىر-نەچچىنى شورىۋەتكەندىن كېيىن:

ــ ھىكايە ئېيتىپ بەرسەڭچۇ...، ــ دىدى.

قازان تەكتىدىكى ئوتۇن پاراسـلاپ كۆيۈشـكە باشلـدى. تاۋۇز يالماۋۇزى:

ــ سەن ئېيتىپ بەرگـىن، سەن بولساڭ بوۋاي، ئون بوۋايـدىن سەككىزىـنىڭ قوسـىغى تۇغمـەس قىسـسە ــ چۆچەك بىلەن تولغان بولدۇ، ــ دىدى.

شۇ باۋسې كەڭ-كۇشادە تىكلىگەن، تىزىدىن سەل-پەل ئاشىدىغان ئىشتىنىنى يۇقۇرى كۆتىرىپ قويۇپ:

ــ ئاشۇ يىلى ئۆي كەينىگە كاۋا تېرىپ قويغان ئىدىم. ئاخىرى نىمە ئۇنگەنلىگىنى تېپىپ باقە؟ بىر كەپە ئۇندى، ــ دىدى.

تاۋۇز يالماۋۇزى كۇلۇپ ئوچەيـلىرى ئۇزۇلۇپ كەتتى. ئۇ ۋاڭ-چۇڭ كۆتىرىپ:

ــ مەنمۇ بىر يىلى بىر تۇپ كۆممە قوناق تېرىغانـتىم، ئويلاپ تاپقىنا نىمە ئۇنگەندۇ؟ بىر تۇپ ئىنەك پىشتى ئۇندى!

ــ جۆيلىمە! ــ دىدى شۇ باۋسې ئۇنىڭ سۆزىنى كەسكىن بۆلۈ-ۋېتىپ غاڭزىسىنى قېقىپ، ــ نىمىلەرنى توقۇپ يۇرسەن؟

ــ سەنمۇ جۆيلۇپ بىرنىمىلەرنى توقىدۇڭغۇ.

ــ مەن توقىغىنىم يوق، ــ دىدى شۇ باۋسې بېشىنى چايقاپ، ــ خوشنىمىزنىڭ بالىسى مېنىڭدىن يوشۇرۇنـچە كەپـە تېرىپ قويۇپتۇ... قارا ئەنە ئاشۇنداق بولدى.

تاۋۇز يالماۋۇزى لام-جىم دىـمەي ھە دەپ كۆلەتتى. ئۇ بىر دومىلـىپ بىر تاۋۇز يېنىغا باردى-دە، ئۇنى ئۇزۇپ كېلىـپ يەپ

تۇرۇپ:

ــ بىر ھىكايە ئېيتىمغا كەلدى ــ بۇ توقۇلغان ھىكايە ئەمەس، بىزەمۇ توقۇلغان ئەمەس، ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ئىش. ئاشۇ بىر يىلى كۆك قومۇش دەريالىسىنىڭ سۇيى تېشىپ كەتتى، خەقلەر دەريادا بېلىق بەك كۆپەيىپ كېتىپتۇ دېيىشتى. بىرمۇنچە ئادەم مېنى دەريانىڭ چوڭقۇر بېلىق تۇتۇشقا دەۋەت قىلدى. ئۇ يىللاردا ئۇخلۇغۇملا كېلىپ تۇراتتى، بېشىمنى قويغانلا يەردە ئۇخلاپ كېتىپ بېشىمنى كۆتەرگۈم كەلمەيتتى.... ــ دېدى.

ــ بالا دېگەنىڭ ھەممىسى شۇنداق بولىدۇ، ــ دېدى شۇ باۋىسىمۇ بىر تىلىم تاۋۇزنى يەپ تۇرۇپ.

ــ ھەممىسلا ئۇنداقمۇ ئەمەس. بۇ بىر ئەيىپ بولسا كېرەك ــ تاغام بۇ سېنىڭ بىر ئېيىپىڭ دەيتتى، ــ دېدى تاۋۇز يالماۋۇزى تاۋۇز يىيىشتىن توختاپ ۋە بىر قولى بىلەن يەرنى تايانغان ھالدا قەددىنى رۇسلاپ ھىكايىسىنى داۋاملاشتۇردى، ــ ئاشۇ كۇن ھاۋانى قاتتىق تۇمان قاپلاپ، كۆك قومۇش دەريىسى كۇل رەڭ تۇمان بىلەن قاپلاندى. ياپىرەي، تۇمان قاتتىق بېسىپ كەتتى، ئۆيدىن دەريا بويىغا يېتىپ بارغىچە كىيىملىرىم چىپچىدە نەملىشىپ كەتتى...دەريادا بۇگۇن بېلىق تۇتقۇچىلار ئانچە كۆپ ئەمەس ئىكەن، ئۇلار تۇماندا ئالدىدىكى ئادەمنىمۇ كۆرەلمىگەچكە سۇدىن جىن ـ شايتانلار چىقىپ سۇغا سۆرەپ كىرىپ كېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرەپ ئانچە كەلمەيتۇ. مەن ئۇنىڭدىن قورقماي سۇنىڭ ئېقىشىنى بويلاپ ئۇزۇپ دەريانىڭ ئېغىزلىدىكى سۇ ئەگمە ئۆتىدىغان يەرگە بېرىپ توختىدىم...

كۆزىنى يۇمۇپ ئولتۇرغان شۇ باۋىسى بۇ چاغدا كۆزىنى ئېچىپ:

ــ ئاشۇ قاتتىق قەھرىتان سوغاقتىكى مۇزدەك سۇ ئىچىدىمۇ؟ ــ

دىدى گەپ قىستۇرۇپ.

ــ ھەئە، ــ دىدى تاۋۇز يالماۋۇزى بېشىنى لىڭشىتىپ.

ــ ئۇ دەريادا تاشپاقىمۇ نۇرغۇن دەيدۇ، ــ دىدى شۇ باۋسې يېڭىۋاشتىن كۆزىنى يۇمۇپ.

تاۋۇز يالماۋۇزى بېشىنى چايقاپ:

ــ مەن ئۇ دەريادىن ناھايىتى يوغان بىر بېلىق تۇتۇۋىدىم، ئۇ قانىتى بىلەن پاقالچىغمىنى جىرىۋەتتى، ئاچچىغىم كېلىپ بېشىغا تازا بىر مۇش سېلىۋىدىم، شۇك بولۇپ قالدى. مەن ئۇنى بالىنى كۆتەر-گەندەك كۆتىرىپ قىرغاققا ئېلىپ ماڭدىم، ئۇ ھە دەپ قىمىرلاپ دەر-ياغا چۈشۈۋالغوسى كېلەتتى. مەن ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ...كېيىن يولغا چىقىۋالدىم، چارچاپ كېتىپ دەم ئالغان چاغدا ئۇنى قۇچاقلاپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئۇيغانسام بېلىق قولۇمدا يوق، قوسۇ-غۇمدا ئۇنىڭ بىرقانچە قاسىرغىلا قاپتۇ...، ــ دىدى.

ــ نەگە كېتىپتۇ؟ ــ دەپ سورىدى شۇ باۋسې زوك ئولتۇرۇپ ھەيرانلىق ئىچىدە.

ــ كىم بىلىدۇ؟ ھىلىغچە بۇنىڭغا ئەقلىم ھەيران. ئەتىسى كېمە تۇرالغۇسىدىكى بازارغا بارسام بىر قىرچاقنىڭ بىر بېلىقنى سېتىۋاتقا-نىنى كۆردۇم، قارىسام-قارىسام مەن تۇتۇۋالغان ئاشۇ بېلىققىلا ئوخشايتتى... ــ دىدى تاۋۇز يالماۋۇزى كۆزىنى ئۇۋلاپ.

شۇ باۋسې لام-جىم دىمىدى. ئۇ يەنە ئاكىرىسىنى شوراشقا باشلىدى.

تاۋۇز يالماۋۇزى سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئوگدىسىغا ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇ يانقىنىچە يەپ قالغان ھىلىقى بىر پارچە تاۋۇزنى بىمەي شوراشقا باشلىدى. كۆزىنى شېپىر يۇلتۇز بىلەن

قاپلانغان ئاسمانغا تىككىنچە ياتاتتى.

تاۋۇزلۇق چۆنسگىدە تومۇزغا چىرىلداشقا باشلىدى. ھەر خىل ئۇششاق ھاشارەتلەرمۇ ئاجايىپ-غارايىپ ئاۋازلىرى بىلەن جۆر بولۇشۇۋاتاتتى. قازاندىن پۇرۇلداپ ھور چىقىپ، بېلىقنىڭ مىزىلىك ھىدى دىماقلارغا ئۇرۇلماقتا ئىدى. شۇ باۋسې ئورنىدىن تۇرۇپ قازانىنى چۆشۈردى.

بىر ئادەم بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ كېلىۋاتاتتى، يېقىن كەلگەندىن كېيىنلا ئۇنىڭ لاۋ لېۋگې ئىكەنلىگى مەلۇم بولدى. ئۇ لام-جىم دىمەي، ئوت يېنىغا كېلىپ توگۈپ كەتكەندەك، ئوتقا قولىنى قاقلاشقا باشلىدى. ئۇ تاۋۇز شاپاقلىرىنى كۆرۈپ:

— تازىمۇ تاۋۇز يالماۋۇزى ئىكەنسەن، — دىدى ئۇنىڭ قوسۇغىغا ئۇرۇپ.

ئۇلار ئۇچىلىسى ئولتۇرۇپ بېلىق يېيىشكە باشلىدى. بۇ ناھايىتى مول ھەم ناھايىتى ئاددى تەييارلانغان بىر ۋاقىلىق كېچىلىك تاماق ئىدى...

ئەتىسى شۇ باۋسې بىلەن لاۋ لېۋگې بىر دۆۋە تاۋۇز ئۈزدى، بۇ بىر دۆۋە تاۋۇز خۇددى كىچىكرەك بىر تاققا ئوخشاپ كېتەتتى، ئۇنى ئەترەتنىڭ تىراكتورى ئېلىپ كەتتى. تاۋۇز قاچىلايدىغان چاغدا، شۇ باۋسېلەرنىڭ كۆزى بىر قارا چىپار يوغان تاۋۇزغا چۈشتى-دە، ئۇنى دەرھال ئايرىۋېلىپ ئالچۇقتىكى ئوتنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى. بۇلتۇر ئاشۇنداق بىر تاۋۇز ئۈچراپ قېلىپ تىلىپ يىگەنده شۇنداق تاتلىق چىقىپ ئۇنىڭ تەمى بۇلارنىڭ تىلىدىن كەتمەيتتى. شۇ باۋسې:

— بۇنى تاۋۇز يالماۋۇزىغا ئېلىپ قويايلى، — دىدى.

ـــ بولدۇ، بىللە يەيلى، ـــ دېدى لاۋ لىيۇگې.

ئۇدا ئىككى كۈنگىچە تاۋۇز يالماۋۇزى كەلمىدى. تاۋۇز ئوت ئاستىدىن دومۇلاپ چىقىپ قالسا، شۇ باۋسې پۇتى بىلەن ئىتتىرىپ كىرگۈزۈۋېتىپ:

ـــ تاۋۇز يالماۋۇزى دېگەن بۇ بىر نەرسە ئىككىمىزنى ئۇنتۇپ قالدى، ـــ دېدى.

ـــ ئۇ بىزنى ئۇنتىسىمۇ، لېكىن تاۋۇزنى ئۇنتىمايدۇ، ـــ دېدى لاۋ لىيۇگې.

ـــ بۇ جۇۋاينىمەك دېگىزنىمۇ ئۇنتىمايدۇ، بىلىقنىڭ ئۆزى ـ دە! بۇ بالا دېگىزدا بېلىق تۇتۇشنى ئۆگەنسە بولاتتى. ئۇنىڭ كېيىنچە بىز بىلەن بىللە ئوقەت قىلغۇسى... بار ئىكەن تېخى، ـــ دېدى شۇ باۋسې بېشىنى لىڭشىتىپ.

لاۋ لىيۇگې ئاخىرقى بىر ئېغىز گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بىر ئىش يادىغا چۈشتى ـ دە:

ـــ يېزىدىكى يەرلەرنى كېيىن پۈتۈنلەي ھۆددىگە بېرىۋىتىدىغانـ لىكى گېپى بار، تاۋۇزلۇقنىمۇ ھۆددىگە بېرەمدىكىن تاڭ، ـــ دېدى.

ـــ ھۆددىگە بەرسە نېمىدىن قورقۇلۇق. ھۆددىگە ئېلىش يەنە ئىككىمىزدىن ئاشامتى؟ بۇنى خەقلىكى ئېلىۋېلىشقا ھەددى ئەمەس، بۇنىڭغا ئېپى بولسا بولىدۇ ـ دە! ـــ دېدى شۇ باۋسې كۈلۈپ.

ـــ ھە، شۇنداق، مېنىڭ غەرىزىمۇ خەققە ھۆددىگە ئالغۇزۇۋەتـ مەي ۋاقىتانىۋاق ئىككىمىز كۆز تىكىپ تۇرساق بولىدۇ، ـــ دېدى لاۋ لىيۇگې بېشىنى لىڭشىتىپ.

ھاۋا ئاجايىپلا ئىسسىپ كەتتى، چۈشكە يېقىن تاۋۇز يالماۋۇزى چاپىنىنى بىلىكىگە ئارتقىنىچە دېگىز تەرەپتىن چىقىپ كەلدى. ئالـ

چۈقتا ئولتۇرغان شۇ باۋسې ئۇنى يىراقتا كېلىۋاتقاندىلا كۆرۈپ خوشاللىغدا:

ــ ھەي، شۇمتەك! نەچچە كۈندىن بېرى نەگە كەتتىڭ؟ ــ دىدى ۋاقىراپ.

تاۋۇز يالماۋۇزى غادايغىنچە كۈلۈمسىرەپ كۆزىنى يۇمغان ھالدا خۇددى مەستەك غالدىڭشىپ ناخشا ئېيتقان پېتى كېلىپ ئالچۇقتىكى ئوت ئۈستىدە يېتىۋالدى ــ دە:

ــ تاۋۇز يەيمەن، تاۋۇز يەيمەن! ــ دەپ توۋلىدى.

ــ ھەي تاۋۇز يالماۋۇزى ــ يەي! ــ دىدى شۇ باۋسې ۋە ئېتىزلىقتىكى لاۋ لېۋگىنى چاقىرىپ، ئوت ئاستىدىن بايىقى يوغان تاۋۇزنى چىقاردى... راستلا كۆكۈل خۇش بولغۇدەك بەلەن ئىش بولدى! مۇنداق تاۋۇزنى ھېچكىم يىمىگەن بولغىيدى. تاۋۇز يالماۋۇزى خوشلۇغدا ئالچۇقتا بىرنەچچە دومۇلۇپتىپ ھىلىقى كۆلچەكتىكى سۇدا يۇيۇنغىلى كەتتى. شۇ باۋسې بىلەن لاۋ لېۋگىمۇ تاۋۇزلۇققا ئىشتىھا ماڭدى. ئۇلار كۆلچەك يېنىدىن ئۆتۈۋېتىپ ھەر ئىككىلىسىلا بىر سقىمدىن قوۋنى ئېلىپ، تاۋۇز يالماۋۇزىنىڭ بەدىنگە چېچىۋەتتى، تاۋۇز يالماۋۇزىمۇ ئۇلارنى تىللاپ قويدى.

يېزىلىقلاردىن بىرسى شۇ باۋسې بىلەن لاۋ لېۋگىنىڭ كەچتە ھۆددىلىك يەر ھەققىدە مەسلىھەت يىغىنى بار ئىكەن، ئىككىلاردىن بىرىڭلارنى يىغىنغا كەلسۇن دەيدۇ دەپ خەۋەر يەتكۈزدى.

بۇ خەۋەر تاۋۇز بېقىۋاتقان ئىككى بوۋايىنى خېلىغىنچە خوش قىلىۋەتتى. شۇ باۋسې مەجلىسكە مەن بېرىپ كېلەي دىسە لاۋ لېۋگې ئۇنىماي:

ــ سەن تازا ئاچقۇچلۇق پەيتتە گەپنىڭ قىلىدىغان ئادەم،

مەن خاتىرجەم بولالمايمەن، قوي، مەن باراي، ــ دەپ تالاشتى، ئاخىرى لاۋ لىۋگې بارماقچى بولدى.

شۇ باۋسې بۇ ئادەتتىكىدەك ئىش ئەمەس، ئۆز پاراستىنى ئىشلەتىشكە توغرا كېلىدىغان ئىش دىگەن هىسسىياتتا ئىدى. ئۇ برمۇنچە نەرسىلەرنى ئويلاپ، ئۇنىڭ هەممىسىنى لاۋ لىۋگىغا بىر قۇر تاپىلاپ، ئۇنى زىرىكتۈرۈۋەتتى. شۇ باۋسې چاتاق چاتاپ تۇرۇپ:

ــ بۇ چاتاقلارنى ئالساق بۇرۇنقى يىللاردىكىدەك ئوبدان ئاينەيالمىدى. بۈلار تاۋۇز پىلەكلىرىنى ناچاڭ قىلىپ قويدى. دۇرۇس خىمىيۇى ئوغۇتنىمۇ خېلى بەردۇق، شۇغىنسى قۇرغاقچىلىق بولۇپ قالدى، تىنماي سۇغىرىشقا توغرا كەلدى. نەتىجىدە قانداق بولدى؟ ئوغۇتنىڭ هەممىسنى ئېقىتىپ كەتتى... مانا بۇلارنىڭ هەممىسنى رەھبەرلىككە ئېيتقىن، هۆددىگە ئالغان بىلەنمۇ ئانچە ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىغىنى ئۇلار بىلىپ قالسۇن، ــ دىدى.

لاۋ لىۋگې بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ مىيغىدا كۈلۈپ قويدى، ئۇ شۇ باۋسې ئويلىغانلارنىڭ هەممىسنى ئويلىغان ئىدى، لېكىن كۆڭلىگىلا پۇكۇپ قويۇپ دىمىگەن ئىدى. ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بېغىشلىرىغىمۇ كۈچ-قۇۋۋەت كىرىپ قالغاندەك، گويا كۆڭلى-كۆكسى بىر تاۋۇزنى پۈتۈن يۈتۈۋەتكۈدەك كەڭ بولۇپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى. ئۇ تاۋۇزلۇقنى بىر ئايلىنىپ چىقىپ، تۇخۇمەكلىكىنىڭ قىرغىغا بېرىپ توختىدىدە: هۆددىگە ئالساق، ئۆزىمىزنىڭ تاۋۇزلۇغۇدەكلا بولىدۇ، ئۇ چاغدا ئەتراپىنى چىتلايمىز-دە، ئوغرى كىرەلمەيدۇ...، ــ دىگەن ئويلارنى كۆڭلىدىن كەچۈردى.

لاۋ لىۋگې كەچقۇرۇن يېزىغا مەجلىسكە بېرىپ يېرىم كېچىدە قايتىپ كەلدى.

لاۋ لیۇگىنىڭ خوشال ـ خورام قايتىپ كەلگەنلىگىنى كۆرگەن شۇ باۋسىنىڭ كۆڭلى ئەنە شۇ چاغدىلا ئارام تاپتى.

ئۇ:

ـــ لاۋ لیۇگې، بىزگە ھۆددىگە بەرگەندۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ بىزگە ھۆددىگە بەرمىسە، ھۇنەر كېتىدىغان بۇ ئىشقا قول تىقىشقا كىمنىڭ ھەددى؟ مەن بۇنىڭدىن ئېغىز ئېچىشىمغا يىغىنداكىلەر بىردىنلا قوشۇلدى. سىنىڭ بىلەن مەسلىھەت ـ پەسلىھەت قىلىشمايلا سىنىڭ ئورنىڭدا توختامغا قول قويۇپ بەردىم. مېنىڭ سوقىقان چوتۇم جايىدىن چىقتى، ھەر بىرىمىزگە يىل ئاخىردا كەم دىگەندە 500 كويدىن پۇل تېگمەيدىغان بولدى! ـــ دىدى لاۋ لیۇگې ببشىنى ئېگىپ.

ـــ ئاپلا، ئاپلا! ـــ دىدى شۇ باۋسې لاۋ لیۇگىنىڭ ئالدىغا بېرىپ توۋلىغىنىچە ئۇنىڭ بېلىدىن چاڭگالىلاپ ئۇنى بىر مۇشت ئۇرۇپ، ـــ "ناۋۇز يالماۋۇزى" يالماۋۇز ئەمەسكەن، سەن يالماۋۇز ئىكەنسەن. تازا شەيتانكەنسەن، بارماقلىرىڭنى پۇكۇپ يۇرۇپ ھەمسا-ئىمۇ چىقىرىپ بوپسەن. يارايسەن، بۇ ھۆددىگە ببرىشىنىڭ ھۆددە-سىدىن چىقايلى! يېڭى سىياسەتنى كىم چىقارغاندۇ؟ مەن ئۇنى تېپىپ بىر قەدەھ شاراپ تۇتاي!

لاۋ لیۇگې كېچىككىنە قازىنىسىنى كۆتىرىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا بىر بېلىقنى سېلىپ پىشۇردى. ئىككىيلەن غاجىزىسىنى چەككىنچە كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەي ئالچۇقتا ئولتۇراتتى. لاۋ لیۇگې غاجىزىسىنى شوراپ، شۇ باۋسىنىڭ تىزىدىن ئاران ـ پاران ئاشىدىغان كۆتىمەك ئىشتىنىنى تارتىپ قويۇپ:

ـــ قارىغىنا، نېمە دېگەن پاسكىنا بولۇپ كەتكەن ئىشتان

بۇ...، ــ دېدى.

شۇ باۋسې ئاچچىقلىنىپ ئۇنىڭغا بىر ئالىيپ قويۇپ، ئۇنىڭ قولىنى سىلكىۋەتتى. لاۋ لېۋگې مەسخىرە ئارىلاش كۈلۈپ:

ــ مانا بۇنىڭ ھەممىسى خوتۇن يوقلىغىنىڭ كاساپىتى. خوتۇنۇڭ بولغان بولسا، ساڭا ئاللىقاچان ئوبدان بىر ئىشتان كىيگۈزۈپ قويىاتتى، ــ دېدى.

شۇ باۋسېنىڭ يۈزى ئوتتەك ھۇل-ھۇل قىزىپ كەتتى، ئۇ ھە دەپ غاڭزىسىنى شورايتتى. لاۋ لېۋگې يەنە:

ــ بۇ يىل تاۋۇز سېتىپ پۇل قىلساق سەن ئۆيلىنىۋالغىن، ئۆزەڭ يەككە-يگانە ئۆتۈپ ئۆلۈپ كەتسەڭ بولماس... ــ دېدى.

ــ شۇ باۋسې ئاي يورۇغدا قاپ-قارا كۆرۈنۈپ تۇرغان يىراقتىكى تۇخۇمەكلىككە نەزەر تىكىپ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ:

ــ ئۇمۇ ناتايىن، ــ دېدى.

ــ ھاھ-ھاھ-ھاھ...، ــ لاۋ لېۋگې بۇنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى.

شۇ باۋسېمۇ كۈلۈۋەتتى، بۇ كۈلكە ئاۋازىنىڭ ئەكس ساداسى كېچىدە يىراق-يىراقلاردىن يېنىپ ئاڭلىنىپ ئاخىرى ئاشۇ تۇخۇمەكلىك ئىچىگە كىرىپ غايىپ بولاتتى.

تاڭ يورىدى، ئۇلار ئاشۇ تۇخۇمەكلىك تۇۋىگىچە تاۋۇزلۇقنى چىتلاشقا كىرىشتى. تاۋۇز يالماۋۇزىمۇ يېتىپ كېلىپلا ئۇلارغا تەكەبىلىك شاخ-پۇتاقلارنى كەسلەپ بەردى. شۇ باۋسېمۇ ئۇنىڭغا: تاۋۇزلۇقنى ھۆددىگە ئالدۇق، بۇ تاۋۇزلۇق ئۆزىمىزنىڭ تاۋۇزلۇغۇدەك بولۇپ قالدى، دەپ بەردى. ئۇ ئاڭلاپ بۆلەكچىلا خوشال بولۇپ نەمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى. ھە دەپ چىتلاق بىلەن بولۇپ كەتكەن لاۋ لېۋگې بۇ چاغدا تاۋۇز يالماۋۇزغا گەپ قىلماي شۇنداق بىر

قاراپلا قويدى. تاۋۇز يالماۋۇزى ئۇنىڭ ئارقىغا ئۆتۈپ ئۇنىڭ بېلىنى بوشقىنا تۆتۈپ قويۇندى، ئۇ قولىدىكى نەرسىنى تاشلۇۋېتىپ:

ــ ھەي شۇمتەك چوپ ـ چوڭ ئادەمنى كەلسە ـ كەلمەس شۇنداقمۇ نوقۇمدىغان، ــ دىدى ئۇنىڭغا.

لاۋ لىيۇگېنىڭ ئەپتى ناھايىتى سۇرلۇك كۆرۈنەتتى، تاۋۇز يالماۋۇزى ھاڭ ـ تاڭ بولغىنىچە چۆچۈپ ئارقىغا داجىدى.

شۇ باۋسې ھەيران بولغىنىچە لاۋ لىيۇگېنىڭ بېلىگە قاراپ:

ــ نوقۇپ قويغانغا نېمە بولاتتى، ــ دىدى.

لاۋ لىيۇگې لام ـ جەم دېمەي، قىزىرىپ بېشىنى سالغان ھالدا ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

ئۇچەيلەن پۇتۇن يېرىم كۈن ئىشلەپ چىتلاقنى ئاران چىتلاپ بولدى. چۈشتە بېلىقتا يۇمىلاق بەكشە، قوناق قاتۇرمىچى پىشۇرۇپ يىدى، تاۋۇز يالماۋۇزى ئازراقلا يەپ، ئالچۇقتا ئوخدىسىغا يېتىپ ئۇياق ـ بۇياقتا ئېغىناپ ناخشا توۋلايتتى، بىر ياقتىن پۇتنى شۇ باۋسېنىڭ پارقىراپ تۇرغان مۇرىسىگە ئېلىۋاتاتتى. بايا تىن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ھەپ دەپ غاگزىسىنى شوراپ ئولتۇرغان لاۋ لىيۇگې ئۇنىڭغا قاراپ:

ــ تازىمۇ پەس نېمىكەنسەن! ئۇ كۈن بويى ئىشلەپ چارچاپ ھېچ ھالى قالمىسا، پۇتۇڭنى ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئېلىۋالغىنىڭ نېمىسى! تازا پەس نېمىكەنسەن! ــ دىدى تاۋۇز يالماۋۇزىغا.

تاۋۇز يالماۋۇزى بۇرۇنلاردا ھامان ئۆزىنىڭ پۇتنى شۇ باۋسېنىڭ مۇرىسىگە ئېلىۋالاتتى، بىراق بۈدا ئۇنىڭ تۇرۇلۇپ قالغان چېھرىنى كۆرۈپ شاققىتە چۈشۈرۈۋەتتى.

تاماقتىن كېيىن ئادەتتىكىدەك تاۋۇز يېمەكچى بولدى. شۇ باۋسې لاۋ لىيۇگېنىڭ قېمىرلىماي ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ، ئۆزى ئېتىزلىققا

بىرىپ ئىككى تاۋۇز ئۈزۈپ كەلدى. لېكىن تاۋۇز يېگەندە لاۋ لىۋگې هه دەپ تاماكسىلا زورلاپ... ئولتۇرۇۋالدى. تاۋۇز يالماۋۇزى كەتكەندىن كېيىن شۇ باۋسې لاۋ لىۋگېنىڭ بىلىگىدىن تۇتۇپ:

ــ ئاغا، ئەجەپ مىجەزىڭ باشقىچىرەكقۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

لاۋ لىۋگې هه دەپ تاماكىغا زورلايتتى.

ــ دىمىسەڭمۇ بىلىمەن، باراقلىرىنىڭ پۇكۇپ قىلغان هىساۋىڭ ماڭا مەلۇملۇق! سېنىڭ كۆڭلىڭدە پۇكۇپ قويغان ئويلىرىڭ بار، دىمەيۋاتسەن! ــ دىدى شۇ باۋسې ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ.

ــ تاۋۇز يالماۋۇزىغا ئۇنچىلا ئىچ ئاغرىتىپ كەتمەيلى، ئۇ دۇرۇس بالا ئەمەسكەن، ــ دىدى لاۋ لىۋگې غاڭزىسىنى قېقىۋېتىپ بوش ئاۋاز بىلەن.

ــ تاۋۇز يالماۋۇزى ئوبدان بالا، ــ دىدى شۇ باۋسې.

ــ قارىغىنا، ــ دىدى لاۋ لىۋگې تاۋۇز يالماۋۇزى كېلىدىغان تەرەپنى كۆرسىتىپ، ــ دۇرۇس بالا دېگەن شۇنداق بولامدۇ؟ بەئەيىنى قارا تۆمۈردەك بولۇپ كەتكەن بىرنىمە ئىكەن، سۇغا چۈشسە بېلىقنىڭ ئۆزى بولىدىكەن، تاۋۇز يەڭ دىسە دۇم چۈشىدۇ تېخى.

شۇ باۋسې شۇنداق غەزەپلەندىكى، تۇرۇۋالغان ئىشتىننى چۈشۈرۈۋېتىپ، دەس ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ گېپىڭنىڭ ئوچۇغىنى ئېيت، ئۇنداق ئەگىتىپ ــ مىجىپ ئولتۇرۇشۇڭنىڭ هاجىتى يوق. ئۇ سېنىڭ نەرىگىگە تاقاشتى. هەي، سەن راستلا "يالماۋۇز" بولۇپ قاپسەن، ــ دىدى.

بۇ ئۇلارنىڭ بىرىنچى قېتىم خاپىلاشقىنى ئىدى. شۇ كۈنى ئۇلار زادىلا گەپ قىلمىغاي ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەنت بولۇشتى.

كېيىن تاۋۇز يالماۋۇزى كېلىپ قالسا، لاۋ لىۋگې ئۇنىڭدىن

يىراقراق يەرگە بېرىپ ئولتۇرۇۋالىدىغان بولۇپ قالدى. تاۋۇز يالما-
ۋۇزى تۇتۇپ كەلگەن بىلىققىمۇ ئانچە كۆڭلى تارتمايدىغان بولدى.
تاۋۇز يالماۋۇزى كۆلچەككە چۆمۈلۈشكە بارسا، شۇ باۋسىلا بىللە بار-
دىغان بولدى. شۇ باۋسي تاۋۇز يالماۋۇزى يوق چاغدا لاۋ لىۋگىغا:

ــ ئاغا، ئىچىڭ بەك تار بولۇپ قالدى. چوڭ-چوڭ ئىشلارنى
قىلالىغۇدەك ئادەمگە ئوخشىماي قالدىڭ، ــ دەيتتى.

ــ سېنىڭ قولۇڭدىن چوڭ ئىش كەلگەننىمۇ كۆرمىدۇم، ــ
دىدى لاۋ لىۋگي ئۇنىڭغا يىاندۇرۇپ.

نىمشقىدۇ تاۋۇز يالماۋۇزى خېلى كۈنلەرگىچە كەلمىدى، شۇ باۋ-
سي ھامان دېگىز ياقىسىغا كۆز تىكەتتى. ئۇنىڭغا يىراق دېگىز ياقىسىدا
تور يېيىۋاتقان ئادەملەردىن باشقا، ھېچنىمە كۆرۈنمىگەندەك قىلاتتى.
كېچىلىرى ئۇ يەكىكە-يىگانە قازان-ئېپسې ياكى تاۋۇزلۇقتا يالغۇز
ئولتۇرۇپ، قانداقتۇ بىرنىمىسى كەمدەك ھىس قىلاتتى.

بىر كۈنى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپلا لاۋ لىۋگىغا:

ــ كېچە ئەمدىلا كۆزۈم ئۇيقۇغا بېرىپ، تاۋۇز يالماۋۇزىنى چۈشەپ
قاپتىمەن، ئاشۇ چىتلاق تۇۋىدە ئولتۇرۇپ مەن بىلەن بىلىق پىشۇرۇ-
ۋاتقۇدەك، ــ دىدى.

ــ پىشارسۇن، ــ دىدى بېشىنى ئېگىپ ئولتۇرغان لاۋ لىۋگي.

ــ بىلىق پىشقاندىن كېيىن چۈشۈمدە ئۇ مەندىن غاگزىنى سوراپ-
تىكەن، مەن بەرمەپتىمەن، ــ دىدى شۇ باۋسېنىڭ چىرايى ئەمسورو
بولۇپ چىتلاققا قاراپ.

ــ بەرسەڭ بوپتىكەن، ــ لاۋ لىۋگي تەنە قىلىپ ھىجايدى.

ــ مەن بەرمەپتىمەن، ــ دىدى شۇ باۋسي بېشىنى چايقاپ، ــ ئۇ
خاپا بولۇپ ئەمدى كەلمەيمەن دىگۈدەك.

لاۋ لیۇگىنىڭ چىھرىدىن مەسخىرە چىقىپ تۇراتتى.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە شۇ باۋسىي تاۋۇزلۇقىنى سۇغۇرۇۋېتىپ شۇنداق دېگىنى بويىغا نەزەر تاشلىۋىدى، ئۇ ياقتىن بىراۋنىڭ كېلىۋاتقانلىغى كۆرۈندى، ئۇ بەئەينى تاۋۇز يالماۋۇزىغلا ئوخشايتتى. ئۇ قولىدىكى چىلىگىنى تاشلاپ قويۇپ، بىرنەچچە قەدەم مېڭىپ:

— تاۋۇز يالماۋۇزمۇ سەن؟ ھەي شۇمتەكەي! نىمىشقا كەلمەيسەن؟ ھەي تاۋۇز يالماۋۇزى، — دەپ چاقىردى.

ئۇ راستىلا تاۋۇز يالماۋۇزى ئىدى، شۇ باۋسىي بارغانچە ئۇنى ئېنىق كۆردى، شۇڭا ئۇنى ھە دەپ چاقىرغىلى تۇردى، قولى بىلەن بېرى كەل دەپ ئىشارەتمۇ قىلدى. لېكىن تاۋۇز يالماۋۇزى پىسەنت قىلماي ئۇ يەردە بىر پېس تۇرۇپ، لاغايلاپ كېتىپ قالدى...شۇ باۋسىي ئۆزىنىڭ كەڭ ئىشتىنىنى چىڭ مۇجۇغىنىچە ئورنىدا قېتىپلا قالدى.

— سەن ئۇ بىرنىمىنى چاقىرىۋەرمە، ئۇ ئەمدى كەلمەيدۇ. بىر قېتىم سەن يوق چاغدا ئۇ ئالچۇقتا كىرىۋىلىپ ئۇستى-ئۈستىلەپ تاۋۇز يەۋەردى، بولدى قىل دەپ توسسام ئاچچىقلىنىپ كېتىپ قالغان ئىدى، — دىدى لاۋ لیۇگې.

شۇ باۋسىي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، "ھە!؟" دىدى-دە لاۋ لیۇگىغا چەكچىيىپ قارىدى.

لاۋ لیۇگې ھولۇقۇپ ئالمان-تالمان ئۆزىنى ئۇنىڭ كۆزىدىن قاچۇرماق بولدى.

شۇ باۋسىي ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە قاراپ تۇراتتى... بىر دەمدىن كېيىن يوغان بىر تاۋۇز ئۆزۈپ كېلىپ ئەمبەلگە پاققىدە تاشلىۋىدى، پارچە-پارچە بولۇپ كەتتى، ئۇ ئاچچىغىدا تىترەپ كەتكەن قولى بىلەن بىر پارچە تاۋۇزنى ئېلىپ يىدى، تاۋۇزنىڭ لەشلىرى قووۇز-

لىرىغچە يېپىشىپ كەتتى. ئۇ تاۋۇزنى يەپ بولۇپ بورا ئۈستىدە يېتىپ ئۈيقۇغا كەتتى.

لاۋ لىۋگې بۇنىڭ ھەممىسىنى كۆرۈپ تۇردى، لېكىن ھېچنىمە دىيەلمىدى.

شۇ باۋسې ئويغانغاندىن كېيىن لاۋ لىۋگې ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. شۇ باۋسې يۇقۇرى تەرەپتىكى دېڭىز قىرغىغا قاراپ:

ــ سېنىڭ ئاشۇ نەچچە تاۋۇزغا كۆزۈڭ قىمايۋاتقانلىغى ئاللىقاچانلا ماڭا مەلۇم ئىدى. سېنىڭ تازا بىر پۇل تېپىش كويىغا چۈشكەنلىگىڭ، سەن دېمىگەن بىلەنمۇ ماڭا مەلۇم بولغان. تاۋۇز يالماۋۇزى تاۋۇزلىقتا بىزگە قارىشىپ قانچىلىك ئىشلارنى قىلىپ بەرمىدى؟ قانچىلىك بىلىقلار ئېپكېلىپ بەرمىدى؟ سېن بۇنىڭ ھېچىرىنى نەزىرىڭدە تۇتمىدىڭ...، ــ دىدى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن شۇ باۋسې دېڭىز بويىغا تاۋۇز يالماۋۇزىنى ئىزلەپ باردى.

تاۋۇز يالماۋۇزى دېڭىزدىن قىرغاقتا چىقىپ، شۇ باۋسېنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ يېغلاشقا باشلىدى. كۆزىدىن ئەمدىلا ياش ئېقىۋىدى، ئۆزىنىڭ ئورۇقلىغىنا قاپ-قارا قولى بىلەن ئېرتىۋېتىپ جىم بولۇپ قالدى. شۇ باۋسې ئۇنى ئالچۇقتا بارغىن دېۋىدى، ئۇ بېشىنى چايقاپ ئۇنىمىدى، ئۇنىڭ كەيپى ناھايىتى كەسكىن كۆرۈنەتتى. ئاخىرى بوۋاي نائىلاج ئۇھ دەۋېتىپ كېتىپ قالدى.

ئىكىكى بوۋاي ھەر كۈنى بۇرۇنقىدەك تاۋۇزلارنى سۇغۇراتتى، چاناتتى، كەچتىمۇ بۇرۇنقىدەك تاۋۇزلۇقنى ساقلايتتى... بىراق ئۇلار ئۇنچىلا خوشال-خورام گەپلىشىپ، كۈلۈشۈپ كەتمەيدىغان بولۇپ قالدى. شۇ باۋسېنىڭ كەيپى چاغ ئەمەس ئىدى، ئۆزىگە ئۆزى

بىر دىنلا ئاجىزلاپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى.... ئاخىرى بىر كۈنى ئۇ لاۋ لىيۇگبغا:

ــ لاۋ لىيۇگىي! مەن بىرمۇنچە كۈنلەر تاقەت قىلىپ باقتىم، بۇگۈن ساڭا ئوچۇغىنى ئېيتاي، تاۋۇزلۇقتا ئىشلىگۈم يوق. سەن باشقا بىر ھەمرا تېپىۋال. راستلا باشتا تاقەت قىلىپ باقتىم، كېيىنسىگە بېرىپ چىدىيالمىدىم. ئىككىمىز تاۋۇزچىلىق قىلغىلى خېلى كۆپ يىللار بولۇپ قالدى، بۇگۈن سەن بىلەن خوشلىشىپ كېتىپ قالىمەن، مېنى كەچۈرگىن، ئۆزەڭ كۆيەرەك خەۋەر ئالارسەن، ــ دېدى.

لاۋ لىيۇگي ھاڭ ــ تاڭ بولۇپ غاڭزىسىنى چىشلىگىنىچە شۇ باۋسېگە قاراپ:

ــ سەن ساراڭ بولۇپ قالدىڭمۇ... ــ دېدى.

ــ راستلا كېتىمەن، بۇگۈن يېزىغا كېتىمەن، ــ دېدى شۇ باۋسىي.

لاۋ لىيۇگي مۇشۇ چاغدىلا ئۇنىڭ راستلا كەتمەك بولۇپ قەتئى قارارغا كەلگەنلىگىنى بىلدى ــ دە، ئۇمىتسىزلەنگەندەك بولۇپ زوكزۇ ــ يۇپ ئولتۇرۇپ قالدى.

ــ لى يۇيخي: 'بىز ئىككى يولغا ماڭغان ھارۋىمىز، يولىمىز باشقا ــ باشقا ئىكەن، دەپ ئەجەپ ياخشى ئېيتىپىتىكەن...، ــ دېدى شۇ باۋسىي.

ــ ھازىر قانداق ۋاقىت، مۇشۇنداق گەپلەرنى قىلىشقا قانداق كۆڭۈل قېيىدۇ، ــ دېدى لاۋ لىيۇگي تىترەك ئاۋاز بىلەن. ئۇنىڭ كۆزىدىن تارامىلاپ ياش ئاقتى...ئو بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىنى ساڭگىلاتقان پېتى قولىنى بولغاپ:

ــ بوپتۇ، كەتسەڭ كەت، بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە مېنى ئىز ــ

لىگىن! ــ دىدى.

شۇ باۋىسى كېتىپ قالدى. يېرىم ئايدىن كېيىن ئۇ باشقا بىراۋ بىلەن دېگىز ساھىلىغا جايلاشقان بىر ئۇزۇملۇك باغنى ھۆددىگە ئېلىپ، ئۇزۇم باقتى...تاۋۇز يالماۋۇزى يەنە بۇرۇنقىدەك ئۇزۇم-لۇكە بېرىپ، ئۇنىڭ بورىسى ئۇستىدە يېتىپ ئويناۋەردى، يېرىم كېچىلەردە بىلىق شورپىسى ئېتىپ يەيتتى...

بىر ئاخشىمى بۇلار ئىككىيلەن بورا ئۇستىدە ئۇخلىسىغا ياتقاندا تاۋۇز يالماۋۇزى يەنە پۈتىنى شۇ باۋىسىنىڭ قاتمالىشىپ پارقىراپ كەتكەن مۇرىسىگە ئېلىۋالدى. ئۇ بوغۇق ئاۋازى بىلەن قانداقتۇ بىر ناخشىلارنى ئېيتاتتى، ئۇنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى پەسىيىپ ئاخىرى چىقماي قالدى. بىر پەس تۇرۇپ شۇ باۋىسىگە:

ــ مەن ئاشۇ تاۋۇزلۇقنى تازا سېغىندىم... ــ دىدى.

ــ تاۋۇز يىگۈڭ كەپتۇ-دە؟ ھەي تاۋۇز يالماۋۇزى! ــ دىدى شۇ باۋىسى كۈلۈپ.

تاۋۇز يالماۋۇزى ئىمىر-چىمىر تۇرغان يۇلتۇزلارغا قاراپ كاچىلىق بىلەن:

ــ مەن ئاشۇ كۆلچەكتىكى سۇزۇك سۇنى سېغىنىپ كەتتىم، بەك سېغىنىپ كەتتىم، ھەي سۇزۇك سۇ يەي! ــ دىدى.

شۇ باۋىسى لام-جىم دىمىدى.

بۇگۈن كېچە سالقىن كېچە بولدى، شامال ئۇزۇم باراڭلىرىنى سوقۇپ، ئالدۇر-شۇلدۇر ئاۋاز چىقىپ تۇراتتى...شۇ باۋىسى بوش-بوش ئاۋاز بىلەن ئۆز-ئۆزىچە:

ــ ئۇزۇم ئۇچۇنمۇ شۇنداق كۆلچەك كېرەك، مېنىڭچە بۇ يەردە بىرنى قازايلى... ــ دىدى.

ـــ كۆلچەكـنى قېرىشـقا نۇرغۇن ئادەم كېتىدىـغان تۇرسا، بىز قازالايمىزمۇ؟ ـــ دىدى تاۋۇز يالماۋۇزى كۆزىنى پارقىرىتىپ.

شۇ باۋسې بولىدۇ دىگەن مەنىدە بېشىنى لىڭشىتىپ قويىدى.

ـــ ئاشۇ كۆلـچەكـنىڭ سۈپـ ـ سـۈزۈك سۈيـىنى بەك سېغـىنىپ كەتتىم...، ـــ دىـدى تاۋۇز يالماۋۇزى.

بىر كـۈنى سەھەردە بوۋاي بىلەن بالا بىر بوش يەرنى تېپىپ كۆلچەك كولاشقا باشلىـدى. يەر بەك قاتتىـق بولـسا كېرەك، ئۇلار بەللىرىنى مۈكچەيتكىنىـچە جۇتۇسـىنى گۈپ ـ گۈپ قىلىپ كۆچەپ چاپاتـتى، ئانارەك قـىزارغان شەپـەق نۇرىـدا ئۇلار كۆچىـنىپ ئىشلەيتتى....

ئاپتور ھەققىدە

جاڭ ۋېي ئەر، 28 ياش، شەندۇڭ ئۇلكىسىنىڭ خۇاڭشەن ناھىيىسىدىن. 1980 ـ يىلى يەنتەي دارىلمۇئەللىمىنىڭ جۇڭگو ـ تىل ئەدەبىيات پاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن، ھازىر شەندۇڭ ئۇلكىلىك ئارخىپ ئىدارىسىدا ئىشلەيدۇ، 1980 ـ يىلىـدىن ئېتىـبارەن ئەسەرلىرى ئېـلان قىلىنىشقا باشـلىغان. ئۇنىڭ «سادا» دىگەن ئەسىرى 1982 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ھېكايىلەر مۇكاپاتىغا؛ «ئۇزۇن جىلغا» دىگەن ئەسىرى «ياشلار ئەدەبىياتى»دا تۇنـجى قېتىم (1982 ـــ 1983) "ياشلار ئەدەبىيات ئىجادىيىتى مۇكاپاتى"غا ئېرىشكەن.

(«تاللانما ھېكايىلەر» ژورنىلىنىڭ
1984 ـ يىللىق 8 ـ سانىدىن)

تەرجـىمە قىـلـغـۇچـى: **بـابـاخـان.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **مۇھەممەت ئىمىن.**

ئەگەر ساقمان ئۆزۈن دەريا

پېلك جيەنمك

گۈيخۇادۇەندە ئالاھىدە كۆزگە چېلىققانىلارنىڭ بىرى بەي پى ئىدى.

بەي پى ئانىسىدىن بەدەنلىرى ئاق پىشماق تۇغۇلغاچقا، دادىسى ئۇنىڭغا بەي پى (ئاق بەدەن) دەپ ئات قويۇپ قويغان. گۈيخۇا-دۇەن دىگەن بۇ يەرنىڭ پىژ-پىژ ئاپتۇش باشقا يەرلەرنىڭكىدىن قېلىشمايتتى، بۇ يەردىكىلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشلىرى ۋە تۇكىدىغان تەرلىرىمۇ باشقا يەردىكىلەرنىڭكىدىن كەم ئەمەس ئىدى، شۇ سەۋەپتىن، ئاپتاپتا كۆيۈپ قارىدىمايدىغان ۋە ئەمگەكتە ھېرىپ-چارچىمايدىغان دىخان بولۇش ناھايىتى تەس گەپ ئىدى. يىگىرمە يىل مابەينىدە تەبىئەت بىرلا بەي پىنىڭ ئاپپاق بەدىنىنى ئۆزگەر-تەلىگىنى يوق، ئۇ دىخان يىگىتلەر ئارىسىدا ئۆز رەڭگى بىلەن ئالا-ھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى، ئۇ ئەنە شۇنداق كېلىشكەن چە-رايلى، خوش پېچىم قامىتى ۋە تېنىنىڭ ئاقلىغى بىلەن يىراق-يېقىن-دىكى نازىنىن قىزلارنى قاتتىق مەپتۇن قىلاتتى.

بىراق بەي پى باشقىلارنى شۇ ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن رام قىلىشنى خالىمايتتى. ئۇ تېشى پال-پال، ئىچى غال-غال "ساختىپەز"

لەردىن نەپرەتلىنەتتى، شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئۆزىنىڭ بەدەن تۈزۈلۈشى جەھەتتىكى ئالاھىدە ئۇستۈنلۈكىنى قالقان قىلىشتىن ئۆزىنى ھەر ۋاقىت ھۇشيار تۇتاتتى. ئۇنىڭ ئۆز چىرايى بىلەن قىزلارنىڭ زوقىنى قوزغىيالايدىغانلىغىغا تامامەن كۆزى يەتسىمۇ، لېكىن مۇنداق تېشى چېچەك، ئىچى پۇچەك مۇھەببەتنىڭ ئۇزاققا بارمايدىغانلىغىنى ئوبدان چۈشىنەتتى.

ئۇنىڭ جىسمانى ۋە ئەقلىي جەھەتتىن تېز ئۆسۈپ يېتىلىش چاغلىرى ئەل تىنچىپ، گۈللىنىۋاتقان ئالتۇن دەۋرگە توغرا كەلدى. ئۇ ئۆتمۈشنىڭ ۋەھىمە، دەرت-ھەسرەت ۋە چۈشكۈنلۈكلىرىنى ئۇنىڭدىن-بۇنىڭدىن ئاڭلىغاندىن باشقا ھېچقانچە بىلمەيتتى. ئۇ زامانىنىڭ پارلاق نۇرىغا چۆمۈلۈپ ئۆسۈۋاتاتتى؛ ئۇنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ئەنە شۇ نۇر بالقىغان زېمىندا يېتىلىۋاتاتتى، ئۇ ئۆزىنى ئەنە شۇنداق ساغلام ھەم پارلاق زامانغا لايىق مىزان بىلەن ئۆلچەشكە، مۆلچەرلەشكە ئۇگىنىۋاتاتتى.

ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا سوزۇلغان، ئىگىز-پەس تاغلار بىلەن ئورالغان مۇشۇ جىلغىلارنى دولقۇنلۇق يېشىل دېڭىزغا ئوخشىتىدىغان بولساق، گۈيخۇادۇەنىنى ئەنە شۇ دېڭىزنىڭ قاينىمىغا جايلاشقان دېيىشكە بولاتتى. سىز بۇ يەرنى ناھايىتى يىراقتا جايلاشقان خىلۇەت بىر ياقا يۇرت ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ قالماڭ، ئۇ تولىمۇ چوڭقۇر يوشۇرۇنۇپ تۇرغان "ئالتۇن تاۋاق"نىڭ ئۆزى. ئۇنىڭ ئۆتمۈشىنى قويۇپ، ھازىرقى ئەھۋالىدىلا ئېغىز ئاچىدىغان بولساق، بۇ جاينىڭ ئۇدۇل كەلگەنلا يېرىگە بىرەر تال ئۇرۇق سالىدىغان ياكى تاغلىرىدىن بىرەر سىقىم دورا ئۆسۈملۈك يىغىدىغان بولسىڭىز، ئەجرىڭىز ھەرگىز زايا كەتمەيدۇ. بۇ يەردە تويغۇدەك تاماق يېيىش ۋە

بىرەر قۇر كىيىش تىلغا ئېلىشقىمۇ ئەرزىمەيدىغان ناھايىتى ئاددى ئىش. مۇبادا گۈيخۇادۇەننىڭ ئۆزگىچىلىكلىرىدىن ئېغىز ئاچمىدىغان بولساق، ماخىل بامبۇكلىرى، ياغاچ ماتىرىياللىرى، پاخىما ئۆسۈمە-لۇگى، ئالقاتلىرى، كەترالىرى، چوڭ-چوڭ بولمىدىغان پىششۇلىرى، ناھىيە بويىچە تاشقى سودىدا ئېكسپورت قىلىنمىدىغان قىزىقارلىق قۇشلارنىڭ 80 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلغۇچى ئۇچار قاناتلىرى، دەر-يا بويلاپ ئۆسكەن، تەملىك، ھەر چوڭ ۋە ھوسۇلدار ساپ-سېرىق مانداۋىنلىرى، مۇشۇ تاغ جىلغىسىنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان كۆڭلى يۇمشاق، رەڭگى-روبى كېلىشكەن قىزلىرى...ھەممىلا يەردە تولۇپ ياتىدۇ.

پۇتۇن دائىرىسى يۈز چاقىرىم كېلىدىغان مۇشۇ ئەتراپتا گۈيخۇا-دۇەننى بىلمەيدىغانلارمۇ بار دېيىلسە، ئۇنىڭ ئەقلىدىن ئازغان ئادەم بولۇشدا شەك يوق.

بەي پىي گۈيخۇادۇەننىڭ تاغ-دەريالىرى، ئادەملىرىنىڭ خۇلقى-مىجەزى، زېمىن-بايلىغى ۋە ئىستېقبالى ئەۋزەلمۇ ياكى ئالى مەكتەپكە كىرىپ بىلىم ئېلىش ئەۋزەلمۇ دېگەننى دەمالىلىقا ئايرۇالالمىغانىكەن، ئەيتەۋۈر سىرتتىكى بىر مەكتەپتە بىرمۇنچە بىلىم ئالغاندىن كېيىنلا، گۈيخۇادۇەنگە قايتىپ كېلىۋالدى.

ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە يۇرتداشلىرىنىڭ "تار" نەزىرى بىلەن قارىغاندا، شۇ كۈنلەردە قابىلىيەتلىك خادىملار دۆلەتكە بىر ھەسسە كېرەكلىك بولسا، گۈيخۇادۇەنگە ئىككى ھەسسە كېرەكلىك ئىدى. دۆلەتتە بىر ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ كۆپىيىشى گويا ئېدىشتىكى سۇغا بىر تېمىم سۇ قوشۇلغانغا باراۋەر بولسا، گۈيخۇادۇەندە تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتتۈرگەن بىر ئوقۇغۇچىنىڭ كۆپىيىشى گويا شال

دان تۆتۈۋاتقان پەيتته شپالىق يامغۇر ياققان بىلەن باراۋەر ئىدى.

شۇ سەۋەپتىن، بەي پىنى ھچكىمۇ ئۆز زامانىسىدا ئىمتىھاندىن ئۆتەلمەي قالغان شيۇسەيلەرگە ئوخشاتمايتتى، بەلكى ھەممەيلەن ئۇنى ئۆز يۇرتىنى سۆيگەن باتۇر دەپ قارايتتى ــ ھەتتا بەي پىنىڭ ئۆزىمۇ شۇنداق تونۇشتا ئىدى.

بەي پى قالتىس ئىدى.

بەي پى يۇرتىغا قايتىپ كېلىپلا ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتتى.

گۈيخۇادۇەن دادۇيىده ئېلىكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دادۇيدىكىلەر ئېلىكتىر ئىستانسىسىنىڭ ماشىنا ــ ئۈسكۈنىلىرىنى ئور- نىتىپ بېرىدۇ دېگەن ئۈمىت بىلەن بىر جوزىغا توشقۇدەك ئۈستىلارنى چاقىرىپ مېھمان قىلدى. ھەممە نەرسىسى تەل تاغلىقلارنىڭ بىرلا كەم نەرسىسى توك ئىدى، توكنىڭ يوقلۇغى ئۇلارغا بەئەينى جاھانـ نىڭ يېرۇغىنى كۆرەلمەي ياشاۋاتقان قارىغۇلارنىڭ كۆندەك تۈيۈلۇ- ۋاتاتتى. دېمەك، بۇ ناھايىتى چوڭ ئىش ئىدى! چوڭ بولغاندىمۇ گۈيخۇادۇەن بويىچە بىرىنچى ئورۇنـدا تۇرىدىغان چوڭ ئىش ئىدى! قۇراشتۇرۇش ھەققى تولىمۇ قىممەت ئىدى، قۇراشتۇرغۇچى ئورۇن دۆلەت تەۋەلىگىدە ۋە باھاسى بەلگىلەكلىك دېيىلگىنى بىلەن، ھازىر كۆتىرە ئېلىپ ئىشلەۋاتقاچقا، ئۇلار قانچىلىك ھىساپلايمەن دىسە، شۇنچىلىك ھىساپلاۋېرەتتى، بۇنىڭغا ئامالىڭىز قانچە؟ سىز توك دېگەننىڭ قېيىغا بارالايتىڭىزمۇ؟ ئاشۇ ماشىنىلار ئۈستىدىكى چەت- ئەلچە بەلگە، سان ــ سىپىرلارنى تونۇيالايتىڭىزمۇ؟

ئۇلار خالىغىنىچە ھىساپلاۋەرسۇن! ــ گۈيخۇادۇەنلىكلەر بۇ ئىشتا ناھايىتى مەرت سۆزلەپ، كەڭ قوساقلىق قىلدى. يورۇقلۇقنى دەپ ھېچنىمىدىن ئايانمىدى. ئۇلار، پۈل دېگەن ئاقار سۇ، كېتىپ تۇرىدۇ،

كېلىپ تۇرىدۇ، پىخسەقلىق قىلىپ، بەخت-تەلىيىمىز ئېچىلىدىغان شۇنچە پايدىلىق ئىشنى بۇزۇۋالمايلى، دېگەن يەرگە كەلگەن ئىدى.

سەكسەن ئۇستا بىر جوزىنى لىق ئالدى. دادۇيدىكىلەر بۇ ئۇسۇلنىڭ ماشنا-ئۇسكۇنىلىرىنى ئوبدان قۇراشتۇرۇپ بېرىشنى كۆزدە تۇتمىغاندىمۇ، مۇشۇ تاغ ئارىسىغا شۇنچە يىراق يەردىن كەلگەنلىگىنى ۋە بۇ يەردە ئون-ئون بەش كۈن تۇرىدىغانلىغىنى ھىساپقا ئالغاندا، ئادىمىگەرچىلىك قىلىش مەجبۇرىيىتىمىز بار دەپ، يىمەك-ئىچمەككە كېتىدىغان پۇلنى ئايىماي سەرپ قىلىدى. باشتا ئۇلارنى ھەر سېمىز توخۇ-ئۆدەك گۆشى، ھەر چوڭ بېلىق ھەم لوق گۆشلەرنى كاۋاپ قىلىپ، قورۇپ، دۇملەپ، ھەر خىل تەمدە پىشۇروپ مېھمان قىلدى. بۇلارنى يەۋىرىپ كۆڭلىگە تەككەن سەكسەن نوچى ئەمدى ئۇنداق تائاملارنى كۆرسە چوكا سالغۇسى كەلمەي قالدى ۋە گەپنى ئەگىتىپ، ياۋايى ھايۋانلار گۆشىنى تېتىپ باققۇسى بارلىغىنى ئىزھار قىلدى.

ئەسلىدە، پىشقەدەم شۇجى ئۆلكىلىك تاشقى سودا تارماقلىرى چاقىرغان يىغىنغا قاتنىشىپ، ناھايىتى كۆركەم بىر پارچە تەقدىرنامە ئېلىپ كەلگەن ئىدى، ئۆلكىلىك پەن-تېخنىكا كومىتېتىنىڭ، ئورمانچىلىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىرى ئونىڭغا ئېكولوگىيىلىك تەكشۈرۈلۈقنى دۆلەتنىڭ ئەتىۋارلىق ئۇچار قانات ۋە ھايۋانلىرىنى ئاسراش توغرىسىدا بىرمۇنچە گەپ قىلغان ئىدى، ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن، پىشقەدەم شۇجى ياۋايى قۇش ۋە جانىدارلارنى (ياۋا توخۇ-گۈز بۇنىڭ سىرتىدا) خالىغانچە ئۆلتۈرمەسلىك توغرىسىدا پۈتۈن گۈيخۇادۇەندىكىلەر بىلەن ئوبدان كېلىشۋالغان ئىدى. شۇجىمۇ، خالايىقمۇ، ئەگەر تاغدىكى ياۋايى نەرسىلەرنى كۆپەيتىپ ئوبدان

ئۆستۇرىدىغان بولساق، گۈيخۇادۇەن كەلگۈسى كۈنلەرنىڭ بىر پارچە سەيلى ـ تاماشا قىلىدىغان ئىسسىل جايغا ئايلىنىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس، دىگەن ئارزۇدا ئىدى.

ئۇلارنىڭ ئارزۇ ـ ئۇمىدى مۇقەددەس، قۇرغان پىلانى كىشىنى جەلپ قىلارلىق دەرىجىدە گۈزەل پىلان ئىدى، شۇنداقلا بۇ ھەقىقەتەن ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بولىدىغان پىلان ئىدى، گۈيخۇادۇەندىكىلەر ئەمدى تۇلكە تۈتۈپ، ئۇنىڭ تېرىسىگە ئوزۇقلۇق ۋە كىيىملىك تېگىشىشكە مۇھتاج ئەمەس ئىدى!

بىراق، پىشقەدەم شۇجى بۇدا ئاشۇ پەرھەزنى بۇزماي تۇرالمىدى. ئۇ مىلتىق پاينىگىنى تۈتۈپ باقمىغىنىغا ئۇزاق بولغان پىشقەدەم ئۇچىلارنى تاققا ئوڭغا چىقاردى. ئوڭچىلار تاققا چىقىپ بىر مەھەل جان قىيىشقا كىرىشتى. مىلتىق ئاۋازى يۇرەكنى ئىزەتتى، ئۇچار قانات ۋە جاندارلارنىڭ ئېچىنىشلىق نالە ـ پەريادلىرى جاندىن ئۈتەتتى. بىراق، ئامال قانچە؟ ھازىرقى چوڭ ئىشنى دەپ، بىرلا قېتىم مۇشۇنداق قىلىشقا تۇغرا كەلگەن ئىدى. گويا ئادەمزاتقا مېھرى چۈشۈپ قالغان ياۋايى جان ـ جانۋارلار، كېچىرىڭلار، بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق ئىش ئىككىنچى سادىر بولمايدۇ!

بىراق، قىرغاۋۇل، بورسۇق، ياۋا توشقان قاتارلىقلارنىڭ لەززەتلىك گۆشلىرى سەككىز نوچىنىڭ نەپسىنى قانداقۇرالمىغىنى يوق. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئەمدى پىشقەدەم شۇجىدىن بىر كۆپ مېتىردىن ياغاچ تەلەپ قىلدى. ئۇلارنىڭ كۆپرەكى تېخى ئۆيلەنمىگەنلەر ئىدى. ئۆز يۇرتىدا ئازراق ياغاچ تېپىش ئىنتايىن مۇشكۇل ئىش ئىدى. تاپقان پۇلغا ئالىدىغان نەرسە تېپىلمايتتى. ياغاچ دىگەن دۆلەت پىلانلىق تەمىنلەيدىغان نەرسە ـ دە!

ئەمدى يول قويۇپ بولمايتتى. پىشقەدەم شۇجىنىڭ چىرايى قاتتىق ئۆگدى. بىرىنچىدىن ئورمانچىلىق سىياسىتى يول قويمايتتى. ئىككىنچىدىن بۇ بەك ھەددىدىن ئاشقان، تاغلىقلارنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىگە نۇقسان يەتكۈزىدىغان تەلەپ ئىدى، بىرىنى بەرسەڭ، ئوننى ئالمەن دەيدىغان بۇنداق قىلىق تاغلىقلارنىڭ ئاق كۆڭۈللۈگىگە قىلىنغان ھاقارەت ۋە ئۇلارنى ئانىي تاپقانلىق ئىدى.

تاغلىقلارنى بەك مېھمانىدوس، بەك ئاق كۆڭۈل كىشىلەر، نېمە دېسەك "خوش-خوش" دەپ قول قۇشتۇرۇپ تۇرىدۇ دەپ ئويلىماڭ، يولى كەلگەندە ئۇلارمۇ زادىلا يوز-خاتىر قىلىشنى بىلمەيدۇ. ئۇلار تاغ ئۆشكىسىدەك كۆڭلى-كۆڭسى كەڭ خەلق بولغىنى بىلەن، سۇرى تاغنىڭ ھەيۋىسىدىن قېلىشمايدۇ. ئۆز ئەجداتلىرىنىڭ ياۋا مىجەزى ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن پۈتۈنلەي چىقىپ كەتكىنى يوق.

پىشقەدەم شۇجى يوز-خاتىر قىلمىدى.

دەرۋەقە، سەككىز نوچمۇ بانا كۆرسىتىپ ئىشلەشنى خالىمىدى — قۇراشتۇرۇش ئىشىنىڭ ئەمدىلا تۆتتىن بىر قىسمى پۈتكەن ئىدى.

پىشقەدەم شۇجىنىڭ كىشى ھەيران قالغۇدەك شۇنداق تەتۇرلۇگى تۇتتىكى، ئۇ توكتىن كەچسەم كېچمەنكى، مۇنداق ھەددىدىن ئاشقان تەلەپنى قاندۇرالمايمەن، ئىش دېگەننى ئەقىلغە سىغمىغۇدەك قىلىش كېرەك، لىللا قىلىش كېرەك، ئۇلار ئىشلىمەيمىز دىسە مەيلى، بۇ جاھاندىن باشقا ئۇستا تېپىلمايدۇ دىسە ئىشەنمەيمەن، دەپ قاتتىق تۇردى.

نوچىلار ھەيرانە-ھەس قېلىشتى، ئۇلار تاغلىقلارنى مۇنچىۋالا كاجلىق قىلار دەپ ئويلىمىغان ئىدى ۋە ھېچقاچان مۇنداق بۇرۇنقا يەپ باقمىغان ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار نۇرغۇن ئىسىق-سوغاقنى

باشتىن كەچۈرگەنلەر بولغاچقا، ھەـھۇ بىلەن يەنە بىر ئېلىشىپ، ئاشۇ قېرى كاجنى يالۋۇرتماقچى بولدى. ئۇلار بۇ يەردىكى قۇراشتۇرۇش ئىشىنى ئۆزىمىز قىلىپ تۇگەتمىسەك، باشقا ھېچكىم قول تىقالمايدۇ، دەپ تەھدىت سېلىپ باقتى.

بۇ بۇزغۇنچىلىق قىلىمىز دېگەنلىك ئەمەسمۇ؟ نەچچە يۈز مىڭ يۇەنلىك مۇلۇكنى ھەر باپ بىلەن ۋەيران قىلىمىز دېگەنلىك ئەمەسمۇ؟

شۇ ئاردا كىمدۇ بىرى جاڭ چېلىشقا باشلىدى.

بۇ جاڭ ئەجداتلار زامانىدا خالايىقنى ئوت ئۆچۈرۈش ۋە قولغا قورال ئېلىپ ياتلارنىڭ ھۇجۇمىنى توساش ئۈچۈن ئاتلىنىشقا چىللاپ چېلىندىغان جاڭ ئىدى. بۇ بۈيرۇقتا، ئوت يالقۇنغا، شۇنداقلا كۈچ ـ قۇدرەتكە باراۋەر ئىدى.

ھايت ـ ھۇيت دېگىچلا سەككىز نوچى بەلدەڭگە ملتىق، توقماق، قىڭراق تۇتقان، چىرايىدىن نەپرەت يېغىۋاتقان كىشىلەرنىڭ قورشاۋىدا قالدى. ھەرقانداق گەپ بىلەن غەرەز ئۈقتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. سەككىز نوچى ئەسلىدە ھېچقانچە ئىش كۆرمىگەن تاغلىقلارنى تىرە تاراقشىتىپ قورقۇتماقچى، ئېچىشقان يېرىگە تۇز سەپمەكچى بولغان ئىدى، بىراق، تاغلىقلارنىڭ مۇنچۇالا ئەزۈەيلەپ كېتىشىنى ئويلىمىغان ئىدى. كىم بىلىدۇ، ئاخىرى ئۇرۇشقا ئايلىنىپ كېتەمدۇ تېخى. سەككىز نوچى بىر ئوبدان ئوقەتنى قاراپ تۇرۇپ قولدىن بېرىپ قويغانلىغىغا قاتتىق پۇشايمان يېدى. چاپغىنى ئالمەن دەپ قارغۇ قىلىپ قويۇش، ئۇستىلىق ئىشلىتىمەن دەپ چاندۇرۇش دېگەن شۇدە. تاغلىقلار ماشىنلارنىڭ مۇھىم زاپچاسلىرىنى ئېلىپ كەتمىسۇن دەپ، سەككىز نوچىنىڭ ئۇستى ـ بېشىنى بىر ـ بىرلەپ ئاختۇرۇپ

چمقتى. سەككىز نوچى ئورۇنسىز توقۇنۇش پەيدا بولۇشىدىن ئەنسىرەپ، قىمىر قىلماي تۇرۇپ بەردى، بۇ ئۇلار ئانىسىدىن تۇغۇلغاندىن بۇيان ئۇچراۋاتقان ئەڭ زور ھاقارەت ئىدى.

بۇ ئاچچىق ئەلەمنىڭ سەۋەبچىسى كىم؟ شۇلارنىڭ ئۆزى!

سەككىز نوچى تاغ ئارىسىدىن ھەيدەلدى.

بىراق، ئازاپلىنىشتىن پىشقەدەم شۇجىنىڭمۇ بېشى چۈشۈپ كەتتى.

ــ چوڭ دادا، ــ دەپ چاقىردى بىرسى قوڭغۇراقتەك جىرىڭلىغان ئاۋاز بىلەن ۋە، ــ چوڭ دادا، ــ دەپ بىر قولى بىلەن شۇجىنىڭ گەۋدىسىنى ئاستا سىدىراتتى.

شۇجى بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئاچچىق ئارىلاش جانسىز ئاۋازى بىلەن:

ــ ھە، بەي پى ئىكەنسەنغۇ، ــ دىدى.

ــ چوڭ دادا، ماڭا قارىڭا، ــ دىدى بەي پى ئاۋازىنى ئۇنلۇك چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئاۋازىدىن شاتلىق بىلىنىپ تۇراتتى.

شۇجى بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىدى: پاھ! ئوماق بەي پى سېپى ئۆزىدىن ئىشچىدەكلا ياسىنىپ، تولۇق قوراللىنىپ، سەككىز نوچىنىڭ كىگە ئوخشايدىغان ھەر خىل سايمان ـ جابدۇقلارنى ئېسۋالغان ئىدى.

ــ چوڭ دادا، مەن قۇراشتۇرسام قانداق؟

ــ سەنمۇ تېخى؟

ــ ھەئە، ــ دىدى بەي پى ئەمدىلا قورۇق ئىزى پەيدا بولۇشقا باشلىغان قوشۇمسىنى قاتتىق تۇرۇپ، ــ چوڭ دادا، مەن ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چېغىمدا، مۇشۇ ئىشقا دائىر ئېلىكتىر تېخنىكا ساۋادىنى تولۇق ئۆگەنگەن، ئۇستازلىرىم بىلەن زاۋۇتلارغا بېرىپ تەجرىبىمۇ

قىلغان. دەرۋەقە، مۇنداق چوڭ ئىشقا دۇچكېلىپ باقمىغان. ئۆزەمچە، بۇ ئىشقا چىشىم پاتىدىغاندەك قىلىمەن. راستىنى ئېيتسام، مەكتەپتىكى چېغىمدا دەرس ئاڭلاشقا قارىغاندا تەجرىبە قىلىشنى بەكرەك ياقتۇرغانتىم، ئالى مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمىگەنلىگىمدىكى بىر سەۋەپ شۇ بولسا كېرەك، مېنىڭ قۇراشتۇرۇپ بېقىشىمغا ماقۇل بولمىگىز، بىلەلمىگەن يەرلىرىم چىقسا، ھەرگىز قارىمىغا ئىش قىلمايمەن. ئۆز ئۇستازىمنى چاقىرىپ كېلىمەن، ئۇ بۇ كەسىپكە پىشىشق، ئېلىكتىر ماشىنا پاكۇلتىتىنى پۈتتۈرگەن. ئۇ ھىلىقى نوچىلاردىن خېلىلا ئۇستا.

بۇ تولىمۇ سەمىمى گەپلەر ئىدى. ئۇنىڭدىنمۇ مۇھىمى پىشقەدەم شۇجى بۇ بالىنى تولىمۇ ياخشى كۆرەتتى. بۇ بالا ئەقىللىق بولغانىنىڭ ئۈستىگە ئىشقا پۇختا ئىدى. شۇجى ئۇنىڭغا ئىشىنەتتى، شۇڭا ئۇنى دادىل ئىشقا سېلىش قارارىغا كەلدى. ھىلىقىلارنىڭ ئادەم بوزەك قىلغانلىغىغا چىداش تەس ئىدى! بىراق، شۇجى دەمالىقا بەي پىغا ماقۇل دېمىدى، ئۇ بۇنىڭ جاۋاپكارلىغىنى سەل چاغلاپ بولمايدىغان ئىش ئىكەنلىگىنى، نەچچە يۈز مىڭ يۈەنلىك مەبلەغ ۋە بىر يۈرتلۇق قېرىنداشلارنىڭ ئۈمىدى بىلەن ئويىنىشقا بولمايدىغانلىغىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، باشقىلار بىلەن كېڭىشىپ باقماقچى بولغان ئىدى.

ئاردىدىن ئانچە كۆپ ئۆتمەي، پىشقەدەم شۇجى بەي پىنى چاقىرىتىپ كەلدى.

ــ تەلۈڭنى ماقۇل كۆردۇق، ئوبدان ئىشلە جۇمۇ! ــ دىدى شۇجى خوشاللىق بىلەن.

بەي پى يوتىسىغا پاققەدە بىرنى ئۇرۇپ ئىلىپتەك دىققەتتە تۇردى.

ـــ نىمە قىينچىلىغىڭ بار، قانچىلىك ياردەمچى كېرەك، سانىنى مەلۇم قىل، ـــ دىدى شۇجى.

شۇ ئەسنادا ئىشىك غاچىلا ئېچىلىپ، مۇلايىم بىر بالا كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ ئېتى شى گۇ ئىدى.

ـــ شۇجى چوڭ دادا، ـــ دىدى شى گۇ پوكانەدەك قىزىرىپ، ـــ سىزچە...مەن...مەن...قانداقراق؟

ـــ سەن ياخشىغۇ، قانداق بولاتتىڭ، ـــ دىدى شۇجى گەپنى ئالمىقىرالماي.

ـــ ھە، ماڭا ماقۇل بولدىڭىزمۇ؟

ـــ ماڭا نىمىگە ماقۇل بولىمەن؟

ـــ مەن...بەي پىنىڭ قۇراشتۇرۇش ئىشىغا ياردەملىشەي دەۋاتىمەن.

شۇجى "ھەي شى گۇ، سېنىڭ خەت ـ ساۋادىڭ يوق تۇرسا، قانداق ياردەملىشەلەيسەن؟" دەپ ئويلىدى.

ـــ يۇگۇر ـ يىتىم ئىشلارغا ياردەملەشسەم، سايمانلارنى سۈنۈپ بەرسەم، شوتا تۆتۈپ بەرسەمۇ ھىساپ ئەمەسمۇ؟ شۇجى...بەي پى، مەن ئىشقا...چەبدەس. مانا ماۋۇ پۈتلىرىمغا، بىلەكلىرىمگە قاراڭ ـ لارچۇ...، ـــ دىدى. شى گۇنىڭ بىرەر ئېغىز گەپنى توشقۇزۇپ ئېيتىشى تەس ئىدى! ئۇ باشقىلارنىڭ ئالدىدا سۆزلەشتىن نەچچە ئەپكەش قىنغ توشۇشنى ئەۋزەل كۆرەتتى.

"ھەي، گەپنى ئۇزارتمايچۇ" دەپ ئويلىدى شۇجى ۋە:

ـــ سەن بىرنىمە دىگىنە، ـــ دىدى بەي پىغا.

ـــ بولىدۇ، بۇمۇ بىرگە ھىساپ بولسۇن، ـــ دىدى بەي پى، ئۇ شى گۇنىڭ ئاق كۆڭۈل ۋە ئىشچانلىغىنى ياخشى كۆرەتتى.

شۇنداق قىلىپ، بەي پى شى گۇ ۋە باشقا بىرنەچچە ياش ئاغىنىلىرىنى باشلاپ ئېلىكتىر ئىستانسىسىغا باردى.

ئۇلار ئۇدا 49 كۇنگىچە ئېلىكتىر ئىستانسىسىدىن بىر قەدەم نېرى كەتمەي ئىشلىدى.

بەي پىنىك ھەركىتى گۇيخۇادۇەننى ئەلۋەتتە زىلزىلىگە كەلتۈردى. بۇ ئىش ھەممە كىشىگە ئىپتىخارلىق بېغىشلىدى. ئۆز ئىشىنى ئۆز ئادەملىرىنىك قولى بىلەن ئىشلەش ھەممىدىن كۆڭۈللۈك قالتىس ۋەقە ئىدى، بۇنىڭدىن يۇزەيۇز خاتىرجەم بولۇش مۇمكىن ئىدى. بەي پىمۇ، ئەلۋەتتە، ئەر-ئايال ھەممەيلەننىك دىققىتىنى ئەڭ كۈچلۈك جەلپ قىلدى، كىشىلەر ئىشى بولسىدۇ-بولمىسىدۇ، ئېرىنمەي ئىستانسىغا بېرىپ، ئۇنى كۆرۈپ باقىدىغان، بۇنى تۇتۇپ باقىدىغان بولدى. لېكىن ئۇ يەرگە ھەچكىم قۇرۇق قول بارمايتتى، ئاياللار ئىستىقباللىق پەرزەنتلىرىگە ئاتاپ يىمەكلىكلەرنى تەييارلاپ بېرىشاتتى.

قىزلار بولسا ئۆز ئالدىغا بىر توپ بولۇشۇپ ئىش تۇتقان ئىدى، ئۇلار ئۇ يەرگە باشقا مەقسەت بىلەن بېرىشاتتى. ئۇلارنىك نىمە مەقسەت بىلەن بارغانلىغى ئالاھىدە ياسىنىپ كىيگەن كىيىملىرىدىن، ئاياقلىرىدىن، بۇدۇر قىلىنغان ۋە تارالغان چاچلىرىدىن، نازلىنىپ-تارتىنىشلىرىدىن، خۇلق چىقىرىپ ئەكىلەشلىرىدىن، ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن جىلۋە قىلىشلىرىدىن مانا مەن دەپلا بىلىنىپ تۇراتتى.

بەي پىنىك كۆڭلىگە ياقارمىزمۇ؟ ئۇنى قانداق قىلساق قولغا چۈشۈرەرمىز؟ دېگەنلەر قىزلارنىك تازا بېشى قېتىشۋاتقان ئىشلار ئىدى.

بىراق، بەي پى بولسا ئۇلارنىك ئارزۇ-ئۇمىتلىرىنى بىكارغا

كەتكۆزدى. بەي پى قىزلارنىڭ چىرايىغا كۆز يۈگۈرتىتيۇ، لېكىن بىرەرسىگە سەلگىنە بولسمۇ تىكىلىپ قاراپ باقمىدى. چۈنكى، شۇنچە چىرايلار ئىچىدە كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان ئەمما بەكمۇ سوغاق چىراي بىر قىز كۆرۈنمەيتتى، كىشىنى ئۆزىگە پەردىدەك جەلپ قىلىدىغان ئەمما غىل-پاللا قىلىپ قالىدىغان شۇ قىزنىڭ قارىسى ئىستانسا ئەتراپىدا كەمدىن-كەم كۆزگە چېلىقىدىغان ياكى چېلىقمايلا كېتىدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ قىزنىڭ ئەپتىدىن يا قىزغىنلىق، يا مېھىر-مۇھەببەت دېگەن نەرسە بىلىنمەيتتى، ھەتتا سوغاقلىق چىقىپ تۇراتتى، شۇنىڭغا قارىماي، بەي پىنىڭ ئۇنى شۇنچە كۆرگۈسى كېلەتتى. بۇ ھېچبىر چۈشىنىپ بولمايدىغانلا ئەھۋال ئىدى. بەي پىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشقىۋازلىغىنى باسالمايۋاتقانلىغىدىن ۋە ئۆزىنىڭ كاجلىغىدىن ھەسرەتلىنەتتى، ئۇ بۇ يولدا نەچچە-نەچچە قېتىم مەغلۇپ بولغان تەشنالىغىدىن ئازاپلىناتتى. بەختىگە يارىشا، مۇرەككەپ ئوي-خىياللىرىنىڭ بېسىلىشىغا ئىشىنىڭ ئالدىراشلىغى ۋە ئۇستىدىكى مەسئۇلىيەتنىڭ ئېغىرلىغى يارىدەم بەرگەن ئىدى.

ئۇ قىزنىڭ ئېتى جياۋ جياۋ ئىدى. جياۋ جياۋنىڭ گۈيخۇادۇەندىكى باشقا قىزلارنى بېسىپ چۈشكۈدەك يېرى بار دېيىش قىيىن ئىدى، بىراق مۇھەببەت دېگەن بۇ سېھرىي نەرسە جياۋ جياۋنى بەي پىنىڭ نەزىرىدە ئەڭ گۈزەل پەرى، جاھاندا بىردىن-بىر مەشۇق قىلىپ قويغان ئىدى. بەي پى ھەرقانداق قىز بىلەن كۆلكە-چاقچاق قىلىشالايتتى، ئەمما جياۋ جياۋنى كۆرسىلا ئېختىيارسىز يۈرىگى دۈكۈلدەپ بىئارام بولاتتى. تەقدىر ئۆز يۈرىگىنى جياۋ جيۇغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى بەي پىنىڭ پىشانىسىگە پۈتكەنمىدىكىنا؟ بەي پى ھېچ ئىككىلەنمەيلا ۋە قارشىلىق كۆرسەتمەيلا ئۆز يۈرىگىنى بېرىۋېتىشنى

خالىمايدىغاندۇ بەلكىم. ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىغا خاس چىرايلىق پۇچۇركىسى بىلەن جياۋ جياۋغا مۇھەببەت ئىزھار قىلىپ، يۈمشاق ھەم شىرىن سۆزلەر بىلەن تولغان نەچچە-نەچچە پارچە خەت يېزىپ، ئىش ئۇقمايدىغان باللاردىن ئەۋەتكەن ئىدى — ئەسلىنى ئالغاندا، ئۇلار بىر بىرىدىن ئانچە يىراق يەردە ئەمەس ئىدى، بىرى مەھەللىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدە، يەنە بىرى كۈن پېتىش تەرىپىدە تۇراتتى. بىرمۇنچە گەپلەرنى يۈزمۇ-يۈز تۇرۇپ سۆزلەشسە بولمامدىكىنا؟ مەقسىدىنى تولۇق ئۇقتۇرالماسلىغىدىن ۋە قىزنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەن بەي پى قەلەم بىلەن بايان قىلىشنى ئەۋزەل كۆرگەن ئىدى.

بىراق، مۇھەببەت خەتلىرىنىڭ ھەنىۋاسى قۇدۇقىغا تاشلانغان تاشتەك ئۇچۇر-دەرەكسىز قېلىۋەردى. بەي پى تولا تىت-تىت بولۇپ، گېلىدىن غىزا ئۆتمەس بولۇپ قالدى، ئۇنىڭ قىزنىڭ ئۆيىگە ئىزدەپ بېرىپ، كۆرگەن-بىلگەنلىرى بويىچە سۆزلىشىپ باققۇسى كەلدى. بۇنىڭ قورقۇدەك نىمىسى بار دەيسىز؟ يوق! ئەمما، بەي پى ھەرقانچە قىلغىنى بىلەنمۇ ئۇنداق قىلىشقا جۇرئەتكە كېلەلمىدى. بۇ جياۋ جياۋ نىمە دېگەن سۇرلۇك-ھە! بەي پى ئاخىر يېشىل دەرەخزارلىق ئارىسىغا ياكى دەريا بويىدىكى ئوتلاقىغا يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ، ئاشۇ كۆرۈمسز ئۆي تەرەپكە گويا بىر مۆجىزىنىڭ پەيدا بولۇشىنى كۈتۈۋاتقاندەك يىراقتىن تەلپۈنۈپ قارايدىغان بولدى.

ئۇ ئارقا-ئارقىدىن بىرقانچە قېتىم شۇنداق قىلغان بولسىمۇ، لېكىن بەرىبىر ئۇمىتسىزلىك بىلەن قۇرۇق قايتىپ كەلدى.

بىر كۈنى ئۇ ئوتلاقتا يەنە بىر بېرىپ جياۋ جياۋنىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراۋاتقان ئىدى. ئۇشتۇمتۇتلا ئۆزىنىڭ كەينىدىن بوشقىنا ھاسراش-

نىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، بەي پى شاققىدە ئۆرۈلۈپ قارىۋىدى، ياپىر، جياۋ جياۋ قاراپ تۇرۇپتۇ ئەمەسمۇ! جياۋ جياۋ ئادەتتىكىچە بىر پوپايكا كىيگەن بولۇپ، يالاڭئداق پۇتلىرى توڭلاپ قىزىرىپ كەتكەن، قولىدىكى داستا ھىللا يۇيۇلغان كىيىملەر تۇراتتى.

بەي پىنتىڭ يۈزى ۋىللىدە قىزاردى. بىراق ئۇ دەرھال ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ:

— سالام سىزگە جياۋ جياۋ، بۇ يەردە نىمە قىلىۋاتىسىز؟ — دىدى.

— بۇ يەردە سىز نىمە قىلىۋاتىسىز؟ — دەپ يانىدۇرۇپ سوردى جياۋ جياۋ سوغاققىنا ئاۋازدا. ئۇ كۆلۈمسىرەپ، سېھرىي كۆزلىرىنى ئويناتتى، ئۇنىڭ بۇلاقتەك كۆزلىرى: مەن ھەممىدىن خەۋەر تاپتىم دېگەندىن بىشارەت بېرىپ تۇراتتى.

— ...، — بەي پى گەپ قىلالماي قالدى.

— بەي پى، خەتنى قالتىس چىرايلىق يازىدىكەنسىز جۇمۇ.

— شۇنداقمۇ؟ — دىدى بەي پى ۋە يۈرىگى دۈپۈلدەپ كەتتى.

— بەي پى، چىرايىڭىزمۇ جايىدا ئىكەن تېخى.

— جياۋ جياۋ، ئەجەپ بىر گەپلەرنى قىلىۋاتىسىزا؟ سىز ماڭا قاياقتىن سۆزلەۋاتىسىز؟...مېنىڭ خېتىمنى ئال...

— گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، شۇ كۈنلەردە ئۆزى چىرايلىق بولغانلار باشقىلارنى ناھايىتى قىزىقتۇرالايدۇ — شۇنداقمۇ؟

— ھە، بۇ گەپچە مەن سىزنى قىزىقتۇرۇۋېتىپتىمەن — دە؟ سىززە...

— گېپىمنى تۈگىتىپ ئاڭلىمامسىز. ئادەم دېگەن چىرايلىق بولۇش بىلەنلا توختاپ قالمىسا نىمە دېگەن ياخشى بولاتتى.

— جياۋ جياۋ...، — دىدى بەي پى، ئۇنىڭ ئۆز گەپلىرىنى تازا

بىر ئېيتىۋالغۇسى كەلگەن ئىدى.

بىراق جياۋ جياۋ ئۇنىڭ گەپلىرىگە زادىلا قۇلاق سالمىغۇسى كەلمىگەندەك "بەي پى، ۋاقتىڭىز يەتسە، بىزنىڭ ئۆيلەرگە بىرىپ ئويناپ كېتەرسىز" دىدى-دە، كەتمەكچى بولدى.

— جياۋ جياۋ كېتەمسىز؟!

— يالاڭغىداقلىغىنى كۆرمىدىڭىزمۇ؟ سىزدەك ئىچى يۇڭ ئاياغ كىيىۋالغان بولساممۇ كاشكى!

دىمىسىمۇ بۇ قىش ۋاقتىدىكى ئەتىگەنلىك چاغ ئىدى.

جياۋ جياۋ بەي پىنى تاشلۇۋېتىپ، ئۆيىگە تەرەپكە كېتىۋەردى.

بەي پى دەريا ياقىسىدا ياغاچتەك قېتىپ تۇرۇپ قالدى، بايا تىن بولغان ئىشنى چۈشۈمىمۇ-ئۆڭۈمىمۇ دەپ ئويلاپ قالدى، جياۋ جياۋ-نىڭ دېگەن گەپلىرىنى يادىغا ئالدى... "ئادەم دېگەن چىرايلىق بولۇش بىلەنلا توختاپ قالمىسا نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى..."

ئۇ سەل-پەل ئويلىنىپ، بىردىنلا نېمىنىڭدۇ تېگىگە يەتكەندەك بولدى ۋە قولىنى "چاككىدە" قىلىپ قاس چىقىرىپ "باركاللا!" دەپ ۋاقىرىدى-دە، ئۆچقاندەك يۈگۈرگىنىچە يېشىلىق ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

.....

بىراق، جياۋ جياۋ ھازىر بەي پىنىڭ قۇراشتۇرۇش ئىشلىرى بىلەن ھېرىپ ھالى قالمايۋاتقانلىغىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، نېمە ئۈچۈن كېلىپ قاراپ باقمايدىغاندۇ، يېنىدا بىر دەم-يېرىم دەم تۇرۇپ باقمايدىغاندۇ؟ ئۇ بىرەر قېتىم كېلىپمۇ قويمىدى، يا بىرەر ئېغىز گەپمۇ ئەۋەتمىدى. ئۇ شۇنچۋالا تاش يۈرەكمىكىنا؟

بەي پى يەتتە ھەپتە — قىرىق توققۇز كۈننى ئاجايىپ قاتىلاڭچە-

لىق ئىچىدە، قاتتىق كۆچەپ ئىشلەش بىلەن ئۆتكۈزدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە سېغىنىش ئازاۋىنى يەتكىچە تارتتى، كۈنلەر ئۇنچە تېز ئەمما بەك ئاستا ئۆتۈۋاتقاندەك قىلاتتى.

رەسمى توك بېرىلىدىغان كۈنى ئىنتايىن ھىكمەتلىك ۋىكلىيو-چاتلىنىڭ كۆچى بىلەن ماشىنىلار تەڭ غوگۈلداپ ھەركەتكە كەلگەن، لامپۇچكىلار تەڭلا پاللىدە يورۇغان، تاغلىقلار شاتلىققا چۆمۈلۈپ ئۆزىنى ئۇنتۇغان بىر پەيتتە، كىشىلەر بېشىدا كۆتىرەي دەپلا قالغان بەي پى يېراقتىن غىل-پال كۆرۈنگەن بىر گەۋدىنى ۋە مەنىلىك كۈلۈمسىرەۋاتقان بىر چىرايىنى كۆرۈپ قالدى. بەي پى دەرھال ماشىنا بۆلۈمىنى ئايلىنىپ، كىشىلەرنىڭ دالدىسى بىلەن ھىلىقى كۆرۈنگەن گەۋدىنىڭ كەينىگە غىپپىدە كەلدى-دە، ئۇنىڭ نازۇك قولىدىن كاپىلا قىلىپ تۇتۇپ، توپ-توغرىلا پاكار قارىغايلىق ئارىسىغا سۆرىدى.

ئىككى گەۋدە قويۇق يېشىلزارلىق ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

ھايا جانلانغان بەي پىنىڭ ئېيتقىدىغان نۇرغۇن گەپ-سۆزلىرى بار ئىدى. ئۇ جياۋ جياۋدىن: ھە، بەي پى چىرايلىق بولۇش بىلەنلا توختاپ قالمىغاندۇ؟ دەپ سورىماقچى بولدى، ئۇ يەنە: ھە، جياۋ جياۋ ئەمدىغۇ بىر جاۋاپ بېرەرسىز؟ چىنىڭ يېپىلغان قەلب دەرۋازا-زىڭزىنى ئەمدىغۇ داغدام ئېچىۋېتەرسىز؟ دېگەنلەرنى سورىماقچى بولدى.

بىراق ئۇ ئەمدىلا گەپ قىلاي دەپ تەمشىلىشگە، جياۋ جياۋ ئۇنىڭ ئاغزىغا كوپلا قىلىپ بىر ماندارىن سېلىپ قويدى — بۇ ئۇنتۇلماس خاتىرە بولدى. شۇدەم بەي پىنىڭ تومۇرلىرىدىكى ئىسسىق قان ھەرقاچانقىدىنمۇ تېز ئۇرغۇشقا باشلىدى. كاللىسىدا بىردىنلا رومان-

تىكلارغا خاس بىر ھەركەت نامايەن بولدى.

بىراق، جياۋ جياۋ تادان توشقاندەك شارتلا قېچىپ دەرەخلىكتىن چىقىۋالدى. ئۇنىڭدىن قېچىقالغىنى ئىسسل خۇشپۇراق ۋە ئېيتىپ بولمايدىغان پۇشايمان بولدى...

بەي پى گۈيخۇادۇەنىدە ھەقىلىق رەۋىشتە "توك" نوپۇزلۇغى بولۇپ قالدى. پىشقەدەم شۇجى توك باشقۇرۇشىنى شۇنىڭغا تاپشۇردى، ئۇ دادۇيدىن مۇقىم ماڭاش ئېلىپ، گويا دۆلەت خادىمىگە ئوخشاپ قالغاندەك بولدى. تېگىنى ئالغاندا، بۇ كارى چاغلىق ئىش ئىدى، بۇ ئەمدى كىشىلەر قەلبىنى نەچچە ئون كويىچەن بىلەن رام قىلالايدىغان زامان ئەمەس ئىدى. بەي پىنىك مەھەللىدە ئالاھىدە تېخنىك بولۇپ قالغانلىغى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتى ئەنە شۇ تېخنىكىسىغا باغلىق ئىدى، جياۋ جياۋنىڭ باياتىنقى لەززەتلىك ماندارىنى بەي پىنىك قەدىر-قىممىتىگە بېرىلگەن باھا، شۇنداقلا مۇھەببەتنىك ھەقىقى يوسۇندا باشلانغانلىغىغا نىشانە ئىدى.

بەي پىنىك قانچىلىك خوشال بولغىنىنى قويۇپ تۇرايلى. ئۇنى گۈيخۇادۇەندىكى ھەممە نەرسە، تاغدا پەۋەس ئۆسكەن قارىغاي، شەمشات، مايلىق كامېلىيە ۋە شاپتۇللۇقتىن تارتىپ يول بويىدىكى ھەر بىر تال يېشىل گىيالارغىچە كۆلكە چىراي بىلەن قارشى ئېلىۋاتقاندەك ئىدى. ئۇنىڭ ئامىتى تازىمۇ ئوڭىدىن كەلگەن ئىدى، ئۇنىڭغا ئۇلۇغۋار ئىش ۋە مۇھەببەت تەڭلا قىزغىن قوچاق ئاچقان ۋە مەدەت بەرگەن ئىدى.

بىراق، ھايات دىگەن توختام سۆزدەك جانسىز بولماستىن، گويا يىراق تاغلاردىن ئېقىپ كەلگەن دەريادا ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ

سۈيى سۈزۈك، لەززەتلىك ھەم قۇرسىماس، ئۇ ئۈمىت چوقىسىغا قاراپ توختىماي ئېقىپ تۇرىدۇ. ئاققاندىمۇ ئۈدۈل ۋە تۆپ-تۈز ۋە بىر خىلدا ئەمەس، بەلكى نۇرغۇن ئەگمىلەردىن ھالقىپ ۋە نۇرغۇن جىلغىلارنى ئارىلاپ ئاقىدۇ — تاغ سۈيى، دەريا ئەنە شۇنداق ئاقىدۇ. كىشىلىك ھاياتىمۇ شۇنداق بولسا كېرەك.

بىزنىڭ بەي پىچۇ؟

بەي پىچ سىرتتا ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدى، ئۇ قايتقىنىدا، زامانىمىز ياشلىرىنىڭ بەزىبىر خاراكتېرىنى ۋە ئالغا ئىنتىلىش روھىنى، ھاياتقا بولغان ئالاھىدە ئېستېتىك قارىشىنى، ئانچە-مۇنچە رومانتىكلىقنى بىللە ئېلىپ كەلدى. لېكىن شۇ قاتاردا، ئازدۇر-كۆپتۈر شاللاقلىق، تەكەببۇرلۇق قىلىقلىرىنىمۇ، ئەركە غوجامىلارغا خاس ئادەتلەرنىمۇ ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ بىللە ئېلىپ كەلگەن ئىسسل پەزىلەتلىرى ئۇنى كىشىلەرنىڭ ئىشەنچىگە، ھۆرمىتىگە، گۈيخۇادۇەندە ۋىسالىغا يېتىش ھەمىدىن تەس بولغان بىر قىزنىڭ سۆيگۈ-مۇھەببىتىگە مۇيەسسەر قىلدى.

بىللە ئېلىپ كەلگەن نۇقسانلىرى بولسا ئۇنىڭ ئىنتايىن ئوڭۇشلۇق شارائىتتا خېلى قاتتىق پۈتلىشىپ كېتىشىگە سەۋەپ بولدى...

ئۇ ھاياتنى مەنىسىز — بىر قېلىپتىلا ئۆتكۈزۈشنى راۋا كۆرمىدى، دائىما تاغلىق مەھەللىدىن چىقىپ، ساۋاقداشلىرىنىڭ ئۆيىلىرىگە بېرىپ، ساپ-يېڭى ھاۋادىن نەپەس ئېلىپ، ئالەمدىن خەۋەر تېپىپ تۇردى. باشقا جاينىڭ ئۆزىگە خاس يېڭىلىقلىرى، تەرەققىياتى، مەدەنىيىتى ۋە قىزىقچىلىقلىرى بار ئىدى. ئۇ جاھاننىڭ رەڭتايىنى تېز-تېز بايقاپ تۇرىدىغان جايلار ئىدى. شۇڭا بەي پى تۇرۇپ-تۇرۇپلا، "توك" ھەزرەتكە پۈتۈن تەشنالىغى بىلەن مەپتۇن بولغان شى گۈنى

ئېلېكتىر ئىستانسىسىغا بىرنەچچە كۈن قاراپ تۇرۇشقا قويۇپ (شى گۇ دىجورنىلىق مائاشى ئېلىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، توك بىلەن ھەپىلىشىدىغانلا بولسا پۇل تۆلەشكىمۇ جان دەپ ماقۇل بولىدىغان يىگىت ئىدى) ئۆزى شەھەرگە تاماشىغا كىرىپ كېتىدىغان بولدى.

بەي پى بىرمۇنچە نەسىھەت قىلىپ، ئاخىر جياۋ جياۋنى ئۆزى بىلەن بىللە كوچىلارغا چىقىشقا كۆندۈردى. جياۋ جياۋ ئۆزىنىڭ سادىدىلىغى ۋە تەبىئى گۈزەللىگى بىلەن، تەرەققى تاپقان شەھەردىكى ئۇلپەتلەرنىڭ ئالاھىدە ماختىشىغا ئېرىشتى، بەي پىنىڭ ئاغىنىلىرى پۇلنى ئايانماي خەجلەپ، بۇ ئىككىسىنىڭ بەختىنى مۇبارەكلەپ سوغا تەقدىم قىلىشتى ۋە ھاراق-شاراپ، نازۇ-نېمەتلەر بىلەن مېھمان قىلدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ سېخى-مەرتلىگىنى، كىنو چولپانلىرىغا خاس سۆلتىنى كۆز-كۆز قىلىشنى پەملەپ، شۇنداقلا كېلىشكەن چىرايلىق قىزغا ھېرىسلىگى تۇتۇپ ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا ياخشىچاق بولغۇسى كېلىپ، ئايىنىڭ كېيىنكى ئون بەشىگە تاماق پۇلىنىڭ قېلىش-قالماسلىغى بىلەن قىلچە ھىساپلىشىپ ئولتۇرمىدى.

دەرۋەقە، ئۇ يىگىتلەرمۇ تاغلىق مەھەللىگە تاماشىغا كېلىشتى. تۇتاش كەتكەن يېشىلزارلىق، كۆز چاقنىتىدىغان گۈزەل تەبىئى مەنزىرىلەر، ساپ ھاۋالىق ۋە ئاسايىشلىق مەھەللە ئۇلارغىمۇ ياقتى ۋە يېگىلىق بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇلار ئەتەي زەك قويۇپ، پۇتۇن ئەزايى بېجىرىم، ھەركىتى چاققان، خۇلقىي گۈزەللىگى بىلەن تاشقى گۈزەللىگى مۇجەسسەملەشكەن جياۋ جياۋنىڭ چاي دەملەپ، سەي قورۇپ بېرىشىدىن، ھاراقتا تەكلىپ قىلىشىدىن ھوزۇرلاندى. بۇمۇ ئۇلارنى مەپتۇن قىلدى. ھازىرقى شەھەر قىزلىرى (ئاشۇ يىگىتلەرنىڭ لايىقلىرى) بەك ھەيىرانلىشىپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار ئىككى پۇتىنى ئالماشتۇرۇپ،

ساپاغا یانپاشلىناتتى ـ ده، ئەركە ناياق ئاۋازى بىلەن ھە دەپ يىگىتلەرنىڭ بۇيرۇق قىلىپ، كېچىرىڭ، مەن كىتاپ ئوقۇيمەن، تېلېۋىزور كۆرىمەن، خاپا بولماي ئاشخانىنى قولىغا ئېلىڭ دەيتتى. بۇ يىگىتلەر بەي پىنىڭ لايغدىن مۇشۇنداقمۇ قىزلار بولىدىكەن ـ ھە، دەپ ھەيران قېلىشتى.

ئەمدى بۇ يىگىتلەرگە نىمە سوغا قىلىش كېرەك؟ بۇمۇ تازا باش قاتۇرىدىغان ئىش بولدى. جياۋ جياۋنىڭ بۇ ئىش بىلەن كارى يوق ئىدى ۋە كارى بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى، چۈنكى ئۇ ساھىپخانە ئايال بولماستىن، پەقەت بەي پىنىڭ يارى بولغاچقا، بۇ ئاردىكى چەك ـ چېگرىنى ناھايىتى ئېنىق ئايرىيالايتتى.

زەمبۇرۇغ، دەرەخ موگۈسى، گۈلىسەۋسەر سوغا قىلاي دىسە، بۇ ھەممە ئۆيىدىن تېپىلىدىغان ئادەتتىكى نەرسىلەر بولۇپ، گۈيخۇا ـ دۇەندە ئوبدان سوغا قاتاردا ھىساپلىنالمايتتى. دۇكانلاردىن بىر نەرسە سېتىۋالاي دىسە، دۇكاندا بار نەرسە يىگىتلەردىمۇ بولغاچقا، ئۇلارنىڭ لايغدا بولماي قالاتتى. شۇڭا بەي پى، دوستلار ئارا، ھەممە گەپ ئاشكارا دېگەندەك، يىگىتلەرنىڭ ئۆزىدىن پىكىر سورىدى.

يىگىتلەر گۈيخۇادۇەننىڭ ئورمانچىلىق مەيدانىدا ئىگىز دۆۋە ـ لەگلىك تۇرغان يوغان ياغاچلارغا ھەممىدىن بەك قىزىقۋاتاتتى. ياغاچ ھەرىدەيدىغان كارخانىدىن نېرى كەتكۈسى كەلمەي يۈرۈشەتتى. ياغاچ ھەرىدىگەندە پۈرقۇراپ ئۇچۇۋاتقان ياغاچ كېپەكلىرى ۋە ھەرىنىڭ ياغاچ تىلۋېتىپ چىقارغان قۇلاقنىڭ مېيىنى يىگۈدەك ئاۋازى يىگىتلەرنى ئۆزىگە ھەممىدىن كۈچلۈك جەلپ قىلغان ئىدى ـ ئۇلارنىڭ پەنتى ياغاچتا چۈشتى.

بەي پى مەيدىسگە مۇشتلاپ. يىگىتلەرنىڭ تەلىۋىنى قاندۇرۇشقا ماقۇل بولدى. ئۇ ئۆز ئابرويىنى، كۆرسەتكەن خىزمىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئاغىنىلىرىمگە سەرەمجان ياسايدىغان ئازراق يامىچ بەرسەم بولمايدىغان نەرى بار، بۇ كۆپ بولسا چەكسىز ئورمانلىقتىن بىر تال چۈۋەك سۈندۈرغانچىلىك ئىشقۇ دەپ ئويلىدى.

بەي پى پىشقەدەم شۇجىنىڭ گەپ يىمەيدىغان كاج ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلگەچكە، ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزمەيلا، ئۆزى ھەرىچىلەر كارخانىسىنىڭ گۈرۈپپا باشلىغىنى تېپىپ، ئۇنىڭغا بىر باغاقچىنى تۇتقۇزدى-دە، بىرئاز تاختاي ۋە چېتىق تەييارلاپ بېرىشنى تاپىلىدى.

ئۇ بۇنى ئېلىكتر ئىستانسىسىغا ئىشلىتىمىز، شۇجىمۇ قوشۇلدى دەپ يالغان گەپ قىلدى.

بىراق بۇ ئىش بەرىبىر پىشقەدەم شۇجىنىڭ قۇلىغىغا بېرىپ يەتتى. "يۇز قارىمايدىغان ھەزرەت" دەپ نام ئالغان پىشقەدەم شۇجىنىڭ قارام يىگىتنىڭ قانداق ئەدىۋىنى بەرگەنلىگى ئۆز ئۆزىدىن چۈشىنىشلىك.

باللىغى، باشقا يەردىن يۇقتۇرۇپ كەلگەن شاللاقلىغى ۋە ئۆزەمچىلىگى، خېلىدىن بۇيانقى ماختاش ۋە ئالقىش سادالىرى ئىچىدە پەيدا بولغان ھاكاۋۇرلۇغى تۈپەيلىدىن، بەي پى ئاچچىغىغا پايلىماي، ماشىنىدا بىر چاتاق پەيدا قىلىپ قويىدى. ماشىنىلار ھەرىكىتىنى توختاپ، پۇتۇن گۈيخۇادۇەن قاراڭغۇلۇققا پاتتى، بولۇپمۇ ياغاچچە-لىق كارخانىسى پاراكەندىچىلىك ئىچىدە قالدى. بەي پى شۇ قىلغى بىلەن پىشقەدەم شۇجىدىن ئاچچىغىنى چىقىرىۋالماقچى، كىم مېنىڭ چىشىمغا تېگىدىكەن، ئۇنىڭ ئىشى چاتاققا ئايلىنىدۇ دەپ ئاگاھلان-

دۇرماقچى بولغان ئىدى. ئۇ يوتقانغا پۇركىنىپ، ئاغرىغان بولۇۋېلىپ قويماي بىر كۈن ياتتى.

مانا ئەمدى چاتاق چوڭايدى، ياغاچچىلىق كارخانىسى 5 مىڭ يەشىك ياساپ ۋاقتى-سائىتىدە ئۆتكۈزۈپ بېرىش توغرىسىدا ئۆلكىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى بىلەن توختام تۈزۈشكەن ئىدى. ئۇنىڭ ۋاقتى توشۇپ، يەشىكلەرنى ئېلىشقا ماشىنىلار كېلىپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق ئەمدى؟ يەشىك ياسىلىدىغان ياغاچلار ئەمدىلا تەييارلىنىشقا باشلىغاندا توك ئۈزۈلۈپ قالدى، بەي پىنىڭ گېپىگە قارىغاندا، هازىرچە ماشىننى ياساشقا بولمايدىغاندەك، ئاپلا!

ئەمدى يەنە بىر ۋەقەنى تەكرارلاشقا توغرا كېلىپ قالدى. ياخشىمۇ، ئەدىبىياتىمۇ تۈرمۇشقا ئوخشايدىكەن، ۋەقەلەر تەكرارلانسا غەلىتە بىلىنمەيدىكەن.

پىشقەدەم شۇجى خاپىلىق دەستىدىن ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغان بىر پەيتىتە، يەنە بىر ياش يىگىت ئىشكىنى ئېچىپ كىرىپ كەلدى.

بۇ شى گۇ ئىدى.

ئاق كۆڭۈل شى گۇ بىرەرسىنىڭ يېنىغا كەلسىلا ئاۋال ۋىللىدە قىزىرىپ، ئاندىن ئېغىز ئاچاتتى. ئۇ كۆپ بولسا 25-26 لەردە بار ئىدى. ئۇ قاچانمۇ يۇرەكلىگرەك ھەركەت قىلىدىغان بولار-ھە؟

ــ چوڭ دادا، مـــ.....مېنىڭ سىزگە دەيدىغان گېپىم بار ئىدى.

"مەن نىمە كويدا بولۇۋاتىمەن؟ بۇنىڭ دەيدىغان نىمە گېپى باردۇ ئەمدى؟" دىدى شۇجى ئېچىدە ئاچچىقلاپ، ئاندىن قوپالىلىق بىلەن:

ــ ھە، نىمە گېپىڭ بارتى، دە-ھە، ــ دىدى.

ـــ ماڭا ئىشەنچ قىلالامسىز؟

ـــ قىزىق گەپ، مېنى ئۆزەڭگە ئىشەندۈرۈپ نېمە قىلماقچى؟

ـــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم...توك توختاپ قالغانلىقىنى بىلەسىزغۇ؟ ـــ دېدى شى گۇ پىشقەدەم شۇجىنىڭ چۈشىنەلمەيۋاتقانلىقىنى ئەيىپكە بۇيرىماي.

ـــ ھە، مۇنداق دېگىنە، ـــ دېدى شۇجى ياتقان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ـــ بىر ئامال قىلاي دەۋاتامسەن؟ دۈرۈس، سەن قۇراشتۇرۇشتىن تارتىپ تا ئاخىرىغىچە بىرەر كۈنمۇ ئىشتىن قالغىنىڭ يوق، كېيىنكى كۈنلەردە بىرنەچچە قېتىم نۆۋەتچىلىكىمۇ قىلدىڭ، ھېچ چاتاق تۇغدۇرمىدىڭ، بەلكىم ئۇ ئىشىنىڭ ئەلىم-تەلىمىنى ئوبدان بىلىۋالغان بولۇشۇڭ مۇمكىن، ماشىنىنى ئوگىلىۋەتسەڭ ئەجەپ ئەمەس.

ـــ چوڭ دادا، مېنىڭ قىزىقىپ ئۇ يەر-بۇ يەرنى كۆرۈپ باققان، تۆتۈپ باققان يېرىم بولىسا، نۇرغۇن تەرەپلىرىنى بىلىپ يەتكىنىم يوق. شۇنداقتىمۇ... قاراپ تۇرۇپ توختامنىڭ بىكار بولۇشىغا چىدىمايۋاتىمەن...

ـــ بۇ دېگەنلىرىڭنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن، بولدى، شى گۇ، يۈرىگىڭنى توم قىلىپ تۆتۈش قىل. بەي پى چوڭ چاتاق چىقتى، ئوڭلاشقا چامام يەتمەيۋاتىدۇ، سىرتتىن ئۇستا تەكلىپ قىلايلى دەۋاتىدۇ. مېنىڭچە، ئۇنىڭ كاللىسىدا سەل چاتاق بار، ئۇ مېنى قاپقانغا دەسسەتمەكچى، مەن ئۇنىڭ دېگىنىگە قويمايمەن. بۇ ھارامزەدىنى يۆلەپ بىكار قىپتىكەنمەن، قارىغۇدەك ئىش قىپتىمەن، شى گۇ، سەن ئۇنىڭ ئورنىغا دەسسەپ ئىشلەۋەرگىن، بۇزۇپ قويساڭمۇ سەندىن رەنجىمەيمەن. مېنى ئالساڭ، يۇڭاشقا خوش دەيدىغان،

يامان بىلەن قېرىشىدىغان ئەسكى مىجەزىم بار ئادەم. جۇر، ساڭا ئۆزۈم ھەمرا بولىمەن.

شى گۇنىڭ ناھايىتى چوڭ غەيرەت قىلىپ، ئاندىن شۇجىنىڭ ئىشىگىنى چەككەنلىگىنى بىرەرسى بىلەمدۇ؟ ياق.

بەلكىم ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئادەت سەۋەبىدىنمىكىن ۋە بەلكىم تۇغۇلغاندىن بۇيان يا بىرەر ياخشى شارائىتتىنمۇ تەسىرىگە يولۇقمىغانلىغى، يا مەكتەپ قارىسىنى كۆرۈپ باقمىغانلىغى ئۈچۈنمىكىن، شى گۇ ئىنتايىن يۇۋاشلىق قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئىككى ئېغىز گەپنى بەكرەك قىلىپ باقمىسىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. سەۋرى-تاقەتلىك كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تۇرغان چاغلىرىنى قويۇپ تۇرايلى، ئەقەللىسى كىچىك بالىلار ئالدىدىمۇ ھامان تەكەللۇپ قىلاتتى، ئۆزىنى تۆۋەن تۇتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ قىسقىنە ھايات سەپىرىدە ھاردى-چارچىدى ۋە چاپا چەكتى، بىراق ئازراق بولسىمۇ ئاتا-ئانا مېھرىنى ۋە جەمىيەتنىڭ خورلۇغىنى كۆرۈپ باقمىدى. ئۇ قاچانلا قارىسا دىمىنى ئىچىگە سىڭىپ، ئۈنچىقماي، دەرەخلىك ئارىسىدا، ئېتىزلىقتا، تاغ ئارىسىدىكى سايدا ئىشلەيتتى، تەر تۆكەتتى، ئۇ بەئەينى يول بويىدىكى دۆڭدە ئاستا ئۆسۈۋاتقان، كۆزگە چېلىقمايدىغان مايسىغا ئوخشايتتى.

ئۇ دادىسى ۋاپات بولغان كۈنلەردە 19 ياشلاردا ئىدى. دادىسى يېرىم كېچىلەردە جان ئۈزگەن ئىدى. لېكىن شى گۇ خوشنىلىرىنى ئويغىتىشقا قىيماي، دادىسىنىڭ جەسىدى يېنىدا تاڭ ئاتقۇزغان ئىدى. خوشنىلىرى ئىشىگىنى ئېچىپ، تالاغا سۇ ئېلىشقا چىقىقان چاغدىلا، شى گۇ يەرگە تىزلىنىپ، ئاتىسىنىڭ ۋاپاتىنى ئاستا ئۇقتۇرغان ئىدى.

ـــ ۋاي ئىست، نىمىشقا بىزنى ئويغاتمىغانسەن مۆرىسىمەس بەندە، سەنزە...

ـــ ھەر بىرلىرىنىڭ ئۆيقۇسىنى...ھارام قىلماي... دەپ-تىمەن، ـــ دېگەن ئىدى شى گۇ.

شى گۇ ئەنە شۇنداق بىر شەخس. بۇنى كىشىلەر ئۆز پاراڭلىرىغا قىستۇرۇپ سۆزلىشىدىغان يۇۋاشلارنىڭ بىر تېپى دېيىشكە بولاتتى.

شى گۇ كىشىنىڭ مەسلىگىنى كەلتۈرىدىغان يۇۋاشلاردىن ئەمەس، ئىچىنى ئاغرىتىدىغان بىچارە يۇۋاشلاردىن ئىدى. كىشىلەر بىچارە-لىققا ياقتۇرمايتتى، قىزلارنىڭ شى گۇنى ياقتۇرماسلىغىدىكى سەۋەبمۇ شۇ ئىدى.

شى گۇ شۇ تەرىقىدە جاھاندا يەككە-يىگانە ياشاپ كېلىۋاتاتتى.

بىراق، ئۇنىڭ ئاشۇ سوۋۇغانىدەك ۋە جانسىزدەك كۆرۈنگەن كۆكرەك قەپىزىدە ھاياتىي كۈچكە تولغان يۈرىگىنىڭ ئويناۋاتقانلىغىنى ھېچكىم خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى. ئۇ ھەۋەسكار ئىدى، يېگىلىققا ئىنتىلەتتى. ئۇ سىرتتىن كەلگەن ھەممە ئاجايىباتلارغا ئوتتەك قىزىقاتتى. بىرلا يېرى بۇ قىزغىنلىغىنى يۈرەك قېتىدىلا ساقلايتتى.

ھېچكىم دېققەت قىلمىغان بولسا كېرەك بەلكىم. پىشقەدەم شۇجىلار ئېلىكىتىر ئىستانسىسى قۇرۇشقا تۇتۇش قىلغان چاغدىن تارتىپ، ھەر قېتىم ئاپتوموبىللار بىلەن ياغاچ توشۇلغاندا، ھەر بىر ماشىنا ئېلىپ كېلىنگەندە، شى گۇ تۆپىدە قاراپ تۇرغان ۋە يوڭ چۈشۈرۈشكە ياردەملەشكەن ئىدى. كېيىن ئىستانسا قۇرۇلۇشى باشلاندى، ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىدىن قۇراشتۇرۇش ئۈستىلىرى تەكلىپ قىلىنىپ، كېلىشەلمىگەندىن كېيىن، بەي پى ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتتى، شى گۇ شۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسگە شاھىت بولۇپ تۇردى، ئۇ ئېلىكـ

تىر ئىستانىسىنىڭ قۇرۇلۇش ئورنىغا كۈنىگە ئىككى قېتىم بارمىسا كۆڭلى ئەمەن تاپمايتتى. ئۇ ماشىنىلارنىڭ ھەممىسىنى سىلاپ كۆرگەن ۋە كۆرۈپ باققان ئىدى. ھەتتا ئۇنىڭدا قانچىلىك ۋېنتا-مىردۈەت بارلىغىنى ھىساپلاپمۇ كۆرگەن ئىدى.

ئۆز ۋاقتىدا بەي پى ھاياجان بىلەن مەن قىلاي دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇرغانىدا، شى گۇ تالادا مۆكۈنۈپ تۇرۇپ، ئاخىرى بەي پى بىلەن بىللە 49 كۈنلۈك قۇراشتۇرۇش ئىشىغا قاتنىشىش پۈرسىتىگە ئېرىشتى، كېيىن بىرنەچچە قېتىم نۆۋەتچىلىك قىلىدى. ئۇ شۇ 49 كۈنلۈك ۋاقتىنى ۋە بىرنەچچە قېتىملىق تېپىلماس نۆۋەتچىلىكنى تولىمۇ قەدىرلىگەن، ئۆزىنىڭ سۆزلەشمەيدىغان ئاشۇ دوستى بىلەن شاتلىق ئىچىدە سەممى مۇناسىۋەت ئورناتقان ئىدى.

مانا ھازىر قانچە كىلوۋات توك بېرىلىدىغانلىغى، دۇنىگا تىلىدىن نەچچىسى بارلىغى، ئېلېكتىر ئىستانىسىنىڭ نەچچە يۈرۈش توك يولى بارلىغى، قايسى تاغ-قايسى ئېدىرغا ئىستولبا ئورنىتىلغانلىغى، چاپچىلىق كارخانىسى بىلەن ياغاچچىلىق كارخانىسىدا گەنىراتوردىن قانچىسى بارلىغى، ئۇلارنىڭ نومۇرى، خۇسۇسىيىتى، رەڭگى ۋە ئاۋاز-زىنىڭ قانداقلىغى، ئۇلارنىڭ قانداق قۇراشتۇرۇلۇپ، قانداق چۈۋۈلە-دىغانلىغى بەئەينى ئۇچۇق خەرىتىدەك ئۇنىڭ قەلبىدىن چىڭ ئورۇن ئالغان ئىدى. ئۇنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدى مۇشۇ ئېلېكتىر ئىستانىسىسىغىلا بەنت بولغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ تېخى ئېچىلمىغان قەلپ ئېتىزىغا يېڭى ھاياتقا، زامانىۋىلىشىشقا تەلپۈنۈش ئۇرۇغى توخۇتماي چېچىلماقتا ئىدى.

ئۇ بەي پىگە، ئۇنىڭ بىلىم-ماھارىتىگە، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئەقلىگە قايىل ئىدى، ئۇ ئېلېكتىر ئىستانىسىنى ۋە ئۇنىڭ ماشىنە-

لىرىنى سۆيەتتى. بىراق، كۇنىلەرنىڭ بىرىدە بەي پىنىڭ ئورنىغا دەسسەشنى ۋە ماشىنىلارنى ئاسرىغۇچى خوجايىن بولۇپ قېلىشنى زادى-زادىلا خىيالىغا كەلتۈرەلمەيتتى. ئەمما توساتتىن توك توخـتاپ قالغانلىغى ۋە بەي پىنىڭ ئىشلىمەيمەن دەپ باش تارتقانلىغى شى گۇغا تەسىر كۆرسەتمەي قالمىدى. ئۇ ئۆزى قاتنىشىپ تۇزگەن ياغاچچىلىق توختىمىنىڭ ئەتكەس بولۇشىغا چىداپ تۇرالمىدى. شۇنىڭدەك ئۇ بەي پى ئېيتقان ئاشۇ چاتاقنىڭ نەدىلىگىنى بىر كۆرۈپ باقماقچى بولدى ۋە "ئۇ شۇنچىلا مۇرەككەپ، سىرتتىن ئۇستا چاقىرمىغىچە ئوڭلانمايدىغان چاتاقمۇ؟" دېگەنلەرنى ئويلىدى. بىراق بۇ خەقنى رەنجىتىدىغان، قاراپ تۇرۇپ بەي پىنىڭ ئاش تاۋغىنى تارتىۋالىدىغان ئىش ئىدى، شى گۇ مۇنداق ئىشنى زادى قىلىپ كۆرمىگەن ھەتتا قىلمىشنى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمىغان. شى گۇ شۇ ھالى بىلەن نېمە قىلالايتتى؟ ئۇنداق قىلىش مەڭگۇ ھەددى ئەمەس.

بىراق، شى گۇ قانداقلا بولمىسۇن زامانىنىڭ مەسئۇلى بولسا كېرەك، بىرەر پىكىرنى ۋە بىرەر جانلىق ئادەمنى مەڭگۈگە بەنت قىلىپ قويۇش تەبىئەتنىڭ دىياللېكتىك قانۇنىغا ئۇيغۇن كەلمىسە كېرەك. يۇمشاق چاچلىرى قويۇق ئۆسكەن شى گۇ تازا باش قاتۇرۇپ ئويلانغاندىن كېيىن، چىشنى چاك چىشلىدى-دە، ئۆز ئۆيىدىن تالاغا ئېتىلىپ چىقتى، ئۇ گويا ئۆز نىيىتىدىن ئۆزى يېنىۋېلىشتىن ئەنسىرىگەندەك، توپ-توغرا پىشقەدەم شۇجىنىڭ ئىشىگىگە قاراپ چاپتى ۋە ھاياجاندا تىترەۋاتقان قوللىرى بىلەن شۇجىنىڭ ئىشىگىنى ئىتتىرىپ ئېچىپ، ئۆز ھاياتىدا ئەڭ ئۇلۇغ بىر ئىنقىلاپقا قەدەم قويدى...

شۇنداق قىلىپ، پىشقەدەم شۇجى شى گۇنى باشلاپ ئېلىكتىر ئىستانسىسىغا كەلدى، كەلدى-دە، بەي پى يېتىۋاتقان ئۆيىنىڭ ئىشىگىنى ئىتتىرىپ ئاچتى. بەي پىگە كۆرۈنۈشتىن ئەيمەنگەن شى گۇ تالادا قالدى، ئۇنىڭ پۇتلىرى دىر-دىر تىترەپ كەتتى.

— بەي پى، سايمانلىرىڭنى مەن ئېلىپ كەتتىم، ئۇستا چاقىر-دۇق، — دىدى شۇجى زەردە بىلەن.

— ھە ماقۇل، — دىدى بەي پى يوتقانىدىن بېشىنى چىقارماي خوشياقمايلىق بىلەن تەئەددى قىلىپ.

شى گۇ ئەستايىدىل قىياپەتتە سايمانلارنى قولىغا ئېلىپ، ئىنتايىن ئىنچىكىلىك بىلەن بىر-بىرلەپ تەكشۈرۈشكە كىرىشتى.

پىشقەدەم شۇجى بىر قەدەمگۇ نېرى كەتمەي ھەمرا بولۇپ تۇردى.

شى گۇ چۈشتىن كېيىن يېرىم كۈن ۋە بىر ئاخشام ئىشلەپ، ناھايىتى ئاددى ئەمما بەك تەس كۆزگە چېلىقىدىغان بىر يەردىن چاتاقنى تېپىپ چىقىپ ئوڭشىدى. ئۇ ناھايىتى ئوچۇق كۆردىكى، بەي پى بۇ يەرگە ئۇستىلىق بىلەن بىر نەرسە قىستۇرۇپ قويغان. ئەگەر ئەھۋالنى پىششىق بىلمىدىغان ۋە ئىنچىكە ئىش كۆرىدىغان شى گۇدەك ئادەم بولمىغىنىدا، بۇ چاتاقنى تېپىش خېلىلا قىيىنغا چۈشە-كەن بولاتتى. لېكىن شى گۇ چاتاقنىڭ سەۋەبىنى پىششەدەم شۇجىغا ئەينەن ئېيتىمىدى. ئۇ مۇشۇ قىلۋاتقىنىمىنىڭ ئۆزىلا بەي پىنى كاچاتلىغاندەك بىر ئىش، ئەمدى ئۇنىڭ نامىنى يەنە بۇلغايدىغان گەپنى ھەرگىز قىلمايمەن دىگەن يەرگە كەلگەن ئىدى.

مۇقەددەس ۋىكلىيۇچاتىل ئۆتكەندە بەي پىنىڭ قولىدا قانداق ئېچىلغان بولسا، مانا ئەمدى شى گۇنىڭ قولىدىمۇ شۇنداق ئېچىلدى.

شۇ هامان ئەتراپنى نۇر قاپلاپ، ماشىنىلار گۈرۈلدەشكە باشلىدى.

شى گۇ شۇجىنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمرىيى ئېلىپ كەلگەن ئىككى كىشىلىك تاماقنى ــ بىر كاستىرولكا گاڭپەننى، يېرىم جىڭ دۇملىگەن گۆش ۋە بىر قاچا چىگگىسەي ــ دۇفۇنى، 4 دانە تۇزلانغان ئۆدەك تۇخۇمنى بىر دەمنىڭ ئارىلىغىدا يەۋەتتى.

پىشقەدەم شۇجىنىڭ بەدەن ــ بەدىنى لاسسىدە بوشاپ، ئۇھ دىدى ۋە بىرنەچچە يۈتۇم ھاراقتىن باشقا نەرسە ئىچمىدى. ئۇ گۈيخۇادۇەندە يەنە بىر تالانت ئىگىسى يېتىشىپ چىققانلىغى ئۇچۇن خوشال بولۇپ كەتتىمكىن ياكى كېچىچە ئۇخلىماي چارچاپ كەتكەنمىكىن؟

بەي پى ياتقانّ ئۆيىنىڭ چىرىغى توساتتىن پاللىدە يورۇپ كۆز چاقناتقىنىدا، ئۇنىڭ داغلىشىپ كەتكەن قەلبىمۇ يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ئۇ تولىمۇ ئەخمەقلىق قىلغان، ئۇ بۇرۇن باشقىلار ماڭغان، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ قاتتىق نەپرەتلەنگەن مەينەت يولغا ماڭغان ئىدى. 8 نوچىنى ئۆزى مات قىلغان بەي پى ھالا بۇگۇنگە كېلىپ شۇ 8 نوچىنىڭ ئىزىدىن ماڭغان ئىدى... ئۇ قاتتىق پۇشايمان يىدى، پۇشايمان دەستىدە ئۆز بېشىنى يېرىۋەتكىدەك مۇشتلىدى.

بىراق، بەي پىنىڭ پۇشايمان قىلىشى كېچىككەن ئىدى، ئۇ قاتتىق ئازاپلىنىۋاتقان پەيتە، پىشقەدەم شۇجى دادۇينىڭ ئېلىكتىر ئىستانسىنى بويتاق شى گۇ باشقۇرىدۇ، ئۇ ئىشەنچلىك دىگەن قارارنى ئېلان قىلدى.

بەي پى ئۆز كۆڭلىنى ياسايدىغان بىرەرسىنىڭ بولۇشىغا تازا مۇھتاج بولۇۋاتقانىدا، قېرىشقانىدەك جياۋ جياۋدىن بىر پارچە خەت

تاپشۇرۇۋالدى. لىپاپىنىڭ ئىچىدىكىسى خەت ئەمەس، بىر پارچە ئاق قەغەز ئىدى، بۇ ئاق قەغەزنىڭ مەنىسى: بولدى، ھېچقانداق گەپىگىزنىڭ لازىمى يوق، بۇنىڭدىن كېيىن خەت يېزىشىگىزنىڭمۇ كېرىگى يوق دېگەنىنى بىلدۈرەتتى. ئۇتكەن ئىشلار بىر پارچە ئاق قەغەزگە ئايلانغان ئىدى. ئۇ مەغرۇر قىزغا زامانىمىزدىكى بىگىسى بار بىر يىگىت، شۇنداقلا ئۆزى دۇرۇس ھەم ئىشەنچلىك بىر ئوغۇل بالا كېرەك ئىدى.

بەي پى قوشلاپ كەلگەن بۇ زەربىگە زادىلا بەرداشلىق بېرەلمەي قالدى. ئۇ كۆزى يۇمۇلۇش بىلەنلا سەپسەن ئەسكى چۇش كۆرگىلى تۇردى. چۈشىدە جياۋ جياۋنىڭ گۈزەل ئەمما سوغاق يېغىپ تۇرغان چىرايىنى كۆردى، قىز يا گەپ قىلمايتتى، يا ئاغرىنمايتتى، يا كېچىرىم قىلمايتتى، ھە، كىشى ئۆز قەدرىنى يوقاتقاندا، مۇھەببەتمۇ غايىپ بولىدىكەن-دە.

بەي پى ئاغرىپ قالدى.

ئۇ كېسىلى سەل ئوڭلانغاندىن كېيىن، ئېغىر گەۋدىسىنى سۆرەپ، يۇك-تاقلىرىنى يىغىشتۇرۇش ئۈچۈن ئېلېكتىر ئىستانسىسىغا قاراپ ماڭدى. ئاۋۇ كەتكەن يوللار بىلەن مېڭىش ئەمدى ئۇنىڭغا نېسىپ ئەمەس ئىدى، ئۇ دۆڭنىڭ يېنىدىكى چىغىر يول بىلەن ماڭدى، ئۇ ئادەتتە ئۆزىنى ھۆرمەتلەپ بېشىدا كۆتەرگەن كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلغان ئىدى.

ئۇ دالىدا يەرلەر بىلەن بىر دەسسەپ-ئىككى دەسسەپ، ئېلېكتىر ئىستانسىسىدىكى ئۆزى يېتىپ كەلگەن ھىلىقى ئازادە، يوروق ھەم يېقىملىق ئۆيگە كىرگىنىدە، ئۇ يەردە شى گۇ ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ يېنىدا بىر بوخچا تۇراتتى.

ـــ شی گۇ، سەن بۇ يەردە ئىكەنسەن ـ ھە، ـــ دىدى بەي پى يالغاندىن زوربغا كۇلۇمسىرەپ.

ـــ بەي پى ساقايدىكىزمۇ؟

ـــ ساقىيىپ كەتتىم.

ـــ بەي پى، مەن سىز بىلەن خوشلىشقا كېلىۋىدىم.

ـــ خوشلىشقا؟ ـــ دىدى بەي پى ھەيران بولۇپ، ـــ ئىستانسىنى سەن باشقۇرماقچى ئەمەسمۇ؟ ـــ بەي پى شى گۇنىڭ بوخچىسىنى كۆرۈپ ئەجەپلەندى.

ـــ ياق. مەن جۇيخۇادۇەندىكىلەر بىلەن زەمبۇرۇغ يېتىشتۇرۇش توغرىلىق توختام تۈزگەن، مەن... ھازىرلا شۇ يەرگە بارماقچى. ئۇ يەردە بىر يىل تۇرىمەن.

ـــ ئىستانسىنى سېنى باشقۇرىدۇ دەپ ئىلان قىلغان تۇرسا.

ـــ توختامنى يىرتىۋېتىشكە بولمايدۇ ـ دە.

ـــ شى گۇ، سەن كەتسەڭ بولمايدۇ، بۇ ئىستانسىنى نا ئۇسىتا ئادەملەر باشقۇرسا بولمايدۇ. ئويلىمىغان يەردىن چاتاق چىقىپ تۇرىدىغانلىغىنى بىلىسەنغۇ.

ـــ ئۆزىڭىز بارغۇ! بەي پى، قارىگا، مەن سىزگە نىمە ئېلىپ كەپتىمەن، ـــ شى گۇ بەي پىنىڭ تالىشىپ ئولتۇرۇشىغا يول بەرمەي، يانچۇغىدىن ساپ ـ سېرىق بىر تال ماندارىننى چىقىرىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ مانا، بۇنى جياۋ جياۋنگىكىدىن ئېلىپ كەلدىم، ئۇلارنىڭكىگە بېرىۋىدىم... بۇنى سىزگە شۇ ئەۋەتتى... ئۆزىڭىز ئاپىرىپ بېرىڭ دەي دىسەم، يەنە بىر ئاز ۋاقىت ئۆتمىسە بولمايدىغاندەك، ئۇنى ئۇنتالمىدىم. سىز...ئۆزىڭىز تىرىشىپ بېقىڭ، ئۇنى كۇتۇپ تۇرالىشىڭىزغا ئىشىنىمەن، ئۇ... ئۇ بەك ياخشى

فز، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلغان يىگىتنىڭ بەختى ئېچىلىدۇ.

بەي پىنىڭ گاللىرى قىزىشتى.

شۇدەم شى گۇ بوخچىسىنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ كەينىگە بۇرۇلدى-دە، تاغ ئارقىسىدىكى گۈيخۇادۇەنگە ئېلىپ بارىدىغان تار يول بىلەن راۋان بولدى. بۇ يول ئۇزۇندىن-ئۇزۇنغا يىلان باغرى سوزۇلغان دەريانى بويلاپ كېتەتتى. شى گۇ مەزمۇت قەدەم تاشلاپ كېتىپ باراتتى، ئۇنىڭ تولغان گەۋدىسى دەريانىڭ سۈزۈك سۈيىنىڭ ئېقىشىغا تەڭكەش بولۇپ توختىماي ئالغا سلىجماقتا ئىدى...

ئاپتور ھەققىدە

پېڭ جيەنمىڭ، ئەر، 1953 - يىل تۇغۇلغان، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ پىڭجياڭ ناھىيىسىدىن. 1970 - يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئىمتىھان بېرىپ شۇ ناھىيىدىكى ئۈسۈلچىلار تىياتىرىغا كىرگەن ۋە ئارتىست بولغان، گۈزەل سەنئەت خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان، 1982 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىغا يۆتكىلىپ كېلىپ ھازىرغىچە شۇ يەردە ئىشلەپ كەلمەكتە. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى 1980 - يىلدىن ئېتىبارەن مەتبۇئاتتا كۆرۈلۈشكە باشلىغان. ئۇنىڭ «ئاۋۇ تاغ، ئاۋۇ ئادەم، ئاۋۇ ئىت» دىگەن ھېكايىسى 1983 - يىلى مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ھېكايىلەر قاتارىدا مۇكاپاتلانغان ۋە 1983 - يىلى «بىخ» ژۇرنىلىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت پەخرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

(«تاللانغان ھېكايىلەر» ژورنىلى-نىڭ 1984 - يىللىق 8 - سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **ئەخمەت پاسار،**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **ياسىن ھاۋازى.**

كىشىلەرنى ئارا

ۋېي شىن

1

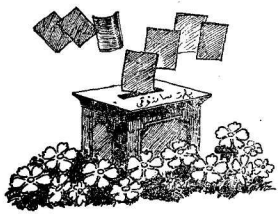

كۆپ يىللاردىن بۇيان شەكىللەنگەن ئادەتنى بويىچە، كەچلىك تاماقتىن كېيىن 10 نەچچە مىنۇت يول يۈرۈۋاتقاندىن سەل توختاپ ئارام ئالغان سۇڭ ياڭجۈ شەھەرلىك گېزىتخانىسىنىڭ 2-قەۋىتىدىكى تەھرىر بۆلۈمىنىڭ ئۆزى ئىشلەيدىغان چاغلىقىنە ئىشخانىسىغا كەلدى.

ئىشكىنى ئېچىشىغىلا ئۇنىڭ بۇرنىغا شاپىگىراپ مېيى بىلەن موخۇر-كىنىڭ ئارىلاش بۇسى ئۇرۇلدى. سۇڭ ياڭجۈ ئىشخانىسىنىڭ نوغۇچ چىرىغىنى يانداۋردى، ئاندىن شىرە ئۈستىدىكى ئاباژور لامپىسىنى ياقتى، ئىشخانا ئىچى ۋاللىدە يورۇپ كەتتى. تامغا مەركەز، ئۆلكە ۋە مۇشۇ شەھەردە چىقىدىغان بىرنەچچە پارچە گېزىت بىلەن "پايدىلىنىش خەۋەرلىرى" ئېسىلغان ئىدى. ئۇلار قارا تونىكە

قىسقۇچقا قىستۇرۇلغان بولۇپ، ئىشخانا ئىچىدىكى باشقا نەرسىلەرگە سۇرلۇك قاراپ تۇرغاندەك بىلىنەتتى. ئىشخانىنىڭ ئىككى تەرىپىدە قېلىن ئىككى دەستە ماقالا ئارگىنالىرى ياتاتتى. بۇلار مەدەنىيەت گۈرۈپپىسىدىكى تەھرىرلەر كۆرۈپ پىكرىنى يېزىپ بولغان، ئەمدى شەھەرلىك گېزىت تەھرىر ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، مەدەنىيەت گۈرۈپپىسىنىڭ باشلىغى بولغان سۇڭ ياڭجۈنىڭ كۆرۈپ تەستىقلىشىغىلا قاراپ ياتقان ماقالىلار ئىدى. ئىشخانىنىڭ سەرەمجانلىرى ئاددى ئىدى، بۇرۇن تامغا چاپلانغان شوئارلارنىڭ ئۆزى ئېلىۋېتىلگەن بولسىمۇ ئورنىدا ئاقراق چاسا شەكىللىك ئىزلىرى قالغان ئىدى، دەرىزە تەكچىسىدىلا بىر تەشتەك قارىغاي گۈل بەرق ئۇرۇپ ياپ-يېشىل يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

ھەممىدىن دىققەتنى تارتىدىغىنى شىرەنىڭ نېرىسىدە تۇرغان توقۇلما ئورۇندۇق ئىدى. ئۇنىڭ رەڭگى توق، سىرى پارقىراپ تۇراتتى، قول بىلەن تايىنىدىغان يېرىدە بىرنەچچە توقۇمىسى ئۆزۈلۈپ كەتكەنلىكتىن سۇلياۋ يىپ بىلەن يۆمەپ قويۇلغان ئىدى. ئورۇندۇقنىڭ يۈزى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنلىكتىن بىر دەستە كونا گېزىت قويۇلۇپ ئۇنىڭ ئۈستىگە كونىراپ كەتكەن بىر كىچىك كۆرپە سېلىنغان ئىدى.

سۇڭ ياڭجۈنىڭ كاللىسىغا باش مۇھەررىر ۋاڭ ياۋنىڭ ئىشخانىسىدىكى ئۈستىگە ئەينەك قويۇلغان ئىش شىرەسى بىلەن تىرە قاپلانغان يۈمشاق كۆرپىلىك ئورۇندۇقلار چاقماق تېزلىگىدە كىرىپ قالدى، ئۇلار كۆركەم ۋە ھوزۇرلۇق ئىدى. سۇڭ ياڭجۈ ئۇلارغا ھەسەت قىلمايتتى، ئەلۋەتتە، ئۇ ئۈزىنىڭ مۇشۇ كونا توقۇلما ئورۇندۇغىغا ئادەتلىنىپ كەتكەن ئىدى، كۆپ يىللاردىن بۇيان ئۆزى

بىلەن بىرگە ئۇ ئىشخانىدىن بۇ ئىشخانىغا ئەگەشتۈرۈپ كەلگەن، نۇرغۇن ئىشلاردا بىللە بولغان ئىدى...

ئۇ ئۇزىنىڭ گەۋدىسىنى توقۇلما ئورۇندۇقتا ئېغىر تاشلاپ چۆكتى ۋە ھوزۇرلىنىپ ئۆزۈن تىندى. شىرەنىڭ ئوتتۇرىدىكى تارتمىسىدا گېزىتخانىدىكى نۇرغۇن يولداشلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ، ئەستايىدىل مۇھاكىمە قىلىپ پۈتۈن زېھنى قۇۋۋەتلىنىپ سەرپ قىلىپ يېزىپ چىققان گېزىت خىزمىتىنى ياخشىلاش توغرىسىدىكى تەكلىپ ۋە تەسەۋۋۇرلىرى بار ئىدى. ئون نەچچە بەتلىك بۇ ماتېرىيالنى ئۇ تېخى ھېچكىمگە كۆرسەتمىگەن ئىدى. شۇنداقتىمۇ بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان ئۇنى تۇزىتىپ چىقىشقا خوشياقمايدىغان قالغان ئىدى. كېيىنچە، تەرتىپكە سېلىنغان رەھبەرلىك بەنزىسىدە ئۇ ئىشقا قىزغىنلىق تۆگۈلامدۇ، يوق؟ بۇنى ھازىر بىر نەرسە دەپ بولمايتتى.

ئۇ شۇلارنى ئويلاپ ئولتۇرۇپ باشقا بىر تارتمىدىن «خەن، ژېي 6 سۇلالە دەۋرىدىكى شېئىرلاردىن تاللانما» دېگەن كىتابىنى ئالدى. قارىسىغىلا بىر ژاراقنى ئېچىۋىدى، "كىشىلەر ئارا ياشاپ تۇرسامۇ مەن..." دېگەن مىسرىغا كۆزى چۈشتى. شۇنداق، كىشىلەر ئارا" دېگەن ئادەملەر ئولتۇرۇشلۇق جاي دېگىنى، ئۇنداق جايدا ھەرقانداق ئىشلارنىڭ بولۇشى ئېھتىمال. بەزىدە ھەرقانچە ياخشى ئىشلارنىمۇ بەزى كىشىلەر ئوڭتەي-توڭتەي قىلۋېتىشى مۇمكىن...

تاك، تاك، تاك! تۈيۇقسىزلا كىمدۇر بىرسى ئىشىكنى يەڭگىل چەكتى، ھەتتا ئۇنى چاقىرغاندەكمۇ بولدى. مانا، ئىشىكنىڭ تۈتقۇچى بۇرالماقتا، ئىشك ھايالسىزلا ئېچىلىشى مۇمكىن. سۇڭ يانجۇ ئورنىدىن تۇردى.

بۇ كىمدۇ ئەمدى؟

2

سۈڭ ياڭجۇنىڭ كەچقۇرۇنلۇغى ئىشخانىغا كېلىدىغان ئادەتتى 50 ـ يىللارنىڭ ئاخىرى ئۇنۇڭبىرستىنتى پۈتتۈرۈپ گېزىتخانىغا يېڭى كەلگەن چاغلىرىدىلا باشلانغان ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇ بويتاق بولۇپ، كوللېكتىپ ياتاقتا ياتاقچىقا، ئۇگىنىش قىلىش ئۇچۇن ئىشخانىغا كىرىۋالماي بولمىغان ئىدى. 70 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا "قۇم ئارىلاش-تۇرىدىغان" تەشۋىقات دۇيىي گېزىتخانىغا كېلىپ ئورۇنلاشقان، بۇرژۇئا زىيالىلىرىنى ئۆزگەرتىش ئۇچۇن پۈتۈن گېزىتخانىدىكىلەرنىڭ كەچقۇرۇن 2 سائەت ئوشۇق ئىشلىشى كېرەكلىگى توغرىسىدا قارار چىقارغان ئىدى. بۇ ۋاقىتتا ئەڭ يېڭى يولىيورۇقلار ئۇگىنىلىپ، تۇرمۇش تەكشۇرۇش يىغىنلىرى ياكى ھۆججەت يەتكۈزۈش يىغىن-لىرى ئېچىلاتتى. شۇڭا، 3 قەۋەتلىك بۇ بىنادا چىراقلار چاراقلاپ، كىشىلەر مغلىداپ، بىر ۋاقىتلارغىچە غوڑ-غوڑ بېسقمايتتى. شۇ چاغدا سۈڭ ياڭجۇ كىتاپ كۆرۈشكە ئامالسىز قالغان ئىدى. "4 كىشى-لىك گۇرۇھ" ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن، كەسپى ئېھتىياج تۈپەيلىدىن كېچىلىك ئىشقا كېلىدىغان تەھىرىرلەردىن باشقىلار كەچقۇرۇنلۇغى كەلمەس بولدى. سۈڭ ياڭجۇغا دەل شۇ كېرەكتەك ھەر كېچىسى كېلەتتى ۋە چىراق تۈۋىدە مۇكچىيىپ جىمجىت ئولتۇرۇپ بەزىدە جىددى لازىملىق ماقالا ئارگىنالىلىرىنى تەھىرىرلەيتتى، كۆپىرەك ۋاقىتلاردا كىتاپ ئوقۇش بىلەن بولاتتى، بەزىدە دەرىزە ئەينىگىنىڭ سىرتىدىكى شەھەرنىڭ ئېسىلىپ تۇرغان ئاسمان بوشلۇغىدىكى سېرىق،

ئاق يول چىراقلىرىنىڭ يورۇغىغا تىكىلگىنىچە چوڭقۇر خىيالىلارغا پېتىپ پىكىر يۈرگۈزەتتى، ئۆزىنى باشقا بىر ئالەمگە بېرىپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى.

شۇڭا ئۇ بۇنداق چاغلاردا كىشىلەرنىڭ كېلىپ ئاراملىنى بۇزۇشىنى ياقتۇرمايتتى. ئۇنىڭ بۇنداق ئەھۋالىنى بىلىدىغان خېلى كۆپ كىشىلەر ھەرقانچە زۆرۈر ئىشى بولسىمۇ خىزمەت ۋاقتىدا ئىزلەيتىكى، زادىلا كەچلىك ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ ئىشىگىنى چەكمەيتتى.

گېزىتخانىدا رەھبەرلىك بەنزىنى تەرتىپكە سېلىش، ئوتتۇرا ياش ۋە ياش كادىرلارنى ئۆستۈرۈش مۇناسىۋىتى بىلەن بىر ئايدىن ئىلگىرى بىر قېتىم جامائەت رايىنى سىناپ بېقىش ئىشى ئېلىپ بېرىلغان ئىدى. بىلەت تاشلاپ ئۇچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىنكى بىر ئاخشىمى سۇڭ ياڭجۈ ئەمدىلا ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ تەسەۋۋۇرلىرى يېزىلغان ھىلىقى قەغەزلەرنى ئېلىپ تۇرىشىغىلا ئىشىك جىددى تاكىلداپ چېكىلدى ۋە ئارقىدىن ئېچىلدى.

كىرىپ كەلگەن كىشى ئوتتۇرا بوي، سەل-پەل سېمىز ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ھە دەپ ئەتراپقا قاراپ چىملىداپ تۇراتتى، چىرايىدىن كۈلۈمسىرەش ئالامىتى چىقىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئىسمى خې شاۋلياڭ بولۇپ، مالىيە-سودا گورۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى ئىدى. سۇڭ ياڭجۈ ئەزەلدىنلا ئۇنى ئەقىل-پاراسىتى سەل ئېشىپ كەتكەن، ئىچى تارراق دەپ بىلەتتى، شۇڭلاشقا ئادەتتىكى چاغلاردا خىزمەتتىن نېرىسىغا ئالاقە قىلمايتتى. بۈگۈن ئۇ توساتتىن ئۆزىچە كىرىپ كەلدى-دە سۇڭ ياڭجۈنىڭ ئۈدۈلىدىكى ئورۇندۇقىغا لوسسىدە ئولتۇرۇپ، سورىدى:

— نېمە بولدى، ئىش سىرتىدا ئىشلەۋېتىپسىزغۇ، مۇھىم ماقالا

بارمدى؟

سۇئ ياڭجۇ غەشلىكتىن قايتىپ ئۇنىڭغا بىر تال تاماكا سۇنۇپ تۇرۇپ جاۋاپ بەردى:

ــ ياقەي، ھىچ ئىش يوق، كىتاپ ئوقۇپ ئولتۇردۇم. سىز كەچلىك تاماقتىن كېيىن ماگازىنلارنى چۆگىلەيتىڭمۇ، بۇگۈن ئاخشام بوش بولۇپ قالغان ئوخشايسىز ــ دە؟

خې شاۋلياڭ خىرىلداپ كۈلۈپ قويۇپ:

ــ ھازىر قانداق ۋاق بولۇپ قالدى؟ مۇشۇنداق كېچىدىمۇ بارغىلى بولامدىكەن؟ ــ دىدى.

گەپنى مۇشۇنداق يوپىتىپ سۆزلەش خې شاۋلياڭنىڭ ئادىتى ئىدى. سۇئ ياڭجۇ 70 ــ يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىنى يادىغا ئالدى. ئۇ چاغدا مەملىكەت بويىچە ھەممە گېزىتلەر ئىمتىھان قەغىزىنى ئاق تاپشۇرغان "باتۇر"لار توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى بېسىپ چىقىرىۋاتاتتى. بۇ گېزىتخانىدىمۇ شاۋقۇن كۆتۈرىلدى، ھەممەيلەن بەس ــ بەس بىلەن مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشكەندە بەزى پىكىر-لەر ناھايىتى ئۆتكۈر، شىددەتلىك بېرىلدى. خې شاۋلياڭ ئاستىرتتىن بەزى پۈتىغى بار گەپلەرنى قىلغىنى بىلەن، رەسمى ئۇچرىشىش يىغىلىرىدا ئۇندىمەي ئولتۇراتتى، كەچ بولۇپ كېتىپ ئىشتىن چۈشىدىغانغا ئاز قالغان بىر چاغدا "قۇم ئارىلاشتۇرىدىغان" تەشۋىقات دۇيىدىكى بىر گۇرۇپپا باشلىغى ئۇنىڭدىن پىكىر سورىدى. ئۇ ئۆزىنى زورلاپ كۈلگەنگە سېلىپ: "بۇ ئەلۋەتتە پۈرولېتارىياتنىڭ بۈرژۇئازىيىگە قارشى ئېلىپ بېرىۋاتقان كۆرىشى! لېكىن... ھازىر قانداق ۋاق بولۇپ قالدى؟ مەن نىمە دىسەم بولاركى..." دەپلا گېپىنى تۇگىتەتتى. كۆپچىلىك ئۇنىڭ سۆزى ۋاقىتنىڭ بالدۇر-

كېينلىگنى ياكى سىياسى ئاتموسفېرانى كۆزده تۇتقانلىغىنى ئاڭقرالماي قالاتتى.

ئسيان يىللىردا ئۇنىڭ قىزىل يەڭ بەلگىسى دائىم تۇز، رەتلىك تاقىلىپ كۆز چېقىپ تۇراتتى، شۇنار توۋلىغاندا ئۇنىڭ ئاۋازى باشقىلارنىڭكىدىن جارانگلىق چىقاتتى، ئسيانچىلاردىن بەزىلىرى ئۇنى مۇئاۋىن دۇيجانگلىققا (بۇ مۇئاۋىن سىلىگلىق ئىدى) سايلىماقچىمۇ بولۇشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ نامزاتى ئسيانى كۆتىرىش روھى يەنىمۇ كۈچلۈك، ئۇسۇل-تەدبىرى يەنىمۇ جانلىقراق كەلگەن كىشىلەر تەرىپىدىن سقىپ چىقىرىلغان ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ بىر پەس دەرغەزەپكە كەلگەن بولسىمۇ كېينىچە ھەممىلا يەردە ئۆزەم خالىمىغان ئىدىم دەپ يۈرگەن ئىكەن. راسا قالايمىقان، ئالىتوپىلاڭ چىقىپ يۈرگەن يىللاردا ئۇنىڭ ھەرقايسى تەرەپ كىشىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ناھايىتى ياخشى ئۆتتى، ئسيانچىلار ئۆز تەرىپىدە گۇرۇپپا باشلىغى دەرىجىلىك "ئسيانچى"مىز بار دەپ خوشاللىنىپ ئۆزلىرىنى تېخىمۇ ھەيۋەتلىك كۆرسىتىشەتتى. "كالا ئېغىلى"غا كىرىپ قالغان "كاپىتالىزىم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار" لار بولسا خې شاۋلياڭنىڭ ئۆزلىرىگە بېغىشلىغان ھەر قېتىملىق كۆلۈمسىرەشلىرىدىن ئاللىقانداق بىر خىل ئۆزگىرىش بولىدىغانلىغىنى قىياس قىلىشاتتى...

— شۇنداق! — دىدى بىر ھازادىن كېيىن سۆڭ ياڭجۇ، — مەن مۇشۇنداق كىتاپ خۇمارى بولۇپ قاپتىمەن، مەن سىزگە ئوخشىمايمەنده...

خې شاۋلياڭ ئۇزۇن بىر ئۇھ تارتىۋېلىپ تاماكىنى قاتتىق شوربدى-دە:

ـــ بىزنىڭ بۇ گېزىتخانىنىڭ چوڭ ئىشلىرىزە...، بىلەت تاشلىـ دۇققۇ؟ جامائەت رايىنى سىناشتا كىمگە چۈشكەن ئاۋاز كۆپلۈگىنى بىلەمسىز؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ چوقۇم ھازىرقى رەھبەرلەرگە چۈشكىنى كۆپ، بەلكىم...

ـــ بەللى، سىز تېخىچە قازاقنىڭ تېشىدىكىنى بىلمەيدىكەنسىزدە؟

ـــ نىمە بولدى؟ قانداق بوپتۇ، كىمگە چۈشكىنى كۆپكەن؟

ـــ سىزگە!

ـــ لاۋخي سىز چاقچاق قىلىشقا تازا ئۇستا جۇمۇ؟ ـــ سۇئال ياڭجۇ ئىشەنمىگەندەك بېشىنى ئېغىتىپ قويىدى، ـــ مېنىڭ نەچچە جىلك، نەچچە سەر كېلىدىغانلىغىمنى پۈتۈن گېزىتخانىدىكىلەر بىلىدۇ.

ـــ راستىنلا سىزگە، ـــ دىدى خي شاۋلياڭ چىرايى تۈتۈلغان ھالدا.

راست شۇنداقمىدۇ؟ سۇئال ياڭجۇ داڭقېتىپ قالدى. بىلەت تاشلاش ئىيافلاشقاندىن كېيىن بىرمۇنچە كىشىلەر ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ: "ھەي لاۋسۇئال، مەن سىزگە بىلەت تاشلىدىم" دەپ پىچىرلاشقان ئىدى. لېكىن بۇنداق نەتىجىنى ئۇ زادىلا كۈتمىگەن. ئۇ غەلىتىلىك ھىس قىلىپ:

ـــ مۇشۇنداق مەخپى خەۋەرنى نەدىن ئاڭلىدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى.

خي شاۋلياڭ مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلۈپ قويىدى ـ دە، ئۆزىنىڭ تەلەتىنى پۈدەپ چىقارغان تاماكا تۈتۈنىنىڭ ئارىسىغا يوشۇردى.

ـــ قارىمىدىڭىزمۇ؟ ـــ دىدى سۇئال ياڭجۇ، ـــ بىر ئادەمگە بىردىن كاتەكچە، باش مۇھەررىر، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر، تەھرىر ھەيئەت...نىڭ قايسىسىنى توشقۇزۇشنى خالايتتىڭىز؟ كاتەكچىنى

توشقۇزۇپ كونۇبرتكه سالدۇق، كونۇبرتىنى يەملەپ شەھەرلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىگە ئەۋەتىلدى. بۇ مەخپىيەتلىكنىڭ تازا ئوبدان ساقلانغانلىغى! سىز تەشۋىقات بۆلۈمى تەرەپتىن ئاڭلىدىڭىزمۇ ياكى ۋاڭ باش مۇھەررىردىن ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

ــ يۈزدە-يۈز توغرىلىغىغا كاپالەتلىك قىلىمەن، ــ خىي شاۋلياڭ سىرلىق ئەمما قىزغىن ھالدا خىتاپ قىلدى، ــ ئەمدى بۇرادەر، سىز ئۆرلەپ كەتتىڭىز، ئىشلىگەندىكىن ھاردۇق چىقىۋەدەك قاملاشتۇرۇپ ئىشلەيسىز-دە؟ مەن سىزدە زور غەيرەت-جاسارەت بارلىغىنى، شەرت-شارائىتىڭىزمۇ بارلىغىنى بىلىمەن.

ــ شەرت-شارائىت؟

ــ توغرا! بىرىنچىدىن، ــ خىي شاۋلياڭ دىققاق بارمىغىنى چىقاردى، ــ "4 كىشىلىك گۇرۇھ" ئاغدۇرۇلۇشى بىلەنلا "3نى گەۋدىلەندۈرۈش"، "ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى قارا يىپ دىكتاتورىسى" دېگەنلەرنى تەنقىت قىلىپ، تېخ ئۇچىنى "4 كىشىلىك گۇرۇھ"قا قاراتقان بىرنەچچە پارچە ماقالىنى كىم يېزىپ چىقتى؟ ئەمىلىيەت ــ ھەقىقەتنى سىناشنىڭ بىردىن-بىر ئۆلچىمى ئىكەنلىگى توغرىسىدىكى ماقالىنى كۆچۈرۈپ بېسىش ۋە تەشۋىق قىلىشنى دەسلەپ كىم ئوتتۇرىغا قويدى؟ شەھىرىمىزدىكى بىرنەچچە سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ ئىجتىمائى ئۇنۇمىگە ئەھمىيەت بەرمەي تېياتىر قويۇۋاتقانلىغى توغرىسىدا كىم دەسلەپ تەنقىت بەردى؟ بۇلارنى سىز قىلدىڭىز، كېيىنكىسىگە كەلگەندە يەنە تولۇق پاكىتلار سۆزلەنگەن ماقالىنىمۇ يېزىپ چىقتىڭىزغۇ؟

سۇئال ياڭجۇ يۈزىگە لاپىيدە ئوت ئېلىپ كېتىۋاتقىنىنى سەزدى.

ــ سىز تۇرمۇشتا ئاددىي-سادىدە، باشقىلار قەۋەتلىك بىنادا

ئولتۇرۇشنى تالاشسا، سىز گېزىتخانىسىنىڭ ياتاق قوراسىدىكى بىر قەۋەتلىك ئۆيدە ئولتۇرۇۋاتىدىكىز، ناچار ئىستىللارنى ئۆزىڭىزگە يولاتمىدىڭىز...

ــ بۇلار قانچىلىك بىر ئىش ئىدى!ــ سۇئال يانجۇ قېشىنى هممىرىپ كۈلۈمسىرەپ قويىدى، ــ ئۇيغۇ دېگەندە يېتىشىپ ئولتۇرغۇدەك بولسلا بولمىدىمۇ؟ مەن، قەۋەتلىك بىنا يېراقتا، يول مېڭىپ هېرىپ قالدۇ كىشى، دەپ ئويلايمەن تېخى!...

خې شاۋلياڭ ئۇنىڭ سۆزىگە ئېتىۋار بەرمەي، كۆڭلىگە پۈككەنلىرىنىڭ هەممىسىنى دېۋەتمەكچى بولغاندەك سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ ئىستاژ، سالاهىيەت سۇرۇشتۇرسە، سىز مۇخبىر بولغان، مۇلازىمزە گۇرۇپپىسىغا مەسئۇل بولغان، سانائەت، يېزا ئىگىلىگى گۇرۇپپىسىنىمۇ تۇتتىڭىز. بۇ بىرنەچچە يىلدىن بېرى مەدەنىيەت گۇرۇپپىسىنىڭ كاتتۇبشى بولۇپ كەلدىڭىز. گېزىتچىلىك خىزمىتى بىلەن ئەتراپلىق تونۇشسىز. يېشىڭىزغا كەلسەك، 50كىمۇ كىرمىدىڭىز، كۆچ-قۇۋۋىتىڭىز تولۇق! كۆپچىلىك دېگەن هەممىنى بىلىدىغانلار، ئۇلارنىڭ كۆزىدىن هېچنىمە قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. سىزنى سايلىشى ناهايىتى جايىدا بولدى.

سۇئال يانجۇ بۇلارنى ئاڭلاۋېتىپ پۈتۈن بەدىنى ئۆزىنىڭ ئەمەسىتەك تەسىراتقا كەلدى، ئالدىراپ قولىنى ئۇۋۇلاپ خې شاۋلياڭغا تازىم قىلىپ تۇرۇپ:

ــ بۇ هەقىتە سۆزلەشمىسەك قانداق؟ كىملەرنى رەهبەرلىك بەنزىگە كىرگۈزۈش تەشكىلىنىڭ ئىشى...، ــ دېدى.

ــ ئۇنىسىغۇ شۇنداق، ئۆزى ئۆزىنى كۆرسىتىش، ئۆزى ئۈچۈن تىرىشىش كىچىكرەك زاۋۇتلاردا، ياكى سېخلاردا بولىدىغان ئىش.

لېكىن ئۆزىنى شەھەرلىك پارتكوم سېكرىتارلىغىغا كۆرسىتىدىغان ئادەمنى كۆرمىدۇق...، ــ خې شاۋلىياڭ بۇ ھەزىلە سۆزىدىن زوقلىنىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

سۇڭ ياڭجۇمۇ تەڭ كۈلدى. لېكىن ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىر ئوت چۈشۈۋالغان ئىدى، ئۇ، "ئامما راستىنلا مېنى يەنىمۇ يۇقۇرى بىر قاتلام رەھبەرلىك ئورنىغا كۆرسەتكەنمىدۇ؟! بىرمۇنچە پىشقەدەم يولداشلار 20 ــ 30 يېشىدىلا بۇنداق ئورۇنغا ئىگە بولغان، ئەمدى مەن قاتارلىق بۇ بىر ئۆلات كىشىلەر يېرىم ئەسىر ياشىغاندىن كېيىن ئاندىن بۇ بالداقتا كۆتىرىلىش مۇمكىنچىلىگى تۇغۇلۇپتۇ، بۇ راستمىدۇ؟ ھازىرقى رەھبەرلىك بەنزىدىكى مۇتەئەسسىپلىك، ئۆلۈك ــ جانسىزلىق، ھورۇن ــ بوشاڭلىقنى مەن ئۆزگەرتەلەيمەنمۇ؟ دېگەن پىكىر ــ خىياللار ئۇنىڭ كۆڭلىدىن بىر ــ بىرلەپ ئۆتتى.

ئۇ دەرىزىنىڭ سىرتىغا قارىغان ئىدى، سىرتتا ھېچنىمنى كۆرگىلى بولمايتتى، قاپ ــ قارا دەرىزە ئەينىگىدە ئۇنىڭ بىلەن خې شاۋلىياڭنىڭ تۆتۈق شولىسلا كۆرۈنەتتى. بۇگۈن كوچا چىراقلىرىنىڭ ياندۇرۇلمىغانلىغىمۇ غەلىتە ئىش ئىدى.

خې شاۋلياڭ كۆلكىسى ئۆزۈلمەيلا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشخانا ئىچىدە ئۇ ياقتىن ــ بۇ ياققا يۇرۇشكە باشلىدى. بۇ ئادەم بىر يەردە ئولتۇرالمايتتى، ھەمىشە ئۇنىڭ قورادا، كارىدۇردا ۋە ئىشخانىلار ئارىلىغىدا مېڭىپلا يۈرگىنىنى، ھەمىشە ئالدىراپلا ئۆتىدىغانلىغىنى كۆرگىلى بولاتتى. سۇڭ ياڭجۇ ئۇنىڭ خىرىلداپ كۈلۈۋاتقىنىنى ئاڭلاپ ھەيران بولدى ــ دە، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ خې شاۋلياڭنىڭ شىرە ئۇستىدىكى ھىلىقى ئون نەچچە بەتلىك ماتېرىيالنى كۆرۈۋاتقىنىنى بىلدى.

ـــ لاۋسۇڭ سىز بوش كەلمەپسىز، بوش كەلمەپسىز، بۇرۇنقى ئېتىۋېلىپ مانتا يىگەندەمۇ پۇرىغىنى ئالدىن بىلىۋالالايدىكەنسىز، بۇ يازغانلىرىڭىز سىياسى ئىشلارنى يۈرگۈزۈش پىروگرامىمىڭىز بولماي نېمە؟

سۇڭ ياڭجۇ چۆچۈپ كەتتى ۋە ئالدىراپ ـ سالدىراپ تەسەۋۋۇر-لىرىنى يىغىۋېلىپ ئەرزىتىمگەن كەيپىيات بىلەن:

ـــ نەدىكى سىياسى ئىشلارنى يۈرگۈزۈش پىروگرامىمىسى بولسۇن؟ ئىش يوق بىكار چىلىقتا ئۇنى ـ بۇنى ئويلاپ باقتان گەپ ئىدى! ـــ دىدى.

خې شاۋلياڭ ئۇنىنى پەسلىتىپ:

ـــ ھەر ھالدا، ئامما ھەرقانچە كۆرسەتسىمۇ ئاساسلا بولالايدۇ، يەنىلا پارتكوم ئىسىملىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ يۇقۇرىغا يوللايدىغان گەپ، ھالقىلىق مەسىلە سىزنىڭ ۋاڭ باش مۇھەررىر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىڭىز... ـــ دىدى.

ـــ ئۇنىڭ بىلەن يولداشلارچە مۇناسىۋىتىمىز بار، يۇقۇرى دەرىجىلىك كىشى بىلەن تۆۋەن دەرىجىلىك كىشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ـــ دىدى سۇڭ ياڭجۇ كەسكىن جاۋاپ بېرىپ، ـــ مەن باشقا مۇناسىۋەتلەرنى ئەپلەشتۇرەلمەيمەن.

خې شاۋلياڭ ئېچىنغانىدەك چۈشكۈرۈپ قويۇپ قوشۇمىسىنى تۇرگىنىچە تاماكا قالدۇغىنى مجىپ تۆچۈرىۋەتتى. ئاندىن كېيىن سۇڭ ياڭجۇغا ئوگىتىپ:

ـــ ۋاڭ باش مۇھەررىڭىز سالاھىيىتى كونا، تەن سالامەتلىگىمۇ يەنە بىرنەچچە يىلغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. ئۇ، ئۆزى ئىشەنگەن كىشىنى ئىزباسار قىلىپ تاللايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ھەمسىيات جەھەتتە

ماسلاشمىساڭلار قانداق بولىدۇ؟ سىز خىزمەت ئۇستىدە ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم گەپ تالىشىپ قالدىڭىز، بۇنداقتا ياخشى بولماس... ــ دىدى.

سۇڭ ياڭجۈغا بۇ گەپ پەقەت ياقمىدى، ئوتتۇرا ياشلىق، ياش كادىرلارنى تاللاپ ئۆستۈرۈشتە بىرەر شەخسى قانداقمۇ قارار قىلالىسۇن! لېكىن، شۇ تاپتا ئۇ رەددىيە بەرمەكچى بولۇپ تەمشەلـگەن سۆزلىرىنى ئېيتمىدى ـ دە، تاپتىن چىقمىغاندىكىن ئەنسىرەشنىڭ ھاجىتى يوق، دەپ قارىدى. ھەقسىزتەن، ئۇنىڭ ۋاڭ ياۋ بىلەن ئىختىلاۋى بار ئىدى: بۇ باش مۇھەررىـر ئۇزۇن ـ ئۇزۇن يىغىن ھۆججەتلىرىنى ۋە نۇتۇقلارنى ئېلان قىلىشقا خۇشتار بولغان چاغلاردا، ئۇ، قىسقىراق، ئەملىي ئەھۋاللارنى ئىنكاس قىلىپ بېرەلەيدىغان خەۋەرلەرنى ئېلان قىلىش تۇغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن ئىدى؛ بۇ باش مۇھەررىر مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگىچە ھۆددە بېرىش، مەسئۇلـيەت تۇزۇمىنى يۈرگۈزۈش قاتارلىقلارنى ئاۋال قاراپ بېقىپ، كېيىنچە ئېلان قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، ئۇ، تەكشۈرۈپ تەستىق قىلىپ، تەپسىلى ئېنىق خەۋەر قىلىپ، پائال قوللاش... توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ، "ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلىغا قايتارما زەربە بېرىش" ۋاقتىدا باشقا بىر ئۆلكىدىن ئالمىشىپ كەلگەن ۋاڭ ياۋ سۇڭ ياڭجۈغا ھۇشيار بولۇشقا، كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ قاراشقا باشلىغان ئىدى، ئىككىيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدا كۆزگە كۆرۈنـمەس پەردە تارتىلغاندەك بولۇپ قالغان ئىدى.

ــ ...ھازىرقى ۋاقىتتا، مۇشۇنداق تەرەپلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك. بەزى ئورۇنلاردا يېڭى ئۆستۈرۈلگەن كادىرلارنىڭ ھەمـمىسىنىڭ قوللىغۇچىلىرى بار! ــ دىدى خې شاۋلياڭ كۆيىنىش

تەلەپپۇزىدا.

بىردىنلا سۇئ ياڭجۇڭنىڭ جۇدۇنى ئۆرلىدى. ئۇ مەسخىرە قىلغاندەك:

— شۇنداقمۇ، مەن راستىنلا مەنسەپ تۈتۈپ قالغۇدەك بولسام بىر ئازغا تېرەك تېپىۋالسام بولىدىكەن-دە، — دىدى.

خې شاۋلياڭ پىسەنت قىلمىدى.

— ئۇنچىۋالا قىلمىسمۇ بولىدۇ. بىزمۇ ئۇنچىلىك چاكىنا، چۈپەيلەردىن ئەمەس. شۇنداقتىمۇ، نېمىشقا مۇناسىۋەتنى قاتۇرۇپ قويىمىز؟ يېزا ئىگىلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى گاۋ گۈڭياۋ پىشقەدەم يولداشلاردىن بولۇپ قالسىمۇ، ئۇنىڭ كۆپچىلىك بىلەن مۇناسىۋىتى ياخشى بولمىغانلىقتىن دەم ئېلىشقا چىقاي دەپ بولغىچە ئۇپۇل-توپۇل رەسمىيەتنى ئۆتەپ بەردى.

سۇئ ياڭجۇ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئاڭلىدى، ئۇ، "كۆپچىلىك" دىگەن سۆزنىڭ ئەسلىيەتتە باش مۇھەررىر ژاڭ ياۋنى كۆرسىتىدىغانلىغىنى، "يېزا ئىگىلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى" دىگەن ئۇرغۇلۇق تەلەپپۇزنىڭ باشقىچە مەنەسىمۇ بار ئىكەنلىگىنى بىلىۋالدى.

خې شاۋلياڭ تاماكا كۆتىگى كۆيدۈرۈپ سارغايتىۋەتكەن بارمىغى بىلەن شىرەگە بىرنەچچە قېتىم يەڭگىل چېكىپ تۇرۇپ:

— سىز راستىنلا ئىشلىمەكچى بولسىڭىز، بىر ژاقىت چىقىرىپ ژاڭ باش مۇھەررىر بىلەن ئۇبدانراق سۆزلىشىپ قويۇڭ، تولۇقلىنىپ كەتمەمدۇ؟ — دىدى.

— ئۇلگۈرمەسمىكەن؟ — سۇئ ياڭجۇ قاقاقلاپ كۈلۈۋەتتى.

— سىز ئاجايىپ...، — خې شاۋلياڭ خوشال ئەمەس ئىدى، ئۇ

ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ــ نىمە بولدى؟ قايتامسىز؟

خې شاۋلياك راست ــ يالغان ئوتتۇرىسىدىراق چاخچاق ئارىلاشتۇ- رۇپ قېيىن ئەھۋالدا قالغانلىغىنى پايماقچى بولغاندەك:

ــ مەن ياخشى نىيەت بىلەن سۆزلەپ قويدۇم. سىز ئەمەل تۇتقان چاغدا بۇگۈنكى سۆھبىتىمىزنى ئۇنتۇپ قالماسسىز، ھە؟ مەنمۇ سىز ئۈچۈن بىر بىلەت تاشلىغان ئىدىم، ــ دىدى.

ئۇ كەينىگىمۇ قارىماي، شامالدەك تېزلىكتە ئىشكنى ئېچىپلا چىقىپ كەتتى.

سۇك ياڭجۇ توقۇلما ئورۇندۇغىدا ئولتۇرغىنىچە قالدى. تۇرمۇش ئۇنى يەنە بىر چاپراس ئىغزغا ئېيىكىلىپ قويغان ئىدى. ئۇ، ئامىنىك ئۆزىگە بىلدۈرگەن ئىشەنچىسىدىن ئۆزىنىك قىممىتىنى تونۇۋالغان ئىدى. لېكىن ئۇ خوشال بولالمايۋاتاتتى. خې شاۋلياڭنىك خەۋەر يەتكۈزۈشى نىمە ئۈچۈن؟ ۋاك باش مۇھەررىر بىلەن مۇناسىۋەتلىكمۇ ــ قانداق؟ ئۇنىك كېيىنكى سۆزلىرى نىمىنى بىلدۈرىدۇ؟...

سۇك ياڭجۇ كۆڭلى ئېلىشىۋاتقاندەك بولۇپ دەرھال دەرىزىنى ئېچىپ كېچىنىك ساپ ھاۋاسىنى كىرگۈزدى. ئىشخانىنىك ئىچىدىكى دېمىسق، تاماكا تۇتىۋىنى قېچىپ كېتىۋاتقاندەك سىرتقا ئېقىشقا باشلىدى.

3

گېزىتخانا ئىچىدىكى تۇرمۇش ئالامەتلىرىدىن قارىغانىدا، رەھبەرلىك بەنزە بۇ يېقىن ئاردا تەرتىپكە سېلىنىدىغاندەك، ئىسلاھ

قىلىش ئېقىمى يېتىپ كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ھەر كۈنى ئەتە-گەنلىگى كىشىلەر 3 ـ قەۋەتنىڭ ئۈستىدىكى ئۆگزىدە ياكى قورادىكى دەرەخ سايىلىرىنىڭ خىلۋەت جايلىرىدا بەدەن چىنىقتۇرۇش مەشغۇلاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، قوللىرىنى ئاستا ـ ئاستا ئۈزىتىشىپ، مۇرىلىرىنى كېرىپ تورنىدەك قەدەم بېسىشىپ يۈرىشەتتى. كەچ سىمىنادىكى ئىشتىن چۈشكەن باسما ئىشچىلىرى گېزىتنىڭ ئاق قەغىزىنى قاتلاپ 4 پىرىددىن بۇرجەك چىقىرىۋالغان پوسمىلارنى كىيىۋېلىپ ھەممە يېرى باسما مېيى، ماشىنا مېيى بىلەن بۇلغانغان ئىش كىيىملىرىنى ئالماشتۇرۇۋۇلىشقىمۇ كۆيمەي تاماق قاچىلىرىنى كۆتىرىشىپ ئاشخانىغا چېپىشاتىتى. ھەر كۈنىسى ئىشتىن چۈشۈشكە بىرەر سائەت قالغاندا باش مۇھەررىر ۋاڭ ياۋ بەت ئورۇنلاشتۇرۇش يىغىنىنى ئاچاتتى...

بۇگۈنكى بەت ئورۇنلاشتۇرۇش يىغىندا ۋاڭ ياۋ مەدەنىيەت گۈرۇپپىسى تەستىقلاشقا سۇنغان بىرنەچچە پارچە ماقالىغا تەستىق يېزىپ تارقاتتى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر ماقالا ئىنكار قىلىنغان بولۇپ، بۇرۇنقى ئىشلار ئارقىلىق بۈگۈنكى ئىشلار سېلىشتۇرۇلغان، قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى پايقاش كېرەكلىگى توغرىسىدىكى فېلىيېتون ئىدى.

ـــ پىشقەدەم كادىرلارنىڭ 2 ـ سەپكە چېكىنىشتىكى رولىنى ئىجابى جەھەتتىن كۆپرەك سۆزلەش كېرەك ئىدى، ـــ ۋاڭ ياۋ قولىنى بوشلۇقىقا يېرىم سوزۇپ ئاللىقەيەرلەرنى كۆرسەتتى، كۆزلىرىمۇ ئەگىشىپ سۆڭ ياڭجۇغا قاراپ قويىدى، ـــ بىز مەسىلە تەرەپنى ئويلاپلا ماقالا يازماسلىغىمىز كېرەك، باشقىلاردا بىزنى بىر كىملەرگە بىشارەت بېرىۋاتقاندەك تەسىرات قالدۇرماسلىغىمىز لازىم...

بۇ قانداق گەپ بولدى؟ سۆڭ ياڭجۇ ئاخشىمى تەھرىر بۆلۈمىگە

كەلگىچە يولبويى ئويلاپ ماڭدى. ئىشكنى ئاچقاندىن كېيىن ئۇ ھەممىگە چۈشەنگەندەك بولدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شەھەردىكى ياشانغان، كېسەلمەن بىر رەھبىرىي يولداشنىڭ دەم ئېلىشقا چىقىشىغا ئۆلكىدىن قوشۇلغان، لېكىن ئۇ ھازىرغىچە كېچىكتۈرۈپ چۈشكىلى ئۇنۇمىغان... ۋاڭ ياۋ مۇشۇنى كۆزدە تۇتۇۋاتامدىغاندۇرىيا؟ لېكىن ئۇ ھىلىقى فېلىيېتوننىڭ بۇ رەھبىرىي يولداشقا قارىتىپ يېزىلمىغىنىنى بىلەتتى. بۇ يەردە ۋاڭ ياۋ بەك زېرەكلىك قىلىپ، ماقالىنى ئىنكار قىلىۋەتتى، بۇنىڭغا نىمە دېگىلى بولىدۇ؟

ئىشكنى ئېچىپ تۇرۇشىغا ئۇنى بىرسى چاقىرغاندەك قىلدى. ئۆرۈلۈپ قارىۋىدى، پىشانە ۋە يۇزلىرىگە تالا-تالا قورۇق چۈشكەن، سوزۇنچاق، ئورۇق يۈزگە يېقىمسىز كۆلكە ياماشقان بىر كىشىنى كۆردى. بۇ گاۋ گۇاڭياۋ ئىدى.

— مەن خېلى كۆنلەردىن بۇيان بۇياقتا كەلمىگەن ئىدىم، باياتىن قارىسام سىز كېلىۋېتىپتىكەنسىز، ئەگىشىپ كەلدىم،... — دىدى ئۇ.

سۇئال ياڭجۇ ئىتتىك ببرىپ ئۇنى ئېچكىرى كىرىشكە تارتتى:

— قاچان كەلگىنىز كەلسە، يات ئادەم بولمىغاندىكىن كېلىۋەرمەمسز؟ — دىدى ئۇ ۋە گاۋ گۇاڭياۋنى ئۆزىنىڭ توقۇلما ئورۇندۇغىدا ئولتۇرغۇزۇپ تاماكا تۇتتى، ئارقىدىن چاي دەملەپ كەلدى.

گاۋ گۇاڭياۋ شىرە ئۇستىدە تۇرغان بىر دۆۋە ماقالىلارغا ئورۇپ قويۇپ:

— مەدىنىيەت گۈرۈپپىسىغا كېلىۋاتقان ماقالىلار ھىلىمۇ كۆپ ئىكەنده؟ — دىدى.

— شۇنداق بولمايچۇ! ھەممىسى ياش ئاپتورلار، بەزىسىنى ئوتتۇرا

مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى يازغان تېخى. بىز يۇزنىڭ ئىچىدىن بىرنى تاللاۋاتىمىز.

گاۋ گۈاڭياۋنىڭ كۆزلىرى تېتىكلىشىپ چاقناپ كەتتى.

ــ نېمە ئۈچۈن بەزى يازغۇچىلارنى ماقالا يېزىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلمايسىلەر؟ ــ دېدى ئۇ، ــ بىزنىڭ ئەدەبىيات ــ سەنئىتىمىز ئىستونۇن مىزنىڭ سۈپىتى ئانچە يۇقۇرى ئەمەس ــ دە.

سۇڭ ياڭجۈ كۈلۈپ قويدى:

ــ يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنىڭ چوڭ ــ چوڭ ئىجادىيەت پىلانلىرى تۇرسا، كىچىك نەرسىلەرنى يازامدۇ؟ بىز نەچچە يۈز كويلاپ پۈل خەجلەپ مېھمانغا چاقىرىپ ئەسەر يېزىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلالمايمىزدە! ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋاڭ باش مۇھەررىرىنىڭ بىر ئىدىيىسى بار، ئۇ بولسىمۇ ئۆزى دېگەندەك "كەلگەن ئەسەرلەرنى تەكشەپ، ماسلاشتۇرۇپ قويساقلا كۇپايە،" بىز چىقىرىدىغىنىمىز قوشۇمچە ئەدەبىي بەت. شۇڭا ئۇ قوشۇمچە بىر نەرسە... ھە، يېقىندىن بۇيان ئۆزىڭىز قانداقراق؟

ــ قەدىر ئەھۋال، ــ گاۋ گۈاڭياۋ بېشىنى لىڭشىتىپ قوشۇمىسىنى تۇردى.

ــ دەم ئېلىشقا چىقتىڭىز، ئىشقىمۇ ئۆزىڭىزنى ئۇرمىغانىدىكىن يەڭگىللەپ قالغانسىز؟

ــ ماڭا ئازراق خىزمەت يوكى بولسا ياخشى بولىدىغانىدەك، ــ دېدى گاۋ گۈاڭياۋ قېينالغاندەك، ــ بىر ئۆمۈر ئاخبارات خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ بىراقلا ئىشتا كەلمەيدىغان بولۇپ كەتسە نىمىدۇر بىرنىمە كەمدەك ماغدىرىمۇ قالمىغانىدەك ھېس قىلىپ قالىدىكەن كىشى. ئەتىدىن كەچكىچە بىكار لاغايلاپ يۈرۈپ قوساق تويغۇزۇپ

كۈن ئۆتكۈزۈپ ئۆلۈمنى ساقلاپ تۇرغاندەك... ..

ــ شۇنچۋالا بولۇپ كەتتىڭىزمۇ؟ مەن تېخى سىزنى خىزمەتتىكى باش ئاغرىقى، ئىگىز ــ پەس زىتلىقلاردىن قۇتۇلۇپ يېنىكلەپ قالغاندۇ دەپ ئويلىۋىدىم.

ــ ھازىر خىزمەتتىكى زىددىيەتلەر راستىنلا يوق، كىم بىلەن توقۇنۇشۇپ يۈرەتتىم؟ ــ دىدى گاۋ گۈاڭياۋ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، ــ لېكىن ئائىلىۋى زىددىيەتنىڭ ئارىسىدا قالدىم...دەم ئېلىشقا چىقىپتۇ دەپ ئوغلۇم بىلەن كېلىنىم بالىسىنى زاۋۇتنىڭ يەسلىسىدىن قايتۇرۇپ چىقىپ مېنى بالا باقىقۇچى قىلىۋالدى. كەچكىچە كىيىم كىيدۈرۈش، سۈت ئېپكېلىش، كوچىلارنى ئايلاندۇرۇش، باش ئاغرىغى، قىزىتما بولسا خەۋەر ئېلىش... تەك ئىشلارنىڭ ھەممىسى ماڭا قالدى. مومىيىم قاق سەھەردە مېنى ئويغىتىپ: "چىقىپ چىنە-قۇيۇڭلار، ئاندىن قۇيماق، كۆكتات ئېپكېلىڭلار، مانا ماۋۇ پۇل بىلەن تور سومكا" دەيدۇ، ئۇ ئوغلىمىزنى كېلىنىنىڭ گېپىدىن چىقمايدۇ دەپ غودۇرايدۇ، بۇ كېلىنىنىڭ ئۆزىنى بىرەر قېتىمۇ ئانا دەپ چاقىرمىغىنىدىن خاپا بولىدۇ، ئوغلىنى بېلى بوش يۇمشاقباش دەپ تىللايدۇ. بۇرۇن ئىشلەيدىغان چاغلىرىمدا ھەچنىمە بىلەن كارىم يوق ئىدى، مانا ئەمدى كەچكىچە ئۇنىڭ كوت ــ كوتلىرىدىن قۇتۇلالماي-مەن، تازا مەزىسى يوق بىر ئىشلار، سىزنىڭچە قانداق قىلسام بولار؟

ــ ئىجتىمائى خىزمەتلەرنى قىلىپ بېقىڭ، ئازراق ھاۋالە قىلسا-ڭىزلا بولىدۇ. قانداق، قان بېسىمىڭىز يەنە يۇقۇرىمۇ؟ كۆكرەك ھىلىمۇ ئاغرىمدۇ؟

گاۋ گۈاڭياۋ تېخىمۇ سالپىيىپ كەتتى:

— يەنىلا ياخشى ئەمەس... ھەي، گېزىتخانىدىن ئايرىلدىم، كوللكتىپتىن ئايرىلدىم، مەن بىر شەخسى نەمە قىلالايمەن؟

سۇك ياڭجۇنىك كۆڭلىگە بىر نەرسە كەچكەندەك:

— ئوتتۇرا قاتلامدىن يۇقۇرى كادىرلارنىڭ ئېچىدە باشقىلار دەم ئېلىشقا چىقمىدىيۇ، سىز نېمشقا چىقتىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

— بىر ئېغىز سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈپ بولۇش قىيىن، — گاۋ گۇاڭياۋ ئېغىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى، — مەن ياشىنىپ قالدىم، ئاندىن كېسىلمەن تۇرسام، يېزا ئىگىلىگىنى خەۋەر قىلىش ئۈچۈن يېزىلارغا بارمىسام بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە گۇرۇپپىمىزدىكى ئوتتۇرا ياش، ياشلار ئېچىدە ئىشلىيەلەيدىغانلىرىنى ئۆستۇرۈشكە تېگىشلىكتە! مەن يول توساپ ياتسام بولامدۇ؟

— ئاڭلىسام، بىر مەزگىل ۋاڭ باش مۇھەررىر بىلەن بەزى زىددىيەتلىرىڭىز بار ئىكەندۇق...

— بۇ گەپلەرنى سىزگىلا ئېيتىپ بېرەلەيمەن، — دېدى گاۋ گۇاڭياۋ بېشىنى ئالدىغا سوزۇپ ئۇنىنى پەس چىقىرىپ، — ئۆتكەن يىلى ئۆلكە كادىرلار ئۆيىنى كۆپ ئىگەللىگۈچىلار ناچار كەيپىياتنى تۇزىتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش قىلغان ئىدى، بىزنىڭ ۋاڭ باش مۇھەررىرىمىزنىڭ مۇشۇ ئىشتا ئازراق چاتىغى بار ئەمەسمىدى؟

ھە — سۇك ياڭجۇ چۈشەندى. باش مۇھەررىر ۋاڭ ياۋ گېزىتخانا تەۋەسىدىن 3 ئېغىزلىق بىر يۇرۇش ئۆي تەخسىم قىلىۋېلىپلا قالماي، بۇرۇن خوتۇنى ئىشلىگەن ئايالالار بىرلەشمىسى تەۋەسىدىكى بىر يۇرۇش ئۆينىمۇ قايتۇرمىغان ۋە ئوغلىغا بەرگەن. قىزى بىلەن كۈيوغۇلىغمۇ بىر تۇرالغۇ ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى.

— بۇنى سىز ئوتتۇرىغا چىقىرىپتىكەنسىز-دە؟

ـــ خىزمەت گۇرۇپپىسى بىلەن بىرگە كەلگەن مۇخبىر مەن بىلەن كۆرۈشكەن چاغدا، كونا تونۇشلارنىڭ پارىلىغىدا ئاغزىمدىن چىقىرىپ قويۇپتىمەن، ـــ گاۋ گۈاڭيۈاۋ يېقىمسىز كۈلدى، ـــ كېيىن نىمە بولغان، ئۇ بۇ گەپلەردىن خەۋەردار بوپتۇ. مېنى كۆرسىلا چىرايى تۆتۈلدىغان بولدى، بەت ئورۇنلاشتۇرۇش يىغىندا ھە دىسە يېزا ئىگىلىك گۇرۇپپىسىنى تەنقىتلەپ يۈردى. مەن ۋاڭ باش مۇھەررىرنىڭ پىيىمگە چۈشكىنىنى بىلىپ قالغان ئىدىم...

ـــ ئۇ كۆپ ئىگە للىۋالغان ئۆيلەرنى قايتۇرۇپ بېرىپ شەھەرلىك پارتكومنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتىغۇ؟

ـــ ھايات دىگەن مانا شۇنداق مۇرەككەپ بولىدۇ. مەن كۆڭلۈمدە، يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى، ئۆستۈرۈلۈش ئوبېكتى ئەمەس، يەنە يۇقۇرىراق مەنسەپ ئالغىلى بولمىغاندىكىن، بولدىلا، دەم ئېلىشقا چىقايىيا... دەپ ئويلىغان ئىدىم. بىرنەچچە ئون يىل ئاخباراتچىلىق ھاياتىمنى سالىتاڭ ھالىدا ئۆيگە قايتىش بىلەن تۈگەتتىم. بىراق پۈشمىنىم يوق!

سۈڭ ياڭجۈنىڭ ئۇنىڭغا ئىچى ئاغرىدى. ئۇ ئالدىراپ:

ـــ سىزگە مەسلىھەتچى دىگەن خىزمەتنى بەرسىمۇ بولغانىكەنۇ دۇق...، ـــ دىدى.

ـــ كىمگە مەسلىھەت بېرەتتىم! ھەي!... ـــ دىدى گاۋ گۈاڭيۈاۋ بېشىنى چايقاپ.

ئىككىيلەن بىر پەس جىمجىت قالدى.

سۈڭ ياڭجۈ ئۇدۇلىدىكى گاۋ گۈاڭيۈاۋنىڭ كۆزىنى تۆۋەنگە تىكىپ توقۇما ئورۇندۇقتا تۈگۈلۈپ جانسىز ئولتۇرۇشىغا قاراپ قالدى، بىر ئادەم خىزمەت ئورنىدىن ئايرىلىپ مەلۇم بىر تەرەپتىكى ھوقۇقى

تۇگمسلا ئىچكى زېھىن قۇۋۇشتىمۇ ئۆز كۆچمىنى يوقىتىشىغانىدەك كۆرۈنەتتى.

دەرىزىنىڭ سىرتىدا، ئوڭ تەرەپتە باسما زاۋۇدىنىڭ چىراقلىرى چاراقلاپ يېنىپ تۇراتتى. گېزىت چىقىرىش گۇرۇپپىسىنىڭ بىناسىدىمۇ كېچىلىك ئىسمىنا ئىشلەۋاتاتتى. تېلېگىراي خەۋەرلىرىنى قوبۇل قىلىش بۆلمىسىدىن ئاپاراتنىڭ توختىماي تىتىلىغان ئاۋازى بىلەن ئۇزۇن قەغەز لېنتىلەرنى چىقىرىۋاتقانلىغى ئاڭلىناتتى. بۇ قەغەزلەر كېسىپ، چاپلىنىپ بىرىنچى بەتتىكى مۇھىم خەۋەرلەر ئىستونىغا ياكى تۆرتىنچى بەتتىكى خەلقارا خەۋەرلەر ئىستونىغا ئىشلىتىلىشى كېرەك ئىدى... شۇ تاپتا باش مۇھەررىر ۋاڭ ياۋمۇ شۇ يەردە بولۇشى مۇمكىن ئىدى، ئالدىنقى بىر-ئىككى يىللاردا بولسا ئۇ كېچىلىك ئىسمىنىغا چىقمايتتى. بىراق، يېقىنقى ۋاقىتلاردىن بېرى ئۇ تاسادىپىلا ئاكتىپلىشىپ، كېچىلىك ئىسمىنىدا گېزىت چىقىرىدىغان گۇرۇپپىغا غەمخورلۇق قىلىدىغان بولۇپ كەتتى. ئېھتىمال، رەھبەرلىك بەنزىنى تەرتىپكە سېلىش ۋاقتىدا تەشەببۇسكار بولۇۋېلىش ئۈچۈن بىرنەچچە كۈزىر كۆرسىتىشكە شۇنداق قىلىدىغاندۇ ياكى بىرىنچى قولۇق ئورۇندىن ئالمادىس ئايرىلىپ قالغاندىمۇ، باشقىلارغا ياخشىراق تەسىر قالدۇرۇپ مۇۋاپىقراق ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئىگە بولۇۋېلىش ئۈچۈن شۇنداق قىلىدىغاندۇ... لېكىن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئۆزىچە ئويلىغان پەلە-پەتمىش پەرەزلىرى بولۇپ قالغاي. نېمىلا بولمىسۇن، ھايات پاراۋۇزى گۈلدۇرلەپ ئۇچقاندەك ئالغا چاپماقتا، گاۋ گۈۋاگياۋ بولسا كەينىدە قالغان كىچىككىنە بىر بېكەتتە قېپقالغان، ئۇ ئەمدى پويىزغا چىقالمايدۇ! بۇ بىر ياخشى ئادەم، ساپ ئادەم، ئاق كۆڭۈل ئادەم ئەنە شۇنداق بىچارە ئىدى.

— كەلگۈسىدە، شەھەردە ئاخبارات‌چىلار جەمئىيتى قۇرۇلدىكەنغۇ؟ — دىدى سوئال ياڭجۇ ۋە ئەقىل كۆرسەتتى، — شۇ يەردە بىرەر ۋەزىپە ئۆتەك. ئىسمىگىزنى ئېسىپ قويسىمۇ ھەر ھالدا ھازىرقىدىن ياخشىراق بولار؟

گاۋ گۈاڭياۋ لەپپىدە كۆز تاشلاپ:

— ئۇ سىزگە قاراشلىق — دە! — دىدى.

سوئال ياڭجۇ كۇلۈۋەتتى:

— بىكار گەپ! مەنمۇ سىزگە ئوخشاش تۇرسام، قولۇمدا كادىرلار ھوقۇقى يوقتە؟

گاۋ گۈاڭياۋ قېشىنى ئۇچۇرغان ھالدا ئەجەپلىنىپ قارىدى.

— خەقلەر، جامائەت رايىنى سىناشتا سىزگە چۈشكەن بېلەتنىڭ كۆپلىگىنى ئېيتتىڭغۇ؟ — دىدى ئۇ، — ۋاڭ باش مۇھەررىرىنىڭ بېلەتىمۇ سىزنىڭكىنىڭ يېرىمىغا يېتەلمەيمىش. رەھبەرلىك بەزىسى تەرتىپكە سېلىنسا سىزنىڭ ئۆستۈرۈلۈشىڭىز چوقۇم. بۇ ھازىر ئاشكارا مەخپىيەتلىك بولۇپ قالدى. گېزىتخانىمۇ زىلزىلىگە كەپتۇ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ سىزگە ھەۋىسى كېلىۋاتقانلىغىنى بىلمەيدىكەنسىز — دە؟

سوئال ياڭجۇ مۇشۇ تاپتىلا جامائەت پىكرىنىڭ كۈچ — قۇدرىتىنى سەزگەندەك بولدى. ئۇ قوشۇمسىنى تۇردى، كۆڭلى ئانچە خوشال ئەمەس ئىدى. ئۇ ھېچنىمىدىن — ھېچنىمە يوق خۇدىنى يوقىتىپ قويىدىغانلارنى ياقتۇرمايتتى. كىشىلەر مۇھاكىمە قىلىۋېرىپ، ئۆزئارا گەپ تارقىتىشىپ ئۇنى ئەمەل تۇتۇشقا ھەرىس، قارا نىيىتى بار، بەزىلەر ئۇچۇن خەۋپ يەتكۈزەرمىكىن، دېيىشمۇاتقانلىرىنىمۇ قىياس قىلدى. ئەلۋەتتە، ئۇ بۇنداق گەپ — سۆزلەرگە پەرۋا قىلمىمۇ كەت-

مەيتتى. مەسىلە — يەنمۇ بىر دەرىجە يۇقۇرى ئورۇنىدا بولغاندا كىشىلەرنىڭ زوق-ھەۋىسىنى قوزغايدىغان شان-شەرەپلا ئەمەس، ناھايىتى زور مەسئۇلىيەتنىڭمۇ بولىدىغانلىغىنى، يۇكىنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرۈپ، تالاي-تالاي يۇرەك قانلىرىنى سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدىغانلىغىنى چۈشىنىش-چۈشەنمەسلىگىدە ئىدى! گېزىت پارتىيە بىلەن خەلق ئاممىسىنى باغلاپ تۇرىدىغان چىمتىق، ئۇ خەلقىگە پارتىيىنىڭ يۆنۈلۈش، لۇشيەن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدۇ، كىشىلەرنى ماددى مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنىڭ داغدام يولىغا يېتەكلەيدۇ. ئۇ يەنە ئەمەلىي ئەھۋالنى، ئاممىنىڭ ئاۋازىنى ئىنكاس قىلىپ، پارتىيىنىڭ قارار، تەدبىرلىرىنى خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە تېخىمۇ ياخشى ماسلاشتۇرىدۇ... بۇ يەر تەشەببۇسكارانە ئىجاتچانلىق روھقا ۋە پىداكارلىق روھقا نەقەدەر ئېھتىياجلىق، ھە؟ تەۋرەنمەس پارتىيەۋىلىك نەقەدەر زۆرۈر-ھە؟ رەھبەرلىك ئورنىغا ئۆستۈرۈلمىلا باشقىلاردىن بىر دەرىجە يۇقۇرى تۇرىدىغان چوڭ ئادەم بولدۇم دەپ تونۇپ، قول-پۇتىنى شىلتىپ، ھوقۇقىنى خۇسۇسى مەنپەئەتكە ئىشلىتىپ، ئالاھىدە بولۇۋېلىپ پايدا ئېلىش، بەزىبىر كىشىلەرنىڭ غەرەزلىك خوشامەتچىلىگىگە سۈكۈت قىلىش... نەقەدەر پەسكەشلىك-ھە؟ سۈڭ ياڭجۇ بۇنداق بولۇپ قېلىشنى زادى ئويلىمايتتى، ئۇنىڭ روھى ھالىتى شۇنداق ئالى جاناپ ئىدى.

— نېمىلا بولمىسۇن، — دىدى سۈڭ ياڭجۇ كۇلۇپ تۇرۇپ، — كادىرلارنى تاللاپ ئۆستۈرۈش تەشكىلىنىڭ ئىشى...

— بۇلارنى مەنمۇ بىلىمەن، — دىدى گاۋ گۇاڭياۋ چۈشەنگەندەك، — سىز ھەر ھالدا خېي شاۋلياڭدىن ھەزەر قىلىڭ. ئۇ نۇرغۇن كىشىلەرگە سىزنى خالىمايدىكەن دەپ سۆزلەپ يۈرۈپتۇ...

ـــ ماۋۇ ئادەمنى قارىمامدىغان، ـــ سۇئال ياڭجۇزنىڭ ئاچچىقىغى كەلدى. ئۇ بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى خېي شاۋلىياڭ بىلەن بولغان سۆھبىتىنى دىۋىتىشكە تاس قالدى.

ـــ خېي شاۋلىياڭغۇ "ئۇچ خىل ئادەم" قاتارىغا كىرمەيدۇ، يامان ئادەمۇ ئەمەس، كاللىسى خېلى ئىشلەيدۇ، خىزمەت قابىلىيىتىمۇ بار، قەلەم قۇۋۋىتىمۇ كۈچلۈك... لېكىن، بۇ ئادەم بەك پائالىيەتچان، مۇناسىۋەتكە ئۇستا، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئېغىزىدىن كىرىپ بۇرنىدىن چىقىدۇ. خەقنىڭ رايىغا بېقىپ گەپ ياسايدۇ. سەن ئۇنىڭغا لازىم بولۇپ قالساڭ، ئۇ سېنى ئالى دەرىجىلىك رېستورانلارغا ئاپىرىپ ئەڭ ئەرزەن، لېكىن ئەڭ تەملىك زىياپەت بېرىلەيدۇ. سەن رەڭلىك تېلېۋىزور، يەڭگىل ۋەلىسىپىت... قاتارلىق مالالارغا جىددى ئېھتىياجلىق بولۇپ قالساڭ، ئۇ دەرھال ھەممىدىن بەك شاپاشلاپ ئامال تاپىدۇ. سىز، ئالدىنقى بىر يىللاردىكى ھاراق جىددىيەتچىلىك مەزگىلىنى ئەسلەمسىزكىن، شۇ چاغدا ئۇنىڭ كارۇبتىنىڭ تېگىدە ياتقان داڭلىق ھاراقلارنىڭ بوشىغان بوتۇلكىلىرىنى بىر دېمەڭ! قايسىبىر رەھبەرنىڭ مەيلى خىزمەت ئىشى ياكى شەخسى ئىشى بولسا ئۇنىڭ يارىدەم بەرمىگەن يېرى بارمۇ؟ ئۇ ۋاڭ باش مۇھەررىرگە بۇرۇنىدىنلا "ھە، ھە، شۇنداق" مۇناسىۋىتىدە بولۇپ كەلدى، سىزغان سىزىغىدىن چىقمايدۇ. بۇ بىرنەچچە كۈندىن بۇيان شۇنىڭ ئۈچۈن چېپىپ يۈرىدۇ.

گويا ئاپپاق نۇرلۇق لامپۇچكا خېي شاۋلىياڭنى يورىتىپ ئۇنىڭ ھەممە يېرىنى ئاپ-ئاشكارا كۆرسەتكەندەك بولدى، سۇئال ياڭجۇ ئۇنىڭ ھىلىقى كۈنى نىمىشقا كەلگەنلىگىدىكى غەرەزنى چۈشەندى. ئۇ سوغاققىنا كۈلۈپ قويۇپ سورىدى:

ـــ ئۇ نىمە ھەركەت قىلىۋاتىدۇ؟ ئۆزى ئۇچۇنمۇ، ياكى ۋاڭ باش مۇھەررىر ئۈچۈنمۇ؟

ـــ ئاستا ـ ئاستا مەلۇم بولىدۇ، شامال ئۆتمەيدىغان تام يوققۇ؟ ـــ دىدى گاۋ گۇاڭياۋ زورۇقۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ـــ مەن قايتاي، ئاغزىڭىزنىڭ چىڭلىغىنى، سىرتقا گەپ يايمايدىغانلىغىڭىزنى بىلىمەن. مەن دەم ئېلىشقا چىقىقان تۇرۇغلۇق يەنە بىرمۇنچە گەپلەرگە ئارىلىشىپ يۈرگىنىمنى كۆرمەمسىز،...

ـــ قۇرۇق گەپلەر ئەمەستە! ـــ دىدى سۇڭ ياڭجۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ.

ئىشىك يېپىلغان چاغدىكى "تاق" قىلىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ گاۋ گۇاڭياۋنىڭ ئورۇق بەدىنىمۇ غايىپ بولدى.

سۇڭ ياڭجۇ بۇ بۇلۇڭدىن ئۇ بۇلۇڭغا ۋە ئۇ بۇلۇڭدىن بۇ بۇلۇڭغا تېز ـ تېز مېڭىپ بېرىپ يەنە قايتىپ جايىدا پەقەت ئولتۇرالماي قالدى. قارىغاندا، جامائەت رايىنى سىناشتا ئۇنىڭغا كۆپ بېلەت چۈشكەنلىگى بەرىلەرنىڭ بېشىنى قاتۇرغان ئوخشايدۇ، ئۇلار قاتمۇ ـ قات دولقۇن چىقىرىشى مۇمكىن. لېكىن، ئۇ ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقىپ بىر نەرسە دىيىشى بىلەپ، پەقەت سۆكۈت قىلىپ تۇرۇشقىلا توغرا كېلەتتى.

ـــ ھەي، كوممۇنىستلار، ـــ دىدى سۇڭ ياڭجۇ ئۆزىگە ئۆزى، ـــ ھەي، كوممۇنىستلار...

4

يوشۇرۇن بىر ئېقىم سۇپىتىدىكى گەپلەر ئېغىزدىن ئېغىزغا،

قۇلاقتىن قۇلاقىقا قۇيۇلۇپ، قايناپ تۇراتتى. بۇنى ئەڭ ئاۋال تارقاتقان كىشىنىڭ كىملىگىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. دېيىلىشچە، گېزىتخانا پارتكومى ئېچىدىكى بىرنەچچەيلەن يېڭى رەھبەرلىك بەنزىگە كىرىدىغان كىشىلەرنى مۇزاكىرە قىلىۋاتقۇدەك، ئىنقىلاۋىيلاشـ تۇرۇش، ياشلاشتۇرۇش، كەسىپ ئەھلىگە، بىلىم ئەھلىگە ئايلاندۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلىۋاتىدەك. پىشقەدەملەردىنمۇ ئىككى-ئۈچەيلەن قېلىپ ئۇگىتىپ، يېتەكلەپ يارەملىشىپ تۇرۇشقا قالغۇدەك. ...

بۇ گەپلەر شۇنداق دېيىلگىنى بىلەن قانچىلىگىنىڭ توغرىلىغىنى ئايرىغىلى بولمايتتى. لېكىن، شۇنداق قىلىنىدىغانلىغى ئېنىق ئىدى. چۈنكى، گېزىتخانىدىكى بىردىن-بىر كىچىك مەجلىسخانىنىڭ ئىشىگى ھەمىشە يېپىقلىق، پارتكوم كاتتۇى فېڭ جىيەنمىنىڭ ئانچە-مۇنچە تېز-تېز چاماداپ كىرىپ-چىقىپ تۇرۇۋاتقانلىغىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئىشكىنىڭ ئۈدۈلىدىن ئۆتۈپ قېلىشقا توغرا كەلسە، ئېچىدىكى كىشىلەرنىڭ گۈدۈڭ-گۈدۈڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلىغىلى بولاتتى.

ئەلۋەتتە، مۇنداق زور ئىشنى مۇزاكىرە قىلىدىغان يىغىننى پارتكومنىڭمۇ سېكرېتارى بولغان ۋاڭ باش مۇھەررىرنىڭ باشقۇرۇشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى سۇڭ ياڭجۈ ئۇنىڭ شەھەرلىك پارتكومغا يىغىنغا كەتكەنلىگىنى، قايتىپ كېلىپلا ئاغرىپ يېتىپ قالغانلىغىنى ئاڭلىغان ئىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ قاتتىق زۇكام بولۇپ ئىسسىتمىسى ئۆرلەپ، جاۋغايلىرىغا قوقاق چىقىپ كەتكەن ئىكەن. دېمەك، ئۇ ھازىر كېسەل ھالىتىدە يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلغان بولىدۇ-دە!

سۇڭ ياڭجۈ ناھايىتى ئېغىر بېسىق ئىدى، ئۇ ھېچنېمىنى تىڭشىلاپ يۈرمىدى. ئۇ خىزمەت قىلغان 20 نەچچە يىلىدىن بۇيان بىر

قېتىمىۇ تەشكىلگە قول سۇنۇپ خىزمەت ئورنى، ئۆي-جاي، ماڭاش ياكى خىزمەت قىلىشتا پايدىلىنىدىغان مەنقۇلاتلارغچە بىرەر نەرسە تەلەپ قىلىپ باقمىدى. ئەمما، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسى تىنچ ئەمەس ئىدى، ئامما ئۇنى كۆرسىتىۋاتقان مۇشۇ شارائىتتا ساپ-تازا، ياخشىلىغىنى ۋە ئاتاق-ئابروي، مەنسەپ-ئەمەلگە قىزىقمايدىغان، جەمجىت ھالدا ئۆگىنىدىغان ئادىتىنى ساقلاۋېرىش كېرەكمۇ-قانداق؟ دەپ ئويلىناتتى. بۇ يەردە بىرمۇنچە ئىشلار مۇرەككەپ، زىددىيەتمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى ئارامدا تۇرمايتتى ۋە ئۆزىگە مۇناسىپ بولمىغان بىر تەرزدە كىچىك مەجلىسخانىدىكى مۇھاكىمىگە قىزىقىپ قېلىۋاتقىنى ئۈچۈن ئۆزى ئۇستىدىن كۈلەتتى.

يېڭى خەۋەر ئاخىرى تارقالدى.

بۇ بىرنەچچە كۈندىن كېيىنكى كەچلىك ۋاقىت بولۇپ سۇڭ ياڭجۇ قەدىمىي ئاسارە-ئەتىقىلەرنى ئاسراش توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئالدىراپ تەھرىرلەۋاتاتتى. بۇ ماقالا، شەھەردىكى ئاسارە-ئەتىقىلەرنىڭ بۈزۈلۈپ كېتىلىۋاتقان، ئۇغۇرلانغان ئەھۋالىنىڭ ئېغىر ئىكەنلىگى، چوقۇم كەڭ جامائەت پىكرى ھازىرلاپ تەدبىر قوللىنىپ ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەكلىگى توغرىسىدا يېزىلغان ئىدى. ئۇ خەت-ئىملالىرىنى ئوگۇشاپ، ئېيىزوتالارنى ئېنىق ئايرىپ مۇشۇ چاغدا كېچىلىك ئىسمىنىدا نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان ۋاڭ ياۋنىڭ كۆرۈپ بېرىشى ئۈچۈن تاپشۇردى.

ۋاڭ ياۋنىڭ بېشى چۈشۈپ كەتكەن، چاچلىرىغا خىلىلا ئاق ئارىلاشقان ئىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ماقالا قەغىزى ئۈستىدە تېز يۆتكىلەتتى. ئۇ خىلىلا ياداپ كەتكەن ئىدى.

ــ بولىدىكەن. شۇنداقتىمۇ، ئېلىنغان مىسال، ــ ئۇ قولى بىلەن

كۆرسەتتى، ــ بولۇپمۇ بۇ مسالنى ئالمغان مۇۋاپىقتەك تۇرىدۇ.

سۇك ياڭجۇ كۆز يۇگۈرتۈپلا ئۇنىڭ كۆرسەتكىنىنى ئوقۇۋالدى. بۇ مسالدا شەھەردىكى بىرنەچچە رەھبىرى ئورگانلارنىڭ ئاساسەن ئەتىقە سايامەت رايونى بولغان شەرقىي كۆل بويىغا ئالى دەرىجىلىك ياتاق بىناسى سېلىۋالغانلىغى كۆرسىتىلگەن ئىدى. ئۇنىڭ زەردىسى ئۆرلەپ قوشۇمسى تۇرۇلدى:

ــ ئىنكاس ناھايىتى كۈچلۈك، ــ دىدى ئۇ، ــ ئىلىۋەتمىگەن ياخشى.

ئادەتتە ئۆز پىكرىدە قاتتىق تۇرۇۋالىدىغان باش مۇھەررىر بۇگۈن تەسادىپى ئۆزگىرىپ قالدى، ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ سۇك ياڭجۇغا مۇلايىم قاراپ قويۇپ:

ــ ئوندا قتىمۇ بولىدۇ، يەنە بىر كۆرۈپ باقاي، ــ دىدى.

"ئۇ بۇگۈن ئەجەپمۇ پىكىر قوبۇل قىلىدىغان بولۇپ قاپتىغۇ؟، ــ دەپ ئويلىدى سۇك ياڭجۇ ئىشخانىسىغا قايتىپ كەلگىچە، ــ بۇ مېنى كۆزدە تۇتقىنىمۇ ياكى ئۆزىنى كۆزدە تۇتۇۋاتامدۇ؟..."

ئۇنىڭ ئىشخانىسىدىكى چىراق تېخىچە يېنىق ئىدى. ئۇ ئىشكنى ئېچىپلا ھەيران قالدى: ئۇنىڭ توقۇلما ئورۇندۇغىدا بىركىشى ئولتۇراتتى. ئۇ كىشى بىر گېزىتنى ئىككى قوللىدا ۋاراقلاپ ئېچىپ ئوقۇۋاتاتتى. ئىشىك ئېچىلغان ئاۋازىنى ئاڭلىشى بىلەنلا ئۇ بۇرۇلۇپ قاردى.

ــ سىز ئىكەنسىزدە؟ ــ يەڭگىل تىنىپ قويىدى سۇك ياڭجۇ فېڭ جيەنمىنىنى كۆرۈپ.

فېڭ جيەنمىن ياداڭغۇ بولۇپ، ئادەتتىكچە بىر كىتاپ موللىسىغا ئوخشاپ كېتەتتى.. لېكىن، ئۇ ئۆتكۈر زېھنىلىك، ئىشنى جايى-

جايدا بېجىرىدىغان، بىر جۈپ كۆزىدىن پەم-پاراسەت ئەقىل-ئىدرەك ۋە ھەزىلە كۆلكىسى مەنەسىدىكى يالقۇن ئۇرغۇپ تۇرىدىغان كىشى ئىدى. ئۇ بىر ناھىيىدىكى خەۋەر قىلىش گورۇپپىسىدىن گېزىتخانىغا ئالمىشىپ كەلگەندىن بۇيان ئاۋال مۇخبىرلار گورۇپپىسىغا بەلگىلەنگەن ئىدى. سۆك ياڭجۇ باشتا ئۇنىڭغا دىققەت قىلىپمۇ كەتمىگەن. لېكىن كۆڭلىدە، قانداقتۇ بىر ئېچىقلار بىلەن يۆتكىلىپ كەلگەن بۇ كىشىنىڭ چوڭ ئىشلارنى قىلالىغۇدەك گۈمپىسى يوقتۇر ھېلى، دەپ ئويلىغان ئىدى. بىراق، فېڭ جىيەنمىن پۈتۈن گېزىت-خانىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگۈدەك بىر ئىش قىلدى. يەنى، ئۇ شەھەر ئەتراپىدىكى بىر ناھىيىگە مۇخبىرلىققا چىققاندا شەھەرلىك پارتكومدا خىزمەت قىلىدىغان بىر ياش ئاپتور بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇ. ئاپتور، ئىدىيىسى قاتمال، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ تەتۈر شامال چىقىرىدىغان بىر گۈڭشې شۇجىسىنىڭ ئوبرازىنى ياراتقان ھېكايە يازغان بولۇپ، بۇ ھېكايە ئۆلكە دەرىجىلىك بىر ئەدەبىي ژورنالدا ئېلان قىلىنغان. باشتا، كىشىلەر ئالدى-ئارقىنى بىلمىگەنلىكتىن ئۇ ئاپتورغا ھەۋەس قىلىپ غەيرىتى بار ئىكەن دەپ ماختاپ كەتكەن. ئۇ نەگىلا بارسا كۆلكە چاقچاقلار ئارىسىغا ئۇنىڭ ئىسمىمۇ قوشۇلۇپ يۈرگەن. ئاردىدىن بىرنەچچە ئۆتكەندە ھىلىقى ئەدەبىي ژورنال بۇ ناھىيە-گىمۇ تارقالغان، شۇنىڭ بىلەن ھەرە ئۇۋىسى قوچىۋېتىلگەندەك شاۋقۇن-سۈرەن چىقتى. گۈڭشېنىڭ شۇجىلىغىنى ئۆتەۋاتقان بىرسى ھېكايىدە يېزىلغىنىنى ئۆزىگە ئېلىۋالغان-دە، "ئۇنىڭ يازغان پېرسۇناژىنىڭ پروتوتىپى مەن، ئۇ دېگەن قاپاق كاللا مېنىڭ بېشىمغا ئوخشايدۇ، پەملىسىمۇ مېنىڭكىگە ئوخشاش ئەن ئىكەن" دەيدۇ. يەنە بىر، مەدەنىي-مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى: "مەن

بۇ يەرگىنى قاچان خاپا قىلىپ قويغان بولغىيتتىم؟ ئۇنى ناھىيىلىك پارتكومىغا ئېيكىلىشتە مەن باشلىقلارغا بىرمۇنچە ياخشى گەپلەرنى قىلغان ئىدىم. ئەمدىلىكتە، ئۇ يازغان گۇڭشېنىڭ شۇجىسى، بىر-نەچچە يىلدىن ئىلگىرى مەن رەھبەرلىك قىلغان گۇڭشېدىكى چاغلىرىمغا ئەينەن ئوخشايدىكەن" دېگەن. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ سېكرېتارىمۇ ئانچە خوشال بولماي: "ناھىيىمىزدە شۇنچىلا كۆپ ئىلغارلار تۇرسا ئۇنى يازماي، نەدىكى قالاق ئادەمنى يېزىپ چىقىپ ناھىيىمىزنىڭ شەنىگە داغ تەكىۋزگەن" دېگەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ ياش ئاپتۇر كوچىدىن ئۆتكەن ساچىقان ئۇر-ئۇرغا قالغاندەك ئەيىپلەش ئوبېكتى بولۇپ قېلىپ گېلىدىن غىزامۇ ئۆتمەي ئورۇقلاپ كەتكەن.

فېڭ جيەنمىن بۇ ئەھۋالىلارنى ئاڭلاپ غەزىۋى تۇتقان، ئۇ ھوقۇقى بار كىشىلەرنىڭ باشقىلار تەنقىت بەرسە كۆتىرەلمەيدىغان كىسەلگە مۇپتىلا بولىدىغانلىغىدەك ئادەتتىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ بىر پارچە تۆشكۈن ۋە بىر پارچە ئىدىيەۋى ئوبزور يېزىپ چىققان. بۇنى سۇڭ ياڭجۇ قوللاپ 3-بەتتىنىڭ مەدىنىيەت ئىستونىدا ئېلان قىلغان ئىدى...

سۇڭ ياڭجۇ شۇ تاپتا ئۇنىڭدىن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— سىز كېچىلىك ئىسمىنغا چىقمايتتىڭىزۇ، نەھرىر بۆلۈمگە كېپقاپسىزغۇ؟ — دەپ سورىدى.

— خېلىدىن بۇيان سىز بىلەن دىدارلىشالماي قالدۇق، بىر دەم مۇڭدىشايلى دېدىم، — دەپ ئادەتتىكىچە جاۋاپ بەردى فېڭ جيەنمىن، — مەن راستىنلا تەھرىر بۆلۈمگە قايتىپ كېلەيمكىن دەۋاتىمەن. كاتىپلىق جېنىمغا تەگدى.

— شۇنداقمۇ بولىدۇ. ئاخبارات چىلىق بىلەن شۇغۇللانغان كىشىلەرنىڭ

ئومۇمەن تۆۋەنگە بېرىپ مۇخبىرلىق قىلغۇسى كېلىدۇ. سىز ۋاڭ باش مۇھەررگە پىكرىڭىزنى ئىنكاس قىلغانسىز؟

ــ ھەم، نېمە پايدىسى بار؟ ــ فېڭ جيەنمىن قولىنى سىلكىدى، ــ مەن بىر چاغدا ھىلىقى ياش ئاپتور ئۇچۇن بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويغاندىن كېيىن رەھبەرلىك مېنى خەۋەر قىلىش نۇقتىسىغا قارىماستىن مۇخبىرلىق قىلدۇ، زىددىيەت تېرىيدۇ دەپ ئەنسىرەيدۇ. سىزمۇ بىلمىسىز، مېنىڭ مىجەزىم قاتتىقراق، ئائىلەمنىڭلا غېمىنى قىلىپ ياخشىراق يەپ، ياخشىراق تاماشا قىلىپ ئۆيۈمنىڭ غېمىدىن چىقماي يۈرەلمەيمەن. "4"نى زامانىۋىلاشتۇرۇش"قا كاشىلا بولىدىغان قىڭغىر شامال، ناچار ئىللەتلەرنى كۆرسەم ئولتۇرالماي قالمەن.

سۇئال يانجۇنىڭ كۆزى نەملەشتى. ئۇ، مەنمۇ سىزگە ئوخشاش، پەقەت سىزگە قارىغاندا ئاچچىغىمغا سەل ھاي بېرەلەيمەن دېمەكچى بولدىيۇ، يەنە توختاپ قالدى. سەل ئۆتۈپ مۇنداقلا سوراپ قويدى:

ــ يېغىنلار تۈگىگەندۇ؟

ــ دەسلەپكى قەدىمى تۈگىگەن بولدى، ــ دېدى فېڭ جيەنمىن ۋە سۇئال يانجۇغا تىكىلىپ تۇرۇپ پەس ئاۋازدا سورىدى، ــ مەن سىزدىن بىر نەرسىنى سورىماقچى ئىدىم.

ــ نېمىنى؟

ــ بىرنەچچە يىل ئىلگىرى، مەن تېخى گېزىتخانىغا كەلمەستىن بۇرۇنقى 80 ــ يىلنىڭ باشلىرى بولسا كېرەك، شەھەرلىك پارتكوم دىكى ۋاڭ سېكرېتار ئۇزۇل ــ كېسىل ئازات قىلىنىپ يېڭىۋاشتىن خىزمەتكە چىققانىدا ۋاڭ باش مۇھەررىر مۇخبىر ئەۋەتىتىكەن.

مۇخبىر ژاك سېكرېتارنىڭ سۆز، ھەركەتلىرىنى ئۇدۇللۇق خەۋەر قىلىپ تۇرغان ئىكەن، سىز قوشۇلماپتىكەنسىز، بۇ، پىشقەدەم كادىر-لارغا ھەسسىياتنىڭ كەملىگىدىنمۇ....

سۇئال ياتقۇچ ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى. سەل ئويلىنىپ ئېسىگە ئالدى:

— شۇنداق ئىش بولغان. مەن ئاشۇنداقراق پىكىر بەرگەن. بەت ئورۇنلاشتۇرۇش يىغىندا مەن ئۇنداق خەۋەرلەرنىڭ گېزىتتىكى بىرىنچى بېتىگە باش خەۋەر قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىغا ئانچە دىققەت قوشۇلمىغان ئىدىم. شەخسىنى ئۇنچۇالا گەۋدىلەندۈرۈۋېرىشنىڭ نېمە ھاجىتى بار؟ شۇ چاغدا يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇيۇمىنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىنتايىن جىددى ئىش ئىدى. مەركەزنىڭ ئىرادىسى، ئامما ئىنكى تەلەۋى كۈچلۈك بولسىمۇ، ئوتتۇرا قاتلامدىكىلەر تىرەجەپ ئىشلىگىلى ئۇنۇمايۋاتقان بىر چاغدا، نۇقتىلىق ھالدا مۇشۇنى تەشۋىق قىلىش كېرەك ئىدى... خوش، بۇ كونا خاماننى سورۇپ قالدىڭىزغۇ؟

ۋېك جىيەنمىن بېشىنى لىڭشىتىپ ئىشنىڭ تېگىنى چۈشەنگەنلىگىنى ئىپادىلىدى. ئاندىن ئېغىر تىنىپ قويۇپ:

— بۇغۇ چوڭ ئىش ئەمەس ئىكەن، لېكىن سىزنىڭ رەھبەرلىك بەنزىگە كىرىش-كىرەلمەسلىگىڭىزگە تاقىشىۋاتىدۇ، — دىدى.

— نېمە ئۈچۈن؟

— پارتكوم يىغىندا بۇ مەسىلە مۇھاكىمە قىلىندى. جامائەت رايىنى سىناشتا سىزگە چۈشكەن بېلەت ھەممىدىن كۆپ، كۆپچىلىك سىزنىڭ نۇرغۇن ئارتۇقچىلىقلىرىڭىزنى كۆرسەتكەن. لېكىن، ژاك باش مۇھەررىر بەزى ئوخشمايدىغان كۆزقاراشلارنى ئوتتۇرىغا

قويدى. ئۇ، سىزنى ئىشقا ئاسانلا شەخسى ئاداۋەتنى ئارىلاش-تۇرۇۋالدۇ، ھەمكارلىشىپ ئىشلىيەلمەيدۇ، دەپ كېلىپ ھىلىقى مىسالنى تىلغا ئالدى. چېنى سېكرېتار سىزنىڭ سۆزلىرىڭىزنى ئاڭلى-غاندىن كېيىن خاپا بولغانلىغىنى ئېيتتى. بۇ قېتىم سىز يوللانغاندا، سىزنىڭ باشلىق، بىرىنچى قول رەھبەر بولۇشىڭىزغا چېنى سېكرېتار قوشۇلارمۇ؟ شەھەرلىك پارتكوم دائىمى ھەيئەتلەر يىغىندا ماقۇللى-نارمۇ؟ ــ فېڭ جيەنمىن ئىككى قولىنى كېرىپ قويدى، ــ ئۇ مۇشۇنداق دېۋىدى، كۆپچىلىك شۇڭ ئولتۇرۇپلا قالدى.

نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىكى ئۇنتۇلغان بىر ئىشنىڭ ئەمدى بۇنداق نەتىجە بەرگەنلىگىگە قاراپ سۇڭ ياڭجۇ كۇلۇشىنمۇ، يىغلاشنمۇ بىلەلمەي تۇرۇپ قالدى. ئاخىرى ئۇ ئۆزىنى كۇلكىگە زورلاپ:

ــ كېيىن قانداق بولدى؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ سىزنى قويۇپ تۇرۇپ باشقىلارنى مۇزاكىرە قىلدى. قارىغاندا، خې شاۋلياڭ بولۇپ كېتىدىغاندەك تۇرىدۇ.

خې شاۋلياڭ؟ ئۇ قانداق بولىدۇ؟ سۇڭ ياڭجۇنىڭ قولاقلىرى غوگۇلداپ، بېشى قىزىپ ھەممە قېنى يۇقۇرىغا چىقىۋالغاندەك چېكىـ لىرى لوقۇلداپ كەتتى.

ــ ئۇ بولۇپ قالىدۇ، سىز ئۇنىڭ ۋاڭ باش مۇھەررىرلىكى بىر-نەچچە ئۇلپەتلىرى ئارىسىدا چېپىپ يۇرگىنىنى، ۋاڭ باش مۇھەررىر-نىڭ قېلىپ خىزمەت قىلىشى ئۇچۇن شەھەرلىك پارتكومغمۇ خەت يېزىپ تۇرغىنىنى بىلمەيدىكەنسىز...

ــ ھە؟ ــ سۇڭ ياڭجۇ قاتتىق ھەيران بولدى، ــ پارتكومنىڭ باشقا ھەيئەتلىرى گەپ قىلمامدۇ؟ ئۇلار خې شاۋلياڭنىڭ قانداق ئادەملىگىنى بىلمىدىغۇ؟

ـــ بىلسە نىمە بوپىتۇ؟ خېي شاۋلىياڭ ۋاڭ باش مۇھەررىرگە يېقىندىن ئەگىشىدۇ، ۋاڭ باش مۇھەررىر نىمە دىسە شۇنىڭغىنى راست دەيدۇ. مۇشۇنداق تۇرسا يۇزىدىن يۇزىگە قارىتىپ تۇرۇپ ئۇنى بولمايدۇ دېگىلى بولامدۇ؟ خېي شاۋلىياڭنىڭ مۇناسىۋەت تورلىرىنىڭ قانداق تارتىلغانلىغىنى بىلىسىزغۇ؟

ـــ بىلمەيدىكەنمەن... ـــ سۇڭ ياڭجۇ تىكىرقاپ جاۋاپ بەردى.

ـــ ئۇنىڭ شەھەرلىك پارتكومدىكى تەشۋىقاتقا مەسئۇل بىر دائىمى ھەيئەت بىلەن مۇناسىۋىتى ياخشى. ئەمما ئۇ، بۇ رەھبەرگە چاكىنىلىق بىلەن سوغا-سالام توشۇمايدۇ. بەلكى، بۇ دائىمى ھەيئەت يېزىلارغا چۈشۈپ ئەھۋال تەكشۈرسە خېي شاۋلىياڭ كەينىدىن سوكۇلداپ ئالاھىدە قىزغىنلىق كۆرسىتىدۇ-دە، ئۆزىنىڭ ئەقىللىق، قابىلىيەتلىك، تەمكىنى بار ئىكەنلىگىنى سەزدۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خەقكە ياخشى تەسىرات قالدۇرىدۇ. ۋاڭ باش مۇھەررىرنىڭ داۋاملىق جەددى ماقالىلارنى تەكشۈرۈپ بېرىش ئۈچۈن خېي شاۋلياڭنى يۇقۇرىغا چاپتۇرىدىغانلىغىنى بىلىدىغانسىز؟

سۇڭ ياڭجۇ ھەممىنى چۈشەندى. ئۇ، ئۆزىنىڭ كۆڭلىدە ئويلاپ يۇرگەن قىياسلىرىنىڭمۇ تېگىگە يەتكەنىدەك بولدى: يۇقۇرىغا داۋاملىق خېي شاۋلياڭنى چاپتۇرۇش، گېزىتخانىدا پەقەت بىر خېي شاۋلياڭلا ئىشقا قابىل دېگەن تەسىراتقا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىكەنده؟

ـــ ۋاڭ باش مۇھەررىرنىڭ خېي شاۋلياڭنى نىمە ئۈچۈن ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىدىغانلىغىنىڭ سەۋەبلىرىنى چۈشەنگەنسىز؟ ئۇ، يۇقۇرى دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئالدىدا ئۆزى ئۈچۈن گەپ قىلىدىغان ئادەم بولۇشى لازىملىغىنى بىلىدۇ-دە؟ ئون يىللىق "مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى"دا ھەركۈنى "پۈرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى شارائىتىدا

داۋاملىق ئىنقىلاپ قىلىش" دەپ توۋلاۋەرگەن بىلەن بورژۇئازىيە-نىڭ برمۇنچە نەرسىلىرى پارتىيىمىز ئىچىگە كىرىپ قالدى. پارتىيە تەرتىپىگە سېلىنمىسا، تازىلانمسا بولامدۇ؟

مېنىڭ جىيەنىمنى سۆزلىگەنسېرى ئاچچىغىم تۇتۇپ كەتتى. سۇئال ياڭجۇ بولسا جىمىپ كەتتى. ئۇ بۇ چاغدا باشقا بىر نۇقتىدىن — باشقا بىر ئادەمنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ ئۆزىنى كۆزىتىپ، ئۆزىگە باھا بېرىپ باقتى. دىمەك ئۇ ئارتۇقچە تۇز كۆڭۈل، تېتىك ئەمەس ئىكەن، ئۆزىنىڭ ساپلىغىنىلا كۆزدە تۇتىدىكەن، موللام مىجەز تەرىپىمۇ بار ئىكەن. ئەگەر ئۇ مۇشۇنداق ھالىتى بىلەن بېشىغا كېلىپ قالسا، كادىرلار ئىشىدىكى مۇرەككەپ ئەھۋاللارنى بىر تەرەپ قىلالمىغۇدەك. ناچار ئىشلارغا نىسبەتەن قارا-قويۇقلا سەزكىنىپ قويىدىكەن... بىر رەھبىرىي كادىرغا نىسبەتەن مۇشۇنداق ئىستىل بولۇشى زۆرۈر بولسىمۇ، باشقا تەرەپلەردىكى شەرتلىرى تولۇق بارمۇ؟ تولۇق بولمىسا، ھازىرقى خىزمەت ئورنىدا تۇرۇپمۇ پارتىيە ۋە خەلق ئۈچۈن تۆھپە ياراتقىلى بولىدىغۇ؟ شەخسىي نام-مەنپەئەتنى قوغلاشمىغان كىشى ئورنىنىڭ يۇقۇرى-تۆۋەنلىگىنى خىزمىتىنىڭ چوڭ-كىچىكلىگىنمۇ ھىساپقا ئېلىپ يۈرمەيدۇ. ئۇ شۇلارنى ئويلىۋىدى، ئىدراكى تەرەپتىنمۇ ياكى ئېنېرتسىيىلىك مىجەزى تۆپەيلىدىنمۇ، ئىشقىلىپ ھازىرقى ھالىتىگە قانائەت ھاسىل قىلدى. توقۇلما ئورۇندۇغىدا بارغانسېرى مەزمۇت ئولتۇرۇۋاتقاندەك ھىس قىلدى.

مېنىڭ جىيەنىمنى سۇئال ياڭجۇنىڭ بىغەم، تۇز ۋە خاتىرجەملىك بىلىنىپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ، ئۇنىڭدىن ئۈمىتسىزلىنىپ كەيپى بۇزۇلغان ھالدا سورىدى:

— سىز ھېچ ئىش قىلمامسىز؟ نېمە بولسا مەيلىمۇ؟

ـــ مەن بىر ئىش قىلسام نەمە بولماقچى؟ پارتكوم مۇزاكىرە قىلغان نەرسىنى مەن بولمايدۇ دىسەم ياكى مەن يارايتتىم دىسەم قانداق ئەپلىشىدۇ؟

فېك جيەنمىن ئۇنىڭ سۆزىگە ھېچ نەرسە دىيەلمەي قالدى.

ـــ راستىنى ئېيتقانىدا، بىز بۇ سۆزلەرنى قىلىشمايلى. پارتكوم مۇزاكىرە قىلغان ئىشلارنى سىز يەنە كىملەرگە دەپ يۇردىڭىز؟

فېك جيەنمىن بېشىنى ئېغىتىپ قويىدى. كېيىن ئۆزىنى ئاقلاشقا باھانە تاپقاندەك قەتئى ھالدا مۇنداق دىدى:

ـــ رەھبەرلىك بەنزىنى تەرتىپكە سېلىشتەك چوڭ ئىشتا ئامىنىڭ پىكىرلىرىنى ئويلاشماي، شەخسىنىڭ ئۆزىگە يېقىش ـ ياقماسلىغىغا قاراپ، مەن دېگىنى ھېساپ، دەپ تۇرۇۋالسا، ئۆزىنىڭ ئادەمنى رەھبەرلىك ئورنىغا ئېيچىقۋالسا، بۇ، پارتىيىنىڭ پىرىنسىپلىرىغا ئۇيغۇنمۇ؟ باشقىلارنىڭ پىكرىگە قاراش كېرەكمۇ، يوق؟

سۇڭ ياڭجۇ ئاچچىق كۈلۈپ قويدى.

ـــ بولدى، باشقا گەپلەرنى دىيىشەيلىلا، ـــ دىدى ئۇ، ـــ ئاساسەن ئەتىگە، ئۆرپ ـ ئادەت، چامباشچىلىق كىنولىرى، يەرلىك تىياتىرلار ھەققىدە بولسىمۇ...

فېك جيەنمىن ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى:

ـــ ئەرز قىلىمەن.

سۇڭ ياڭجۇ ئالاقزادە بولۇپ:

ـــ ئەرز؟ شۇنداق قىلغىلى بولامدۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

فېك جيەنمىن قاقاقلاپ كۈلۈپ، تەككۈزۈپ دىدى:

ـــ لاۋسۇڭ، سىزنىڭ يېشىڭىزدىكى زىيالىلار ئۇنىڭدىنمۇ، بۇنىڭ ـ دىنمۇ قورقۇپ ئۆزەڭلارنى مۇھاپىزەت قىلىشنىڭلا كويىدا يۇرىسىلەر.

سزچه بولغاندا ئۆزىنى ئۆزى كۆرسىتىپ كۆكرەك كېرىپ چىققان ئەمىلىيەتچىل كىشىلەر خاتا قىلغان، قارا نىيەتلىك كىشىلەر بولۇپ قالمامدۇ؟ دەپ بېقىڭا؟

سۇك ياڭجۇ نېرى-بېرىسىنى ئويلاپ يۈرمەي:

— سىز ئەرز قىلىڭىز كىمنىڭ يېنىغا بارماقچى؟ — دەپ سورىدى.

فېك جيەنمىن سۇك ياڭجۇنىڭ يېنىغا كېلىپ پەس ئاۋازدا مۇنداق دېدى:

— بىزنىڭ يۇرتىمىزدىكى ناھىيىلىك پارتكوم سېكرېتارى شەھەرلىك پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىغى بولۇپ يۆتكىلىپ كەپتۇ. ئەسلى مېنىڭ گېزىتخانىغا يۆتكىلىپ كېلىشىمدە شۇ كۆچمەن ئىدى، شەھەرلىك گېزىتە ئىشلىسە رولى تېخىمۇ جارى بولىدۇ، دېگەن ئىدى. گېزىتخانىنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسىنى بېكىتىش مۇزاكىرىسىدە ئۇ قاتناشمايمۇ قالماس؟ كادىرلارنى ئۇ تەكشۈرىدىغان-دۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە، مەن چېن سېكرېتارىدەك پىشقەدەم يولداشنىڭ خۇسۇسى ياخشى كۆرۈش-كۆرمەسلىگىگە قاراپلا ئادەم تالليدىغانلىغا ئىشەنمەيمەن. ئۇ يېڭىۋاشتىن خىزمەتكە قويۇلغاندىن بېرى پۈتۈن شەھەر خەلقى كوچا-كويلاردا ئاغزىدىن چۈشۈرمەي سۆزلەيدىغان بىرمۇنچە ياخشى ئىشلارنى قىلدى، جامائەت قاتنىشىنى رەتكە سالدى، كۆكتات، قوشۇمچە يەمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەشنى ياخشىلىدى. بولۇپمۇ زىيالىلار سىياسىتىنى ئەملىيلەشتۈردى. بۇنداق ئادەم ئامما-نىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلايدىغاندۇ؟ ئۇ، نېمىلا بولمىسۇن پارتىيە نەچچە ئون يىل تەربىيىلىگەن پىشقەدەم يولداشتە!

— سىز زىددىيەتنىڭ يوغىناپ كېتىشىدىن قورقمامسز؟ سىز

مېنى دەپ بىكار...

ــ مەن ئاددىلا سىز ئۇچۇن گەپ قىلىمەن دەۋاتقىنىم يوق. ئەگەر سىزنىلا دېسەم بارمىغان بولاتتىم، ــ ۋېكې جېھەنمن ئېغىر تىنىپ قويۇپ داۋام قىلدى، ــ سىزمۇ مەن ئۇچۇن بۇ مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلىماڭ. مەنمۇ ئۇنچىۋالا قارام ئەمەس. مۇبادا ئۆچ ئېلىشقا ئۇچراپ قالسامۇ ھېچۇەقەسى يوق، ناھايىتى كەلسە گېزىتخانىدىن كېتەرمەن شۇ!

ۋېكې جېھەنمن گويا يانچۇغىدا يۆتكىلىش رەسمىيەتلىرى بارەك يانچۇغىغا پاقشتىپ ئۇرۇپ قويدى. ئۇنىڭ چىرايى خاتىرجەم ئىدى ۋە نەسىھەت قىلغاندەك:

ــ ئەگەر بىرنەچچە كۈنلەردىن كېيىن ۋاڭ باش مۇھەررىر سىز بىلەن سۆھبەتلىشىپ پوزىتسىيىسى ياخشى بولۇپ قالسا، "ئەرز" ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتكەن ئىكەن دەپ قېلىڭ....قېنى، قاراپ باقارسىز...

ئۇ سۆڭ ياڭجۇڭنىڭ نىمە دېيىشىنىمۇ كۈتمەي ئىتتىك مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

ــ جېھەنمن، سىز...، ــ سۆڭ ياڭجۇ شۇنداق دېگىنىچە پايپاسلاپ ئىشىكتىن چىقتى. ئۇزۇن كارىدورىردا چىراقلار يېنىپ تۇراتتى. ۋېكې جېھەنمن ئاللىقاچان پەلەمپەي بىلەن چۇشىدىغان بۇرجەكتە غايىپ بولغان ئىدى.

ئۇ قايتىپ كەلسە توقۇما ئورۇنىدۇغىغا چۆكتى ــ دە تۈگىمەس خىياللار ئارىسىغا شۇڭغۇدى. ئۇ دەم شاتلىناتتى، دەم ھايجانلىناتتى ۋە يەنە كۆڭلىنىڭ قانداقتۇر بىر يېرىدە غەشلىك بار ئىدى. ئۇ، ۋېكې جېھەنمنىڭ غەيرەتلىك ئىكەنلىگى ئۇنىڭ ياش بولغانلىغىدىن،

يۇرىگدە ئوتى بارلىغى ئۇچۇن، مېنىڭ يېشىم ئۇنىڭدىن چوڭ بولغان-لىقتىنلا ئۇنىڭغا ئوخشاش شىجائەت ئۇرغۇپ تۇرمايدۇ. ئەمما، مېنىڭ مۇشۇ ئورنۇمدا ھەر ھالدا ئېغىر-بېسىق بولۇپ سۆكۈت قىلغان تۇزۇك...، دەپ ئويلايتتى.

كەلگۈسىدە نېمە ئىشلار بولىدۇ، ھەممىسى نامەلۇم ئىدى.

5

تاك، تاك، تاك!

ئىشىك چېكىلدى. سۇڭ ياڭجۇ «خەن، ۋېي، 6 سۇلالە دەۋرى-دىكى شېئىرلاردىن تاللانما» دىگەن كىتابنى يېپىپ تارتمىسىغا سېلىپ قويدى. بۇ قېتىم ئۇنى كىم ئىزلەپ كەلدىكىن؟ ئۇ ناھايىتى تېزلىكتە ئۇنى كىمنىڭ ئىزلىشى مۇمكىنلىگىنى ئويلاپ باقتى.

ئىشىكنىڭ تېشىدىكى ئادەم ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىرغاندەك بولدى. بىر ئاڭلاشقا بۇ ئاۋاز ۋاڭ باش مۇھەررىرىنىڭكىدەك تۇراتتىيۇ، يەنە ئانچە ئوخشىمايتتى.

ئۇ ئېغىر بىر تىنىپ قويۇپ "مانا، ھازىر..." دىگىنىچە چوڭ قەدەملەر بىلەن ئىشىك تەرەپكە قاراپ ماڭدى...

1983 ـ يىل، ئۆكتەبىر.

ئاپتور ھەققىدە

ۋېي شىن، ئەسلى ئىسمى ياڭ ۋېيشىن، ئەر، 1931 ـ يىلى

شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىئەن شەھىرىدە تۇغۇلغان، ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيتى شەنشى شۆبىسىدە ئىشلەيدۇ. 1981 ـ يىلدىن باشلاپ ھېكايىلىرى ئېلان قىلىنغان.

(«تاللانغان ھېكايىلەر» ژورنىلىنىڭ
1984 ـ يىللىق 8 ـ سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **سەمەت دۇگايلى.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **ياسىن ھاۋازى.**

گەپ ئاشپەزلەردە

كۇنلەرنىڭ بىرىدە بىر خېرىدار ئاشپۇزۇل خادىملىرىغا:

ــ ئىلگىرى مەن ×× روبلغا، پىشۇرغان گۆش ئالسام ئىككى پارچە گۆش بېرەتتىڭلار، بۈگۈن نېمىشقا بىر پارچە بېرىسىلەر؟ ــ دەپتۇ.

ــ كەچۈرگەيسىز! ــ دەپتۇ خىزمەتچى خادىم، ــ ئاشپەز ئۇستاملار بىخەستەلىك قىلىپ گۆشنى ئىككى پارچە قىلمىشنى ئۇنتۇپ قاپتۇ، گەپ ئاشپەزلەردە.

(بۇ ساندىكى يۇمۇرلار «تاللانغان چەتئەل يۇمۇرلىرى»دىن ئېلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى: **رەھىم يۈسۈپ.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **ياسىن ھاۋازى.**

ئۇچ پارچە ئىسىل ئەسەرنىي سۆيۈنۈپ ئوقۇدۇم

ـــ«سۇزۇك كۆلچەك»، «ئەگمە ئاققان ئۆزۈن دەريا»، «كىشىلەر ئارا»نى ئوقۇغاندىن كېيىن

تاك جۇ

«تاللانغان ھىكايىلەر» ژورنىلىنىڭ 8 ـ سانىدىكى ئۇچ ھىكايىنى ئوقۇپ، ناھايىتى زور بەدىئى ئوزۇق ۋە مەنىۋى لەززەت ئالدىم. مېنى ئەسەرلەردىكى قانداقتۇر ئالاھىدە ماھارەت، كارامەت ئۇسلۇپ ياكى ئەگەتمە ـ ئۇستىلىق بىلەن بايان قىلىنغان ئوقۇملار، چوڭقۇر، سىرلىق، چىگىش پەلسەپىۋى پىكىرلەر ئەمەس، بەلكى كۆز ئالدىمدا نامايان بولغان ھەقىقى ـ چىن، رەڭگا ـ رەڭ تۇس، ھەر خىل ھالەتتىكى يەنە كېلىپ قاينىق ۋە ھاياتىي كۆچكە تولغان تۇرمۇش جەلپ قىلىۋالدى. بۇ ـ تۇرمۇش بۇلغىدىن تەييارلانغان شاراپ، شۇنداقلا تۇرمۇشتىن ئالغان قاينىق تەسىرات ۋە يۈرەك قېتىدىن ئۇرغۇپ چىققان شاتلىق كۈيى. ئادەملەر، جەمىيەت، دەۋر ئەسلىدە خوشاللىقتا، ھاياجانغا، ئەلەم ۋە غەمگە تولغان بولىدۇ، شۇنداقلا شېئىرىي پىكىر گۈزەللىگە گۇمۇ تولغان بولىدۇ، ئۇلارنى سەزگۈر سەنئەتكارنىڭ يۈرەك ـ قەلبى سەزسە ۋە تۇتۇپ ئالالىسا ھەمدە ئۆزىنىڭ چىن بىلىمى ۋە ئەتراپلىق كۆزقاراشلىرى بىلەن بۇلارنى يورۇتالىسا، ئۇ چاغدا لەززەت ئالغۇچىلار

بىلەن ئالاقىلىشالايدىغان نۇقتىنى تاپالايدۇ، بۇنداقتا كىتاپخانىلارنى غەلىتە ئۇسلۇپلار بىلەن كولدۇرلىتىپ، قورقىتىپ ئولتۇرۇشقا نىمە ھاجەت چۈشىدۇ؟ گۈزەل ناخشا سادالىرى كىشىنىڭ يۈرەك قېتىغا سىڭسە، تۇرمۇشنىڭ ھەيۋەتلىك دولقۇنلىرى قەلبىگە قۇيۇلالىسا، تۇرلۈك-تۈمەن ئويمىكارلىقتىن، باش قاتۇرۇپ ئويدۇرۇپ چىقىشتىن، ئەتەي بازارغا سېلىشتىن مىڭ ھەسسە ئەلا ئەمەسمۇ؟ مېنىڭچە بۇ داۋالى ئۆز ئۆزىدىنلا چۈشىنىشلىك.

بۇ 3 ھىكايىنىڭ ئۇسلۇبى بىر بىرىگە ئوخشاشمايدۇ. «ئەگىپ ئاققان ئۆزۈن دەريا» ھىكايىسى ئەپچىل، راۋان يېزىلغان؛ «سۇزۇك كۆلچەك» ھىكايىسى سادده ئەمما لىرىكىلىق يېزىلغان؛ «كىشىلەر ئارا» ھىكايىسىدە بولسا، غەمكىنلىك ۋە جىددىلىك روشەن نامايان قىلىنغان. ئۆزگىرىش ياساۋاتقان، راۋاجلىنىۋاتقان ھازىرقى زامان تۇرمۇشى چەگىش-مۇرەككەپ، رەڭگا-رەڭ، يېپ-يېڭى تۇسى بىلەن سەنئەتكارغا مۇقەررەر ھالدا مول، چوڭقۇر ۋە گۈزەل تەسىرات قالدۇرىدۇ. روھ بىلەن جانلىقلار سەيلىسى، ئىستېتىك ئاساسى بىلەن ئوبېكتىپ نىشانى ھەم ماسلاشقان بەدىئىي زىمنىدە، ھەر خىل بەدىئىي ئىندىۋىدۇئاللىق، "پۈتۈن كائىناتقا نەزەر تاشلاپ خىلمۇ-خىل پىكىرلەرگە چۈشۈش" ئارقىسىدا كەڭ زىمنىدە سەيىر ئېتىپ ئىزلىنىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىگە خاس، پۈتۈنلەي ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكنى ھاسىل قىلالايدۇ. بۇ 3 ھىكايىدە بۇنىڭ ھەممىسى شۇنداق چىرايلىق ئىپادىسىنى تاپقان دېيىشكە بولىدۇ.

ھازىرقى تۇرمۇشىمىزدا ئىلاھات، كىشىلەرنىڭ دىققەت-ئېتىۋارىنى ھەممىدىن كۆپ جەلپ قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. ئىلاھات ۋە ئۇنىڭدىكى توغۇنۇشلار بۇ ئۇچ ئەسەرنىڭ ھېچقايسىسىدا توغرىدىن-توغرا

يېزىلمىغان، لېكىن بىز بۇ ئەسەرلەردىكى تەسۋىرلەردىن چەك-چېتى يوق ئۇلۇغ ئۆزگىرىشلەر بوراننىڭ تۇرمۇشنىڭ جەمسكى بۇلۇڭ-پۇشقاقلىرىغىچە يېتىپ بارغانلىغىنى سېزىۋالالايمىز. چەت-ياقا، يەنە كېلىپ جەمجەت جىلغىدا بۇك-باراقسان ئورمانلىق ئىچكىرىسىدىكى گۈيخۇادۇەندە ھازىرقى كۈندە تۈنجى بولۇپ ئېلېكتىر ئىستانسىسى قۇرۇلىدۇ؛ دېگىز يالقىسىدىكى تاپان بېسىپ بولمايدىغان ئىسسىق قۇملۇق، ياپ-يېشىل پەلەك يايغان تاۋۇزلۇقتا پىشقەدەم دېخانلارنىڭ يەرنى ھۆددىسىگە ئېلىش خۇشنۇتلۇغى بىلەن غەم-ئەندىشىسى گىرەلىشىپ دىلجەملىگى بۇزۇلىدۇ؛ باسما مېيى ۋە تاماكا پۇرىغى پۇراپ تۇرغان تەھرىر بۆلۈمىدىمۇ كادىرلارنى "تۆتىلەشتۇرۇش"، رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەڭشەش بويىچە روھىي دۇنيا توقۇنۇشى ئەۋج ئالىدۇ. ئۆزگىرىشنىڭ قەدەملىرى تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى ساھەلىرىدە خىلمۇ-خىل ھالەتتە ئۆزىنىڭ چوڭقۇر ئىزىنى قالدۇرىدۇ، دەۋرنىڭ سەزگۈر يازغۇچىسى ئۆزىنىڭ رېئال تۇرمۇشقا بولغان كۆچلۈك دىققەت-نەزىرى، ئىنچىكە كۆزىتىشى ۋە چوڭقۇر چۈشەنچىسى بىلەن تۇرمۇشنىڭ قارىماققا ئاددىي، ئانچە نەزەرگە ئىلىنمايدىغان توقۇنۇشلىرىدىن يېڭىلىق بىلەن كونىلىق، گۈزەللىك بىلەن سەتىلىك، ئالىي جاناپلىق بىلەن پەسكەشلىكلەر سېلىشتۇرمىسىنى قېزىپ چىقىپ، كىشىلەرگە ھەر خىل مەنىۋى مۇھىتتىكى توقۇنۇشلاردا چاقىناپ تۇرغان رەڭگا-رەڭ، ئاجايىپ-غارايىپ گۈزەل نۇرلارنى كۆرسىتىدۇ.

بۇ ئۈچ ھېكايىدىن «ئەگىپ ئاققان ئۆزۈن دەريا» ھېكايىسى ئاجايىپ دولقۇنسىمان كۆپ ئۆزگىرىشچان ھالەتتە تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ۋەقەلىك تولىمۇ تەبىئى بارىدۇ ۋە تەرتىپلىك بايان قىلىنىدۇ. دولقۇنسىمان سيۇژېت تۇرمۇشنىڭ ئۆزىنىڭ مۇقەررەر

لوگىكسىدىن كېلىپ چىققان دولقۇندۇر، خالاس. "بەي پى"، جياۋ جياۋ، شى گۇ دىگەن پېرسۇناژلارغا ئانچە قەلەم-سىيا سەرپ قىلىنمىغىنى بىلەن، ئۇلار شوخ-جانلىق، يېقىملىق تەسۋىرلەنگەن. چۈمر-ئىستىداتلىق "بەي پى" دەسلىۋىدىلا كارامەت خاسىيەت بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ، دۇنياغا يېڭىدىن كۆز ئاچقان موزايىدەك ۋۇجۇدىدا ياشلىق جاسارىتى جۇش ئۇرۇپ ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. ئۇ خەتەرلىك پەيتته دەھشەتلىك ئېقىمغا بەرداشلىق بېرىپ، ئېلېكترىستاتىسىستىكا ماشىنىلىرىنى قۇراشتۇرىدىغان ئۇلۇغ ھەركەتنى مەردانە-لىق بىلەن ئۆز ئۈستىگە ئالىدۇ-دە، گۈيخۇادۇەندىكى ساددا يۇرتداشلىرىنى ھەيران-سەيران قىلىدۇ ھەم قەدىر-قىممەتلىك مۇھەببەت ۋىسالىغا يېتىدۇ. لېكىن ئەقلىنى ئاقىل ئاداشتۇرار دىگەندەك، ئۇتۇقلىرى بىلەن گاڭگىراپ، ئاسانلا خاتالىشىدىغان مانىتىتا ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك بەخت-سائادىتىنى ۋە نام-شۆھرىتىنى نابۇت قىلىۋەتكىلى تاس-تاماس قالىدۇ. ئاپتور جياۋ جياۋغا تېخىمۇ ئاز قەلەم-سىيا سەرپ قىلىدۇ، يەنى قەلەمنى بىرنەچچە قېتىم يورغىغا سېلىپلا نارەسىدە قىزچاقنىڭ مۇھەببەتكە زەررىچە چاڭ قوندۇرۇشقا سۈكۈت قىلمايدىغان يۈكسەك كۆڭۈل ئارزۇسى ۋە ئالىي جاناپ پىسخولوگىيىگە ئىگە خاراكتىرىسكىسنى گەۋدىلىك قىلىپ كۆرسىتىدۇ. ھەم ئەقىللىق ھەم پاراسەتلىك بۇ قىز مۇھەببەتكە كىشىلىك پەزىلەت تېرەك بولمىسا، ھەقىقىي بەخت-سائادەتنىڭ بولمايدىغانلىغىنى چۈشىنىدۇ. بۇ قىز ئۆزىنىڭ خاسىيەتلىك چۈشەنچىسى بىلەن تەڭ دىمەكلىك قىزلاردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئۆزىنى كۆرسىتىش بىلەن ئەمەس، ئەسلىدىلا تۆۋەن بولغان مەلۇماتى بىلەن ماشىنا قۇراشتۇرۇشتا "بەي پى"غا ھەمسەل بولغان شى گۇ كىشىنى تېخىمۇ تەسىر-

لەندۇردۇ، سەمىي ۋە سەبى بولغان، ھەق-ناھەقنى ئايرىيدىغان بۇ يېتىم بالا "بەي پى"نىڭ كاللىسى قىزىپ ئەقلىدىن ئادىشىپ قالغان پەيتلەردە كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، پىشقەدەم شۇجىمغا ھەمدەرت بولۇپ، ئۇنى توك توختاپ قېلىشتەك قىيىن ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇپ، "بەي پى"گە بۇنىڭ بىلەن تازا بىر پەشۋا بېرىدۇ ھەم ئۆز ھەركىتى ئارقىلىق ئۇنىڭ مىڭسىنى سەگىتىدۇ-دە، ئۇ ئۆزىنىڭ شەرمەندىلىگىنى كۆرۈۋالىدۇ. شۇنىسى كىشىنى تەسىرلەندۇرىدۇكى، شى گۇ پىشقەدەم شۇجىنىڭ ئۆزىگە ئېلىكتىر ئىستانسىسىنى ئۆتكۈزۈپ ئېلىشنى تاپشۇرۇشى بىلەن ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ، ئۇ ئېلىكتىر ئىستانسىسىنىڭ خىزمىتىنى "بەي پى"نىڭ ئىشلەۋېرىشىگە قالدۇرۇپ، ئۆزى دەرەخ موگوسى ئۆستۈرۈش بىلەن بولۇپبېرىدۇ. بەلكى "بەي پى"غا سەمىي نەسىھەت قىلىدۇ، جىياۋ جياۋنىڭ ئەۋەتكەن ماندىرىنىنى ياخشى نىيەت بىلەن ئالغاچ كېلىدۇ. ھەم كۆتىمگەن ئەمما ئارزۇ قىلىپ كەلگەن دوستلۇق مېھرىنىڭ بۇ تەسۋىرى بايانى ئارقىلىق بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا زاھىر بولغان شۇ قەيسەر، سەمىي ساددە ياشىنىڭ قەلبى-كۆكسى ئاشۇنداق ساپ ئىكەنلىگىنى، ئىنسانىي ۋە ئەخلاقىي قۇدرىتى كىشىنى شۇ قەدەر زوقلاندۇرىدىغانلىغىنى بىلگىلى بولىدۇ. غەيۇر، ئىستىداتلىق "بەي پى" پىكىر مەنزىلىدە ئارقىدا ئاھ ئۇرۇپ قېلىۋېرىدۇ. ئاپتور بۇ يەردە ئۆزىنىڭ چوڭقۇر كۆزىتىشى، قەۋەتمۇ-قەۋەت قىزىشى ۋە ئوبرازلار سىلسىلىتۇرمىسى ئارقىلىق سەمىمى ۋە ساددە ئەمما گۈزەل بولغان خىسلەتنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ، شۇنداقلا كىشىگىمۇ پۈتمەس-تۈگىمەس چوڭقۇر مەنىنى ھىس قىلدۇرىدۇ. پېك جېيەنىمك يېقىنقى يىللار مابەينىدىلا مەيدانغا چىققان ياش ئاپتورنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ

«ئاشۇ ئادەم، ئاشۇ تاغ، ئاشۇ ئىت» ھىكايىسى تىلىنىڭ يوشۇرۇن شېئىرىي پىكرى بىلەن كىشىلەرنىڭ ئاغزىدىن چۈشمەي ئوقۇلۇپ كەلمەكتە، ئۇنىڭ بۇ ئەسىرىمۇ ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىگى، كومپوزىتسىيە جەھەتتىكى ھىملىغى، جۈملە-سۆزلىرىنىڭ راۋانلىغى، سۆزاتلىق ھەم تەرتىپلىكلىگى، ئەھۋال ۋە نەرسىلەر ھەققىدىكى بايانىنىڭ شۇنچە ئەركىن-توسالغۇسز بېرىشى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ، چەت-ياقا تاغلىق يېزىدىكى ئۆزگىرىشلەر ۋە ئادەمگەرچىلىك مۇئامىللىرى ئۇنىڭ قەلىمى بىلەن جانلىنىپ، كىشىنى چوڭقۇر مۇلاھىزىگە سالىدۇ.

«سۇزۇك كۆلچەك» ھىكايىسىنىڭ سيۇژېتىنى مۇكەممەل دىگىلى بولمايدۇ، ئاپتورمۇ بۇ جەھەتتە ئۇنچىلا ئەجىر قىلىپ كەتمىگەن. لېكىن ئۇ دېگىز شامىلى، قۇملۇق، تاۋۇزلۇقلاردىن ھاسىل بولغان سۇرەتتەك گۈزەل دالا تۇرمۇشىدا بىزگە تەسىرلەنگۈدەك مۇھەببەت بەخش ئېتىدۇ. تاۋۇز باقىدىغان ئىككى بوۋاي 13-14 ياشلىق بالا بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ، بولۇپمۇ ئۆمۈرۋايەت بويىتاق ئۆتكەن شۇ باۋسې دېگىزدىكى يىلان بېلىقتەك چەبدەس شياۋ لىنغا بىلەن تۇققانـدەك ئىناق ۋە سىرداش بولۇپ كېتىدۇ. ئاپتور ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى قانداقتۇر ھەيران قالارلىق بىرەر چوڭ ئىشنى ئەمەس، ئۇرغۇپ تۇرغان قىزىقارلىق يېزا مۇھەببىتىنى بايان قىلىدۇ: ئۇلار شياۋ لىنغا-نىڭ سۇزۇك كۆلچىگىدىكى سۇدا ئويناقشىپ ئۆزۈشىنى كۆرۈشىنى خالايدۇ؛ شياۋ لىنغانىڭ بىر ئولتۇرۇشدا شۇنچىۋالا كۆپ تاۋۇزنى يەپ بولۇشىغا زوقلىنىدۇ؛ غۇر-غۇر چىققان دېگىز شامىلى ۋە سىرلىق قاراڭغۇ كېچىدە گۈلخان يېقىپ، كېچىك قازىنىنى ئېسىپ بېلىق شورپىسى قاينىتىدۇ، كەپە قوغۇن پىشۇرۇپ بەيدۇ، دېگىز سۇيىنىڭ

چايقىلىپ قىرغاقتا ئۇرۇلۇشى بىلەن چىقىدىغان تىنىم تاپماس شاۋقۇنـ نى ئاڭلايدۇ، يېنىغىلا كېلىپ قالغاندەك كۆرۈنگەن ھەم قويۇق ھەم يورۇق يۇلتۇزلارنى سەيلە قىلىدۇ، ئاندىن كېيىن ئۆزلىرى توقۇپ چىققان راست دېسە راستەك، يالغان دېسە يالغاندەك ھېكايەـ چۆچەكلەرنى ئېيتىشىدۇ... بۇلار شۇ قەدەر ئاددى ۋە چاغلىق بولغىنىغا قارىماي، ئۇلارغا پاك، چوڭقۇر مۇھەببەت سىڭگەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىلغان، چۈشەر ئاپتونۇمنىڭ ئەنە شۇلارغا ئاساسلانغان لىرىكىلىق شېئىرلىرى پەكىرلىرى ۋە سۆزەتتەك تەسۆرى كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ. سىز شياۋ لىنفانىڭ پۈتۈنلەي ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بىلەن يېزىلغان ئۇ ئەسەرلىرىنى ئوقۇغانسىز، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئادەتتىكى ئىنسانلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئۇنچە كۆپ ئۆزگەرتىۋەتمىگەن ھالدا ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئادەتتىكى ئىنسانلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئۇنچە كۆپ ئۆزگەرتىۋەتمىگەن ھالدا ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى ئادەتتىكى ئىنسانلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئۇنچە كۆپ ئۆزگەرتىۋەتمىگەن ھالدا

قالدۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئۇستىلىق بىلەن سوقۇۋاتقان چوتى ۋە بەۋدە شەخسىيەتچىلىگى ئۇنىڭ دوستانە سەمىمى قەلبىنى ۋە مېھرى-شەپقىتىنى يوقىتىدۇ، تېخى بېيىماي تۇرۇپلا "بايلىقىنى دەپ مېھرى-ۋاپانلىقتىن كېچىش" نىڭ بىخى باش كۆتىرىپ چىقىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئۇ شياۋ لىنفانى دىلئازار قىلىپلا قالماي، شۇ باۋسې بوۋاينىمۇ ئازاپقا سالىدۇ، شۇ باۋسې بۇ قېرى ھەمسالى بىلەن بىر يولدا ماڭالمايدىغان-لىغىنى تۇنجى رەت ئۆتكۈر ھىس قىلىدۇ-دە، باشقا بىر تەكلىكنى ھۆددىگە ئالىدۇ، ئۇنىڭ كۆزلىگىنى — شياۋ لىنفا بىلەن ھەمسال بولۇشۇپ باشقا بىر سۈزۈك كۆلچەك قېزىش. ئاپتور مۇشۇ كىچىككىنە تالاش-تارتىش داۋامىدا قانداقتۇر گۈلدۈر-غالاپ قىلىدىغان، چىرايلارنى ئۆزگەرتىپ قاتتىق تېگىدىغان ھالەتتىكى توقۇنۇشلارنى كەلتۈرۈپ چىقارمايدۇ، شۇنداقلا قانداقتۇر خىلمۇ-خىل بويالغلار بىلەن پەدەز بېرىپ داۋراڭمۇ قىلىپ كەتمەيدۇ، بەلكى: تۇرمۇش كارتىنىسىدە، ئىدىيىنىڭ تېگى-تەكتىدە گاھىدا سەتىرەك ھەتتا كىشىلىك مىزانىغا زىت كېلىدىغان ئىپلاسلىقلارمۇ چېلىقىپ قالىدۇ دەپ دارتمىلاپ، جايىدا قىلىپ، ئەمما ئىنىق ھالدا ئېچىپ بېرىدۇ. مېنىڭچە، سېپتا ۋە كۆچلۈك لىرىكىلىق يېزىلغان بۇ ھىكايىنىڭ نىمە ئۈچۈن كىشىگە سىگنال بولالايدىغان دەرىجىدە چىقالىشىنىڭ سەۋىۋى ئەسەردىكى مۇددىئا ۋە ئاپتورنىڭ كۆزىتىشى ئاجايىپ نادىرلىق ۋە ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغانلىغىدا.

«كىشىلەر ئارا» ھىكايىسىمۇ خېلى جىددى شۇنداقلا ناھايىتى سەمىمى يېزىلغان. ئاپتور تاللىغان ۋەقەلىك ئۇنچۇالا يېڭى، ئالاھىدە ھەتتا ئانچە بەك مۇھىم دەپ كەتكىلمۇ بولمايدىغان ۋەقەلىك بولۇپ، بىر شەھەرلىك گېزىتخانا تەھرىر بۆلۈمىنىڭ

رەھبەرلىك بەنزىسى "تەرتىپكە سېلىنىش" ئالدىدا تۇرغان ئەھۋالـ دىن ئېلىنغان، بۇ ھازىر كادىرلارنى "تۆتلەشتۇرۇش" تەكىتلىنىۋاتـ قان پەيتتە ھەممە يەردە ئېلىپ بېرىشقا تېگىشلىك ئىش. لېكىن ئاپتور مۇشۇ ئىشنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىپ، جانلىق بىر روھىي ھالەت كومىدىيىسىنى كۆرسىتىدۇ. گېزىتخانىدىكى خىلمۇ-خىل زىدـ دىيەتلەر، ئەگرى-توقايلىقلار، كادىرلار ئىشىدىكى جاھاندارچىلىق ۋە بىرقانچە شەخسىنىڭ بىر نەرسە دەپ كېتىشى تەس بولغان مۇرەككەپ روھىي ھالتىنىڭ سىرى، روھىي ھالتى ئاپتور قەلىمى بىلەن بىر-بىرلەپ تولۇق ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقىلىپ، ئەينەن ۋە ۋايىغا يەتكۈزۈپ بايان قىلىنىپ، سىزگە مۇشۇنداق بىر ئوبدان توغرا، تامامەن زۆرۈر بولغان كادىر يېتىلىش ئىشىنىڭ ھەرگىز ئويلىغانىدەك ئاسانغا چۈشمەيدىغانلىقىنى ھىس قىلدۇرىدۇ. ئۇزى شۇغۇللىنىۋاتقان ئىشقا ئىجادىي قىزغىنلىق بىلەن بېرىلگەن، توغرا نىيەتلىك، سەمىمى سۆڭ ياكىچۈ ئوتتۇرا ياشلىق ۋە ياش كادىرلارنى تالـلاش بويىچە ئېلىپ بېرىلغان "كىشىلەر رايىنى سىناش"تا ئەڭ كۆپ ئاۋازغا ئېرىشكەنلىگىگە قارىماي، ئۆزىنىڭ تۆز نىيەتلىگى، ئوچۇق-ئاشكارىلىقى، سىپايىلىقى ۋە كادىرلار ئىشىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشقا ماھىر بولماسلىقى ئارقىسىدا باش مۇھەررىرگە يارىماي قالدۇ؛ گەپدان، كىشىلەر بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشقا ئۇستا، باش مۇھەررىر نېمە دېسە شۇنى قىلىپ، ئۇنىڭ سىزىغىدىن چىقمايدىغان، قۇلىغى ئۇزۇن، يۇقۇرى دەرىجىلىك ئورگانلارغىمۇ قاتناپ تۇرىدىغان "ئەپچىل" خې شۇلياڭ روھىي دۇنياسى چاكىنا-نەپسانىيەتچىلىك بىلەن تولغانلىغىغا قارىماي، رەھبەرلىك بەنزىگە كىرگۈزۈلىدۇ. ئاپتور رەھبەرلىك بەنزىنى تەرتىپكە سېلىش ئالدىدىكى كېچىكىنە

ۋەقەنى يازغان بولسىمۇ، لېكىن "ياخشىلارنىلا ئىشقا قويۇش"تىن ئىبارەت توغرا كادىرلار لۇشيەننىڭ ئىجرا قىلىشقا ھەممىدىن تاۋال توغرا پارتىيە ئىستىلى بىلەن كاپالەتلىك قىلىش كېرەكلىگىنى، ئۇنداق بولمىسا ئۇنىڭ تولۇق ئىجرا قىلىنالمايدىغانلىقىنى ئويلاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. دەرۋەقە، تۇرمۇشنىڭ ھەممىلا يېرىدە كىشىنى ئۇمىتسىزلىككە سالىدىغان ناتوغرا ئىستىل بولمۇرمەيدۇ، سەگەك مىڭلىك كىشىلەر تالاي ـ تالاي ئۇچرايدۇ. ھاياتىي كۆچەك تولغان، جۇشقۇن، كۆتىرەڭگۇ روھلۇق ياش كاتىپ فېڭ جيەنمىڭ بۇنىڭلىق بىلەن قورقۇپ قالغىنى يوق. ئۇ سۇڭ ياڭجۈدەك ئېغىر ـ بېسىقلىق قىلىپ كەتمەي، ئۇنچىلا كۆپ ئويلىنىپمۇ ئولتۇرماي، پارتىيە پىرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇشقا كەلگەندە ھىچ ئىككىلەنمەي، كەسكىنلىك بىلەن تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىغى ئىشخانىسىنىڭ ئىشىگىنى چېكىدۇ. ئاپتور بىزگە ۋەقەنىڭ قانداق ئاخىرلاشقانلىغىدىن ئۈچۈر بەرمەيدۇ، لېكىن بىز: تۇرمۇش ئېقىنى ھەرقانچە ئەگىرى ـ توقايلىقلارغا دۇچ كەلسىمۇ، ئۇنىڭ ئىلگىرىلىشىنى ھىچكىم توسىيالمايدىغانلىغىنى ئېنىق ھىس قىلالايمىز.

قىسقىسى، بۇ ئۇچ ئەسەرنىڭ كىشىنى جەلپ قىلارلىق بەدىئى كۆچكە ئىگە بولالىشىنىڭ سەۋەۋى شۇكى، پېرسۇناژلار، مۇھىت ئالاھىدىلىگى توغرا ئىگىلىنىگەن، ئىنچىكە تەسۋىرلەنگەن ۋە ئەدەبىي تىلى راۋان، چىرايلىق، ھېغىزلىق، جايىدا ئىشلىتىلگەن؛ لېكىن ئەڭ تۆپ سەۋەپ مېنىڭچە تۇرمۇشقا بولغان ھەقىقى مۇھەببەت ۋە تۇرمۇشتىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان شېئىرىي پىكىرگە بولغان ئىزلىنىش ۋە تۇرمۇشنىڭ ئىچكى مەنىسىنى داۋاملىق ئېچىشتىن ئىبارەت. يۇقۇرقىلار بۇ ئەسەرلەرنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىنكى تەسىراتلىرىمدىن

ئىمارەت بولۇپ، پايدىلىنىش ئۇچۇنلا، قاملاشمىسىمۇ چۈۋالچاقلا يېزىپ قويدۇم.

(«تاللانغان هكايىلەر» ژورنىلىنىڭ
1984 ـ يىللىق 9 ـ سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **باباخان.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **ياسىن ھاۋازى.**

كۆرگىنى ئوخشىماسلىق

روسىيىلىك بىر بىلىمپەنىڭ ئوغلى ئۇگىنىشتە ئەلاچى بولغانلىغى ئۈچۈن گېرمانىيىگە ئوقۇشقا چىقىپتۇ. ئۇ تالاي ـ تالاي كىتاپلارنى سېتىۋالغاچقا قەرزدار بولۇپ قاپتۇ، كېيىمى يىرتىلسىمۇ يەڭگۈشلىيەلمەي قاپتۇ.

بىر كۈنى كېيىم ـ كېچەكنى ناھايىتى چوڭ بىلىدىغان گېرمانىيىلىك بىر كىشى بىلىمپەنىڭ ئوغلىنى مەسخىرە قىلىپ:

ـــ مەن كېيىملىرىڭنىڭ تۆشۈكلىرىدىن سېنىڭ بىلىم بىلەن توشقان موسكۇللىرىڭنى كۆردۈم، ـــ دەپتۇ.

ـــ كېينىشىڭگە قاراپ مەنمۇ بىر خىل ئەخمەقنى كۆردۈم، ـــ دەپتۇ بىلىمپەنىڭ ئوغلى ھېچ ئىككىلەنمەيلا.

قىرغاقتىكى كۈز

جىلگ يى (بەيزۇ)

ئېرخەي كۆلىنىڭ غەربىي قىرغىغدىكى مەھەللىدىن سەللا يىراق يەردە بىر نەشپۈتزارلىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا كىچىككىنە بىر قورا بار ئىدى. كەچكۈزدە نەشپۈتلەرنى كىشىلەر ئۈزۈپ تۈگىتىپ قويغاچقا، قىزغۇچ سېرىق نەشپۈت يوپۇرماقلىرى ئىزغىرىن كۈز شامىلىدا شىلدىرلىشىپ تۆراتتى. نەشپۈتزارلىقتىن نېرىسىغا قاريغاندا، ئېرخەي كۆلىدە ئۈزۈپ كېتىۋاتقان ئاق يەلكەنلەرنى كۆرگىلى بولاتتى. قومۇشلۇقتىن ياۋا غازلارنىڭ غاقىلدىغان ئاۋازى كېلەتتى. مۇشۇنداق كۈز كۈنلىرىدە كىممۇ ئۆزىنىڭ قەيەردە نىمە ئىزلەۋاتقانلىغىنى ھەم قەيەردە نىمىنى يۇتتۇرۇپ قويغانلىغىنى ھىس قىلالىسۇن؟

يەتتە ياشلىق ئوغۇل ئادىيەندىيەن ھەمىشە گۈڭشې دوختۇرخانىسىدىن مۇشۇ نەشپۈتزارلىققا كېلىپ ئوينايتتى. ئۇ دائىم ئۆزى يالغۇز ئويناشقا ئامراق بولۇپ، كاداڭ نەشپۈت دەرىخى ئۈستىدىكى سېغىزخانىنىڭ ئۈۋىسىغا بەكمۇ قىزىقاتتى ۋە ئۇنى "ئۈۋزا خۇگا"① دەپ ئاتايتتى. ئۇ دائىم نەشپۈتزارلىقتا ھىلىقى كونا قورانىڭ ئىگىسى

① ئۈۋزاخۇگا ــ بەيزۇ تىلىدا: سېغىزخانىنىڭ ئۈۋىسى دېگەن مەنىدە.

بولغان ئۇزۇن قاش، پاكار بويلۇق بەيزۇ بوۋايىنى ئۇچرىتاتتى. ئۇ پىنسىيگە چىققان بىناكارلىق مۇتەخەسسىس جاۋ ئەپەندى ئىدى. غەلىتە سەپرا مىجەزى بار بۇ ئادەم قورادا تەنھالا ياشايتتى. تېخى يېقىندىلا ئۇ ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن كەلگەن ھامماتچىسىنى ئۇ باققان ئۆدەكلىرىنىڭ غەلۋىسى كۆپ ئىكەن دەپ تىللاپ قوغلىۋەتتى. ئۇ ھەمىشە كەچقۇرۇنلۇغى قوراسىدىن چىقىپ نەشپۈتزارلىقنى ئايلىناتتى. بىر قولىنى كۆتىرەلمەيدىغانىدەك دائىم يەنە بىر قولى بىلەن تاش ئېتىپ نەشپۈت ئوغرىلىغان بالىلارنى قوغلايتتى. ئەمما ئۇ ئادەيەندىيەننى زادىلا قوغلاپ باقمىدى. لېكىن گويا ئادەيەندىيەن بىلەن ئانچە خوشى يوقىتەك قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ئۇنىڭغا:

— كۆز ئاخشىمى بەك ئۇزۇن بولىدۇ، بۇ زېرىكىشلىك ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەك قىينىغا چۈشىدىغان بولدى، — دەيتتى ئېغىر تىنىپ.

ئادەيەندىيەن بىلىپ-بىلمەي باش لىڭشىتاتتى، ئۇ گەرچە بۇ غەلىتى مىجەزلىك پاكار بوۋايدىن قورقمسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئالدىدا شوخلۇق قىلىشقا پېتىنالمايتتى، چۈنكى بوۋاينىڭ ئۆزىنى كۆزىتىۋاتقان جىددى ئەمما غېرىۋانە قارىشىدا گويا بۇ ئىككىيلەن ئوتتۇرىسىدا ئىنتايىن تونۇشلۇق بولغان، شۇنداقلا ئەبىدى يېقىنلىشالمايدىغان، كىشىنى بىئارام قىلىدىغان بىر نەرسە باردەك سېزەتتى.

ئادەيەندىيەننىڭ ئانىسى گۈڭشې دوختۇرخانىسىنىڭ دوربىخانىسىدا ئىشلەيدىغان ئاشۇ ئىسىملىك چىرايلىق بەيزۇ ئايال ئىدى. بىرنەچچە يىل بۇرۇن جاۋ ئەپەندى كۆنىمگىدىكى بىر چوڭ لايىھىلەش ئىدارىسىدە خىزمەت قىلىۋاتقان ۋاقىتتا، ئۇنىڭ ئوغلى جاۋ پىڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ، ئېرخەي كۆلى بويىغا تەتىل قىلىپ كەل-

گەن، بۇ قوراغا دائىم كېلىپ ئانىسىغا ئوكۇل ئۇرۇپ قويىدىغان چىرايلىق ئاشۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغان ھەمدە ئاتا-ئانىسىنىڭ ئىرادىسىگە قارشى ھالىدا ئۇنىڭ بىلەن توي قىلغان ئىدى. جاۋ ئەپەندى: ئوغلۇم ھەم ياش ھەم بىلىملىك، ئۇنىڭ سەھرالىق سېستىرا بىلەن توي قىلغانلىغى، روشەنكى، ھاماقەتلىك، ئۇ قىز يا ئۇنىڭ كەسپىدە يارەمچى بولالمىسا، يا نوپۇسى شەھەردە بولمىسا، چىرايىنىڭ نىمە كېرىكى؟ ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈللۈگى بىلىمىگە ۋەكىللىك قىلالامتى؟ دەپ بۇ ئىشتىن تولىمۇ غەزەپلەنگەن ئىدى.

جاۋ ئەپەندى ئوغلىنىڭ ئاشۇنى كۇنمىگىغا ئۆزى بىلەن كۆرۈشۈشكە ئېلىپ كېلىشىگە رۇخسەت قىلمىدى. ھېيت-بايرامدا ئېرخەي كۆلى بويىغا دەم ئالغىلى كەلگەندىمۇ ئاشۇ بىلەن كۆرۈشمىدى. ئۇ بۇ بولمۇغۇر ئوغلىدىن بىزار بولغان ئىدى. ئىككى يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئاشۇ ئادىيەنىدىنى تۇغدى. خىزمىتىنى كۇنمىگىغا زادىلا يۆتكىيەلمىدى. بۇ جەريانداا جاۋ پىلىڭ يەنە رادىيو ئىستانسىسىدا مىللى تىلدا سۆزلەيدىغان بىر دىكتورنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ ئاشۇ بىلەن ئاجراشماقچى بولدى. ئاشۇ بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلماي، يېلىنىپ يالۇرۇپ ياكى جىددىللىشىمۇ يۇرمەي، ھېچكىمگە پەرۋا قىلماي، يىغلىغان پېتى ئادىيەنديەنىنى باغرىغا بېسىپ گۈشۈپ دوختۇرخانىسىغا قايتىپ كەلدى. جاۋ ئەپەندىسىنىڭ ئايالى جان ئۇزۇش ئالدىدا، ئاشۇ ياخشى قىز ئىدى، دەپ ئۇنىڭ گېپىنى قىلدى.

بىرنەچچە يىلدىن كېيىن جاۋ ئەپەندى پېنسىيىگە چىقتى. ئۇ ئۆمرىنىڭ بۇ ئاخىرقى ۋاقتىدا ئېرخەي كۆلىنىڭ بويىدىكى كونا قورامىدا ئولتۇرۇپ، «بەيزۇ خەلقىنىڭ ئۆي-جاي قۇرۇلۇشى توغرىسىدا» دېگەن كىتابىنى يېزىش كويىدا يۈرەتتى. نەشرىياتزارلىقتىكى بۇ كىچىك

قورا جاۋ ئەپەندىنىڭ ئاقسۆڭەك دادىسىدىن مىراس قالغان بولۇپ، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش ۋاقتىدا گۈڭشىبغا ئايرىپ بېرىلىپ يەسلى قىلىنغان، بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇن سىياسەتنىڭ ئاساسەن جاۋ ئەپەندىگە قايتۇرۇپ بېرىلگەن ئىدى. بۇ ئۇچ تېمىغا يورۇق چۈشۈپ تۇرىدىغان، ئالدى تېمىغا ماھىرلىق بىلەن نەقىشلىك ئىشىك ئورنىتىلغان تېمىك بەيزۇچە قۇرۇلۇش ئىدى. ئىشىكنىڭ ئالدىدا يېقىنلا يەردە زەڭگەر ئىرخەي كۆلى، ئۆينىڭ كەينى تەرىپىدە نەشپۈتزارلىق بولۇپ، چۈشتە كۈن تىكلەنگەندە، چۈشلۈك ئارام ئالىدىغان دىخانلار بۇ يەرگە كېلىپ سەگىدەيتتى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتى بەلەن سورۇن ئىدى.

جاۋ ئەپەندى ئۆمەردىكى ئەڭ ئاخىرقى كىتاپنى مانا مۇشۇ يەردە يېزىپ پۈتتۈرۈشنى ئارمان قىلاتتى. ئۇ جىمجىتلىقنى ياخشى كۆرەتتىيۇ، ئەمما دائىم دىگۈدەك بۇنىڭدىن زېرىكىش ھىس قىلاتتى. ئۇنىڭ بىردىن-بىر ئارزۇسى ئوغلۇم ۋە كېلىنىم ھەر يىلى ھېيتىنى مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئۆتكۈزۈپ، مۇنداق زېرىكىشلىك ھالەتنى ئۆزگەرتسەكەن، دىگەندىن ئىبارەت ئىدى. ئەمما ئىش ئارزۇغا خىلاپ بولۇپ بىرىنچى يىلى يازلىق تەتىلدە ئوغلىدىن خوتۇنى بىلەن چىڭداۋغا سايا‌ھەتكە بارىدىغانلىغى توغرىسىدا خەت كەلدى. چاغاندا بولسا، ئۇلار بېيجىڭغا كېتىپ قالدى. ئەڭ ئاخىرىدا ئوغلى بىلەن كېلىنى بۇۋاينىڭ كەينى-كەينىدىن قىلغان تەلۈنى يىرالماي بىر يازدا بىر ھىساپتا كەلگەنمۇ بولدى. ئورتاق خەنزۇ تىلى تەلەپپۇزىدا سۆزلەيدىغان كېلىنى ئۆزىگە تولىمۇ زېرىكىشلىك تۇيۇلغان ئىرخەي كۆلى بويىدىكى بۇ يېزىنى نەزىرىگە ئىلىپمۇ قويمىدى. دەسلىۋىدە ئۇ قاق سەھەردە كۆل بويىغا يۈگۈرۈپ ئۇ يەردىكى كېمىچىلەردىن بېلىق

سېتىۋېلىشقا ھەرىس بولۇپ يۈردى. پىلتىڭلاپ تۇرغان بېلىقچىلار بۇ شەھەرلىك چوكانغا ئايلىنىپ قالغان ۋە كۆڭۈللۈك تۇيۇلدى. بولۇپمۇ بېلىق باھاسىنىڭ ئەرزەنلىگى ئۇنى بەكلا ھەيران قالدۇردى. ئۇ كۇنىمىڭغا قايتىپ بارغاندىن كېيىنمۇ بىر-ئىككى كۈن بېلىق قورۇتۇۋالماقچى بولدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بېلىقنىمۇ تويدى، قورالنىڭ ئىچىگە قۇرۇتۇلغان بېلىقلارنى قاتار-قاتار ئېسىۋەتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىنمۇ زېرىكتى. ئۇ جاۋۇ ئەپەندىنىڭ تەرسالىغىنى مازاق قىلاتتى ۋە ئۇنىڭ قورا-جايىنى شاق-شۇق سېتىپلا ئۆزلىرى بىلەن بىللە كۇنىمكىغا كۆچۈپ كېتىشنى تەشەببۇس قىلدى، ئۇنداق قىلماي ئۆزىنى بۇ يەرگە يەنە چاقىرتىمەن دېيىش ئۇنى ناھىس باسىدىغان ئىش بولىدىغانلىغىنى ئېيتاتتى. جاۋۇ پىڭنىڭ بۇ خوتۇنىدىن قورقىدىغان، چۈشەنگىلى بولمايدىغان بىر خىل مىجەزى بار چېغى، بەزىدە ئۇ خوتۇنىغا ياخشىچاق بولىمەن، دەپ دادىسىغا ئازار بېرىپ قويياتتى. كۇنىمكىغا قايتىشتىن بىر كۈن بۇرۇن ئاخشىمى بۇ ئەر-خوتۇن كىتاپخانا قىلىنغان ئۆيگە كېلىپ، جاۋۇ ئەپەندىگە قورا-جايىنى سېتىش توغرىسىدا ۋەز-نەسىھەت قىلىشتى. بوۋاينىڭ قەھرى-غەزىۋى ئۆرلەپ، كىتاپخانىنىڭ ئىشىگىنى مەھكەم ئېتىۋېلىپ، زادى ئېچىپ بەرمىدى. شۇنداق قىلىپ ئوغلى ۋە كېلىنى بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا ئارازلىق يۈز بەردى، ئۇ ئوغلى ۋە كېلىنىنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى چېغىدىكى ئارمانىنى زادىلا چۈشەنمەيدىغانلىغىنى، ئۇنىڭ «بەيزۇ خەلقىنىڭ ئۇيغۇر-جاي قۇرۇلۇشى توغرىسىدا» دېگەن كىتابىنى چۈشەنمەيدىغانلىغىنى، ئۆزىنىڭ ئۆلار ئۈچۈن يۈك بولۇپ قالغانلىغىنى كۆرۈپ يەتتى. بۇۋاي ھەچكىمگە كېرەكسىز كەشى بولۇپ قالغان ئىدى. جاۋۇ ئەپەندى بۇنىڭدىن تولىمۇ

بۇرۇختۇم بولدى. مىجەزى بارغانسېرى چۈسلىشپ كەتتى. بىر خىل قەيسەرلىك ۋە ھاكاۋۇرلۇق ئۇنى كىشىلەر بىلەن ئانچە ئارىلاشماس قىلىپ قويدى. ئۇ ھەتتا خەلق ئىشلار ئىدارىسىنىڭ ئۆزىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن ئەۋەتكەن خادىمنى ھەم ئۆزلۇگىدىن كېلىپ ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئېلىۋاتقان ھامماتاچىسىنىمۇ ھەيدەۋەتتى. ئۇ كۈنبويى كونا قوراسقا بىكىنىۋېلىپ كىتاپ يازاتتى. يەكشەنبە كۈنى يېقىن ئەتراپتىكى تۇققىنى ئۇنىڭغا كۆكتات-ئوتياش، گۆش-پۇش ئېپكېلىپ بېرەتتى. ئۇ يەككە-يىگانە تۇرمۇش كۆچۈرمەكتە ئىدى. كەچكۈز كىرىش بىلەن ئۇنىڭ ئوڭ بىلىگى يەنە ئاغرىشقا باشلىدى. ئۇ پات-پات ئاغرىنىڭ دەستىدىن يېزىشنى توختىتىپ قويۇشقا مەجبۇر بولاتتى. قۇياش غەربىكە ئولتۇرۇپ، كۆل يۈزىنى ۋە ئېتىزلىقلارنى سۇس مانان قاپلىغان چاغدا، ئۇ نەشپۈتزارلىقتا ئايلىنىپ، زېرىكىشلىك ھەم ئۇزاق بولغان گۈگۈم ۋاقتىنى ئۆتكۈزەتتى.

ئادەتتىدىمۇ دائىم گۈگۈم ۋاقتىدا بۇ بوۋاي بىلەن ئۇچرىشىپ قالاتتى. ئۇ جاۋ ئەپەندىنىڭ غېرىبانە چىرايى ۋە بىر قولىنى تاشلاپ، يەنە بىر قولىنى بېلىگە تىرەپ مۈكچەيگەن قىياپىتى بىلەن بەكمۇ تونۇش ئىدى. ئۇ بۇ غەلىتە بوۋايىنىڭ ئۆزىگە زەھمەت يەتكۈزمەيدىغانلىغىنى بىلەتتى.

— قارىڭا، ئوۋزابا ئۇۋىسىنى نېمە دېگەن ئىنگىزگە سېلىۋالغان-ھە!... ئەتىيازدا مەن ئۇنىڭ بىر تال ياغاچىنى چىشلەپ ئۇچۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى كۆرگەن ئىدىم، — دېدى ئۇ بوۋايغا.

— بۇمۇ بىر خىل ئىمارەت ھىساپلىنىدۇ. ئۇ ئوۋزابانىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجى ۋە گۈزەللىك تۈيغۇسى بويىچە شەكىللەنگەن ئىمارەت.

ـــ ئىمارەت يامغۇر ئۆتكۈزمەسلىك ئۈچۈن ياسىلىدۇ، توغرىمۇ؟
ـــ تولۇق توغرا دېگىلى بولمايدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىمارەت يەنىلا بىر خىل سەنئەتتىن ئىبارەت!

ئۇ بالىسى قورانىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا باشلاپ كەلدى ـ دە، قەدىمچە ياسالغان دەرۋازا راۋىغىنى ۋە ئۇنىڭ ئىككى تەرەپكە سۈمرۈغ قانىتىدەك كېرىلگەن، بېلىق قۇيرۇغىدەك چىققان ئەگمىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ بەيزۇ خەلقىنىڭ ئۆي ـ جاي قۇرۇلۇشلىرىنىڭ بىر ئالاھىدىلىگى شۇكى، ئۇنىڭدا يۈكسەك سەنئەت ۋە گۈزەللىك قىممىتى بار. مۇنۇ شەپەرەڭلەر گىرەلەشكەن كۆرۈنۈشىنىڭ كۆركەملىگىگە قارىغىنا، ئەگرى ـ دوناي كەتكەن راۋاق ئەگمىسىنىڭ شەكلى بەجا ـ يەكى پەرۋاز قىلىۋاتقان ئۇچار قاناتتەك كىشىنى ئۆزىگە نىمە دېگەن مەھەلىيا قىلىدۇ ـ ھە! ـــ جاۋ ئەپەندىنىڭ ئاق ئارىلىغان ئۇزۇن قېشىنىڭ تېگىدىكى قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىدىن نۇر چاقناپ كەتتى.

بالا بېشىنى كۆتۈرۈپ سۈمرۈغ قانىتىدەك ئىككى تەرەپكە سوزۇلغان ئىشىك راۋىغىنىڭ ئەگمىسىگە زوق بىلەن قاراپ دېدى:

ـــ راستىلا قاناتقا ئوخشايدىكەن! ئۇنداقتا ئۇي ئۇچالامدۇ؟...

شۇ ئەسنادا يىراقتىن ئاشۇنىڭ ئوغلىنى چاقىرغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز ئادىيەندىيەن ۋە بوۋايغا ياقمىدى. ئۇ ئىككىيلەن تولىمۇ كۆڭۈلسىز خوشلاشتى.

بۇگۈن گۈگۈم مەھەلدە ئادىيەندىيەن نەشپۈتزارلىقتا ئايلىنىپ يۈرىدىغان جاۋ ئەپەندىنى ئۈچرىتالمىدى. شۇڭا كونا قورانىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ، دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى بۇ

ئاجايىپ راۋاق گىرۋىگىگە قاراشقا باشلىدى. قورانىڭ دەرۋازىسى بوش يېپىقلىق تۇراتتى. ئۇدۇلدىكى پەلەمپەينىڭ ئۈستىدە جاۋ ئەپەندى بامبۇكىنى ياسالغان ئورۇندۇقتا ياتاتتى، ئۇنىڭ چىرايى بەكمۇ سولغۇن كۆرۈنەتتى.

ئادىيەندىيەن پۇتنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ كېلىپ دەرۋازىنى ئىتتەردى.

— هوي، سەنمىدىڭ؟

— سىز... ئاغرىپ قالدىڭىزمۇ؟

— هەي، سوغاق ئۆتكۈزۈۋاپتىمەن، قولۇم بەكلا ئاغرىپ كېتىۋاتىدۇ.

— قاياقسۇ قۇيۇپ دورىمۇ ئىچەلىمەمسز؟

— بەكلا قىينىلىپ كېتىدىكەنمەن!

— سىزگە چاي قۇيۇپ بېرەي ئەمىسە...

ئەمما، بالا ئۆيىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئۈستىگە چەينەك قويۇلغان شېرە يېنىغا كەلگەندە چەينەككە بويى يەتمەيدىغانلىغىنى بىلىپ قالدى، ئۇ ئورۇندۇق ئېپكېلىپ، ئۈستىگە چىقىپ چەينەكنى ئالماقچى بولۇۋىدى، جاۋ ئەپەندى توساپ قويدى.

— سىلەرنىڭ ئۆيدە نىمشقا چوڭ ئادەم يوق؟

— چوڭ ئادەمنىڭ نىمە كېرىگى؟ — بوۋاي پۈتۈن كۈچى بىلەن كاجلىغىنى ۋە قەلبىدىكى قايغۇ-هەسرەتنى بىلىندۈرمىدى.

— مەن بېرىپ ئانامنى باشلاپ كېلەي، ئانامنىڭ كۆڭلى بەكمۇ ياخشى، سىزنىڭ كېسىلىڭىزنى داۋالاپ قويىدۇ.

— يەنە كاكىرايدىغان بولىسالا، سەنمۇ كۆزۈمدىن يوقال! — دىدى بوۋاي زەردە بىلەن.

قورقمىدىن بالىنىڭ كۆزلىرى چىمچىقلاپ كەتتى...

گۈڭشې دوختۇرخانىسىدىكىلەر سائەت بەشتە ئىشتىن چۈشەتتى. ئاشۇ دوربخانىنىڭ دەرىزىلىرىنى ئېتىپ، ئاشخانىدىن ئوغلىغا تاماق ئېپكېلىپ، ئۆينى يىغىشتۇرۇپ، پاكىزلەپ بولغاندىن كېيىن كىتاپلار دۆۋىلىنىپ كەتكەن شىرەنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۇ ئائىلە تۇرمۇشى بەربات بولغاندىن باشلاپ، ئۆزىنىڭ بىلىمسىزلىگى تۈپەيلىدىن باشقىلار تەرىپىدىن كۆزگە ئىلىنىمىغانلىغىدىن ئازاپلانغان، بۈنىڭغا تەن بەرمەي ئۆزلۈگىدىن ئۈگىنىپ، ئۇستا دوربكەش بولۇشقا ئەھدى قىلغان ئىدى. دوختۇرخانا رەھبەرلىگى ۋە كۆپچىلىك ئۇنىڭغا تولىمۇ غەمخورلۇق قىلدى، قايىل بولدى. ئۇ بۇرۇنقىغا قارىغاندا تېخىمۇ تىرىشىپ خىزمەت قىلدى، شۇنداقلا تېخىمۇ كۆپ كۆل قويۇپ، ۋاقىت تاپسىلا كىتاپتىن باش كۆتەرمەيدىغان بولدى. ئەمما كۆز كۆزلىرى يېزىنىڭ زېرىكىشلىك ھەم ئۈزۈن كېچىلىرىدە ئۇ پات-پات كىتاپنى قويۇپ، دەرىزە سىرتىغا قاراپ خىيالغا كېتەتتى. سىرتتا ئۇزاقلارغا يېيىلغان ئېرىقىي كۆلى ۋە پايانسىز ئاسمان كۆرۈنەتتى. توپ-توپ تورنىلار كەڭ كەتكەن قومۇشلۇققا قونۇشۇپ قاقىلدىشاتتى. ئەتراپتىكى بىلىقچىلار يېزىسىدىكى كىچىكىلەر كۆل بويىدا تور سۈزىشەتتى. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، قۇلۇلە سۈزىدىغان، بىلىق تۇتىدىغان كىچىكلەر تېخىمۇ كۆپەيگەن ئىدى. گۈگۈم چۈشكەن بولسىمۇ يېڭى تۇتۇلغان بىلىقلار بىسىلغان كىچىكلەر قىرغاق بويىلاپ تۇرۇپ كەتكەن ئىدى. ئاشۇ كۆل يۈزىدىكى گۈگۈمگە ھاگۈاققان پېتى قاراپ قالاتتى. ــ دەرىزىدىن كىرگەن شامال ئۇنىڭ چېكىسىدىكى چاچ تالالىرىنى تەۋرەتتى. كىلىشكەن چىرايىدىكى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىدىن

غەمكىنلىك چىقىپ تۇراتتى.

— ئانا، ئانا! — ئوغلى يۈگۈرگەن پېتى ۋاقىراپ كىرىپ كەلدى.

— سەن يەنە نەشپۈتزارلىققا باردىڭمۇ؟ — ئۇ كۆزىنى تۆۋەنگە تىكىپ كەينىگە قايرىلماي تۇرۇپ سورىدى.

— ئانا، ئاڭلاپ تۇرغىنا، ھىلىقى بوۋاي ئاغرىپ قاپتۇ! — بالا شىرەنىڭ يېنىدا تۇرۇپ ئۇنىڭغا قارىدى.

— قايسى بوۋاي؟ تىراكتور پونكىتىدىكى بومبۇرساقالمۇ؟

— ياق، جاۋ ئەپەندى دېگەن بوۋاي ئاغرىپ قاپتۇ.

ئاشۇ بۇرۇلۇپ ئوغلىغا بىر پەس تىكىلىپ تۇرۇپ قالدى.

— ھە،... شۇنداقمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئوغلىنىڭ چېچىنى سىلاپ تۇرۇپ ئۇ.

— ئۇنىڭ قولى توڭلاپ، خېت يازالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ، سەن بېرىپ ئۇنىڭغا دورا ئېچكۈزۈپ قويامسەن؟

— ياق! — ئانىسى ئورنىدىن تۇرۇپ بالىسىنى ئىتتىرىۋەتتى، — ئۇ مېنىڭ دورامنى يېمەيدۇ، ئۇ بىزنى نەزىرىگە ئىلمايدۇ...

ئاشۇ ئېرىدىن ئاجراشقاندىن بۇيان ھىلىقى كونا قوراغا بېرىپ باقمىغان بولسىمۇ، لېكىن شاگۈەن بازىرىغا دورا ئالغىلى بارغاندا سۆرىگۈچى كېمە ئۇستىدە جاۋ ئەپەندىنى نەچچە قېتىم ئۇچراتقان ئىدى. ئاشۇ ئۇنىڭ بىلەن بىرەر ئېغىزمۇ سۆزلەشمىگەن، پەقەت بۇ قەيسەر، كىشىگە ئارىلاشمايدىغان بوۋاينىڭ كېمە پالوبىسىدا ئۇزاق تۇرغانلىقىنى كېمە كايوتسىنىڭ دەرىزىسىدىن كۆرگەن ئىدى. بوۋاي ھەر ئايدا بەلگىلىك قەرەلدە شاگۈەن بازىرىغا بېرىپ، ئۇ يەردىكى مەشھۇر دورا ھاراق ساتىدىغان دوختۇردىن دورا ئالاتتى. ئاشۇ بوۋاينىڭ مۇكچىيىپ تۇرغان سىياقىغا ھاڭۇبقىپ قاراپ قالاتتى.

كۆل تەرەپتىن ئۇرغان شامال بوۋاينىڭ پەلتوسىنى يەلپۈتەتتى، ئۇنىڭ كېيىم سالاسۇنىنى تۆتۈۋالغان قوللىرى شۇ قەدەر ئورۇق ۋە قورۇق باسقان ئىدى.

ئاشۇ جاۋ ئەپەندىنىڭ ئوغلى بىلەن جەدەلىشىپ قالغانلىقىنى ھەمدە تەنھا ئۆزى كونا قوراسدا ئولتۇرۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قەلبىدە بوۋايغا قارىتا بىر خىل ئېچىنىش ۋە ئىچ ئاغرىتىش ھىسسىياتى تۇغۇلدى، ئۇ بوۋاينىڭ جەزمەن خېلى خوپ ئازار يېگەنلىگىگە ئىشىنەتتى. بەلكىم ئاشۇ ئۆزىنىڭ تارتقان دەرت-ئەلەمى ۋە يىگانىلىغىدىن بوۋاينىڭ ئازاب-ئوقۇبىتىنى ھىس قىلغاندۇ؛ ئۇنىڭ تەبىئىتى ئاق كۆڭۈل ۋە يۇمشاق بولغاچقا باشقىلارنىڭ بەختسىزلىگىنى ھەسخىرە قىلمايتتى. بەزىدە ئۇ كۆڭلىدە جاۋ پىكە ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىنى: "سىلەر بۇ يىگانە بوۋاينى يېزىدا تاشلاپ قويۇشقا قانداق چىدىدىڭلار؟ ئۇ ھەرقانچە يامان بولغىنى بىلەن ئۇنىڭدىن رەنجىشكە بولمايدىغۇ! ئۇ ياشىنىپ قالدى. ئۇنى ئەپۇ قىلىشقا، ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇنى تاشلۇۋېتىپ ئىگە بولماسلىق قانداق قائىدە ئىكەن؟ سىلەرنىڭ باغرىڭلار تاشمىدى؟ دەپ ئەيىپلەيتتى. ھەر قېتىم ئاشۇ كېسەل كۆرۈشكە چىقىپ نەشپۈتزارلىقتىن ئۆتكەندە قەدىمىنى ئاستىلىتىپ ھىلىقى كونا قوراغا قارىغىنىدا، يۈرىگىنى قايغۇ ۋە ھەسرەت قاپلىۋالاتتى، ئەمما، ئۇ ھازىر ئوغلىنىڭ تەلۈگە جاۋاپ بېرىشكە، دەرھال بېرىپ ھىلىقى بوۋاينى كۆرۈشكە جۈرئەت قىلالمىدى، بۇنىڭغا ئۇ جۈرئەت قىلالمىدى. ئەگەر چەندە بوۋاينىڭ يېنىغا بېرىپ "نەردىمىز ئاغرىيدۇ؟" دەپ تەشەببۇسكارلىق بىلەن سورىغانىدا، ناۋادا بوۋاي ئۇنى يەرگە قارىتىپ قويسا، بوۋاي بىلەن سەن-پەن دېيىش-

كىلى بولمايدۇ ـ دە، ئادەتتىكى بىرەر كىسەلنى كۆرگىلى بارغاندا بۇنداق بولسا، مەيلىدى.

ئاشۇ تەشۋىشلەنگەن ھالدا كونا قورانىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، ئوغلى يۈگۈرۈپ بېرىپ دەرۋازىنى ئاچتى ـ دە، ۋاقىرىغان پېتى قوراغا كىرىپ كەتتى:

ـــ ئانام كەلدى، دوختۇر كەلدى!

ئاشۇ قانداقتۇر بىر نەرسىنىڭ يەرگە چۈشكەن ئاۋازىنى ئاڭلىدى. ھايال ئۆتمەي جاۋ ئەپەندى دەرۋازا ئالدىغا چىقتى ۋە ئاشۇگە قارىماي تۇرۇپ:

ـــ كىرىڭ.... كىرىڭ! ـــ دىدى.

ـــ كېسەللىرىنى كۆرگىلى كېلىڭىدىم، ھازىرلا كېتىمەن...

جاۋ ئەپەندى ئۇندىمەستىن يول باشلاپ ماڭدى. ئاشۇ ئارقىدىن مېڭىپ، ئۇدۇلدىكى ئۆينىڭ پەلەمپىيىگە چىقتى.

ـــ ئانا، قارىڭا ئۆينىڭ چىرايلىقلىغىغا، جاۋ ئەپەندى دادىسىنىڭ كىتاپلىرىدا ئۆگۈكۈر، ئوتۇنخانا بار ئىكەن، نەچچە مىڭ يىل بۇرۇن ساڭشەن تېغىنىڭ چوققىسىدا...

ئوغۇل ئۆيدىكى شەرەنىڭ ئۈستىدىن بىر كىتاپنى ئېلىپ ئانىسىغا داملاتقىلى تۇردى.

ـــ ھەي، ئۇنىڭ...، ـــ ئاشۇ بوۋاينى نېمە دەپ ئاتىشىنى بىلەلمىدى، ـــ نەرسىلەرنى قالايمىقان قىلما!...

ـــ ئۆھۆ، ئۇھۇ! ـــ جاۋ ئەپەندى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا يۆلەنگەن پېتى نېمىندۇر يوشۇرغاندەك بولدى.

ئاشۇ بىر تەرەپتىكى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇۋىدى، كۆزى يەردە يالتىراۋاتقان كۆزەينەككە چۈشتى، ئۇ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ كۆزەينەكنى

ئالدى.

ــ ئۆھۆ، ئۆھۆ! ھېچقانداق كېسىلمىغۇ يوق ئىدى، شۇ قولۇم بىرئاز ئاغرىۋاتىدۇ، تەكشۈرۈشنىڭمۇ ھاجىتى يوق ئىدى... ھەي، مۇشۇ ئايدا كىتاپ يازمىغان دەپ ئالدىراپ قېلىپ، شەھەرگە كىرىپ دورا ئېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتىمەن...

ــ ئەگەر تەييار دورا بولسا، يەۋالسىلىمۇ بوپتىكەن، ــ دېدى ئاشۇ جاۋ ئەپەندىگە قارىماي تۇرۇپ ۋە چاي شىرەسى ئۈستىدىكى چاڭ ـ توزاڭ قونغان ئىستاكانغا تىكىلىپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ ئەگەر خاپا بولمىسلا، ئۆزلىرىگە چاي دەملەپ بەرسەم ئېچەمتىلىكى؟... ــ ئۇ دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، لۆمۈلدەپ ياشلىنىپ تۇرغان كۆزلىرىنى بوۋايدىن يوشۇردى.

ــ ھە، ئارقا قورادىكى مېھمانخانىنى تېگىدە ساقلاپ قويغان بىر چۆگۈن يامغۇر سۈيى بار ئىدى، ــ دېدى بوۋاي كۆزىنى يۇمغان پېتى ئورۇندۇقتا يېتىپ.

ــ ماۋۇ قەغەزگە ئۆينىڭ رەسىمىنى سىزسام بولامدۇ؟ ــ دەپ ۋاقىردى ئادىيەندىيەن ئىچكىرىكى ئۆيدە تۇرۇپ.

ئاشۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ ھايال ئۆتمەي بىر يۇڭ ئەدىيالنى ئېلىپ چىقتى ـ دە، جاۋ ئەپەندىنىڭ تىزىغا يېيىپ قويغاندىن كېيىن، چۆگۈندە سۇ ئېلىپ كەلدى، ئوچاقتا ئوت قالدى، بىر دەمدىن كېيىن سۇ قاينىدى. چايمۇ دەملىنىپ، چاينىڭ ئىللىق خۇش پۇرىغى ئۆيگە تارالدى. بۇ خۇش پۇراق ئاشۇنىڭ قەلبىدىكى بۇرۇختۇملۇقنى تارقىتىۋەتتى. ئۇ گويا ئۆزىگە تونۇشلۇق بىر خىل تۇرمۇش قوينىغا قايتىپ كەلگەندەك بولدى. ئۇ بىر پىيالىگە چاي قۇيۇپ، جاۋ ئەپەندىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

— ۋوي، رەھمەت سىزگە! — جاۋ ئەپەندى پىيالىنى چاي شىرە-سىگە قويۇپ قويدى. چاي شىرەسىنىڭ ئۈستى، ھەتتا پايدىلىنىشقا ئوڭاي بولسۇن ئۈچۈن قويۇلغان ئورۇندۇقنىڭ ئاستىدىكى پولمۇ خەتكۈچ قىستۇرۇلغان كىتابلار بىلەن تولغان ئىدى. ئاشۇ بىرنەچچە پارچە كىتاپنىڭ مۇقاۋىسىدىكى گۈزەل چېركاۋلارنىڭ ۋە ئاۋسترالىيەدىكى شورنى ئوپېرا تىياتىرخانىسىنىڭ قۇرۇلۇش نەقىشلىرىنى كۆردى.

— سىز ھازىرمۇ دوختۇرخانىدا ئىشلەۋاتامسىز؟

— ھەئە.

— ھىلىمۇ تەنھامۇ؟

ئاشۇ تۆۋەن بېشىنى سالدى.

بوۋاي بىر پەس سۈكۈتتىن كېيىن پىيالىنى قولىغا ئېلىپ چايدىن بىر ئوتلىدى:

— ھەي، ئادەم قېرىسا، خۇددى دەرەخ قۇرىغاندا قۇشلار توزۇپ كەتكەندەك، ئۆي قۇرۇقدىلىپ قالىدىكەن، نېمە دېگەن جەمجىتلىق بۇ!

— ئۆزلىرىنىڭ ھالىدىن بىرەرسى خەۋەر ئېلىشى لازىمتى، ئۆزلىرى كىتاپ يېزىۋاتىلا، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىلەكلىرى ئاغرىق...، — ئاشۇ سۆزىنىڭ ئاخىرىنى ئېيتالمىدى.

بوۋاي ئۇنىڭغا بىر قاراپ قويۇپ، ئۆزىنى ئاقلىغانلىغىنى ياكى ھەسرەت چەككەنلىگىنى بىلگىلى بولمايدىغان بىر خىل ئاھاڭدا:

— ئېھتىمال، تەقدىردە شۇنداق پۈتۈلگەن ئوخشايدۇ. كىشىلىك تۇرمۇشتا نېمىگە ئېرىشىشنى ۋە نېمىدىن مەھرۇم قېلىشنى كىمۇ ئالدىنئالا بىلەلىسۇن؟ — دېدى.

ـــ ئومۇمەن، مەھرۇم قالدىغىنى بەك كۆپ بولماسلىغى كېرەك...

ـــ مېنى ئۇنتۇمغانلىغىڭزغا رەھمەت! ـــ بوۋاي كۆزىنى يۇمۇپ تۇروۇندۇقىقا چۆكتى. ئۇ ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئەسلەۋاتامدۇ، ياكى سۆزلەشنى خالمىمدىمۇ؟ بۇنى بىلگىلى بولمايتتى.

ـــ سىلى تېخى تاماق يېمىگەنلا، مەن بېرىپ ئازراق بىلىق تېپىپ كېلىپ، ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان موگۇ، لازا بىلەن قورۇپ بېرەي....

ـــ سەرتمىسىنىڭ ئىچىدە پۇل بار، ئۆزىڭىز ئېلىۋېرىڭ، ـــ دىدى بوۋاي تۇيۇقسىزدىن ئالدىراپ.

ئاشۆ جاۋ ئەپەندىگە يەنە بىر پىيالە چاي قۇيۇپ بېرىپ، ئادىيەندىيەننى بىلىق ئېلىپ كېلىشكە بىللە بېرىشقا چاقىرىۋىدى، ئادىيەندىيەن ئەركىلەپ ئىچكىرىكى ئۆيدىن چىققىلى ئۇنىمىدى.

ـــ ئۇنى مۇشۇ يەردە قالدۇرۇڭ، بىز كۆپلىگەن ئاخشاملارنى بىللە ئۆتكۈزگەن، ئۆھۆ، ئۆھۆ، ـــ دىدى ئۇ گويا بۇ سۆزنى دېمىسەم بوپتىكەن دەپ پۇشايمان يېگەندەك يۆتىلىپ.

بىر ئىللىق ئېقىم ئاشۆنىڭ قەلبىگە تارىغاندەك بولدى، ئۇ پەلەمپەيدىن يېنىكلىكنە چۈشۈپ، گۈللۈك سۇپىدىن بىر بامبۇك سۇ ئەتتى ئېلىپ، دەرۋازىدىن يۈگۈرىگەندەك چىقىپ كەتتى. نەشپۈتەزارلىقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چەمبىر يول قىزغۇچ يوپۇرماقلار بىلەن تولغان ئىدى. ئۇ يۇمشاق ۋە نەشپۈت ھىدى كېلىپ تۇرغان يوپۇرماقلارنى دەسسەپ كېتىۋاتاتتى. شالاڭ شاخ-پۇتاقلار ئارىسىدىن قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرى ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنىگە چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇ كەچىنىڭ يېڭى، ساپ ھاۋاسىدىن تولدۇرۇپ نەپەس ئالدى. دەرەخلىقىنىڭ سىرتى كەڭ كەتكەن ئېتىزلىق ۋە يىراقلارغا سوزۇلغان ئايازلىق ئىدى.

قۇياش ساڭشەن تېغىنىڭ كەينىگە چۆكتى، ئون-توققۇز چوققىسىنىڭ يېشىللىغىنىڭ ئەزناسى قىزارغان ئاسماندا ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. يىراق-تىكى ئېرخەي كۆلىمۇ سۇس قىزغۇچ رەڭدە تاۋلىنىپ تۇراتتى، ئاشۇ كۆل بويىغا تۆتۈشىدىغان ئېتىزلىقىتكى چىغىر يولىدا كېتىۋېتىپ، ساڭشەن تېغى بىلەن ئېرخەي كۆلىنىڭ بۇ دۇنياداً بۇگۈنكىدەك قىزارمىغانلىغىنى، ئۇنىڭ قىزارغىنىدىن كېشى دەرت-ھەسرەت ئېچىدە تۇرۇقلۇقىمۇ ئېختىيارسىز ھاياجىنىنى باسالماي قالدىغانلىغىنى ھېس قىلدى. ئەپسۇسكى، ياز كۈنلىرى بۇ دۇنيا زەڭگەر ۋە ئاقلىغىدىن كېشى مەپتۇن بولغۇدەك تۇسكە كىرىدۇ. بۇ يىل 7-ئايدا ئاشۇ كۆل بويىدا تېلېۋىزور كۆرۈنۈشى تارتقىلى كەلگەن بىر توپ ياپونلۇق دوستلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى سېمىز بىر ئايال تولىمۇ كۆلكىلىك ھالدا تولىمۇ بالىلارنىڭ كەڭ گىرۋەكلىك چېخ شىلەپىسىنى كىيۋالغان، كۆزەينەكىنى كۆينەكىنىڭ ئىزمىسىغا ئېلىپ قويغان ئىدى. ئۇلار ھەقىقەتەن ساڭشەن تېغى ۋە ئېرخەي كۆلىگە بەكلا قىزىقتى، ھەتتا كۆلدىكى سۇ قۇشلىرىنىمۇ ئالا قويماي كۆرۈنۈشكە ئالدى. چېخ قالپاقلىق سېمىز ئايال ئەترا-پىدا قاراپ تۇرغان يۈرتداشلارغا ۋە ئاشۇگە خەنزۇ تىلىدا: "بۇ يەر شەرقتىكى جەنۇە ئىكەن، ساڭشەن تېغى ۋە ئېرخەي كۆلىدىنمۇ گۈزەلرەك: يەرنى تاپقىلى بولمىغۇدەك!" ددى. ئاشۇ «شەرقتىكى جەنۇە» دىگەن بۇ سۆزنى ئېسىدە ساقلىدى ۋە ئاخىرى بىر كىتابتىن جەنۇەنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى ۋە سۈرىتىنى تاپتى، قىزىق، نېمىشقا غېرىپسىنغان كىشى كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ ئازراق ھارارىتىگە ئۇچرىغاندا، ناھايىتى ئاسانلا نۇرغۇن-نۇرغۇن گۈزەل ئىشلارنى ئەسلەپ كېتىدىغاندۇ؟ گەرچە ئۇ ناھايىتى كىچىك بولسىمۇ،

لېكىن ئۇ ئۇزاق مۇددەت داۋام قىلغان دەرت-ئەلەمنى قوغلىيالايدىكەن ھەمدە ئىلگىرى تولىمۇ ئېغىر بىلىنىگەن دەرت-ئازابنىڭ ئەسلىدە مۇشۇنداق ئاسانلا تارقاپ كېتىدىغانلىغىنى، گۈزەل نەرسىلەرلا ئەڭ ھاياتىي كۈچكە ئىگە ئىكەنلىگىنى ھىس قىلدۇرىدىكەن. ئاشۇ ھازىر ئۆزىنىڭ جاۋ ئەپەندىگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن يېقىنلاشقانلىغىدىن ھەمدە ئۇنىڭ كېسەل بولۇپ كىشىلەرنىڭ غەمخورلۇق قىلىشىغا ئەڭ مۇھتاج بولغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولالىغانلىغىدىن خوشالىلانماقتا ئىدى. مەيلى ئۇ ئىلگىرى قانچە ئاچچىق يۇتكەن ۋە ئازاپ چەككەن بولسۇن، مەيلى جاۋ ئەپەندى ھازىر ئاشۇنىڭ پەيدا بولغانلىغىدىن گۇمانلانغان ۋە دەككە-دۈككىگە چۈشكەن بولسۇن، ئاشۇ بۇۋاينىڭ قوپاللىغى ۋە قەيسەرلىگىنىڭ بىر خىل نەرسىنى يوشۇرۇۋاتقانلىغىنى، يوشۇرۇلغان بۇ نەرسە دەل ئاشۇ ئۆزى ئۈمىت قىلۋاتقان نەرسە ئىكەنلىگىنى كۆرۈپ يەتكەن ئىدى.

ــ ھەي، ئاشۇ دوختۇر! بېلىق كېرەكمۇ؟ ــ دەپ ۋاقىرىدى كۆلنىڭ قىرغىغىدىكى كېمىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان بىر بېلىقچى ئايال.

ئاشۇ خوشنا شى سيۈن كەنتىدىكى 3-ئەترەتنىڭ باشلىغىنىڭ خوتۇنىنى تونۇدى. ئۇ خوشال ھالدا يېرىم تارتىۋالغان بەلىگىنى تۇرۇۋېتىپ، كېمە ئامبىرىنىڭ تۆشۈگىدىن سىرتقا بىر سۈەت راك چۈشۈرۈپ بەردى. ئاشۇ كېمىنىڭ يېنىغا كېلىپ، كېمىنىڭ ئامبىرىدىكى ئوچاقتا گۈرۈچ دۈملەگلىك تۇرغىنىنى، بىرقانچە بالىنىڭ كېمىنىڭ سەينايسىدا بىر مۇشۇكنى ئوينىۋاتقانلىغىنى كۆردى. بۇ بېلىقچىلار كۆلنىڭ شەرقىدىكى كىشىلەرنىڭ ئۇسۇلىنى ئۇگىنىپ، كېمىنىڭ ئۇستىگە چىغىرق ئورنىتىپ، شەھەردىن ئالغان نىلون پاشىلقىنى تور قىلىپ، مەخسۇسلا راك تۇتۇپ، ئېيىغا نەچچە يۈز كوي تاپاۋەت قىلاتتى،

لېكىن ئۇلار ئىشلەتكەن تورنىڭ تۆشۈگى بەك كىچىك بولغاچقا تورغا چۈشكەن بېلىقلارمۇ كۆپ بولاتتى. مۇشۇ ۋەجدىن بېلىق سورتلىرىنى يېتىشتۈرۈش پونكىتىدىكىلەر ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى نەچچە رەت تەللىغان ئىدى. 3 ـ دۈيجاڭنىڭ خوتۇنى كېمىنىڭ خانىسىدىن ئىككى تال ئالتۇن رەڭ بېلىقنى ئاشۈگە ئېلىپ بەرگەچ، ئۆزىنىڭ بېلىق سورتلىرىنى يېتىشتۈرۈش پونكىتىدىكىلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغانلىقىنى ۋاتىلداپ سۆزلەشكە باشلىدى...

ئادىيەندىيەن جاۋ ئەپەندىنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇقنىڭ ئۇستىدە ئىڭىشىپ ئولتۇرۇپ، قەغەزگە ئۆزى سىزغان ئۆيىنىڭ شەكلىنى قايچا بىلەن قىيىۋاتاتتى.

ــ سەن بۇ يەرگە نېمىشقا كېلىسەن؟ ــ دەپ سورىدى جاۋ ئەپەندى بالىنىڭ يۈمران قولىغا سىڭايان قاراپ قويۇپ.

ــ ئۆي ئۆچۈن، يەنە ھىلىقى ئىشىك راۋىغىنىڭ ئەگىم قانىتى ئۈچۈن...

ــ ئاناڭ ساڭا داداڭ توغرىلىق گەپ قىلدىمۇ؟... ــ بوۋايىنىڭ ئاۋازى سەل ئەنسىرىگەندەك چىقتى.

ــ دادام ئەسكى نەرسە، چوڭ بولغىنىمدا، مەن ئۇنى پىچاق تىقىپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن.

بوۋاينىڭ قەلبىنى ھەسرەت چۈلغىۋالدى. ئۇ گويا كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئارىلىقتا بالا بىلەن ئۆزى 180 مىڭ چاقىرىم يىراقلىشىپ كەتكەندەك، بۇ بەختسىز بالىغا ناھايىتى يىراقتىن قاراۋاتقاندەك بىلىندى.

ــ ئاناڭ مۇشۇنداق ئۇگەتتىمۇ؟

— ياق، ئۆزەم مۇشۇنداق ئويلىدىم!

— ئەگەر... مەن داداڭنىڭ ئاغىنىسى بولغان بولسام، سەن ئورمانلىققا مېنى ئىزلەپ كېلەمتىڭ؟

بالا قايچىسىنى توختىتىپ بوۋايغا داڭ قېتىپ قاراپ قالدى.

ئاشۇ بېلىقنى كۆتىرىپ كىرىۋىدى بالا يەنە شوخلۇق قىلمىشقا باشلىدى، جاۋ ئەپەندى يەرگە سېرىلىپ چۈشۈپ كەتكەن يۈڭ ئەدىيالنى ئالمان — تالمان ئېلىپ، تىزىغا يېپىۋالغاندىن كېيىن ئېغىر بىر نەپەس ئالدى — دە، كۆزىنى يۇمۇپ ئورۇندۇققا قاتايدى.

ئاشۇ پەلەمپەيدە بىر پەس ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندىن كېيىن ئاشخانا تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئاشخانىدا بىر دەم ئىشلەپ، ئوت قالغاندىن كېيىن، بىر ئەكەشتە سۇ ئېلىپ كەلدى — دە، بوۋايدىن:

— تۈز سوقىدىغان تاش ھاۋانچا نەدە؟ — دەپ سورىدى.

— ئاشخانىدىكى ئۈستەلنىڭ تېگىدە يوقمىكەن؟

— چوڭ دادا، بېلىقنىڭ قۇيرۇغى يەنە مىدىراۋاتىدۇ، — ئوغۇل قولىغا بېلىق قاسراقلىرىنى چاپلاشتۇرغان ھالدا ئاشخانىدىن يۈگۈرۈپ چىقتى.

ئانچە ئۆزۈن ئۆتمەي موگۇ ۋە لازا ئارىلاشتۇرۇلغان بېلىقنىڭ مەزىلىك پۇرىغى ساراي ئۆيگە تارقىلىپ بوۋاينىڭ دېمىغىنى قېچىشتۇردى. ئۇ كۆزىنى ئاچتى، ئاشۇ چىنە — چوكىلارنى راسلاپ بولغاندىن كېيىن، ئاشخانىدىن قىزىرىپ پىشقان بىر بېلىقنى قاچىغا سېلىپ بوۋاينىڭ ئالدىغا ئېلىپ چىقتى. كۆچىلۈك تاۋام ھىدى بوۋاينىڭ دېمىغىغا ئۇرۇلدى. ئۇ كۆزىنى چىمچىقلىتىپ تۇرۇپ، قولىغا چوكا ئېلىپ بېلىقنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرگەندىن كېيىن، ئىختىيارسىز ھالدا:

— ياخشى بېلىقكەن! — دەپ ئارقا — ئارقىدىن ماختاپ كەتتى، —

قالتىس ياخشى بوپتۇ، ئۇزۇندىن بۇيان بۇنداق بېلىق يەپ باقمۇدىم...

ئۇ تۇيۇقسىز ئاشۇنىڭ ئادىيەندىيەننى ئەگەشتۇرۇپ كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى سېزىپ قالدى-دە، چوكىسىنى تاشلاپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇرۇپ ئىغاڭلىغان پېتى ئاشخانىغا قاراپ ماڭدى.

— نىمە قىلماقچى بولۇۋاتىلا؟

— يەنە ئىككى قاچا ئېلىپ كېلىك، ئىككىلارمۇ ئولتۇرۇڭلار!

— ياق!

— ئولتۇر دېگەندىن كېيىن ئولتۇرمامسەن! — دەپ گۈكىرىدى بوۋاي.

ئۇلار بېلىق يېيىشكە باشلىدى. جاۋ ئەپەندى كىتاپ جازىسىدىن بىر بوتۇلكا "خې چىڭگەن" ھارىغىنى ئېلىپ، ئۆزىگە بىر رۇمكا قۇيۇپ، بىر ئوتلىغاندىن كېيىن، ئۇستەلنىڭ بىر تەرىپىدە داڭ قېتىپ ئولتۇرۇپ قالدى، ئۇنىڭ كۆزىدىن گۇمانسىراش، ھەسرەتلىنىش بەلگىلىرى روشەن كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

— بالا باقساڭ، دادىسىنى باقمدۇ، دېگەن قۇرۇق گەپكەن، بالا باقتىڭ، باش ئاغرىغى تاپتىڭ، دېگەن راست گەپكەن! — دىدى بوۋاي تولىمۇ ئۆكۈنگەن ھالدا ئىقرار قىلىپ، — مەن بۇرۇندىن تارتىپ ئاپاڭ بىرەر ياخشى ئايالغا ئېرىشكەن، دەپ ئارزۇ قىلىپ كېلىۋاتاتتىم، ئەپسۇس، ھىلىقى شەرەندىز ئۇنىڭ بۇرنىدىن يېتىلەپ كەتتى! — ئۇ رۇمكىدىكى ھاراقنى بىراقلا ئىچىۋەتتى، — سىز مېنىڭ سۆزۈمگە چۈشىنىۋاتمدىغانسىز؟ مېنىڭ تەسەۋۋۇرىمدىكى كېلىن ئۇنداق بولماسلىغى كېرەك ئىدى.

ئاشۇ يەرگە قارىغان پېتى، شورپا ئۈسىدىغان چىنىنى كۆتۈرۈپ

ئاشخانىغا ماڭدى، ئۇنىڭ قولى تىترەيتتى، گويا جاۋ ئەپەندى ئۇنى كۆزدە تۇتۇپ سۆزلەۋاتقاندەك، گويا ئۇنىڭ تۇرمۇشىنىڭ مۇشۇنداق بەختسز بولۇپ قېلىشىنى ۋە بۇ كونا قورانىڭ غېرىپسىنىپ تۇرۇشىنى سەن كەلتۈرۈپ چىقاردىڭ دەۋاتقاندەك، ھەتتا بوۋايىنىڭ قىلغان ھەر بىر سەۋرسىز ھەرىكىتى ۋە سۆزى ئۇنىڭ ئۆزىگە كۆڭۈل غەشلىگىنى بىلدۈرگەندەك تۇيۇلماقتا ئىدى، ئۇ چىنىنى تاشلاپ قېچىشىنى، بۇ يەرگە ئىككىنچىلەپ كەلمەسلىكنى، ھەرقانداق ئاق كۆڭۈل كىشىنىڭ باشلىشىدىن قەتئى نەزەر بۇ كونا قوراغا ئىككىنچىلەپ ئايىاق باسماسلىقنى، كېتىشىنى، ئايرىلىشىنى، مەڭگۈگە ئايرىلىشىنى ئويلاپ قالدى...

ــ ئاشۇ! ــ ئۆيدىن بوۋاينىڭ چاقىرغىنى ئاڭلاندى. بۇ ــ ئاۋاز ئۇنى ئەندىكتۈرۈۋەتتى. ئۇ دادىسىنىڭ ئاۋازىنى ئەسلىدى، ئاشۇ مېھرىۋان بېلىقچى بوۋاي بۇگۈنگىچە ياشىغان بولسا، جاۋ ئەپەندىگە ئوخشاش باشقىلار تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلىپ، كونا ئۆيدە كېسەل ئاۋاۋىنى تارتسا، نەقەدەر ئېچىنىشلىق بولاتتى ــ ھە! كىشىلىك تۇرمۇشتا ھەرقانداق ئادەم، مەيلى ئۇ ئۇرۇق ــ تۇققان بولسۇن ياكى تونۇشمايدىغانلار بولسۇن، ئۇلارنىڭ مېھرى ــ شەپقىتىگە مۇھتاج بولىدىكەن.

ــ ئاشۇ، سىزمۇ بىر ئوتلام ئېچىپ قويۇڭ، ــ دېدى جاۋ ئەپەندىن ۋە ئۇنىڭغا بىر رومكا ھاراق قۇيدى.

ــ سىلى مېنىڭ ھاراق ئېچىمەيدىغانلىغىمنى ئۇنتۇپ قالدىلىمۇ؟ ــ ئۇنىڭ مېيىغدا غىل ــ پال كۈلكە ئەكس ئەتتى.

ــ ئېچ ئانا، ئېچ، ــ دېدى بالا خوشاللىغىدىن سەكرەپ تۇرۇپ، ئاشۇ ھاراقتىن بىر ئوتلۇمدى، يۆتىلىپ كەتتى.

— جاۋ ئەپەندى، سىلى دائىم شاگۇەن بازىرىدىكى قايسى دوختۇردىن دورا ئالاتتىلا؟

— بۇنى سوراپ نىمە قىلمسىز؟

— مەن... مەن ئەتە دەم ئالىمەن، شەھەرگە كىرىپ ئۆزلىرىگە دورا ئالغاچ كېلەي، دەپ ئويلىۋىدىم.

جاۋ ئەپەندى بېشىنى كۆتەردى، ئۇنىڭ كۆزلىرى چاقناپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزۇنغىچە ئاشۇگاھ تىكلىپ تۇرۇپ قالدى.

تاڭ سەھەر، ئېرخەي كۆلىنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ئاسمان رەڭمۇ-رەڭ نۇرلار بىلەن تاۋلىنىپ تۇراتتى، قۇياش كۆتىرىلىدىغان تاغنىڭ ئۈستىدە ساغۇچ، زەڭگەر، قىزغۇچ.... رەڭلەردىن تەركىپ تاپقان بىر قەۋەت گۈزەل نۇر چەمبىرىگى پارلىدى...

ئاشۇ چوشكەن "ئالتۇن مۈكا 2-" ناملىق سۆرىگۈچى كېمە شاگۇەن بازىرىنىڭ غەربىدىكى شى ئېرخې دەرياسىنىڭ پىرىستانىغا يېقىنلاشتى. قىرغاقتىكى چىراقلار تېخى پۈتۈنلەي ئۆچمىگەن ئىدى. سۇ ئېلىكتىر ئىستانسىسىنىڭ لاي كولىغۇچى كېمىسى دەريا ئېغىزىدا گۈكىرەپ ئىشلەۋاتاتتى، كېمىچى زەنجىرلىك ئارقانىنى قىرغاقتا تاشلىدى، ئاشۇ بىرىنچى بولۇپ يەرگە چۈشتى.

ئۇ ئۆزۇندىن بۇيان شاگۇەنگە كەلمىگەچكە تاڭ سەھەردە بۇ چىرايلىق شەھەر ئۇنى ئۆزىگە بۆلەكچىلا جەلپ قىلىۋالدى. ئۇ دەريا يېغا سېلىنغان چوڭ كۆۋرۈكتىن، ۋە نەم كوچىلاردىن ئۆتۈپ، دوختۇرخانىغا كەلگەندە، ئەينەكلىك ئىشىكنىڭ ئىچى كېسەل كۆرەتكىلى كەلگەن كىشىلەر بىلەن لىق تولغان ئىدى. ئۇ ئۆزۈن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ بىر نۇسخا يەرلىك گېزىتنى كۆرگەچ ئىچكىرىدىن ئۆزىنىڭ نومۇرىنى چاقىرىشنى كۈتۈپ ئولتۇردى.

دورا بېرىدىغان دوختۇر گۈلكۈزۈك تەلەپپۇزىدا سۆزلەيدىغان بىر بوۋاي ئىكەن. ئۇ جاۋ ئەپەندىنىڭ باغاقچىسىنى كۆرگەندىن كېيىن پەرۋاسىزلىق بىلەن ئاشۇدىن سورىدى:

— سىز ئۇنىڭ تۇققىنى بولامسز؟

— ياق... — ئاشۇ بېشىنى سىلىپ، دوختۇرغا قارىمىدى. — ياخشىغۇ! ھازىرقى ياشلار لېي فېڭدىن ياخشى ئۇگىنىۋاتىسىلەر، ئۇنىڭ ھالىدىن مۇشۇنداق خەۋەر ئالىدىغان بولسىڭىز، ئۇنىڭ بىلىگىنىڭ ئاغرىغى ناھايىتى چاپسان ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. بۇ بوۋاي ھەمىشە ئېسىنى يوقىتىپ، دورا ئېلىشنى ئۇنتۇيدۇ!

ئاشۇ دورىنى ئالىدى ۋە بازارغا چىقىپ ئادىيەندىيەنگە كۆينەك سېتىۋالدى، بازار ئايلىنىپ، دۇكاندىن ئازراق قەن-گېزەك ئالىدى يەنە بوۋايغا ئىككى بوتۇلكا ئۇ ياخشى كۆرىدىغان خې چېڭگەن ھارىغى ئالدى، ئايلىنىپ شەھەر مەركىزىدىكى كوچىنىڭ ئېغىزىغا كەلگەندە، بىر رەڭلىك چوڭ ئېلان ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتتى. بۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق تېياتىر ئۆمىگى يېقىندا تەييارلىغان «ئېرىنى كۆتۈش» دېگەن چوڭ تېپتكى بەيزۇ تېياتىرنىڭ ئېلانى ئىكەن. ئاشۇ بۇرۇنلا گېزىتتىن بۇ تېياتىرنىڭ سەھنە سۈرەتلىرىنى كۆرگەن ئىدى، نۇرغۇنلىغان بەيزۇلۇق يۈرتداشلارغا ئوخشاش ئۇمۇ بۇ ئاجايىپ ئىسىل ھىكايىنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇ ئېلاندىكى مەلىكە ئا فېڭنىڭ رەسىمىگە قاراپ خىيالغا چۆكتى: ئەگەر كۇنلەرنىڭ بىرىدە مەن، بوۋاي، ئوغلۇم بۇ تېياتىرخانىغا بىللە كىرسەك، بىر ئائىلە كىشىلىرىگە ئوخشارمىزمىكىن...

بۇ چاغدا ئۆيگە قايتىشنىڭ كۈچلۈك ئىستىگى ئۇنى ئەسىر قىلىۋالغان ئىدى. ئۇ كېمىنىڭ قايتىشىغا خېلى ۋاقىت بارلىغىنى كۆرۈپ،

ئاپتوۋۇزغا ئولـتۇرۇپ قايتـماقچى بولدى. مۇشۇ پەيتته ئۇ، هىلىقى بوۋاي ۋە ئۇنىڭ يېنىدا قالغان ئوغلىنىڭ ئۆزى ئۈستىده نىمىلەرنى دېيىشىدىغانلىغىنى، ئۇنى قانداق كۈتىدىغانلىغىنى بىلمەيتتى...

ــ ئوهوي، قايتىپ كەپسىز! ــ دېدى بوۋاي قەلبىدىكى خوشالـ ىغىنى يوشۇرالماي ۋە ئۇنىڭغا مېهرىدۇانـلىق بىلەن ئىشكنى ئېچىپ بەردى. ئادىمىدەن سارايى ئۆيدىن گويا قۇشتەك ئۇچۇپ چىقتى.

ــ دوختۇرخانـىدىن دورىنى ئېلىپ بولۇپ ماگىزىنـلارنى ئايلىـ دىم، كوچىنىڭ بېشىغا «ئېرىنى كۈتۈش»نىڭ ئېلانىنى چاپلاپ قويۇپتۇ، بۇ چوقۇم خېلى ياخشى تـىياتر بولـسا كېرەك، ــ دېـدى ئاشۇ ۋە سومكىسىدىن قەن ـ گېزەك، هاراق، دورىلارنى ئالدى.

ــ دۇرۇس، تېخى يېقىنـدىلا تـىياتر ئۆمىگىـنىڭ دېكراتورى مېنى ئىزلەپ كەپتىـكەن، ئۇلار تارىـخىي كىتاپـلاردا خاتىرلەنگىنى بويىچە نەنجاۋنىڭ قەدىمقى 5 بۇرجەكـلىك راۋىغىنى تەقلىت قىلىپ سىزماقچى بوپتۇ، ــ دېـدى بوۋاي ۋە ئاشۇگە بىر پىيالە چاي قۇيۇپ بەردى. قارىغاندا ئۇ خېلى تېتىكلىشىپ قالغان ئىدى.

ئادىمىدەن بىخەستىلىك قىلىپ قەن ـ گېزەكلەرنى چېچىۋەتـتى، ئاشۇ ئۇنىڭغا كايىـدى. بوۋاي ئاشۇ ئۆزىگە ئېلىپ كەلـگەن ئىكـكى بوتۇلكا خې چىگگەن هارىـغىغا بىر پەس قاراپ تۇرغانـدىن كېيىن بوتۇلكىلارنى قويۇپ، دەرىزە تۈۋىگە كېلىپ ئۆزاققىـچە خىيال سۈرـ دى، ئەڭ ئاخىردا:

ــ ئاشۇ، بۇگۈن كەچته باشقا ئىشىڭىز بارمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ نىمە قىلىلا؟

ــ بۇنىڭدىن كېيىن كېلىپ كەچلىك تاماق ئېتىپ بېرەلەمسىز؟ بىز بىللە يىسەك، بۇنداق بولغاندا، ئاخشاملىق ۋاقىتـلارنى ياخـشى

ئۆتكۈزگىلى بولاتتى.

ــ سىلىنى ئاۋارە قىلىپ قويارمەنمىكى، مەن،... مېنىڭ ئانچە سەۋىيەم يوق...

...ھا، ھا، ھا ــ جاۋ ئەپەندى تۆيۈقسىز قاق-قاقلاپ كۈلۈ-ۋەتتى-دە، ئاشخانىڭ ئالدىغا كېلىپ، ــ سىزنىڭ ئانچە سەۋىيىڭىز بولمىسمۇ، ئەمما تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھالىمدىن خەۋەر ئالدىڭىز، مەن سەۋىيىلىك بولسامۇ سىزنىڭ ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالالمىدىم، ــ دېدى.

ــ كېلىمىز! ئانام ئىككىمىز ھەر كۈنى كېلىمىز، چوڭ دادام ماڭا ئۆگەتكىنى بويىچە مەن ئۈچ ئۆڭ سىزدىم... باھار كەلسە، ئۈزۈمۈ ئۆزىگە يېڭى ئۈۋا ياسايدۇ...

ــ شۇنداق، ئۈزۈم چېغىدىمۇ يېڭى ئۈۋا سالىدۇ...

كەچكۈز كىرگەنسېرى ئېرىقىي كۆلى بويىدىكى ياۋا غازلارنىڭ ئاۋازىمۇ بارغانسېرى شالاڭلىدى، كەچكى شەپەق قىزارتقان ۋە ئالتۇن رەڭگە پۈركىگەن نەشپۈتزارلىق تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتتى. نەشپۈتزارلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كونا قورادىن ھەر كۈنى گۈگۈم چۈشكەندە پۈرقىراپ ئىس كۆتىرىلەتتى، يىراقتىكى ئېرىقىي كۆلدە كېمىچىلەر كەچكى قۇياش نۇرىدا قىرغاقتا ياندىشىپ، كېمىگە لىق تولغان بېلىق، راكلارنى ئېلىپ كېلەتتى. مۇشۇنداق گۈزەل كۈز نۇرىدا ئەگەر سىز بىرەر نەرسىڭىزنى چۈشۈرۈپ قويغان بولسىڭىز، ئەلۋەتتە تاپالايتتىڭىز.

1983 ــ يىل مايى، گۈيياڭ.

ئاپتور ھەققىدە

جىڭ يى، بەيزۇ مىللىتىدىن، ئايال، 1956 ـ يىلى يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ دالى شەھىرىدە تۇغۇلغان، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىگە ئىگە. ناھىيە-لىك مەدەنىيەت يۇرتىدا ئاممىۋى مەدەنىيەت تەشۋىقاتى خىزمىتىنى ئىشلىگەن، ھازىر يۈننەن ئۆلكىسى دالى بەيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق ناخشا ـ ئۇسۇل ئۆمىگىدە ئىجادىيەتچى ۋە قوشۇمچە ئارتىست بولۇپ ئىشلەمكتە، 1977 ـ يىل-دىن ئېتىۋارەن ئەسىرى ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان.

(«تاللانغان ھېكايىلەر» ژورنىلىنىڭ
1984 ـ يىللىق 7 ـ سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **ھەسەن ئېلى.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **سەمەت دۇگايلى.**

توشقان تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا

جېك ۋەقەسى

گۈەنشىيەن ناھىيىسىدىن سىجياۋسۇن كەنتىگىچە بولغان ئارىلىق 50 چاقرىمدىن ئاشاتتى، يولنىڭ بىر تەرىپى تاغ، بىر تەرىپى دەريا بولۇپ، يول بىرلا ئەمەس ئىدى، تاشيول بىلەن ماڭغانداﻫ، سەل-پەل ئايلىنىشقا توغرا كەلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا غالتەك ئىتتىرىپ ياكى ئەپكەش كۆتىرىپ ماڭغاندا راۋان، تىنچ ماڭغىلى بولاتتى؛ تاغ يولى بولسا ئۇنىڭغا ئوخشمايتتى، بىر كۆتىرىلىپ، بىر چۈشۈپ مېڭىشقا توغرا كەلگەچكە، ئادەمنىڭ پۈتۈن بەدىنى قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كېتەتتى. يار ۋە كۈز پەسىللىرىدە ئادەملەر ياۋا مۆۋە ياكى تاغ مەھسۇلاتلىرىنى تېرىش ئۈچۈن مۇنداق تەرگە چۆمۈلۈشتىن ئېرىنمەيتتى. سەھرالقلار تەر تۆكۈپ تۇرمۇ! لېكىن قىش كىرگەندە، بولۇپمۇ قار ياققاندا ھېچكىمنىڭ يولنىڭ يېقىنلىغىنى قوغلاشمايتتى. جان دېگەن تاتلىق-تە.

بۇ يىل قار بۆلەكچىلا ياغدى، دەسلەپتە يامغۇر چۈشتى، ئارقىدىن مۆلدۈر ئارىلاش قار يېغىپ، ھىلىقى تاغ يولىنىڭ يۈزىنى ئەينەكتەك پارقىرىتىپ، ئادەمنىڭ ئىزىمۇ كۆرۈنمىگۈدەك دەرىجىدە پاك-پاكىز قىلىۋەتتى.

چىگگى چۈش مەھەلدە سىجياۋسۇن كەنتىدىكى چى ساك بوۋاي ھەم كەك، ھەم چوگقۇر، ھەم زىچ ئىز قالدۇرۇپ تاغ ئېچىدىن چىقىپ

كەلدى. بوۋاي تولىمۇ ئاۋايلاپ كېتىۋاتاتتى.

ئۇ يولنىڭ ئۆزۈنلۈغىدىن ئەمەس، تونۇش بىرەرسىگە ئۇچراپ قېلىشتىن قورقاتتى. ئۇ سېتىۋالغان نەرسىسىنى يېڭى يوتقان تېشىغا ئوراپ، بېلىگە تېڭىپ، يەنە ئىككى تال تاسما بىلەن مۇرىسىگە ئارتىپ، مەھكەم تۇتۇۋالغان ئىدى. يول بويى قانچىلىغان تونۇش-بىلىشلەرنىڭ ئالدىغا بۇ نەرسىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئالدىنى توسىغانلىغىنى، يەشتۇرۇپ كۆرگەنلىگىنى بىلىش تەس، ئۇ بىر يېشىپ، بىر تېڭىپ خېلى ئىچى پۇشقان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭغا سەۋرى-تاقەت قىلدى.

لېكىن يەشتۇرۇپ كۆرگەنلىگى كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قانائەت ھاسىل قىلغاندەك، ئۇنىڭغا:

— چىڭراق تېڭىۋېلىڭ! بۇ نازۇك نەرسە، ئۇنلۇكرەك يېڭىلىپ قويسىمۇ بۇزۇلۇپ قالارمىش، دەپ ئاگاھلىدۇق، — دەپ ئېھتىيات قىلىشنى جېكىلەيتتى.

دىمىسىمۇ ئۇ تازا ئېھتىيات قىلۋاتاتتى. ئۆمرىدە ئۇنى قاچان ۋە قايسى ئىشتا ئېھتىيات قىلمىغان دەيسىز! ئەمما ئۇنىڭ ئوغلى ئۇنچە ئېھتىيات قىلىپ كەتمەيتتى، — ئېھتىمال بۇ بوۋاينىڭ پۇلىنى قەدىر-لىگەنلىگىدىن، ئوغلىنىڭ پۇلىنى قەدىرلىمەيدىغانلىغىدىن بولسا كېرەك.

بوۋاي "ھەسەل ھەرىسى بېقىپ تاپقان ئالتە تەڭگىنى نېمە ئۈچۈن مۇنچۇالا داۋراڭ قىلىدىغاندۇ" دەپ بالىسىنى ئىچىدە تىللايتتى. ئەسلىيەتتە بولسا بوۋاينىڭ تېلېۋىزور-پېلېۋىزور دېگەنلىنى كۆرگۈ-سىمۇ يوق ئىدى. شۇ تاپتا ئۇ ئىچىدە ھەقمۇقەتەن پۇشايمان يەۋاتاتتى. گەپ يالغۇز مۇشۇ مىڭ نەچچە يۈز كوي پۇلدا ئەمەس ئىدى، چۈنكى

پۇلنى ئوغلى تاپقان، تېلېۋىزورنىمۇ ئوغلى ئالسەن دېگەن-دە! ئوغلىنىڭ دېيىشىچە، بۇ نەرسە بولسلا ئىنگلىز تىلىنى، داشۆدە ئوقۇلىدىغان دەرسلەرنى ئۆگىنىۋالغىلى بولىدىكەن. لېكىن "دائىم دېگۈدەك" ئۆيۈمدە بۇ نەرسە بولسا، كەنتتىكى ئادەملەرنىڭ، بولۇپمۇ كوپىراتسىيلەشتۇرۇشتىن تارتىپ بۇگۈنكى كۈنگىچە ئۆزەمگە رەھبەرلىك قىلىپ كېلىۋاتقان چوڭ-كىچىك ئەترەت كادىرلىرىنىڭ كۆڭلىگە تېگىپ قېلىشىم مۇمكىن" دەپ ھېس قىلاتتى. ئۇلار ئۆزىدە بولمىغانلىغى ئۈچۈن، بۇ ئەتەي بىز بىلەن قېرىشقانلىق، دەپ بىلىدۇ ئەمەسمۇ! قەمەرىيە 8-ئايىنىڭ 15-كۈنى، سەرتتا ياغاچچىلىق قىلىپ يۈرگەن جاۋ شۇنكەي چۈنتىگىگە بىرنەچچە تەڭگە چۈشكەندىن كېيىن، كۆڭلى ئىمىن تاپماي، ھەم كادىرلارنى بىرەر قېتىم مېھمان قىلىشقىمۇ پېتىنالماي، گۈڭشېدىن كىنو ئەكەلدۈرۈپ خامانىدا قويدۇرغانىدا، ھەممەيلەننى تەكلىپ قىلغان، ھەتتا ئۆيىمۇ-ئۆيىگە بېرىپ چاقىرغان بولسىمۇ، لېكىن ئەقىل تاپمىغان بىر توپ بالىلارنى ھىساپقا ئالمىغاندا، جاۋ جەمەتىدىكى بىرقانچە ئائىلىلىك ئۇرۇقداش-قېرىنداشلاردىن، كادىرلاردىن بىرسىمۇ كەلمىگەن ئىدى، خوشنىلارمۇ كەلمىگەن ئىدى. بۇ جاۋ شۇنكەينىڭ يۇزىنى چۈشۈرگەنلىك-تە! شۇنىڭ بىلەن ئۇ كەنتته بېشىنى يەردىن ئالالماس بولۇپ كەتتى. ئەمىلىيەتتە...ئەمىلىيەتتە بولسا چى ساڭ بوۋاي ئۆمۈر بويى ئىززەت-ھۆرمەتكە سازاۋەر بولۇپ ئۆتكەن كىشى بولسىمۇ، كەنتتىكىلەر ئارىسىدا ئۆزىنى كۆرسىتىپ بېقىشنى، ئۆزىنىڭ قاچىسىدىكى تاماقنىڭ باشقىلارنىڭكىدىن كۆپرەك بولۇپ بېقىشنى زادى ئويلىمىغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە باشقىلارنىڭ ئالدىدا قاق-قاقلاپ كۈلۈپ باقمىغان ۋە قاتتىق يۆتىلىپ باقمىغان ئادەم ئىدى. بۇ ئۇنىڭ ئاتا-بوۋىسىدىن

قالغان پەزىلەت ئىدى، ئۇ قانداقمۇ ئىككى تەڭگە تاپقاندا، باشقىلار-نىڭ ھەسەتخورلۇغىنى قوزغاپ قويۇشنى خالىسۇن؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە خەقلەرنىڭ ھىلىقى گەپلىرى ۋە ھىلىقى قاراشلىرىچۇ تېخى...، ئۇ 60 ياشتىن ھالقىغان بوۋاي تۇرۇقلۇق، تېخى ئىجتىمائى كەيپىياتىنىڭ قانداقلىغىنى بىلمەمتى؟

ئوغلى گۈڭشېنىڭ ماشىنا رېمونت زاۋۇدىدىن توختامنى قايتۇرۇۋېتىپ قايتىپ كەلگەن ئاشۇ ۋاقىتتىن باشلاپ، كەنتتىكىلەرنىڭ ھەممىسى بوۋاينىڭ ئوغلى ئېلىشىپ قاپتۇ، بوۋاينىڭ ئۆزىمۇ ئېلىشىپتۇ (بوۋاي-نىڭ ئوغلى يۈۋاش بولغانلىغى ئۈچۈن، گۈڭشېنىڭ رېمونت زاۋۇتىغا توختام ئىشچىلىغىغا ئەۋەتىپ ببرىلگەن ئىدى، بۇ يەردە ئېيىغا 27 — 28 كوي ئىش ھەققى ئالاتتى، توختام ۋاقتى توشقاندىن كېيىن رەسمىي ئىشچى بولۇشى مۇمكىن ئىدى) ئەگەر ئېلىشىپ قالمىغان بولسا نېمە ئۈچۈن نەق پۇلنى ئالمايدۇ. بۇ ھەقىقەتەنمۇ مەسئۇلاتنى ئائىلىگە كۆتىرىگە ببرىش، ئۆزى ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزى سېتىشنىڭ ۋە كەسىپى ئائىلىسىنى يولغا قويۇشنىڭ يۈزاشلارنى گەدەنكەش قىلىپ قويغانلىغى، دەپ قاراشتى. كىشلەر قايسىبىر يىلى "داجەيچە ناھىيىنى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتە ئەترىدى"نىڭ كەنتكە كېلىپ، سوتسىيالىستىك يېڭى يېزا قۇرۇىمىز دەپ، ئۆزلىرىنىڭ ئۆيلىرىنى چېقىپ، شەھەردىكى ئىشچىلار ياتىغىدەك قاتار-قاتار ئۆيلەرنى سېلىپ كەتكەنلىگىنى ھەرگىز ئۇنتۇمايتتى. ئۇلار ھەقىقەتەنمۇ ئادەملەرنى تالجەق-تۇرۇپ زادى ئارام بەرمىگەن، ھەممەيلەن بۇ "خىزمەت ئەترىدى" دىگەنگە قالتىس ئۆچ بولۇپ كەتكەن ئىدى. بىراق بۇ خىزمەت ئەترىدى كەشىنى توغرىلىغان كۇنىنىڭ ئەتىسى چى ساڭ بوۋاي ئىچىگە 30 نەچچە كوي پۇل، نەچچە ئون جىڭ ئاشلىق بېلىتى، يەنە بىر پارچە

سۆرەت سېلىنغان بىر دانە ھەيانىنى تېپىۋالغان ئىدى. بوۋاي سۆرەتكە قاراپلا، ھەيانىنىڭ خىزمەت ئەتىرىدىسكى لايالا پەمىلىك مۇئاۋىن دۆيجاڭىنىڭ ئىكەنلىگىنى بىلگەن ۋە بۇ ھەمىيان ئۇنى بىر كېچە ئۇخلاتمىغان ئىدى. ئۇ گويا ھەمىيان تېپىۋالغىنىنى يېزىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىلىۋالغاندەك ھىس قىلىپ، ئىككىنچى كۈنى كېسەل كۆرۈستىشنى بانا قىلىپ دۆيجاڭدىن رۇخسەت سوراپ، ھەيانىنى ناھەيگە ئاپىرىپ بەرگەن ئىدى. كېيىن ھىلىقى لايالا پەمىلىك ئادەم دادۇينىڭ پارتىيە ياچېيكىسىغا ئۇنى تەقدىرلەپ خەت ئەۋەتكەن ئىدى. لېكىن كەنتتىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى ئەخمەقتەك ئىش قىپتۇ دەپ مازاقلاپ، ئۇنىڭغا "چى جۇرئەتباي" دىگەن لەقەم قويۇپ قويۇشقان ئىدى. بوۋاي بۇ لەقەمنى ئوغلى توختامنى قايتۇرۇۋېتىپ يېزىغا قايتىپ كېلىپ كەسپىي ھەرە باققۇچى بولغاندىن كېيىن، ئاندىن كۆپ يىلدىن بېرى خېلى ياخشى ئۆتۈشۈپ كەلگەن بىر ئايالىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ قالدى: "سەن ئوغلۇڭنىڭ ھەرە بېقىشىغا رۇخسەت قىلساڭ ئىشى زاۋۇتتىكىدىن ئاسان بولارمۇ! ھەرە بېقىش شۇنچە ئاسانمۇ؟ ھەرىگە تايىنىپ پۇل تېپىشنى شۇنچە ئوڭاي چاغلامسەن؟ سەن ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلغان يىلى ئون نەچچە ساندۇق ھەرەكنىڭ ھەننۇاسىنىڭ ئۆچۈپ كەتكەنلىگىنى، بىرمۇنچە زىيان تارتىپ خوتۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالغانلىغىنى، ھەرە ساندۇغىنى قۇچاقلاپ يىغلىغانلىغىنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟ ھەقىقەتەن ئەخمەقكەنسەن! يېزىدىكىلەرنىڭ سېنى چى جۇرئەتباي دەپ يۇرگىنىنىڭ ئەجەپلەنگۈچىلىگى يوق ئىكەن!"

بوۋاينىڭ ئېيتقى يوق ئىدى، ئۇ ئوغلىنىمۇ قايىل قىلالمايتتى. **ئوغلى** ئۇنىڭغا كانىيىنى كېرىپ:

ـــ جەمىيەت ئۆزگىرىۋاتىدۇ! تاغ سىرتىدىكى ھەممە يەر ئۆزگىرىۋاتسا سىجياۋشۇن كەنتى ئۆزگەرمەيدۇ؟ ـــ دەپ كايىتتى.

بۇ ئائىلىدە ھەرە بېقىپ، پىچەت ـ پىچەت پۇل تاپقاندىن كېيىن، ئۆزىمۇ، يېزىدىكىلەرمۇ دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قېلىۋاتقانلىقىنى، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭ ئۆزىدىن ئاستا ـ ئاستا يىراقلىشىۋاتقانلىقىنى، ھەتتا ئۇدۇل قورادىكى لىيۇ ۋاڭ بۇۋايىمۇ ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن ھە، ھم دەپ قويۇپ ئانچە گەپلەشمەيدىغان بولۇپ قېلىۋاتقانلىقىنى سەزگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئوغلى ئالدىغان قىزى بىلەن كۆرۈشكەن كۈنى، ئىككى جۈزلىق نازۇ ـ نېمەت ۋە ئىچىملىك تەييارلىغان كۈنى "بالام ئاغرىپ قالدى، ئېتىزدىكى ئىشتىن قولۇم بوشىمىدى" دەپ ھېچقانچە ئادەم كەلمىگەن ئىدى، شۇنداق قىلىپ خەقلەر ئۇنىڭ يۈزىنى قىلماي، توپ ـ توغرا بىرنەچچە ئاي يەرگە قاراتقان، ھەسـرەت چەككۈزگەن ئىدى.

بۇ ئاي بۇ سەھرالقلارنىڭ كۆڭلىدە نېمە ئويلاۋاتقانلىقىنى ئەلۋەتتە بىلەتتى!

بۇ بۇ ئاينىڭ بىر تاغسى بار بولۇپ، ئۇ ئۇمۇر بويى يۈڭاش ـ مۈمىن ئۆتكەن ئادەم ئىدى، ئەركسز ئاشۇ يىلىرى، ئۇنىڭ كەمپىرى كېسەللىكتىن، ئەمىلىيەتتە ئاچلىقتىن ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالغان ئىدى. ئۇ خاماندىن بىر تاغار بۇغداي ئوغرىلاپ، يېرىمىنى يېيىشكە قالدۇرۇپ، يېرىمىنى چەت ناھىيىگە ئاپىرىپ سېتىپ پۇلىسقا دورا ئالغان ئىدى. ئۇ بۇنى ھېچكىم بىلمەيدىغۇ دەپ ئىشەنچ قىلىپ يۈردى. بىراق ھىلىقى دورىنى قاينىتا ـ قاينىتاماستىلا، مىنبىڭلار باستۇرۇپ كېلىپ ئۇنى تۈتۈپ دادۇيگە ئاپىرىپ بولۇشچە ئۆردى، ئاندىن ئۇنى گۈڭشىغا ئاپىرىپ "ئۆگىنىش كۇرسى"دا 3 ئاي ئوقۇتقان

ئىدى. ئۇ ئۇگىنىشتىن كەلگىچە كەمپىرى جان ئۇزگەن ئىدى. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن بوۋاي بۇ تاغسىنى نەزىرىگە ئىلمايدىغان، تا بۇگۈنگىچە ئۇنىڭ بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىشمايدىغان بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ھەمىشە بالىسىغا: "قوسىغىڭ ئېچىپ ئۇچىيىگىگە چاپلىشىپ كەتسىمۇ ئۇندىق سەت قىلىقنى قىلما" دەپ جېكىلەيتتى. ھازىر ئۇ ئۆزىنىمۇ بىردىنلا ھىلىقى تاغسىغا ئوخشاپ قالغاندەك، قولىدىكى بىرنەچچە تەڭگىنى ئوغرىلاپ ياكى بۆلاپ ئەكەلگەندەك ھېس قىلدى. بۇرۇن ئۇنىڭ كەنتتىكى ئادەملەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بۇنداق ئەمەس ئىدى، ئۇ چاغدا كەنتتىكى ئادەملەر ئۇنىڭ بىلەن ئاجايىپ ئىناق، تولىمۇ يېقىن ئۆتەتتى. بۇ ئېھتىمال ئۇ چاغلاردا ھەممە نەرسىنى يەنى نومۇر، ئوزۇقلۇق ئاشلىغى، ئوتۇن ـ ياغاچ، جۇمىلىدىن ئاچ قوساقلىقىنىمۇ تەڭ تەقسىم قىلغانلىقتىن بولسا كېرەك. ھازىر تەڭ تەقسىم قىلىنمايدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن، بوۋاي لېۋۈاڭغا ئوخشاش سۈمۈت توقۇشنىمۇ بىلمەيدىغان، ئانچە ـ مۇنچە پۇل تېپىشنىمۇ بىلمەيدىغان، ھېچقانچە ئېپى يوق مۇمىن دېخانلارغا ئۆۋال بولدى دەپ، ئويلايتتى.

لېكىن ئۇنىڭ ئوغلى گويا قېنىدا ئاتىسىنىڭ قېنى يوقتەك دادىسىغا زادىلا ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭ قولىغا بىرنەچچە تەڭگە چۈشۈۋىدى، گىدىيىپ دىمىغى ئۆسۈپ قالدى، دادىسىنىمۇ كۆزىگە ئىلمايدىغان بولۇپ قالدى. كۆز كىرگەندە، ھەرە ساندۇقلىرى تاغنىڭ ئېچىگە يۆتكەلگەچكە، ئېتىز ـ ئېرىق ئىشلىرى ئانچە ـ مۇنچە سېلىكسىپ قالغاچقا، بوۋاي گۈل ـ چېچەكلەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن تاققا چىقماقچى بولدى. شەبنەم چۈشكەندىن كېيىن ئەتىگىنى ـ ئاخشىمى سەل سوغاق بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئىشكاۋىدىن ھىلىقى كونا كىگىز قالپىغىنى

تېپىپ كېيۋالدى. بۇ كىگىز قالپاقنىڭ ئېلىنغىنىغا خېلى يىللار بولغانلىقى ئۇچۇن، كۆيە چۇشۇپ نۇرغۇن يېرى تېشىلىپ كەتكەن، قۇلاقنى ياپىدىغان تېرىسىنىڭ تۆكمۇ چۇشۇپ كەتكەن ئىدى، باشقا كىيىم خۇددى تاشتىن ياسالغاندەك ھەم مۇزدەك سوغاق، ھەم تاشتەك قاتتىق بىلىنەتتى.

ئوغلى ئۇنىڭ ېېشىدىن كىگىز قالپاقنى شارتتىدە تارتىۋېلىپ:

ــ يېڭىدىن بىرنى ئېلىڭ، ئىكىكى كوي نەچچىگلا كېلىدۇ! ــ دىدى

ــ سېنىڭچە بۇ ئىكىكى كويىنىڭ ئىشمۇ؟ ئەگەر، يېڭى قۇلاقچا كىيىدىغان بولسام، يۇرتداشلارنىڭ نەزىرىدە باشقىچە ئادەم بولۇپ قالمەن ــ دە!

بوۋاي ئوغلىنىڭ: كاستۇم ــ بۇرۇلكا، ئىنچىكە يىپلىق پوپايكا ۋە خۇرۇم ئايىاق كىيىپ، شەھەرلەردىكى كادىرغا ئوخشاش، ياسىنىپ يەر تېرىيدىغان دېخانغا ئوخشىماي قالغىنىنى ياخشى كۆرمەيتتى. جاھان دېگەن مۇشۇنداق ئۆزگىرەمدۇ؟ بوۋاي ئىچىدە: "ۋۇ، ھارامزادە، ئىككى ــ ئۈچ كويغا بىرەر بولاق دورا ئالغىلى بولىدۇ ئەمەسمۇ، مۇشۇ دورا بولغان بولسا، سېنىڭ چوڭ داداڭ ئەترەتىنىڭ بۇغدىيىنى ئوغرىلاتتىمۇ؟ بىر بولاق دورا بىر جانغا زامىن بولدىغۇ!" دەپ تىللىدى.

ئوغلى قايىل بولماي:

ــ بۇ تۇماقنى كىيىشتىن ئۈيالمامسىز...، ــ دىدى.

ــ ئىككى تەڭگە تېپىلا، خۇددىنى ئۇقماي قاپتۇ دەپ، ئالدىمنى توسىدىغان بىرسى چىقماس، ــ دىدى بوۋاي ۋە ھىلىقى كىگىز قالپاقنى يەنە كىيىۋالدى.

ئوغلى بوۋاينىڭ كۆڭلىدىكىنى قانداقمۇ چۈشەنسۇن؟ يېزىدا ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ بىللە ياشاپ كەلگەنلەر ئارىسىدا بولۇش ئاسان ئەمەس، ئوغلى بۇنىڭ ئىچىدىكى مۇشكۈللۈكنى نەدىن بىلسۇن؟ مانا مۇشۇ ئىككى تەڭگىگە ئىگە بولغانلاردىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنى ئەل قاتارىدىن بىر دەرىجە چۈشۈپ كەتكەنىدەك ھىس قىلاتتى ۋە قانداقتۇر قەرزى بارىدەك، ئادەملەر بىلەن ئۆچراشقانىدا كۆلۈمسىرىمەي گەپ قىلمايتتى. ئەقەللىسى سويمىدەك بالىلار ئۆيىمگە بىر نەرسە سوراپ كىرگەنىدىمۇ، ئۇلارنى ئۆزاققىچە كۆلۈپ تۇرۇپ ئۇزىتاتتى، ئۇلارنىڭ بەزىسى بوغۇن پەرقى بويىچە ھساپلىغاندا، نەۋرىسىدىنمۇ كىچىك دېگۈدەك ئىدى!

بولۇپمۇ ئۇ لېۋىۋاگزالنىڭ ئاكىسى سەنۋاگزا زادى كۆزىگە ئىلمايتتى. سەنۋاگزانىڭ بوۋىسى بىر تۇل خوتۇنىنىڭ يەر-زىمىن، ئۆي-ۋاراق-لىرىنى يۇتتۇۋېلىپ، نەچچە ئون لى يىراقلىققا داگقى چىققان بايغا ئايلانغان ئىدى؛ سەنۋاگزانىڭ ئاتىسى "ئاق نانچى" ئىدى، ئۇ ھاراق ئىچىپ، قىمار ئويناپ، ئاشنا تۇتۇپ ھەم ئەپيۇن چېكىپ يۈرۈپ بىر نەچچە يىل ئىچىدىلا ئائىلە تەئەللۇغىنى قۇرۇتۇۋەتكەن ئىدى؛ سەنۋاگزا كىچىكىدىن تارتىپلا دېخانچىلىقنىڭ ھىچقانداق ئىشىنى بىلمەيتى، كۈن بويى ئىت ئۇرىدىغان كالتەكىنى قولتۇغىغا قىستۇرۇۋېلىپ، ئۆيىمۇ-ئۆي يۈرۈپ تىلەمچىلىك قىلاتتى. شۇڭا، يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا كەمبەغەل دېخان سىنىپىغا ئايرىلدى. ئۇ قانداقمۇ كەمبەغەل دېخان بولسۇن؟! لېكىن ئۇ يەر ئىسلاھاتى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ تايانچى بولۇۋېلىپ، كەنت بويىچە ئېچىلغان چوڭ يىغىنلاردا پۈشقەدەمنى

تۇرۇۋېلىپ، پوتلىسىنى ئېقىتىپ تۇرۇپ، پومىشىكلارنىڭ ئىتلىرىغا قاندىق تالانغانلىغىنى شىكايەت قىلىپ يۇردى. كېيىن ئۇ دېخانلار ئۈيۈشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇۋالدى، ئىت چىشلىگەن ھىلىقى تارتۇغىنى دەسمايە قىلىپ تۇرۇپ پارتىيىگە كىرىۋالدى، شۇنداق قىلىپ مەھسۇلاتنى ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۇيۇمى يولغا قويۇلغانغا قەدەر كادىر بولۇپ كەلدى. بۇلتۇر، دېموكراتىك سايلام ئېلىپ بېرىلىپ، سەنۋاڭ سايلىنىشتىن قېلىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن چى ساڭ بوۋاينىڭ نەزىرىدە ئۇنىڭ يەنىلا بىر خىل ھەيۋەسۈرى بار ئىدى، ئۇنىڭ ھىلىقى تەلەتى، ھىلىقى سىياقى ۋە ھىلىقى سىرلىق قاراشلىرى يەنىلا بوۋاينى ئەيمەنىدۈرۈپ تىترىتەتىتى! ــ ھىلىمۇ ئېسىدە تۇرۇپتۇ، بوۋاي تۇنجى چىقىقان ھەسەلىنى تەمىنلەش ــ سېتىش كوپېراتىۋىغا ئايرىپ سېتىپ پۇلنى ئامانەت قەرز كوپېراتىۋىغا قويغاندا ــ ئەمىلىيەتتە بۇ پۇل ئاران يۈز يۈەن ئىدى ــ ئامانەت قەرز كوپېراتىۋىدىكى ئايال بوغالتىر ئۇنىڭ ئامانەت كىتىشكىسىنى قولىغا ئېلىپ ماڭمايلا تۇرۇپ قالغانلىغىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا:

ــ خاتىرجەم بولۇڭ، بىز مەخپىيەتلىكنى ساقلايمىز. بىزنىڭ بۇ يەردە پۇل ئامانەت قويغانلارنىڭ ئېچىدە سىزنىڭكى ئەڭ ئاز، ــ دېگەن ئىدى. ئۇ بۇ بوغالتىرنىڭ كۆزىدىن ئۆزىنى ئالدىمايدىغانلىغىنى سەزگەن ئىدى. بوۋاي شۇنىڭ بىلەن خوشلۇغدا بازاردىن بىر جىڭ "سېرىق ئۆدەك تاپىنى" (سېرىق يوپۇرماق تاماكا) سېتىۋالغان ئىدى. بۇ ئۇلارنىڭ ناھىيىسى بويىچە تازا داڭقى بار كۆك تاماكا ئىدى. ئادەتتىكى ۋاقىت بولسا ئۇ بۇنداق تاماكىنى ئېلىشقا كۆڭلى قىيمايتتى، بۇنداق "سېرىق ئۆدەك تاپىنى"نى چەككۈچىلىگىمىز يوق، دېگەن بولاتتى. ئۇ ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئىككى كۈن ئۆتە-

ئۆتمەي، ئۆزى چېكىشكە كۆزى قىيمىغان ھىلىقى بىر جىك تاماكىنىڭ يېرىمىنى سەنۋاڭ ئۇنىڭ ئۈيىگە كېلىپ كوملاپ ئېلىپ كەتتى. نامدا ئۆتنە ئالدىم دىگەن بولسىمۇ، لېكىن بوۋاي كۆڭلىدە ئۇنىڭ ئۆتتىنى ھەرگىز قايتۇرمايدىغانلىغىنى ئوبدان بىلەتتى. سەنۋاڭ ئۇنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرۇپ:

ــ ئالەم ئۆرگىلىپ، پەلەك چۆرگىلىپ، سىز بىزنىڭ غېمىمىزنى يېمىشىگىزگە توغرا كېلىپ قالدى، ــ دىدى.

ــ مەن يەنىلا مەنغۇ؟ بېشىمدىكىسى يەنىلا كىگىز قالپاققۇ! ــ دىدى بوۋاي.

ــ سىز مەندىن يوشۇرماقچىمۇ؟ ئامانەت قەرز كوپىراتىۋغا پۇل قويۇپسىز، قويغىنىگىز خېلىلا كۆپكەنغۇ، ھا، ھا، ھا، پەيتنى تاللاپ، بىر مېھمان قىلارسىز! ــ دىدى سەنۋاڭ.

سەنۋاڭ راستلا مېھمان قىل دەۋاتامدۇ؟ ئەتىمالىم بۇ نۆۋەت ئۆتكەن قېتىمقى قورا بولغاندەكىدەك بولماس. تۆزۈكرەك تەييارلىق كۆرۈشكە توغرا كېلەر. بۇ ياكى "ئاۋال تائام، ئاندىن كالام" مۇيە؟ ئۇ "ئاۋال تائام، ئاندىن كالام" ئىشلىرىنى ئاڭلىغان ئىدى. بەزى جايلاردا، بەزى ئادەملەر سىرتقا چىقىپ پىياز سېتىش كىنىشكىسىنى ئېلىش ئۈچۈن، كىچىك ئەترەت كادىرلىرىدىن تارتىپ گۈڭشې كادىرلىرىغىچە بولغانلارنى ئون-ئون بەش كۈن مېھمان قىلغان ئىكەن. بىراق ئۇنىڭ يېقىنى ھەسەل بولۇپ، ئۇنى تەمىنلەش-سېتىش كوپىراتىۋغا سېتىپ بېرىش ئۈچۈن ھېچقانداق ئىسپات كەتمەيتتىغۇ! بوۋاي نېمە قىلارىنى بىلمەي قالدى... ئۇچىنچى كۈنى سەنۋاڭ يەنە كېلىپ ھىلىقى كۆك تاماكىسىنىڭ تەمى ئوبدان ئىكەن. چوڭ ئەترەت باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ يىغىندا ھىلىقى مەن

ئەكەتكەن يېرىم جىك تاماكىنى كۆپچىلىك بۆلۈشۈۋالىدى. "ھازىر سىزنىڭ يېنىڭىز توم، قالغان يېرىم جىگمىنىمۇ ئايلاپ كەتمەسسىز!" دىدى-دە، بوۋايغىمۇ قارىماستىن، قالغان يېرىم جىك تاماكىنى سۈرتتى بىلەنلا ئېلىپ ماڭدى. سەنۋاڭ كەلگەندىن كېيىن يەنە قانچىلىغان ئادەمنىڭ كېلىپ تاماكا سورىغانلىغىنى ساناپ چىقىش تەس، بۇ خەقلەر يەيدىغانلىكى نەرسە كۆرۈنسە تۈزۈت قىلماي يىدى، ئىچىدىغانلىكى نەرسە كۆرۈنسە خىجىل بولۇشنى قايرىپ قويۇپ ئىچىشتى، ئانچە-مۇنچە بىر نەرسىنى ئېلىپ ماڭمىسا كۆڭلى تىنمايدىغاندەك قولىغا ئېلىنغانلىكى نەرسىنى ئېلىپ كېتىۋەردى، ھەجىنە مىنى ئالمىدى دىيىلگەنلىرىمۇ ئۆيگە سوكۇلداپ كىرىپ گويا ئۆيدە قانداقتۇر يالغان پۇل باسىدىغان ماشىنا بارىدەك ئۆي ئىچىگە سەپسېلىپ قاراشتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بوۋاي ھىلىقى يېقىن ئۆتۈشكەن ئايالنىڭ ئاغزىدىن بەزىلەر ئۇنىڭ ئوغلىنىڭ ھەسىلىگە ساختا نەرسىلەر ئارىلاشتۇرۇلغان دەپ غەيرىەت قىلغان سۆزلەرنى ئاڭلىدى. بۇ سۆزلەرگە ئۇ قانداقمۇ چىداپ تۇرالسۇن!

ئاخىرى ئۇ "قۇتلۇق كۈن"نى تالاپ، بىرنەچچە جوزىلىق نازۇ-نېمەت راسلىدى، لېۋىنى چىشلەپ، بىرنەچچە قېتىم قاتراپ، تەكلىپ قىلمىغا تېگىشلىكلەرنىڭ ھەممىسىنى جۈملىدىن سەنۋاڭنىڭ بىر قېرىندىاش ئۆكىسى لیۇۋاڭنىمۇ تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدى. ئۇلار بىر قېتىم تازا يەپ-ئىچىشتى. چوڭ ئەترەت باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ كادىرى ئاغزىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ:

— مۇشۇ بىر قېتىملا بولسۇن، ئىككىنچى تەكرارلانمىسۇن. بۇ بىر قىڭغىر شامال، — دىدى.

بوۋاي مانا ئەمدى گاڭگىراپ قالدى. ئۇ قانداقتۇر قىڭغىر شامال

چىقارسۇن؟

ئۇ پۇلنى خەجلىۋېتىپ كۆڭلى سەل تىنىچىغاندەك بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن قەددىنى رۇسلالمىدى. ماڭغاندا يەنىلا ئىككى قولىنى تۆۋەنگە سېلىپ، بېلىنى ئەگمەي ماڭاتتى. ئۇنىڭ قورۇق چۈشۈپ كەتكەن قاپاقلىرى ئېچىلمىدى. بېشىدىن يەنىلا ھىلىقى كونا كىگىز قالپاق چۈشمىدى.

بۇرۇن ئۇ نامراتلىقتىن قەد كۆتىرەلمىگەن ئىدى، ئاتا-بالا ئىككىسىلەن قاۋۇل ئەمگەك كۆچى بولسىمۇ، يەنىلا قوسىغى توي-ماي ئۆتكەن، بۇۋاي بۇنى نومۇس دەپ بىلىپ يۈرگەن ئىدى. ئۇ كۇنلەرنىڭ بىرىدە يېنىمغا پۇل چۈشسە، بېشىمغا يېڭى كىگىز قالپاق ئېلىپ كېيىپ، ھەر كۇنى بىر-ئىككى سەر قېقىۋېتىپ، چوغدەك قىزىرىپ كوچىدا يۈرسەم دەپ ئارزۇ قىلاتتى. مانا ئەمدى پۇل تاپقان بىلەنمۇ كۆڭلى قىلچە كۆتىرىلگىنى يوق، بۇ ھال قانداقمۇ ئۇنى ئەنسىرەتمەسۇن!

ئۇ بۇنىڭ يىلتىزىنىڭ زادى نەدىلىگىنى ئۇقالمىدى.

ئېھتىمال بۇ شەھەردىكى ئىدارىلەردە ئولتۇرغان كادىرلار تەتقىق قىلىدىغان مەسىلىدۇر.

توخۇمەكلەر چېچەكلىدى. ھەسەل يەنە يىغىلدى، ئوغلى ھەسەلنىڭ پۇلىنى بۇۋايغا سۇنغاندا، بۇۋاي:

ــ مېنىڭ كاللام ئانچە ئۆتمەس بولۇپ قالدى، پۇلىنى ئۆزەڭ تۇتقىن، ــ دېدى. ئەمىلىيەتتە بۇ ھەرگىز ئۇنىڭ كاللىسىنىڭ ئۆتمەس بولۇپ قالغانلىغىدىن ئەمەس، بەلكى پۇلدىن سەل قورقۇپ قالغانلىغىدىن دېيىلگەن گەپ ئىدى.

ئوغلى پۇلغا يەنە 6 ساندۇق ھەسەل ھەرىسى ئېلىپ كەلدى.

بىر يىل ئىچىدىلا، خۇددى سېھىر قىلغاندەك ئوغلىنىڭ قولىدىكى پۇل بىرقانچە قاتلىنىپ، ئېتىزدىن ئېلىنغان ئاشلىقنىڭ پۇلىدىنمۇ تېز قاتلىنىپ كەتتى. لېكىن ئوغلى قولىدىكى پۇلنىڭ قانچىلىكلىگىنى ئۇنىڭغا ئېيتمىدى. ھىلىقى كۈنى كېچىسى ئوغلى ئۇنىڭ رەڭلىك تېلېۋىزور ئېلىپ كېلىشى ئۈچۈن، شاق-شۇقلا قىلىپ مىڭ يۆنىدىن ئارتۇق پۇلنى ساناپ بەردى. ھەم ئۇنىڭ قولىدىكى تاماكا غاڭزىسىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا بىر تال "مۇدەن" تاماكىنى سۇنۇپ:

ــ ماۋۇنى تېتىپ بېقىڭ، بۇ نەرسە سىزنىڭ كۆڭ تاماكىڭىزدىن ئوبدانراق! ــ دىگەن.

بوۋاي 3 بارمىغى بىلەن يۆگەكلىك تاماكىنى تۆتۈپ، سۈمۈرە-سۈمۈرە، ئاخىرى ئۇنىڭ ئىچىدىكى خۇش پۇراقنى بىلىپ، ئىچىدە: "جانىۋارلار، ياشاشنى شەھەردىكى مۇشۇ خەقلەر بىلىدىكەن ئەمەسمۇ!" دەپ كايىغان.

ئاخىرى ئۇ ناھىيە بازىرىغا كىرىپ مۇشۇ "رەڭلىك تېلېۋىزور"نى ئېلىشقا ماقۇل بولغان ئىدى.

تاغدىكى يول ئۇستىدە، چى ساڭ بوۋاي دۇمبىسىگە ئاسقان نەر-سىنىڭ بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتقانلىغىنى ھىس قىلدى. ئۇ بىرەر جايىنى تېپىپ ئارام ئالاي دەپ ئويلىغان بولسىمۇ، ئەپلەكىرەك بىرەر جايىنى تاپالمىدى. لېكىن ئۇ قانداقلا قىلمىسۇن 60 تىن ھالقىغان ئادەم بولغانلىغى ئۈچۈن، پۇتلىرىدا ماجال قالمىدى، جىمىرلاپ تۇرغان قارىدا كۆزى تورلىشىپ بويىي قىزىشقا باشلىدى. ئوغلى قانداقتۇر بىر مەخسۇس كەسپ ئۆيۈشمىسىنى ئاچمەن دىمەگەن بولسا، ئەگەر كېلىنىنى دىمىگەن بولسا، ئۇ ھەرگىزمۇ بۇ ئازاپنى تارتىپ يۈرمەس ئىدى-دە!

تاغدىن چۈشۈشته، يول بارغانسېرى قېينىلاشتى. ئۇنىڭ پۈتى قەدەمده بىر تېپىلغىلى تۇرسمۇ، كەنتكه بارغانسېرى يېقىنلاپ قالدى. ئۇنىڭ پىشانىسىدىن تەر تاغدىكى بۇلاقىنىڭ سۈيىدەك چەپىلداپ ئېقىشقا باشلىدى. لېكىن ئۇ بېشىنىڭ ئىسسىپ كەتكەنلىگىنى سەزمىدى، چۈنكى ئۇ بىر يېگى قۇلاقچا ئېلىپ كېيگەن ئىدى — ئۇنى ناھىيىلىك تۈرلى ماللار شىركىتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقاندا ئوغلىنىڭ "يولىورۇغى" بويىچه ئېلىۋالغان ئىدى.

تېخى كەنتكه كىرمەي تۇرۇپ ئۇ قېرى قارىياغاچ تۇۋىده سەزىۋالغا ئۇچراپ قالدى. سەزۋالڭ:

— ئوهو، چى ساڭ، يېڭى قۇلاقچا ئېلىپ كىيىپسىز! ئات كورىكى ئىگەردە، ئادەم كورىكى كىيىمده دېگەن مانا مۇشۇ — ده، يېڭى قۇلاقچا كىيىپ، خېلى ئىسكەتكه كىرىپ قاپسىز! — دىدى. سەزۋالڭنىڭ كۆزى يېڭىدىنمۇ ئۆتكۇر ئىكەن.

چى ساڭ ئېچىده: مەن يېڭى قۇلاقچا كىيىسەم بولمامدىكەن؟ — دەپ خاپا بولغان بولسىمۇ، بىراق ئۇ چىرىيىغا كۈلكه يۈگۈرۈتۈپ تۇرۇپ:

— توشقان تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا ئىكەن، 9 كوي 3 موغا ئالدىم، — دىدى.

— بۇنداق قۇلاقچا ناھايىتى ئىسسىق بولىدۇ، جۇمۇ!

— شۇنداق، — دىدى بووۋاي ۋه يېڭى قۇلاقچىنى بېشىدىن ئېلىۋەتتى، شامالنىڭ تېگىشى بىلەن بېشى سالقىنداپ ئانچه ئىسسىپمۇ كەتمىدى. سەزۋالڭنىڭ كىيىۋالغىنى يەنىلا ھىلىقى ئىت تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا ئىكەنلىگى ئۇنىڭ كۆزىگه چېلىقىپ تۇراتتى. ئەينى يىللاردىكى ئاممىۋى يىغىنلاردا نۇتۇق سۆزلىگەنده، سەزۋالڭنىڭ بۇ ئىت تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچىنىڭ ئىككى قولىغى لەپىلە-

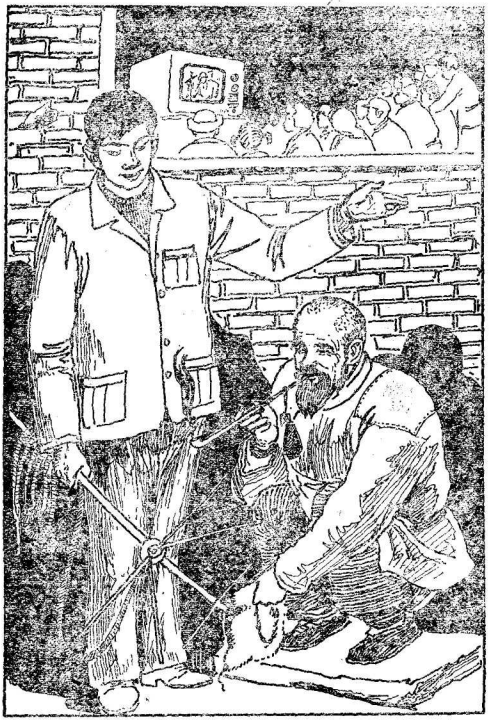

دەپ ھەقسىقەتەن ئۇنى ھەيـرەتـلـىـك ـ سۇرلۇك كۆرسىتەتـتى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ بۇ توشقان تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا بىلەن سېلىشـتۇرغاندا خېلىلا سۇپەتسىز كۆرۈنەتتى.

ـــ دۇمبىڭىزگە ئارتقۇالغىنىڭىز نېمە؟

بوۋاي كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، تېڭىقنى يېشىپ، "رەڭلىك تېلېۋىزور"نى ئاۋايلاپ يەرگە قويدى ـ دە، سەل قورۇنغان ھالدا:

ـــ ئوغلۇمغا ئالغان نەرسە ئىدى، ـــ دېدى.

ـــ ئوغلىڭىز توي قىلىدىغۇ دەيمەن؟

ـــ ئاز قالدى.

تېلېۋىزورنىڭ ئالدىدا ئىككىسىنىڭ كۆزى پىيالـىـدەك چەكچـىـيىپ كەتتى. گەرچە يېزىدا بىرقانچە ئائىلە تېلېۋىزور سېتىۋالـغان بولـسىمۇ ـــ ئۇنىڭ كۆپىنـچـىـسـىـنى ئۇلارنىڭ شەھەردە خىزمەت قىلـۋاتقان ئوغۇل ـ قىزلىرى ئېپكېلىپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەممىسى رەڭسىز، 9 دىيۇملۇق تېلېۋىزور ئىدى. سەنۋاڭ خۇددى تېلېۋىزورنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكۈدەك سىنچىلاپ قاراپ، تىلىنى چاكىلداتتى:

ـــ پۇلۇڭ ئىسىل مېلىڭمۇ ئىسىل، دېگەن شۇ ـ دە! ئاقساقال ئۆزـلىرى ھازىر بىزنىڭ جىلغىمىز بويىچە بىردىنـلا بېيىپ كەتـكەن باي بولۇپ قالدىلا، ئالقانلىرىمۇ كەڭ بولدى، ئەمدى قوساقلىرىمۇ كەڭ تۇتسىلا، بۇگۈن ئاخشام ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىمىز سىلىـنىڭ ئۆيـىـگە بېرىپ بۇ رەڭلىك تېلېۋىزورنى كۆرىمىز، ـــ دېدى.

بوۋاي ھـىـلـقى بىر جەڭ كۆك تاماكـىـنىڭ كەلـتۈرۈپ بەرگەن ئاۋارىچـىـلىقلىرىـنى ئەسلەپ تۇرۇپلا قالدى. ئەگەر مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ يېرىـمى ئۇنىڭـكىگە كىـلـىـپ بۇ "رەڭـلىك ئوقەت"نى كۆرىدىـغان بولسا، بالـلار سىيـىـمەن دەيدۇ، چوڭلار سۇ ئىچمەن

دەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ باللارغا تەرەت قاچىسى ئېپكېلىپ بېرىشى، ئوت يېقىپ چوڭلارغا سۇ قاينىتىپ بېرىشى، ھەتتا تاماكا تۈتۈشى كېرەك-تە...بووۋاي يەنە ئويلاشقا جۈرئەت قىلالمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى سەل سوۋۇشقا باشلىدى، خۇددى ئىككى پۇتى بۇلۇتقا دەسسىگەندەك بولۇپ، لاسسىدە بولۇپ قالدى.

كەنتكە كىرگەندىن كېيىن، بوۋايىنى ئوراپ ئالغانلار تېخىمۇ كۆپەيدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە تېخى چوڭ ئەترەت كادىرلىرىدىن بىرقانچىسى بار ئىدى. كۆپچىلىك بوۋاينىڭ ھىلىقى نەرسىنى چوڭ ئەترەت ئىشخانىسىغا ئەكىرىپ خەلەرنىڭ ھەممىسىگە كۆرسىتىشىنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. بوۋاي ئەلۋەتتە ماقۇل دېمەسلىككە پېتىنالمىدى، توك ئۇلانغاندىن كېيىن ھىلىقى نەرسە يورۇشقا باشلاپ، ئالا-يېشىل رەڭلەر چىرايلىققىنا كۆرۈندى. كىشىلەر خۇددى يېڭى توي قىلىشقان قىز-يىگىتنىڭ ئۆيىنى پاراكەندە قىلغانىدەك، چوۋۇرلىشىپ ھىلىقى نەرسىنىڭ ئىچىدىكى سۆزلەۋاتقان ئادەمنىڭ نېمە دەۋاتقانلىغىنى ئاڭلاتقۇزمىدى. بوۋاي بېشىنىڭ بارغانسېرى چىڭقىلىۋاتقانلىغى، كۆز ئالدىدىكى ھىلىقى نەرسىدىن چىقىۋاتقان نۇرنىڭ ئۆزىنىڭ ئىچىنى گاھ خىرە-گاھ روشەن يورۇتۇۋاتقانلىغىنى، ئادەملەرنىڭ يۈز كۆزىنىڭمۇ ئالا-يېشىل كۆرۈنۈۋاتقانلىغىنى سەزدى.

بوۋاي بىر دەم ئۆرە تۇردى، ئۇنىڭ بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىدى، ھەممەيلەن بۇ ئالا-يېشىل نەرسىنىڭ كارامىتىنى كۆرۈۋاتاتتى، ئۇ ھېچبىر قىزىقمىغانلىغىدىن ئۆزى يالغۇز سورۇندىن چېقىپ كەتتى.

ئۇ بېشىغا يەنە ھىلىقى كونا قالپىغىنى كىيىپ، چوڭ ئەترەت ئىشخانىسىنىڭ دەرۋازىسىغا كەلگەندە، ئۆز كۆڭلىنىڭ خېلى كۆتۈرە-

لىپ قالغانلىقىنى، ھەتتا نەرسىنىڭ ئۆزىگە ئەمەس، بەلكى ئەزەلدىنلا مۇشۇ كەنتتىكىلەرگە مەنسۇپتەك تۇرغانلىقىنى بىردىنلا ھېس قىلدى.

ئۇ مەڭگۈ مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغاندەك كېتىپ قالدى.

خەقلەر گويا بوۋاينى ئۇنتۇپ قالغاندەك كەچتە بۇ تېلېۋىزورنى ھېچكىمنىڭ ئۇنىمىگە ئۆيىگە ئاپىرىپ بەرمىدى. بوۋاي بىر قاراپ بېقىپ، ئۆينىڭ ئىچىدىكى ئادەملەرنىڭ كۈندۈزدىكىدىنمۇ كۆپ ئىكەنلىگىنى بايقىدى ھەم يىراقتىنلا سەنئاڭنىڭ خورازنىڭكىدەك ئاۋازى بىلەن كۈلگەنلىگىنى ئاڭلىدى. شۇنىڭ بىلەن بوۋاي سورۇنغا كىرىشكە كۆڭلى تارتماي، يەنە ئارقىغا بۇرۇلۇپ ئۆيىگە كېتىپ قالدى.

"بۇمۇ ئوبدان بولدى، ئۆيۈمگە كېلىپ پاراكەندە قىلىشىدىن قۇتۇلدىغان بولدۇم! مەندە ئۇلار ئولتۇرغۇدەك ئۇنچىۋالا چوڭ سورۇن (مەيدان) يوق." بوۋاي ئاغزىدا مۇشۇنداق دەپ غودۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى كاڭغا تاشلىشى بىلەن زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئادەم تولا چاغدا بىرەر نەرسىنى ئەقلىگە سىغدۇرالمايى، ئۆزىگە ئۆزى توساق سېلىپ قويىدۇ.

ئەتىسى، بوۋاي ئوغلىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى بىردىنلا ئەسلەپ قېلىپ، سەنئاڭنى ئىزلەپ تېپىپ، ئوغلىنىڭ قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى، تېلېۋىزورنى ئۆيىگە ئەكىتىش لازىملىقىنى ئېيتتى. لېكىن سەنئاڭ بوۋايىنىڭ گېپىنى ئۇقمىغاندەك قىلىپ، ھىندىستانىنىڭ «كارۇان» دېگەن كىنوسىنىڭ ناھايىتى ئوبدان ئىكەنلىگىنى، بىزنىڭ مۇشۇك ئېيىغىمىز چەتئەلدە "پەرزەنت"لىك بولغانلىقىنى... ئېيتتى.

بىراق بوۋاي سەنئاڭنىڭ كۆڭلىدىكىنى قانداقمۇ ئۇقمىسۇن؟ ئۇ

ئىشتاھاسىنىڭ بىردىنلا تۇتۇلۇپ قالغانلىغىنى، ئاق نانمۇ گېلىدىن ئۆتمەيۋاتقانلىغىنى سېزەتتى.

لېكىن ئوغلى ئۇنىڭغا قارىغاندا كۆپرەك نەرسىنى بىلەتتى — ئوغلى ئۇنىڭغا قارىغاندا بىلىملىك ھەم كۆرگىنىمۇ كۆپ ئىدى — ئۇ جەنۇبىي جۇڭگودىن مۇلىپ كەلگەن ئانتىنىنى — بەئەينى ئارىغا ئوخشايدىغان ئاچماق نەرسىنى قولىغا ئېلىپ:

— ماۋۇ ئانتىنىنىمۇ ئاپىرىپ بېرىڭ، كۆپچىلىك تېخىمۇ ئوچۇق كۆرەلەيدۇ، — دىدى.

— بىزنىڭ ئۆيىمىزچۇ... — بوۋاي بەكمۇ ھەيران بولدى.

— سىزنىڭ تېلېۋىزور بىلەن خوشىنىز يوق، مەنمۇ رۇخسەتسىز بىلەن توي قىلىشقا ئالدىراپ كېتىۋاتقىنىم يوق، ئۆيىدە تۇرسىمۇ، ئەتىرەتتە تۇرسىمۇ ئوخشاش ئەمەسمۇ. خەقلەرمۇ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتسە، كۆزىنى ئاچسا بۇمۇ ئوبدان. كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسىدە تېلېۋىزور بولسا، خەقلەرمۇ بىزنىڭكىنى ئارزۇلاپ كەتمەيدۇ!

— مېنىڭچە بەزى كىشىلەر بىز بىلەن رىقابەتلىشىپ قالدى...

— بۇ ياخشى ئىشقۇ!

— ياخشى ئىش؟!

— داش قازانىنىڭ تامىغا ئادەتلىنىپ قالغاندا، كىمكى ئۆزىنى كۆرسەتسە، باشقىلارنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزىنىڭ كۆڭلىمۇ غەش بولىدۇ، سىز ھىلىقى يېڭى كىگىز قۇلاقچىنى كىيەلمەي يۈردىڭىزغۇ؟

ئېھتىمال ئوغلىنىڭ دېگىنى توغرا بولسا كېرەك. بوۋاي شۇ كۈنى كەچتە ھاۋا ئانتىنىسىنى چوڭ ئەترەت ئىشخانىسىغا ئاپىرىپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ھىلىقى توشقان تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچىنى

كىيىشكە يەنىلا جۇرئەت قىلالمىدى.
بىراق ئۇ ئۆمرىدە بىر يېڭى قۇلاقچىغا ئىگە بولۇپ قالدى!

ئاپتور ھەققىدە

جېك ۋەنلۇك، ئەر، 1944 ـ يىلى خېبەيۋىجياك ئۆلكىسىنىك ئەيخۇي ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. 1963 ـ يىلى بېيجىك خىمىيە سانائىتى مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بېيجىك 1 ـ دېخانچىلىق دورا زاۋۇدىدا ئون يىل ئىشلىگەن. ھازىر بېيجىك نەشرىياتى ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەھرىر بۆلۈمىنىك مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلىمەكتە. ئۇ 1963 ـ يىلدىن باشلاپ ئىجادىيەتكە كىرىشكەن. 1976 ـ يىلى «شياڭشۇيۈەن قولتۇغى» دېگەن رومانى نەشر قىلىنغان. 1979 ـ يىلى ئېلان قىلغان دوكلات ئەدەبىياتى «ئالدىنقى سەپتىكى ئائىلە» باش سىياسى بۇنىك "ۋېيتنامغا قوغدىنىش يۈزىسىدىن قايتۇرما زەربە بېرىش ئەدەبىياتى مۇكاپاتى"غا ئېرىشكەن. 1981 ـ ۋە 1982 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان «ياش دوستۇم» ۋە «قىزىل، سېرىق، يېشىل چىراقلار» دېگەن پوۋېستلىرى «ھازىرقى زامان» ئەدەبىياتى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. 1982 ـ يىلى ئېلان قىلغان «مۆجىزە ئاشۇ كۆنى كېچىسى يارىتىلغان» دېگەن ھېكايىسى «بېيجىك ئەدەبىياتى» مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

(«تاللانغان ھېكايىلەر» ژورنىلىنىك
1984 ـ يىللىق 2 ـ سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **تۇرسۇن رەھىم.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **ھەسەنجان.**

ۋىكا

س. ۋورونىن

پۈتۈن يىل بويى ــ قايسى پەسىل بولسۇن ۋە ياكى بوران، يامغۇر-لۇق ھاۋا بولسۇن، ئۇ ھەر يەكشەنبە ۋىكانىڭ قەۋرىسى ئالدىغا كېلەتتى. ئۇزۇن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ سېمونت سۇپىنىڭ ئۈستىدىكى كىرىستكە ئورنىتىلغان تۆز ئەينەكنىڭ ئىچىدىكى سۈرەتكە ئۇزمەي قارايتتى. سۈرەتتىكى ئايال كەيپىياتى جىددى تۇس ئالغان، ھەتتا سەل يامانراق كۆرۈنىدىغان ئوتتۇرا ياشلار چامىسىدا بولۇپ، بۇ ئۇنىڭ 15 يىل بىرگە ئۆتكەن ھەمرىيى ئىدى، سۈرەتتە بولسا ئۇ ئەسلىدىكى قىياپىتىگە ئانچە ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭ مەجەزى ئوچۇق بولغاچقا كىشىلەر ئۇنى ۋىكا① دەپ چاقىرىشاتتى. ئۇ رەڭگى ئوچۇق كېيىملەرنى كىيىشكە ئامراق ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ئادىتىمۇ ئۇلار بىرگە بولغان كۈنلەردىن تارتىپ باشلانغان بولۇپ، ئىلگىرى، ئۇ كىيىنىشكە ئانچە دىققەت قىلمايتتى. راستىنى ئېيتقاندا، دىققەت

① ۋىكا ــ فىنچە سۆز بولۇپ، مەنىسى ھارۋىكەش دېگەن بولىدۇ. بۇ يەردە پېرسونا‌ژنى ۋىكا دەپ ئاتاش ئايالنىڭ كۆڭلى ئوچۇقلۇغىنى ۋە كىيىنىشنى سۈرەتلەش ئۇچۇن بولسا كېرەك. ــ رۇسچىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچىدىن.

قىلىشنىمۇ قىلاتتى، ئەمما رەڭ تاللىماي قارا بولسا قارىنى، كۆك بولسا كۆكنى كىيىۋېرەتتى. بۇ ۋاقىتتا، ۋاسلي نىكولايېۋىچ ئېغىر خورسىنىپ قويۇاتتى. چۈنكى، بۇنىڭ بىرمۇنچە سەۋەبلىرى بار ئىدى.

ۋاسلي نىكولايېۋىچ ئۇرۇشتىن قايتىپ كېلىپ خوتۇنىنى تاپالمىدى. خوتۇن ئۆيدىكى نەرسىلەرنىڭ ئېلىپ كېتىلگۈدەكلىرىنى ئېلىپ، پۈتۈنلەي يارىغۇدەكلىرىنى سېتىۋېتىپ باشقىلار بىلەن كېتىپ قالغان ئىكەن. سۇپۇرۇپ قويغاندەك قۇپ-قۇرۇق ئۆيدە باشقىلار ئولتۇرۇۋاتقان ئىدى. ئۇ كوللېكتىپ ياتاقتا ياتماي بولمىدى. دەسلەپتە، ئۇ ئۆزىنىڭ چېچىلاڭغۇ تۇرمۇشىنى ئوڭشۇۋېلىشنى، يەنى رەتلىكرەك كىيىنىشنى، بەزى نەرسىلەرنى تولۇقلۇۋېلىشنى ئويلىغان ئىدى. لېكىن، كۈنسېرى داۋاملىشىۋاتقان مەنىسىز، زېرىكىشلىك تۇرمۇش ئۇنىڭ تەقدىرىنى رۇمكىغا باغلاپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قاۋاقخانىلاردا يىگانە ئولتۇرۇپ هاراق ئىچىدىغان بولدى. ئۇ يالغۇز سقىلىپ ئولتۇرۇپ هاراق ئىچىشنىڭ ئەڭ يامان غېرىپلىق ئىكەنلىگىنى چۈشەنمەيتتى. شۇنداق قىلىپ ئاخىرى ئۇ ئىشتىن بوشتىۋېتىلدى، ياتاقتىنمۇ قوغلاندى. هىلمۇ ياخشى، ئۇ دەرھاللا باشقا بىر زاۋۇتتىن خىزمەت تېپىپ يېڭى ياتاقتا كۆچۈپ كىردۇالدى. لېكىن، بۇ يەردىمۇ ئۇزۇن ئىشلىيەلمىدى، بىرىنچى قېتىملىق ماۋاشىنى ئېلىپلا يەنە هاراق ئىچكىلى تۇردى، شۇنىڭ بىلەن، ئۇ يەنە ئىشتىن بوشىتىۋېتىلدى. يېلىزاۋىتا بىلەن ئۇشتۇمتۇت ئۇچرىشىپ قالغاندا بولسا ئۇنىڭ ماڭمىدىغان يولىمۇ قالمىغان ئىدى. ئۇ كۈن بويى باغچىدا ئۆزۈمە پىش، ئاغزىمغا چۈش، دەپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان ئىدى. ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش، لېكىن ئوخشاپمۇ كەتمەيدىغان، يەنى ئۆزىنى

بىرەر ۋاق تاماققا تەكلىپ قىلالمىغۇدەك پۇلى بار بىر غېرىپ-مۇساپىر بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى.

ئەنە شۇنداق غۇربەتلىك كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنىڭ يېنىغا ناتونۇش بىر ئايال كېلىپ ئولتۇردى، ئۇ ۋاسلىي نىكولايېۋىچقا ئىنىدىمەستىن قاراپ قويماتتى. بۇ ئايال يۈمۈلاق يۈزلۈك، ياغلىق چىگىۋالغان، ئۇچىسىغا قارا رەڭلىك توقۇما چاپان كىيىۋالغان ئىدى. ئايالنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇرۇشىمۇ ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى. ئۇ، ئايالغا سىغايان قاراپ قويدى-دە، ئۆزىنى سەل تارتىپ باشقا ئىشلارنى ئويلاش بىلەنلا بولۇپ كەتتى.

— سىزگە قاراپ ئېچىم سىقىلدى، پېنسىيىگە چىقىشىڭىزغا يەنە 20 يىل بارغۇ دەيمەن، ياپ-ياش تۇرۇپ نېمىشقا ئەتىدىن-كەچكىچە بىكار ئولتۇرىسىز؟ — دەپ سورىدى ئۇ ئايال.

— بۇنىڭ سىقىلىدىغان نېمىسى بار؟

— قانداق كۈن كەچۈرىسىزكىن؟

— بۇنىڭ بىلەن نېمە كارىڭىز؟ ساقچىمۇيا سىز؟

— ۋاي-ۋاي، نەدىمۇ ساقچى بولاي! ھەر كۈنى ئىشتىن قايتىقاندا مۇشۇ يەردە سىزنىلا كۆرىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىڭىز يالغۇز...

— ماڭا ھەمرانىڭ لازىمى يوق.

— شۇنداقتۇ، ئەگەر بىركىم زىيانكەشلىك قىلسا ھاجىتىم چۈشمەيدۇ دېيەلەمسىز؟ بۇنداق ئىشلار دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ.

— نېمە، سىزمۇ زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىغانمۇ؟

— ئۇرۇشنىڭ زىيانكەشلىگىگە ئۇچرىدىم. ئېرىم ئۇرۇشتا قۇربان بولدى.

— بۇ سىزنىڭلا قىسمىتىڭىز ئەمەس.

— شۇنى دېمەمسز...

— مېنىڭ كۆڭلى قارا خوتۇنۇمۇ باشقىلار بىلەن قېچىپ كېتىپتۇ. ئۇ خېتىدە ساختىپەزلىك قىلىپ: "سىزنى كۈتۈۋاتىمەن، سىزنى ساقلاپ ئولتۇرۇۋاتىمەن" دەيدىغان. ھىلىمۇ ياخشى ئۇرۇش ۋاقتىدا كەتمەپتۇ، شۇ چاغدىلا ئۇ كۆڭلىدە باشقىسىنى ئويلاپ يۈرگەن ئىكەن، — ئۇ شۇنداق دەپلا جىمىپ قالدى.

— كېيىنچۇ؟

— كېيىن نېمە بولاتتى؟ ئىز-دېرىگى بولمىدى شۇ.

— ئالقىنىگىزدىكى سىزىقلار شۇنچىلىغىزنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

— خوشلۇقنى نەدىن تاپىمەن؟

ئىككىسى يەنە بىرنەچچە ئېغىز پاراڭلاشقاندىن كېيىن ھىلىقى ئايال كېتىپ قالدى. ئىككىنچى كۈنى ئۇ يەنە ۋاسلى نىكولايەۋنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

— بۈگۈن ئەجەپ سوغاق، ھە؟

— ھىم.

— بىرەرسنى كۈتەمسز، نېمە؟

— كۈتىدىغان ھېچكىمم يوق...

— ئۇنداق بولسا بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى، ئازراقتىن ئىچىشىپ تونۇشقىنىمىزنى تەبرىكلىسەكچۇ؟

— يېنىمدا بىر تىيىن بولمىسا ھاراق ئىچىشكە...

— مەن تەكلىپ قىلغاندىكىن ماڭا ھىساپ. تەلۈمنى رەت قىلماڭ، خاپا بولۇپ قالىمەن.

ئۇ كىروف كوچىسىدىكى كوللېكتىپقا تەۋە بىر يۈرۈش بىنادا

تۇرىدىكەن، ئۇنىڭ ئۆيى كىچىك بىر ئېغىزلىق بولۇپ نەرسە-كېرەكلەر بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ.

— ئولتۇرۇڭ. مەن تېخى ئىسمىڭنى ئۇقمايمەن. كەچۈرۈڭ، باشتا سورۇشلىرىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دېدى ئايال بىر ئاددى داستىخانىنى جوزىغا سېلىۋېتىپ، — مېنىڭ ئىسمىم يېلىزاۋىتا نىكولايەۋنا.

— ئېتىم ۋاسلي نىكولايەۋىچ.

— ئۇنداقتا ئىككىمىزنىڭلا دادىسى نىكولاي ئىكەن-دە، بۇ ئىككى نىكولاي نېمىشقىمۇ بىزدەك شۇم پىشانىلەرنى تاپقان بولغىيتتى-ھە؟

— بۇنى ئۇلاردىن كۆرگىلى بولمايدۇ. سىز دېگەندەك ئالقىنى-مىزدىكى سىزىقلار ئازاپ چېكىشنىڭ بەلگىسى.

— شۇنى دېمەمسىز. ئاڭلىشىمچە، ئالقانىدىكى سىزىقلارغا قاراپ ئادەمنىڭ ئۆمرىدىكى ياخشىلىق ۋە يامانلىق، بالا-قازا ۋە بەخت-سائادەتنى بىلگىلى بولارمىش، شۇنداقما؟

— ئاڭلىشىمچە، بىرسىنىڭ مۇشۇنداق بىكىسسى بار ئىكەن. بىراق ئۇلارغا كۆرسىتىشمۇ ھاجەتسىز. ئۇلار دەپ بەرمىسىمۇ تەقدىرىمىز ناھايىتى ئېنىق.

— ھىم، ئۇنى بىر دېمەڭ. قايسىمىزنىلا مىسالغا ئالساق، ئۆمرى-مىزدىكى نۇرغۇن نەرسىلەر تېخى ئېنىق ئەمەس، كەلگۈسىدىكى ھايات-مىز قانداق بولىدۇ، بۇنى ھېچكىمۇ بىلمەيدۇ. بەلكىم، گۈلدەك تاۋار-دۇردۇنلارنى چۈشىمىزدىمۇ كۆرەلمەسمىز — دېدى ئايال تەخ-سىلەرنى جوزىغا قويۇۋاتقاچ مېھمانىنى بوتۇلكىنى ئېچىشقا بۇيرۇدى. بوتۇلكا ئېچىلدى، ئۇ ھاراقنى ئىگىز بويۇنلۇق بىر بوتۇلكىغا پارچە-

لاپ قۇيدى، ــ مۇشۇنداق تۇرسا چانمايدۇ، بولمسا بىرەر ئادەم كىرىپ قالسا بىزنى بوتۇلكىسى بىلەنلا كۆتىرىپ ئىچىدىغان ھاراقكەشلەر ئىكەن، دەپ قالمسۇن...

ــ مېنى ھاراقكەش دىسە دەۋەرسۇن.

ــ بۇ گېپىڭىز بولمىدى، ئۆزىڭىزنى ئۇنداق تاشلىۋەتمىڭىز بولمايدۇ،...سىز تېخى ياش، ئىستىقبالىڭىز چەكسىز...

ۋاسىلىي نىكولايېۋىچ شۇ چاغدا ئاندىن ئايالىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىشقا باشلىدى، ئۇ ۋىكانىگىموۋ تېخى ياش، ئۆزى بىلەن تەڭ قۇراملىغىنى، ياغلىغىنى ئالغاندا چىقىپ تۇرىدىغان قىسقا چاچلىرىنى، ئىنچىكە ھەم ئاپپاق بويىنىنى، كىچىك ئەمما نۇرلۇق، سۈزۈك كۆزلىرىنى، كېلىشكەن تەقى ــ تۇرقىنى كۆردى.

ــ قېنى ئەمسە، ئېلىڭ، كۆتىرىۋېتەيلى، ــ دىدى ئۇ رۇمكىسىنى ۋاسىلىيغا سۇنۇپ. ئۇلار رۇمكىلىرىنى سوقۇشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن بىراقلا ئىچىۋەتتى.

ــ نېمىشقا سەي يېمەيسىز؟ ــ دىدى ئۇ بېلىقنى ۋاسىلىينىڭ ئالدىغا سۈرۈپ.

ــ رەھمەت، يېگۈم يوق. ــ ۋاسىلي نىكولايېۋىچ قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى. ئۇ خېلى كۈنلەردىن بېرى بىرەر ۋاق تاماق يەپ باقمىغان بولسىمۇ، لېكىن، راستىنلا ئاچلىق ھىس قىلمىغان ئىدى، ئۇ ساھىپخانىنىڭ يەنە ھاراق قۇيۇشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇراتتى. ھازىرلا بىر رۇمكا قۇيۇۋىدى، ئۇ تېخىمۇ قىزىقسىنغان ھالدا كۆتىرىۋەتتى، لېكىن، يەنىلا سەي يېمىدى.

ــ نېمە بولدىڭىز، ۋاسىلي نىكولايېۋىچ، قانداقلا سەي بولسا

يەمەمسزا؟ بۇنداق قىلسىڭىز بولامدۇ، قېنى بېلىقتىن ئازراق يەپ بېقىڭ...

ئۇ ۋىكانى خاپا قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن بېلىقتىن ئازراق يېدى.

ــ قېنى، قېزىنمۇ يەپ بېقىڭ.

ئۇ قېزىدىنمۇ ئازراق يېدى. قېزا بولسۇن، بېلىق بولسۇن ئۇنىڭ ھېچقايسىسىنى يېگۈسى يوق ئىدى، شۇڭا ئۇ زورىغلا يەپ قويدى. ئۇ يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا مېنى چۈشەنمەيۋاتىدۇ، دەپلا قارىغان ئىدى، ئەمىلىيەتتە، يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا بىلمىگەن بولۇۋېلىپ ھەممىنى سېزىپ ئولتۇراتتى.

ــ قېنى، ئەمدى ئازراق چاي ئىچىڭ، ــ دېدى يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا يەنە.

ئۇنىڭ يەنە بىر رۇمكا ئىچكۈسى بار ئىدى، لېكىن ئېغىز ئاچالماغاچقا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ چېيىنى ئىچىپ ئولتۇرۇشقا مەجبۇر بولدى.

ــ يېڭىلىشمىسام، يەنە ئازراق ئىچكۈڭىز بارغۇ دەيمەن، ــ دېدى يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا ئۇشتۇمتۇت ئېسىنى تاپقاندەك.

ــ مەن ماڭاي. ــ دېدى ۋاسىلي نىكولايېۋىچ ئۇشتۇمتۇتلا، ئۇ بۇ گەپنى دەپ سالغانلىغىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالغان ئىدى.

ــ ئۇنىچۋالا ئالدىراپ نېمە قىلىسىز؟ ــ دېدى يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا ھەيران بولۇپ، ــ تېخى بالدۇرغۇ، بىرەر ئىشىڭىز بار ئوخشىمامدۇ!

ــ مەن ماڭاي. ــ دېدى ۋاسىلي نىكولايېۋىچ يەنە جاھىللىق قىلىپ.

— كۆپ رەھمەت. — ئۇ كۆڭلىدە بۇ غەلىتە ئايالنىڭ ئىشەنگە ئىككىنچىلەپ داۋامايمەنغۇ، دەپ ئويلىدى-دە، كەپكىسىنى كىيىپ، بېشىنى قېقىپ كېتىپ قالدى. ئۇ باغچىغىمۇ بارماي "قوغدىغۇچىلار" خاتىرە مۇنارىسى ئالدىغا بېرىۋالىدىغان بولدى. چۈنكى بۇ يەر بىرئاز ياخشى ئىدى، ئۆتكەن-كەچكەنلەر ئۇزۇلمەيتتى.

بىر ھەپتە ئۆتتۇپ، يېلىزاۋتا يەنە ئىزلەپ كەلدى، ئۇ ۋاسىلىنىڭ ئۆزىدىن قېچىپ يۈرگەنلىگىنى بىلسىمۇ، قىلچە چاندۇرمىدى ۋە ۋاسىلىينىڭ يېنىدا ئولتۇردى-دە، ناھايىتى ئادەتتىكىدەك، ھەتتا ئائىلىسىدىكى كىشىگە گەپ قىلغاندەك:

— ياخشىمۇسىز، ۋاسىلي نېكولايېۋىچ؟ مەن يەنە ئارىمىزدىكى مۇناسىۋەت سىلغايسۇن ئۈچۈن كېلىپ قالدىم، كېسەل بولۇپ قالىغانسىز؟ دائىم ئولتۇرىدىغان ھىلىقى يېرىڭىزدە كۆرۈنمەيسىز، قارىسام يوق...

ئۇنىڭ قىزىلمىغان يۈزىدىكى ساقال-بۇرۇتلىرى ئۆسۈك، قاپاقلىرى ئىشىشىق بولۇپ، ھېچقانداق گەپ خوشياقمايتتى، شۇڭا ھال سوراپمۇ قويماستىن زۇۋان سۈرمەي ئولتۇرۇۋەردى.

— كەيپىڭىز يوقمۇ نېمە؟

ئۇ شۇنىدىلا پۈرۈشۈپ كەتكەن يۈزىنى ئاستا بۇراپ:

— ماڭا يېپىشىپلا ئالدىڭىز، نېمە خىيالىڭىز بار؟ ئەر كىرەكمۇ-يا؟

— ھەم، ئەر ئىزدىگەن بولسام ھاراق ئىچمەيدىغانلىنى تاپاتتىم. يېگىلىشمۇاتىسىز، ئۇنداق ئىش ئەمەس...

— ئۇنداق بولمىسا، نېمىشقا...

— سىزگە ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ. بەك چۈشكۈنلىشىپ كېتىپسىز،

لېكىن ياخشى ئادەمدەك تۇرىسىز، شۇڭا سېغىنىپ قالدىم.

ۋاسىلىي يامان ھەرەز بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ قويدى-دە:

— ئۇنداق بولسا مەيلى، ئەگەر ھاراق ئىچىشكە تەكلىپ قىلسەڭىز، مەنمۇ سىزنى سېغىنىدىم. ئەگەر ھاراق بەرمىسەڭىز — يولىڭىزغا مېڭىڭ! — دېدى ۋە پۇتلىرىنى ئالماپ ئولتۇردى، ئۇنىڭ بۇنداق كۆرەڭ، چوڭچىلىق قىياپىتى خېلى غۇرۇرى بار كىشىلەرگىلا ئوخشايتتى. ئۇ جاۋاپ كۈتۈپ ئولتۇراتتى.

يېلىزاۋېتا نىكولايېۋنا بىر پەس گەپ قىلماي ئولتۇرغاندىن كېيىنلا پەس ئاۋازدا:

— مەيلى ئەمىسە، يۈرۈڭ، — دېدى.

— نەگە بارىمىز؟

— بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى. سىز بۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ يېنىمدا تۇرۇڭ. بىز ئاۋال ئۇدۇل ماگىزىنىغا بېرىپ ھاراق ئېلىۋالايلى، كۆڭلىڭىزدىكىدەك ئىش بولسۇن.

ئەگەر ئۇنىڭ خۇمارى تۇتمىغان بولسا ھەرگىز بارمايتتى. لېكىن، شۇ تاپتا ئۇنىڭ ھاراق خۇمارى شۇنداق تۇتۇپ كەتتىكى، ھاراقلا بولمىغان بولسا، دوزاققا كىرىشكىمۇ رازى ئىدى.

يېلىزاۋېتا بىر جىڭ ھاراق ۋە ئۈزۈن تۇتقۇچلۇق رۇمكىنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپ:

— ئىچىڭ! — دېدى.

بەش رۇمكا ئۆتكەندىن كېيىن ۋاسىلىي قىزىپ گەپ سېتىشقا تەرەددۇلىنىۋىدى، يېلىزاۋېتا نىكولايېۋنا ئۇخلايدىغانلىغىنى، ئەتە ئەتىگەن تۇرۇپ ئىشقا چىقىدىغانلىغىنى ئېيتتى.

— سىز، ئۈزۈن سافادا ئۇخلاڭ، — دېدى ئۇ ئاخىردا.

— سىز ئۇخلىسىڭىز، مەن يالغۇز ئۆزۈم ھاراق ئىچىپ ئولتۇرىدىكەنمەن — دە؟

— بىز شۇنداق پۈتۈشكەن ئىدۇق. شۇنداقمۇ، ئەمەسمۇ؟

— شۇنداق.

— ۋەسسالام، باشقا گەپ يوق. چىراقنى بىر دەم ئۆچۈرىمەن، مەن يېتىۋالغاندىن كېيىن ياندۇرىسىز.

سەل ئۆتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ: "چىراقنى ياندۇرۇڭ!" دېگىنى ئاڭلاندى، لېكىن ۋاسلي ياندۇرمىدى. ئۇ قاراڭغۇدا سلاپ تۇرۇپ بوتۇلكىدا قالغان ھاراقنى ئىچىۋەتكەن ۋە كىيىملىرى بىلەنلا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغان ئىدى.

2 — كۈنى يېلىزاۋېتا نىكولايېۋنا ئۇنىڭ ئالدىغا يەنە بىر بوتۇلكا ھاراق ۋە ئۆزۈن تۆتقۇچلۇق رۆمكىنى ئېپكېلىپ قويىدى. ئۇ مۇشۇ ۋاقىتنى كۈتكەن، كاللىسىدا شۇنىڭدىن باشقا ھېچنىمىنى ئويلىمىغان ئىدى. لېكىن، ئۇ: "ئىچىڭە" دېگەن سۆزنى ئاڭلىغاندا بولسا، ئۆزىدە ئاجايىپ بىر تۇرلۇك ئۆزگىرىش بولۇۋاتقانلىغىنى سەزدى. ئۇ گويا ئۆز ئوبرازىنى يان تەرەپتىن كۆرگەندەك بولدى. بۇ ئۇيغۇ ئۇنىڭغا بىردىنلا ئۆزىنىڭ نەقەدەر چۈشكۈنلىشىپ كەتكەنلىگىنى ھېس قىلدۇردى.

كۈن بويى مەدرىلىماي ئولتۇرۇپ باشقىلارنىڭ ھاراق ئېپكېلىپ بېرىشىنىلا كۈتۈپ ئولتۇرۇش، ھاراقنى راسا ئىچىپ ئارقىدىن ئاخشامقۇدەك دۇم يېتىپ ئۇخلاش، بۇ نەمە دېگەن رەسۋاچىلىق، ئەجەبا، ئۇ ئۆزىنى مۇشۇنداق تاشلۇۋېتىشىدىكى كېرەكمۇ؟

ئۇ نەمە قىلىشىنى بىلمەي بېشىنى سالغىنىچە چىرايىنى تۇرۇپ ئولتۇرۇپ قالدى. يېلىزاۋېتا نىكولايېۋنا ئۇنى قەستەن قىينىۋاتقاندەك

لام-جم دېمەي تۇرىۋەردى. ئەگەر ئۇ "نەمشقا ئېچمەيسىز" دەپ قويمىغان بولسا، ۋاسلىي ئۇيالمايلا بوتۇلكىغا قول ئۇزاتقان بولاتتى، لېكىن يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا ئىنىدىكى. ئۇ خۇددى ئانىسى بىر ۋاقىتلاردا كىچىك قوشۇق بىلەن ئىگىز پۇتلۇق تەخسىدىن مۇرابباني قوچۇپ ئولتۇرۇپ چاي ئىچكەنىگە ئوخشاش چاي ئىچىش بىلەنلا بولۇپ كەتكەن ئىدى. شۇنداق قىلىپ جىمجىتلىق ئۇزاققا سوزۇلغان-سېرى هاراققا قول ئۇزاتماقمۇ ئەپسىز بولۇۋاتاتتى، لېكىن، بۇنداق ئۆتۈۋېرىشمۇ ئەپلەشمىدى، ئۇنىڭ بۇنداق تىركىشىپ تۇرىۋېرىشكە تاقىتى قالمىدى-دە، بېشىنى كۆتۈرۈپ يېلىزاۋىتانىغا بىر قاراپ قويدى، — قېنى، هاراقنى تاشلاپ باقاي، ئۆزەمنى كاردىن چىقىرىۋالماي يەنە. — ئۇ شۇنداق دىدى-دە، بوتۇلكىلارنى يىغىشتۇرۇپ قاچا-قۇچا جاۋىنىگە تىقىپ قويدى.

بۇ هاراق شۇ پېتى قويۇپ قويۇلغىنىچە ئۇنىڭ يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا بىلەن بىللە ئۆتكەن هاياتىغا ئەگىشىپ ئون بەش باهار ۋە كۈزنى ئۆتكۈزدى.

خوشنىلىرى يېلىزاۋىتا نىكولايوۋنا، يەنى لىزانى قىزغىن هالدا ئوكا، دەپ چاقىراتتى، چۈنكى ۋاسلىي ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغانىدىن كېيىن ئۇنىڭ كىيىملىرى رەڭ ئېلىشقا باشلىغان ئىدى، بەزىدە هەتتا پۆپۈكمۇ قادىۋالاتتى. ئۇ ياشىرىپ خۇددى هۆپپىدە ئېچىلغان گۈلگە-لا ئوخشاپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭ بەدىنىدە ئادەم خىيالىغمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان قانچىلىغان نەرسىلەر باردۇ-هە! ئۇ ۋاسلىيىنى شۇ قەدەر سۆيۈندۈردىكى، ۋاسلىي هاراقنى هەتتا خىيالىغمۇ ئالمايدىغان بولۇپ قالدى، ئۇ هەم خوشال، هەم يېقىملىق بولۇپ پۈتۈنلەي باشقىلا بىر ئادەمگە ئايلانغان ئىدى.

خوشنسى نېكا بېلوبوكۇا 30 ياشىنىڭ قارىسىنى ئالغان، قاڭشالىق. لىزادىنمۇ چىرايلىق ئايال ئىدى. بىر قېتىم ئۇ كارىدوردا ۋاسلينى چاقىرۇۋېلىپ يوغان كۆزلىرىنى ھىلمگەرلىك بىلەن ئويناتىپ، ئۇنىڭغا ئەگەر لىزا ئىشقا چىقىپ كەتكەن ئاخشاملىرى زېرىكىپ قالسا ئۆزىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ زېرىكىش مىنۇتلىرىنى بىرگە ئۆتكۈزۈۋېلىشنى ئېيتتى.

ــ كېلىڭە ــ ھە؟ ــ دىدى ئۇ دىڭگوكلاپ كېلىپ بارمىغى بىلەن ۋاسلينىڭ مەيدىسىگە تۇرتۇپ قويۇپ.

ئۇنىڭ كاللىسىدا مۇشۇ تۇرتۇشلەر، مۇشۇ گەپلەر، يەنە ھىلىقى يوغان كۆزلەر، پۇتۇن كېچە، ئىككىنچى كۈنى ئىشقا چىقىدىغان ۋاقتلار ئەگىيتتى، ئۇ ئۆيىگە كېتىۋېتىپمۇ مۇشۇ ئىشنى، ھىلىقى يوغان كۆزلەرنى ئويلايتتى، نېكانىڭ دىڭگوكلاپ كېلىپ بارماقلىرى بىلەن مەيدىسىگە تۇرتۇشلىرىنى ئەسكە ئالاتتى.

لىزا ئىككىنچى ئىسمېنىاغا چىققان بىرىنچى كۈنىلا ۋاسلىي نېكانىڭ ئۆيىگە باردى. نېكا ئېلېكتىر پاتىفوننى قويدى.

ــ تانسا ئويىنمايلىمۇ؟

ئۇ قانچە يىللار تانسا ئويىنىمغاندۇ ــ ھە؟ يۈز يىل؟ ئىككى يۈز يىل؟ ئۇ ئۇرۇشتىن ئىلگىرى بىر تانسا مەستانىسى ئىدى، دەم ئېلىش ئورنىدىكى تانسا ئويناشتا ئۇ بىرىنچى سانىلاتتى. ۋاركا، ئۇنى تاشلاپ كەتكەن ھىلىقى ۋاركا ئەنە شۇ تانسىدا ئۇنىڭغا كۆيۈپ قالغان ئىدى، بىر قېتىم ئۆلار تېخى ئىككىلىسىلا بىرىنچىلىكنى ئالغان ئىدى.

ــ ئويىنمامسىز؟ ــ نېكا بىر قولىنى كۆتىرىپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە قويۇشقا تەييارلىنىپ تۇراتتى.

جەز مۇزىكىسى لەرزان ياڭراۋاتاتتى، ئاۋاز ئانچىمۇ يۇقۇرى ئەمەس.

پەقەت يەرىم ئېچىپ قويۇلغان ئىدى، بۇ ئەر ـ ئايال ئىككىيلەنىڭ بىر قوشاقتەك يېقىنلىشىپ ئويناش كەيپىياتىنى بارلىققا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئىدى.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ نېكانىڭ قولىنى تۇتتى. ئۇنىڭ ئىللىق، ئەۋرىشىم بەللىرىنى قۇچاقلاپ، مۇزىكىنىڭ لەرزان، ئەمما تۇتۇق رىتمىغا كەلتۈرۈپ لىڭشغىلى تۇردى.

گۈلدۈر قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ موماي خوشنىسى كىرىپ كەلدى.

ـــ ئاپلا، نېكا، مەن تېخى سېنى يالغۇزمىكىن دەپتىمەن، ئاۋارە قىلدىم، كەچۈرگىن، ـــ دىدى موماي ئېرەنچەكلىك بىلەن ۋاسىلي نىكولايېۋىچنىڭ باش ـ ئايىغىغا قاراپ قويۇپ، ـــ سەندىن ئارزاق شۇلتا سورىماقچىدىم، نىمىشقىكىن ـ تاڭ، ئاشقازىنىم كۆيۈپ بىئارام بولۇۋاتىدۇ.

ـــ ئاشخانىدىكى نەرسە ـ كېرەك جازىسىدا، كىرىپ ئېلىۋال، ـــ دىدى نېكا جاۋاپ بېرىپ.

موماي خوشنىسى چىقىپ كەتتى. جەز مۇزىكىسى يەنىلا ئاۋالقىدەك يالقراۋاتاتتى، لېكىن يېقىنلىشىپ ئويناشتىن كېيىن پەيدا بولىدىغان كەيپىياتتىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇگۈن ئاخشامقى ۋاقىت خۇددى قامچىلاپ ھەيدەۋاتقاندەك ئىنتايىن تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى. كەچ كىرەي دەپ قالدى. لىزا ئىشتىن قايتىپ كېلىدىغان ۋاقتىمۇ توشۇپ قالغان ئىدى...

ئۇنچىقماسلىقنىڭمۇ ئۆزىگە خاس ئىنتۇناتسىيىسى ۋە تۈسى بولىدۇ. بۇگۈن دەم ئېلىش كۈنى ئىدى. ۋاسىلي نىكولايېۋىچ ئىچى پۇشقان ھالدا لام ـ جم دېمەي ئولتۇراتتى. بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ

شۇنداق ئىدى. لېكىن، بۇنىڭ سەۋەبىنى لىزا بۇرۇن سوراپمۇ باقمايتتى، مانا ئەمدى ئاغزى ئېچىلدى:

— نىمىشقا گەپ قىلمايسەن!

— گەپ بولمسا، — بىرئازدىن كېيىن جاۋاپ قايتۇردى ئۇ.

— يالغان، يالغان ئېيتىۋاتسەن...، — ئۇنىڭ ئاۋازىدىن غەم-قايغۇ بىلىنىپ تۇراتتى، — مەن بىلەن قىلىشىدىغان گېپىڭ يوق گەپ قىلمايۋاتسەن، شۇنداقمۇ؟

— بۇ گەپ قايسى ئاغزىڭدىن چىقتى؟

— پاكتتىن، ۋاسە، مەن ئۇقۇپ بولدۇم...، — سەنمۇ قايغۇرۇپ يۈرمە، ئۇنى تېپىۋال، ماڭە!

— كىمنى تېپىۋالمەن؟

— نېكانىچۇ. مۇشۇ كۇنىلەردە سەن ياخشى بولۇپ كەتتىڭ، چىرايلىق بولۇپ كەتتىڭ، پاك-پاكىز بولۇپ كەتتىڭ، ماڭە، قايغۇرما. — ئۇنىڭ گەپلىرىدە تاپا-تەنە يوق، ئاچچىقلىنىشمۇ يوق ئىدى، ئۇنى قانداقتۇر بىر يەرگە ساۋاپ تېپىپ كېلىشكە ماڭدۇرىدىغاندەكلا ئىدى.

— بۇ قانداق مۇمكىن؟ — ئۇ ئۆزىنى ئاقلىغاچ ئەيىپلەيتتى، — جۇدۇنۇڭ تۇتۇپ قاپتۇغۇ ئەمدى؟! نەگە ئىتتىرىسەن مېنى-ھە؟

— ئىتتىرمىسەممۇ باريدىغان ئادەمسەن، يەنە ئازلا ماڭساڭ كىرىۋالسەن. ...

ۋاسىلي ئۆمرىگە كېلىپ بۇنچىلىك ئىزاغا قالمىغان ئىدى، ئۇ نەگە كىرىۋېلىشنى بىلمەيتتى، ھەم لىزاغمۇ تىكىلىپ قارىيالمايتتى. ئۇ يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولدى، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى ئۇت ئېلىپ كەتكەندەك قىزىپ كەتتى.

ـــ لىـزا... لىزا!... ـــ ۋاسلىي ئۇنىڭ ئاككى قولىـنى تۇتۇۋالـدى، ـــ ماڭا يەنە بىر قېتىـم رەھـىم قىلـغـىن،... مېـنى... مېـنى كەچۈرگـىن!...

لىزا ئۆلۈپ كەتتى، ئۇ مۇشۇ ئەسىرده مىليونلىغان كىشىـلەرنىڭ جېنىنى ئېلىپ قاچقان ھىلىـقى كېـسـەل بىلەن ئۆلۈپ كەتـتى. بۇ كېسەلگە ھازىرغىچە داۋا تېپىلغىنى يوق...

ئۇ مەيلى قانداقلا ھاۋا بولىسۇن، ھەر يەكشەنبە كۈنى ۋىكانىڭ قەۋرىسىگە كېلىدۇ. ئۇ چىـتلاقتىـكى ئۆزۈن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ قارايدۇ، سىمونت كىرىست ئۈستىگە ئورنىتىلغان تۆز ئەيـنەك ئارقـىسىدىكى سۈرەتكە ئۆزمەي تىكىلىدۇ. رەسـمدىكى يېلىزاۋىتا نىكولايـوۋنا ئۇنىڭ ھايات ۋاقتىدىكىگە ئوخـشـمايـدۇ، ۋاسـلىي بىلەن 15 يىل بىرگە ئۆتكەن لىزاغا ئوخشـمايدۇ. رەسـمده ئۇنىڭ كەيپىياتى جىددى تۇس ئالغان بولۇپ ھەتتا سەل يامانراق كۆرۈنـىـدۇ.

لېكىن، ئۇ ئۆزى خۇش خۇي بولغاچقا، كىشىلەر ئۇنى ۋىكا دەپ چاقىراتتى ـــ چۈنكى ئۇ رەڭگى ئوچۇق كىيىملەرنى كىيـىشكە ئامراق ئىـدى.

(«مەشھۇر ئەسەرلەردىن لەززەتلىنىـش»
ژورنىلىنىڭ 1984 ـ يىللىق 4 ـ سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **ئالىمجان ئادايەت.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **سەمەت دۇگايلى.**

يۇشكا

پلاتونوۋ

بىر زامانلاردا بىزنىڭ مۇشۇ كوچىمىزدا ياشىنىپ قالغانىدەك كۆرۈنۈشتىكى بىر ئادەم ئولتۇراتتى. ئۇ موسكۋاغا بارىدىغان چوڭ يول بويىدىكى تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا ئىشلەيتتى. ئۇ كۆزلىرى ئاجىز، قوللىرى ماغدۇرسىز بولغاچقا، تۆمۈرچىگە يارىدەمچىلا بولۇپ ئىشلەيتتى. ئۇ دۇكاندا سۇ توشۇيدىغان، قۇم، كۆمۈر ئەكىرىدىغان، كورەك باسىدىغان ئىشلارنى قىلاتتى. ئۇستام تۆمۈر سوقىدىغان چاغدا، ئۇ قىزىغان تۆمۈرنى قىسقۇچ بىلەن سەندەلگە تۇتۇپ بېرەتتى؛ ئات تاقىلغاي چاغدا، ئاتنى يېتىلەپ ئايلاندۇرۇپ ئالچۇقىغا باغلاپ تەيياردا قىلاتتى، قىلىشقا تېگىشلىك باشقا ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلاتتى. بۇ ئادەمنىڭ ئىسمى يېغىم ئىدى، لېكىن خەلقىمىز ئۇنى يۇشكا دەپ ئاتىشاتتى. ئۇنىڭ بويى پاكار، جۇغى كىچىك ئىدى، قورۇق بەسىپ كەتكەن يۈزلىرىدە ساقالنىڭ ئۇرنىغا ئاندا-ساندا سېرىق تۈكلا چىققان ئىدى؛ خۇنسىز كۆزلىرى قارىغۇغا ئوخشاش بولۇپ، قاچانلا قارىسا يىغلاۋاتقاندەك ياشائغۇراپلا تۇراتتى.

يۇشكا دۇكان خوجايىنىنىڭ ئاشخانىسىدا يېتىپ-قوپاتتى. ئۇ قاق سەھەردىلا تۆمۈرچىلىك دۇكىنىغا بارغانچە ئاخشىمى قايتىپ كېلىپ

ئۆخلايتتى. خوجايىن ئۇنىڭغا بولىكا، سەي شورپىسى ۋە شۆۋا گۈرۈچلا بېرەتتى، چاي، قەن-شېكەر ۋە كېسىم-كېچەكلەرنى بولسا يۇشكا ئۆزى غەملەيتتى؛ بۇلارنىڭ ھەممىسنى ئۇ بىر ئايدا قولىغا تېگىدىغان 7 رۇبلى 60 گاپ پۇلىدىن چىقىراتتى. لېكىن يۇشكا زادىلا چاي سالغان چاي ئىچمەيتتى، قەن-شېكەرمۇ ئالمايتتى، داغ سۇلا ئىچەتتى. ئۇنىڭ ئۇستى بېشىمۇ يىل بويى ئۆزگەرمەيتتى: ياز ۋاقتىدا يالىڭاياق يۈرەتتى، كۆمۈرنىڭ ئىسسىدا قارىداپ كەتكەن شىم، كۆينەك كىيەتتى. بۇ كىيىملەر ئوتنىڭ ئۇچقۇنلىرىدا كۆيۈپ ئۆتمە تۆشۈك بولۇپ كەتكەن، ھەتتا بىرقانچە يېرىدىن ئۇستىخىنى كۆرۈنۈپمۇ تۇراتتى. قىشتا بولسا كۆينىگىنىڭ تېشىغا ئاتىسىدىن قالغان كالتا جۇۋىسىنى كىيىۋالاتتى. پۇتىغا كۆز ۋاقتىدا ئۆزى ئېتىۋالغان پىمىنى كىيەتتى، ئۇ ھەر يىلى قىشتا شۇ پىمىنى كىيىۋېرەتتى.

يۇشكا تاڭ ئېتىشى بىلەنلا، چوڭ كوچىنى بويلاپ تۆمۈرچىلىك دۇكىنىغا ماڭغاندا، مەھەللىدىكى ياشانغانلارمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا باشلايتتى. ئۇلار: قاراڭلار، يۇشكا ئىشقا مېڭىپتۇ، ئورنىڭلاردىن تۇرۇڭلار، دېيىشىپ، شۇنداق ئۇيقۇدا ياتقان ياشلارنى ئويغىتىشاتتى. قاش قارىيىپ، يۇشكا خوجايىنىنىڭ ئۆيىگە ئۇخلاشقا يانغان چاغدا، خەقلەر يەنە: كەچلىك تاماق ۋاقتى بوپتۇ، ئۇخلاش ۋاقتى بوپتۇ — قاراڭلار، يۇشكىمۇ ئۇخلاشقا قايتىپ كەپتۇ، دېيىشەتتى.

كوچىدىكى بەزى ئۇششاق بالىلار، ھەتتا چوڭ-چوڭ بولۇپ قالغان ياشلار دەلدەڭشىپ كېلىۋاتقان يۇشكىنى كۆرگەن ھامان ئويناۋاتقان ئويۇنلىرىنى توختىتىشىپ يۇشكىنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپ يۇگۈرگەن پېتى:

ـــ يۇشكا كەلدى! يۇشكىغا قارالار! ـــ دەپ ۋاقىرىشاتتى.

باللار يەردىن چوڭقۇ ـ شاخلارنى، شېغىل ـ تاشلارنى تېرىۋېلىپ ياكى يەردىن بىرەر سىقىم توپىنى ئېلىپ يۇشكىغا قارىتىپ ئاتاتتى.

ـــ يۇشكا! ـــ دەپ توۋلايتتى باللار، ـــ سېنىڭ ئىسمىڭ يۇشكىمۇ راست؟

بوۋاي گەپ ـ سۆز قىلمايتتى ھەم باللارغىمۇ ئاچچىقلانمايتتى؛ ئۇ ئاستا، ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن ئۆز يولىغا مېڭىۋېرەتتى، ئۇچۇپ كېلىۋاتقان تاش ـ چالمىلار ۋە لاي ـ توپىلارنىڭ يۈزىگە تېگىپ كېتىشىدىن يۈزىنى توسىۋىمۇ ئالمايتتى.

باللار تېرىك بىر ئادەمنىڭ ئۆزلىرىگە ئاچچىقلانمىغانلىقىغىدىن ئەجەپلىنىشەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يەنە بۇ بوۋايغا:

ـــ يۇشكا، سەن ئۆلۈكمۇ يا تېرىكمۇ؟ ـــ دەپ توۋلايتتى.

ئۇنىڭدىن كېيىن باللار يەردىن ئۇنى ـ بۇنى تېرىپ ئۇنىڭغا قارىتىپ ئاتاتتى، ئۇنىڭ ئالدىغا يۇگۇرۇشۇپ بېرىپ ئۇنى تۇرتەتتى، ئىتتىرەتتى. ئۇلار يۇشكىنىڭ نېمە ئۇچۇن باشقا چوڭ ئادەملەرگە ئوخشاش ئۇلارنى تىللىمايدىغانلىقىنى، تاياق ئېلىپ ئۇلارنى ئۇرمايدىغانلىقىنى، قوغلىمايدىغانلىقىنى چۈشەنمەيتتى. باللار بۇنداق ئادەمنى زادىلا كۆرمىگەن ئىدى، شۇڭا ئۇلار، يۇشكا راستلا تېرىك ئادەممىدۇ؟ دەپ قېلىشاتتى. ئۇلار ئۇنى تۇرتۇپ، ئىتتىرىپ ياكى ئۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئۇنىڭ دەرۋەقە تېرىك ئادەم ئىكەنلىگىنى سېزىشەتتى.

شۇنداق قىلىپ، باللار يەنە يۇشكىنى تۇرتۇپ ـ ئىتتىرىپ، ئۇنىڭغا چالما ئېتىشقا باشلايتتى ـــ ئۇ، بۇ دۇنيادا ھايات ياشاۋاتقان ئىكەن، پۇخادىن چىققۇدەك ئاچچىغىنى چىقىرىۋالسۇن دەپ خىيال قىلىشاتـ

تى. شۇنداق قىلسىمۇ، يۇشكا زۇۋان سۈرمەستىن ئۆز يولىغا مېڭە-ۋېرەتتى. بۇ چاغدا باللار يۇشكىغا راستىنلا ئاچچىقلىنىشقا باشلايتتى. يۇشكا زادىلا ئۇندىمەيتتى، باللارنى قورقۇتمايتتى ھەم قوغلاپمۇ يۈرمەيتتى، بۇنىڭدىن ئىچى پۇشۇپ، ئويۇنىنىڭ پەيزىنى كۆرەلمەي قېلىشقان باللار ئاندىن يۇشكىنى تېخىمۇ زېلىم بىلەن تۇرتۇپ-ئىتتىرىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا جېنىنىڭ بېرىچە ئاللا سېلىشىپ چۇقۇ-رۇشۇپ، ئۇنىڭدىن ئازراق بولسىمۇ سادا چىقىشىنى، ئۆزلىرىگە ئاچچىقلىنىشىنى، كۆڭۈللىرىنى ئېچىشىنى ئارزۇ قىلىشاتتى. شۇنداق قىلسا ئۇلار قېچىپ كېتەتتى-دە، ھەم خوشال بولغان، ھەم قورققان ھالدا يېراق-يېراقلاردىن ئەخمەق قىلاتتى، ئۇنى قوغلاتقۇزۇپ ئاپىرىپ، ئالدىغا بارغاندا يەنە قېچىشىپ قاراڭغۇلۇق ئىچىگە غايىپ بولۇپ كېتىشكەن بولاتتى، ئۆي-ئىمارەتلەرنىڭ دالدىلىرىغا، ئوتياشلىقلاردىكى ئوت-چۆپلەرنىڭ ئارىلىرىغا مۆكۈنۈۋېلىشقان بولاتتى. لېكىن يۇشكا ئۇلارغا چېقىلمايتتى، ئۇلار بىلەن كارىمۇ بولمايتتى.

باللار ھەپىلىشىپ يۇرۇپ يۇشكىنى توختىتىۋالغان چاغدا، ياكى ئۇنىڭ بىر يەرلىرىنى بەك ئاغرىتىۋەتكەن چاغدا، ئۇ ئاندىن باللارغا گەپ قىلاتتى:

— نېمە قىلغىنىڭلار بۇ، ئوماق باللىرىم، نېمە قىلىۋاتىسىلەر، ھارامزەدىلەرا... ماڭا ئېچىڭلارنى ئاغرىتىۋاتقان بولسىڭلار كېرەك!... نېمە ئۈچۈن مېنىڭ يېنىمدىن كېتەلمەيسىلەر؟... بولدى قىلىڭلار، بولدى قىلىڭلار، ماڭا تەگمەڭلار ئەمدى، كۆزۈمگە لاي كىرگۈزۈ-ۋەتتىڭلار، مانا ئەمدى كۆرمەس بولۇپ قالدىم.

باللار ئۇنىڭ گېپىنى ئوچۇق ئاڭلىيالمايتتى، ئۇنىڭ نېمە دەۋاتـ-

قانلىغىنىمۇ چۈشەنمەيتتى. ئۇلار ئۇنى تۆرتۆپ-ئىتتىرىپ يۇرۇپ كۆڭلىنى ئېچىشاتتى. بالىلار بەك كەپسىز بولغاچقا، ئۇلار يۈشكىنى قانداق قىلىمەن دىسە شۇنداق قىلىپ ئويناتتى، يۈشكا بولسا ئۇ ئىشلارغا پىسەنت قىلىپ كەتمەيتتى.

يۈشكىمۇ ناھايىتى خوشال ئىدى. ئۇ بالىلارنىڭ ئۆزىنى نىمە ئۈچۈن زاڭلىق قىلىدىغانلىغىنى، ئازاپلايدىغانلىغىنى بىلەتتى. بالىلارنىڭ ئۆزىگە ئامراق ئىكەنلىگىگە، مۇھتاج ئىكەنلىگىگە، بۇ ئۇلارنىڭ تېخى ئادەمنى ياخشى كۆرۈشنى ئۇقمايدىغانلىغىغا، قانداق قىلسا ياخشى كۆرگەنلىك بولىدىغانلىغىنى بىلمىگەنلىگىگە، شۇڭلاشقا ئۇلار ئۇنى ئازاپلاۋاتقانلىغىغا ئۇ ئىشىنەتتى.

بەزى ئاتا-ئانىلار ئۆيدە بالىلىرى ئوبدان ئۇگەنمىگەن ياكى گەپكە كىرمىگەن چاغلىردا، ئۇلارغا: "كېيىن سەنمۇ يۈشكىغا ئوخشاش بولسەن! — ياز ۋاقتىدا يالىڭاياق يۈرىدىغان، قىش ۋاقتىدا پىما كىيىپ يۈرىدىغان بولىسەن، ھەممە خەق سېنى ئازاپلاپ ئويناپدۇ، قەنىشىكەر سالغان چايمۇ ئىچەلمەي، داغ سۇلا ئىچمەسەن!" دەپ كايىپ كېتىشەتتى.

چوڭ-چوڭ كىشىلەرمۇ يۈشكا بىلەن تالا-تۇزدە ئۇچرىشىپ قالسا، بەزى چاغلاردا ئۇنى بوزەك قىلىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچى پۈشۈپ، قوساقلىرى كۆپكەن ياكى ئىچىپ مەس بولۇپ خۇددىنى بىلمىگەن چاغلاردا، تولىمۇ رەھىمسىز بولۇپ كېتەتتى. بىر قېتىم يۈشكا دۇكانغا كېتىۋاتقان چاغدىمۇ ياكى قايتىپ كېلەشىدىمۇ، ئىشقىلىپ يول ئۈستىدە بىر كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ:

— سەن نىمىشقا بۇنداق غەلىتە يۈرىسەن، ئادەمسىكەن دىسە ئادەمگە ئوخشىمايدىغان، ئالۋاستىمكەن دىسە ئالۋاستىغا ئوخشىماي-

دىغان بولۇۋالدىڭ؟ غەرىزىڭ نىمە زادى؟ ــ دەپ سورىدى ئۇنىڭدىن.

يۇشكا جايىدىلا توختاپ گەپكە قۇلاق سالدىيۇ، لام-جەم دىمىدى.

ــ گەپ تاپالمىدىڭمۇ نىمە، ھۇ، ھايۋان! سەنمۇ ماڭا ئوخشاش يۇۋاشلىق بىلەن، ئوچۇق-ئاشكارا ياشاپ كۆنىگىنى ئال، ئۇنداق شەرمەندىچىلىكنى ئويلىما! ئېيتە قېنى، ئەدەپ بىلەن كۆن ئېلىشنى خالامسەن-خالىمامسەن؟ ھا، ھا!... بوپتۇ ئەمسە!

ھىلىقى ئادەم گېپىنى دەپ بولغاندىن كېيىن، يۇشكىنىڭ لام-جەم دىمەي تۇرىۋەرگىنىنى كۆرۈپ، يۇشكىنىڭ يارىماس بىر نەرسە ئىكەنلىگىگە تېخىمۇ ئىشىنىپ، ئۇنى ئۇرۇشقا باشلىدى. يۇشكا يۇۋاش پېتى تۇرىۋەرگەچكە، ئۇ ئادەمنىڭ غەزىۋى تېخىمۇ ئۆرلەپ، ئۇرغانسېرى ئۇرغۇسى كېلىپ تازا قاتتىق ئۇردى. پەقەت شۇ چاغدىلا، ئۇ ئاچچىغىنى چىقىرىۋالغان چېغىدىلا، بەدىنىنىڭ چېقىپ ئاغرىغىنىنى ۋاقتىنچە ئۇنتۇپ قالغان ئىدى.

يۇشكا تاياق يەپ پۈتۈن ئەزايى توپىغا مىلىنىغان پېتى خېلى ئۇزۇنغىچە كوچىدا يېتىپ قالدى، ھۇشىغا كەلگەندىن كېيىن ئۆمىلەپ تۇردى. بەزى چاغلاردا تۆمۈرچى ئۇستامنىڭ قىزى ئۇنى ئىزلەپ تېپىپ، يۆلەپ ئۆيىگە ئېلىپ كېتەتتى.

ــ يۇشكا، ئۆلۈپ كەتكىنىڭ ياخشىكەن، ــ دەيتتى تۆمۈرچى ئۇستامنىڭ قىزى، ــ نىمە دەپمۇ ياشاپ يۈرىدىغانسەن؟

يۇشكا ھاڭ-تاڭ بولۇپ قىزغا قارايتتى. ئۇ، بۇ دۇنياغا ياشاش ئۈچۈن كەلگەن ئىكەن، نىمە ئۈچۈن ئۆلۈپ كېتىش كېرەكلىگىنى چۈشەنمەيتتى.

يۇشكا:

ــ ئاتا ـ ئانام مېنى تۇغۇپ تەربىيىلىدى، مەن ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بىلەن ياشايمەن، ئۇلۇپ كەتسەم بولمايدۇ، مەن يەنە تېخى دۆكاندا سېتىڭ داداڭغا يارەملىشىپ بېرىمەن، ــ دەيتتى ئۇنىڭغا جاۋابەن.

ــ سېتىڭ ئورنىڭغا باشقىسى كېلىدۇ، سېنى يارامليق يارەمچى دېگىلى بولامدۇ؟!

ــ تاشا، خەقلەر مېنى ياخشى كۆرىدۇ!

تاشا كۈلۈپ كېتەتتى.

ــ ھازىر ئاغزى ـ بۇرنىڭدىن قان ئېقىپ تۇرۇۋاتسىدۇ، ئۆتكەنكى ھەپتە خەقلەر سېتىڭ قۇلاقلىرىڭنى تارتىپ يېرىۋەتكەن ئىدى، ــ سەن تېخى خەقلەر ماڭا ئامراق دەپ تۇرۇۋالسەن!...

ــ ئۇلار ماڭا قانداق ئامراقلىق قىلىشنى بىلمەيدۇ، ــ دەيتتى يۇشكا، ــ خەقنىڭ كۆڭلى تۇتۇقلىشىپ قالدى.

ــ ئۇلارنىڭ كۆڭلى تۇتۇقلىشىپ قالغىنى بىلەن كۆزى ئوچۇق ئەمەسمۇ! ــ دەيتتى تاشا، ــ سەن چاقماقنىڭ ماڭا لايمسەن؟ ئۇلار كۆڭلىدە سېنى ياخشى كۆرىدىكەن، ئېپىنى تاپالىسلا سېنى ئۇرىدىكەن ــ دە!

ــ ئۇلار ئېپىنى تاپالىسلا ماڭا ئاچچىقلايدۇ، بۇنىسى راست، ــ دەيتتى يۇشكا قىزىنىڭ گېپىگە قوشۇلۇپ، ــ ئۇلار مېنى كوچا ـ كويلارىدا ماڭغۇزماي، دەپسەندە قىلىشىدۇ.

ــ ھەي، يۇشكا، ھەي يۇشكا! ــ تاشا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ دەيتتى، ــ بىلىشىڭ كېرەككى، دادامۇ سېنى تېخى قېرىپ كەتكۈچىلىك بولمىدى دەيدىغۇ!

ـــ مېنى قانداقمۇ قېرى دېگىلى بولسۇن؟... مەن كىچىك چېغىمدىلا مەيدە ئاغرىغىغا گىرىپتار بولۇپ مۇشۇنداق قېرى چىراي بولۇپ كەتكەن ئىدىم...

يۇشكىنىڭ مەيدە ئاغرىغى كېسىلى بولغانلىغى ئۈچۈن، ھەر يىلى ياز ۋاقتىدا ئۇ بىر ئاي سىرتلارنى ئايلىنىپ كېلەتتى. ئۇ دائىم يىراق، چەت ـ يافا سەھرالارغا پىيادە باراتتى، ئۇ يەرلەردە ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇققانلىرى بولسا كېرەك. لېكىن ئۇنىڭ زادى قانداق ئۇرۇق ـ تۇققانلىرى بارلىغىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

ھەتتا يۇشكىنىڭ ئۆزىمۇ ئوچۇق ئۇقمايتتى. قايسى بىر يىلى ياز ۋاقتىدا ئۇ سەھرادا تۇل سىڭلىسى بارلىغىنى دېگەن ئىدى، يەنە بىر يىلى يازدا ئۇ يەردە بىر جىيەن قىزى بارلىغىنى دەپ يۈردى. بىر چاغلاردا ئۇ سەھراغا باردىم دەپ يۈرەتتى، يەنە بىر قېتىم بولسا موسكۋاغا بارغانلىغىنى ئېيتىپ يۈردى. خەقلەر ئۆز كۆڭلىدە، يۇشكىنىڭ چوقۇم يىراق سەھرادا كۆڭلىدىكى قىزى، ئاتىسى بىلەن ئوخشاش ئاق كۆڭۈل ئەمما يەنىلا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئارتۇقچە ھىساپلىنىدىغان كىشىسى بار دېيىشەتتى.

7 ـ ياكى 8 ـ ئايلارغا كەلگەندە، يۇشكا بولكا قاچىلىغان خالتىسىنى ئۆشنىسىگە سېلىپ، بىزنىڭ شەھەردىن چىقىپ كېتەتتى. ئۇ يول بويى دەل ـ دەرەخلەرنىڭ، گۈل ـ گىياھلارنىڭ خۇش پۇراق ـ لىرىدىن ئەركىن نەپەس ئالاتتى، ئاسماندا لەيلەپ يۈرگەن، ساپ ئاتموسفېرادا بارا ـ بارا تارقاپ كېتىپ بارغان ئاق بۇلۇتلارغا تۇيماي قارايتتى، دەريا سۈيى ئېقىتىپ ئېلىپ ماڭغان تاشلارنىڭ شىرىقشىغان يېقىملىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ ماڭاتتى. يۇشكانىڭ ئاغرىق مەيدىسى ئارام ئېلىپ قالاتتى، ئۇ ھەرگىز ئۆزىنى كېسەلدەك ـــ سىل كېسىلىگە

گىرىپتار بولغاندەك ھىس قىلمايتتى. يۇشكا بىسپايان، ئادەمزات يوق جايلارغا يېتىپ بارغاندا، ئۆزىنىڭ ھەر خىل جانلىقلارغا بولغان مۇھەببەتسىنى بىسۋاالالماي قالاتتى. ئۇ ئىگىشپ تۇرۇپ گۈل-گىياالرنى سۆيۈپ قويۇپ، ئۇالرنى سۆيگەن ۋاقتىدا گۈل-گىياالرغا ئۇدۇلمۇ-ئۇدۇل قاراپ تۇرۇپ نەپەس ئېلىشتىن ئامالسىنىڭ ببرىسچە ساقلىناتتى، چۈنكى ئۇ ئۆز تىنىغىدىن ئۇالرغا زىيان-زەخمەت يېتىپ قالمىسۇن دەپ ئويلايتتى. ئۇ دەل-دەرەخلەرنى سىلاپ قويۇاتتى، خۇددىنى يوقتىپ يەردە يېتىپ قالغان كېپىنەك ۋە قۇرۇت-قوڭغۇز-الرنى چىغىر يوللاردىن تېرىۋالاتتى-دە، ئۆزۈندىن-ئۆزۈنغىچە ئۇالرغا قاراپ، ئۇالر بولمىسا ئۆزىنىڭمۇ يېتىمسىراپ قالىدىغانلىغىنى ھىس قىلاتتى. لېكىن ئۇچار قۇشالار ئاسمان بوشلۇغىدا چاڭ كەلتۈ-رۈپ سايرىشاتتى، يىڭناغۇچ، قۇرۇت-قوڭغۇزلار ۋە ئىشچان چاقچى قىزالر ئوت-چۆپلەردە نەغمە-ناۋا قىلىشقا باشلىغاندا، يۇشكىنىڭ كۆڭلى سەل ئارام تاپقاندەك بولاتتى، نەم ھاۋاغا ۋە ئاپىتاپقا تويۇنغان گۈل-گىياالرنىڭ خۇش پۇراقلىرى ئۇنىڭ ئىچكى ئەزالىرىغا قايتىدىن ھوزۇر بېغىشلايتتى.

يۇشكا يول بويى بىر دەم-بىر دەمدىن ھاردۇقمۇ ئېلىۋاالتتى. ئۇ يول بويىدىكى دەرەخلەرنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ، تېپ-تېچ ۋە ئىلىق دالادا خاتىرجەم مۈگدەپ ئالاتتى. بىرئاز دېمىنى ئېلىپ، كەڭ دالانىڭ ساپ ھاۋاسىدىن قېنىپ-قېنىپ نەپەس ئېلىۋ-ۋالغاندىن كېيىن، ئۇ ئۆزىنى زادىلا كېسەلدەك ھىس قىلمايتتى-دە، ساغلام ئادەمدەك خوشال-خورامىلىقتا چۆمگەن ھالدا يەنە ئۆز يولىغا راۋان بولاتتى. يۇشكا 40 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، كېسەل ئازاۋى بىلەن ئۇنىڭغا بالدۇرال قېرىلىق يەتكەن ئىدى، شۇنداق

بولغاچقا خەقنىڭ نەزىرىدە ئۇ ياردەمسىز بىر ئادەم ھىساپلىناتتى.

شۇنداق قىلىپ، يۇشكا ھەر يىلى كەڭ دالىدىكى ئىستىز ـ ئېرىق ـ لارنى، ئورمانزارلىقلارنى ۋە دەريالارنى كېزىپ يۈرۈپ، يېراق سەھرالاغا ياكى موسكۋاغا باراتتى، ئۇ يەردە كىمدۇر بىرسى ئۇنى كۈتەتتى، ھەچكىم كۈتمەيدىغاندۇر بەلكىم، ــ بۇلاردىن بۇ يەر ـ دىكىلەرنىڭ ھېچقانداقىغىنىڭ قىلچە خەۋىرى يوق ئىدى.

بىرەر ئايدىن كېيىن، يۇشكا ئادەتتى بويىچە شەھەرگە قايتىپ كېلەتتى ـ دە، يەنە ئەتىدىن ـ كەچكىچە تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا ئىشلەشكە باشلايتتى. ئۇ يەنە ئىلگىرىكىدەكلا تۇرمۇشىنى باشلاپ كېتەتتى. ئۇششاق باللار، چوڭلار ۋە كوچىدىكى ئاھالىلەر ئۇنىڭ بىلەن ھەپىلىشىپ ئۆز كۆڭلىنى ئېچىشۇالاتتى، ئۇنىڭ بەغەرەزلىك بىلەن ئۇندىمەيدىغان جىم تۇرۇۋالىدىغان گالۋاڭلىغىدىن ئۇنى ئەيمىلە ـ شەتتى، ئازاپلىشاتتى.

يۇشكا كېلەر يىلىنىڭ يازغا مەزگىلگىچە يۇڭاش ـ يۇمشاقلىق بىلەن ياشاپ كېلەتتى. ياز كېلىشى بىلەنلا يەنە خالتىسىنى يۇدۇپ، بىر يىل ماڭىيىنىدە تاپقان ـ تەرگەن بىرەر يۈز روبلىچە كەلگۈدەك پۇلىنى كىچىك بىر قاپچۇققا ئايرىم سېلىپ، تۆش يانچۇغىغا تىقىۋالاتتى ـ دە، ئاندىن نەلەرگىدۇر بىر يەرگە كىمنىدۇر ئىزلەپ كېتەتتى.

لېكىن يۇشكا يىلىدىن ـ يىلغا تېخىمۇ بەك زەئىپلىشىپ كەتتى، چۈنكى ئۇنىڭ بارا ـ بارا قېرىشقا باشلىغانلىغى، مەيدە ئاغرىغىنىڭ ئازاپ ـ لىرى ئۇنى خارلاشتۇرۇپ، زېھنى قۇۋۇتىنى خوراتماقتا ئىدى. بىر يىلى يازمەزگىلى ئۇنىڭ يېراق سەھرالاغا بارىدىغان ۋاقتى كەلگەندە، ئۇ ھېچ يەرگە بارمىدى. بىر كۈنى ئاخشىمى ئۇ ئادەتتىكىگە ئوخشاشلا تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدىن چىقىپ، بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ دېگەن ـ

دەك ئۇستامنىڭ ئۆيىگە ئۇخلاشقا قايتىپ كەتتى. ئۇنى تونۇيدىغان خۇشچاخچاق بىر يولۇچى ئۇنى زاكلىق قىلىپ:

ــ ھەي، سەت ئەرۋا، سەن نېمە سەۋەپتىن بىزنىڭ زىمىنىمزنى دەپسەندە قىلىۋېتىسەن؟ سېنىڭ ئۆلۈپلا كەتكىنىڭ ياخشى ئەمەسمىدى! سەن بولمىساڭمۇ خەقلەر سېنىڭ بولغىنىڭدىن خوشال-خورام ئۆتەرمىكىن-تاڭ، ئۇ چاغدا خەقلەر يەنە سېنى ئەسلىشىمۇ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن...، ــ دىدى.

پەقەت شۇ چاغدىلا يۇشكا غەزەپ بىلەن جاۋاپ قايتۇردى، بەلكىم بۇ ئۇنىڭ تۇغۇلغاندىن بۇيانقى بىرىنچى قېتىم ئاچچىقلىنىشى بولسا كېرەك.

ــ مەن سېنىڭ نېمەڭگە چېقىلدىم، نېمەڭگە پۇتلاشتىم!... مېنى ئاتا-ئانام تۇغۇپ باقتى، تەربىيىلەپ قاتارغا قوشتى، مەن بۇ ئالەمگە ھەقلىق، قانۇنلۇق يوسۇندا كەلگەن، مەنمۇ ساڭا ئوخشاشلا پۇتۇن دۇنياغا ئېھتىياجلىق، بۇنىڭدىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، بۇ دۇنيادا مەن بولمسام بولمايدۇ!...

يۇشكىنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى ئۇزۇلە-ئۇزۇلمەيلا، يولۇچى دەرغەزەپ بىلەن ۋاقىراپ كەتتى:

ــ نېمە دەۋاتىسەن تېخى! سەندەك بىر چۈپرەندىلەر تېخى ئۆزەڭنى مەن بىلەن سېلىشتۇرغۇچىلىك بولدۇڭمۇ!

ــ سېلىشتۇرۇاتقىنىم يوق، ــ دىدى يۇشكا، ــ ھەممىمز ئوخشاش باراۋەر بولۇشىمز كېرەك-تە...

ــ سەن تولا ئۆزەڭنى ئەقىللىق چاغلىما، ــ دىدى يولۇچى ھۆكۈرەپ، ــ ئەقىل-پاراسەتتە سەندىن مەن نەچچە ھەسسە ئۈستۈن! جۇدۇنۇم ئۆرلەپ ئۆپكەمنى بېسىۋالالماي قېلىۋاتقان

چېغىمدا، ساڭا تازا بىر ئەقىل ئوگىتىپ قويايى، مەيەرگە كېلە قېنى ئەبلەخ!

يولۇچى قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ كېلىپ يۇشكىنىڭ كۆكرىگىگە ناھايىتى قاتتىق ئۇردى. يۇشكا ئوڭدىسىغا يىقىلدى.

— سەن بىر دەم دېمىگىنى ئېلىپ تۇرغىنا-ھە، — دەپ قويۇپ، يولۇچى ئۆيگە چاي ئىچكىلى كەتتى.

يۇشكا بىر دەم يېتىپ، ئۆرۈلۈپ يۈزىنى يەرگە چاپلاپ ياتتى، شۇ ياتقىنىچە ئىككىنچى مىدىر-سىدىرمۇ قىلمىدى، ئورنىدىنمۇ تۇرمىدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي يۇشكىنىڭ يېنىدىن بىر ئادەم ئۆتتى، ئۇ ئادەم ئۆي جابدۇقلىرى كارخانىسىنىڭ ياغاچچىسى ئىدى. ئۇ يۇشكىنى بىر ئېغىز تووۋلاپ قويدى-دە، ئاندىن ئۇنى ئۆرۈپ ياتقۇزدى. ئۇ قاراڭغۇدا يۇشكىنىڭ كۆزلىرىنىڭ خۇنى يوق، خۇنسز كۆزلىرىنىڭ ئوچۇقلا تۇرغانلىغىنى، لەۋلىرىنىڭ قارىيىپ كەتكەنلىگىنى كۆردى؛ ياغاچچى ئالقىنى بىلەن ئۇنىڭ لەۋلىرىنى ئېرتىۋېتىپ، قانىنىڭ ئۈيۈپ قالغانلىغىنى سېزىپ قالدى. ئۇ يەنە يۇشكىنىڭ بېشىنى قويغان يەردىكى توپىنى توتۇپ بېقىۋىدى، يەر نەملىشىپ قالغاندەك بىلىندى: يەرنىڭ يۈزى يۇشكىنىڭ بوغۇزىدىن چىققان قان بىلەن چىلىنىپ كەتكەن ئىدى.

— تىنىغى توختاپتۇ، — دېدى ياغاچچى ھەسرەت بىلەن ئۇھ تارتىپ، — ئەلۋىدا، يۇشكا، — ھەممىمزنى ئەپۇ قىلغىن، ھەممەيلەن سېنى يارىماس نەرسە دەپ قاراشتۇق، ئەما كىمۇ سەن ئۇچۇن خالىس سۆزلەپ قويالايدۇ!...

دۇكان خوجايىنى يۇشكىنىڭ دەپنە ئىشىنى لايىغدا ئورۇنلاش-

تۇردى. خوجايىنىڭ قىزى تاشا يۇشكىنىڭ ئۇستىخانلىرىنى ئېرىتىۋەتتى. ئاندىن ئۇنى تۆمۈرچىنىڭ ئۆيىدىكى شىرەنىڭ ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويدى. ھەممە ئادەم ــ ياشانغانلارمۇ، بالىلارمۇ يۇشكىنى تونۇيدىغان، ئۇ ھايات ۋاقتىدا ئۇنى زادىلىق قىلىپ ئويناپ ۋە قىينىغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ جەسىدى يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالاشتى.

خەقلەر ئۇنى يەرلىگىدە قويۇپ بولۇش بىلەنلا ئۇنى ئۇنۇتۇپ كەتتى. يۇشكادىن ئايرىلغىنى بىلەنمۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى تېخمۇ بەتەرلىشىپ كەتتى. مانا ئەمدى، بارلىق ئاچچىقلىنىشلار ۋە ئەخمەق قىلىشلار خەقلەرنىڭ ئۆزلىرىگە قالدى، ئۇلار ئۆزئارا ئاچچىقلىرىنى چىقىرىدىغان بولدى، چۈنكى، باشقىلار قىلغان ھەر خىل ئەسكىلىكلەرنى، ياۋۇزلۇقلارنى، زادىلىق قىلىش ۋە ئۆچمەنلىكلەرنى كۆتىرەلەيدىغان ئىتائەتمەن يۇشكا ئۇلۇپ كەتكەن ئىدى.

شۇ يىلى كەچ كۈز پەيتى بولغاندىلا، خەقلەر يۇشكىنى قايتىدىن ياد ئېتىشكە باشلىدى، ھاۋانى غۇۋا تۇمان قاپلىغان بىر كۈنى ياشقىنا بىر قىز تۆمۈرچىلىك دۇكىنىغا كەلدى. ئۇ قىز خوجايىنىدىن يى. دېمىترىيېۋىچنىڭ نەدە ئىكەنلىگىنى سۇرۇشتە قىلدى.

ــ قايسى يى. دېمىترىيېۋىچنى دەيسىز؟ ــ دەپ سورىدى تۆمۈرچى ھەيران بولۇپ، ــ بىزنىڭ بۇ يەردە زادى ئۇنداق ئادەم يوق.

قىز بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن قايتىپمۇ كەتمىدى، ئەمما ئۇندىمەستىن قانداقتۇر بىر نەرسىنى كۈتۈپ تۇرىۋەردى. تۆمۈرچى ئۇنىڭغا قاراپ قويدى: بۇنداق ئىتنىڭ كۆنىدە كەلگەن زادى

ئۇ سىلىنىڭ مۇشۇ دۇكانلىرىدا 25 يىل ئىشلىگەنلىگىنى دېگەنتى...

ــ چارەك ئەسىر ئۆتۈپ كەتتى، بىزلىمۇ قېرىپ قالدۇق، ــ دېدى تۆمۈرچى.

ئۇ دۇكاننىڭ ئىشىگىنى تاقاپ قويۇپ، مېھمانىنى تۆپراق بېشىغا باشلاپ باردى. قىز يەرگە ئۆزىنى تاشلىدى، يەرنىڭ ئاستىدا بولسا ئالەمدىن ئۆتكەن يۇشكا، ئۇ قىزنى كىچىك چېغىدىن تارتىپ بېقىپ چوڭ قىلغان، قىزنىڭ قەن-شېكەر يىيەلىشى ئۈچۈن ئۆزى قەن-شېكەر گىمۇ يېتىشەلمىگەن ئادەم ياتاتتى.

قىز يۇشكىنىڭ نېمە كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىغىنى بىلەتتى، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ تېببى مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ بۇ يەرگە كېلىشى دۇنيادا ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ كۆيۈمچان، ئۆزىمۇ چەكسىز ياخشى كۆرىدىغان ئادەمنىڭ كېسىلىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىدى...

شۇندىن كېيىن، تالاي-تالاي يىللار ئۆتۈپ كەتتى. ئايال دوختۇر بىزنىڭ مۇشۇ شەھرىمىزدە ئەبىدىلىك تۇرۇپ قالدى. ئۇ دوختۇرخانىدا سىل كېسىلى بولغانلارنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ، ئۆيىمۇ-ئۆي يۈرۈپ ئۆپكە تۇبىركۇلىوزى بولغانلارنى يوقلاپ تۇردى، ھېچقانداق كىشىدىن ھەقمۇ ئالمىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئۆزى ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا كۆن بويى باشقىلارنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ، ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ، ئۇلارنىڭ كېسەللىدىن ئادا-جۇدا بولۇشى ئۈچۈن، كېسىلى ئېغىرلارنىڭ ھاياتىنى ئۇزارتىش ئۈچۈن ھېرىپ-چارچاشىنى بىلمىگەن ھالدا ئىشلىمەكتە. شەھەر خەلقىنىڭ ھەممىسى ئۇنى تونۇيدۇ. گەرچە ئۇلار يۇشكىنى ئېسىدىن چىقىرىشقان بولسىمۇ، ھەم قىزنىڭ يۇشكىنىڭ قىزى ئەمەسلىگىنى ئۇنتۇغان بولسىمۇ،

ئۇ سىلىنىڭ مۇشۇ دۆكانلىرىدا 25 يىل ئىشلىگەنلىگىنى دېگەنتى...

— چارەك ئەسىر ئۆتۈپ كەتتى، بىزلەمۇ قېرىپ قالدۇق، — دېدى تۆمۈرچى.

ئۇ دۆكاننىڭ ئىشىگىنى تاقاپ قويۇپ، مېھمانىنى تۆپراق بېشىغا باشلاپ باردى. قىز يەرگە ئۆزىنى تاشلىدى، يەرنىڭ ئاستىدا بولسا ئالەمدىن ئۆتكەن يۇشكا، ئۇ قىزنى كىچىك چېغىدىن تارتىپ بېقىپ چوڭ قىلغان، قىزنىڭ قەن-شېكەر يىمەيلىشى ئۈچۈن ئۆزى قەن-شېكەر گىمۇ يېتىشەلمىگەن ئادەم ياتاتتى.

قىز يۇشكىنىڭ نېمە كېسەلگە گىرىپتار بولغانلىغىنى بىلەتتى، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ تېببى مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ بۇ يەرگە كېلىشى دۇنيادا ئۆزى ئۈچۈن ئەڭ كۆيۈمچان، ئۆزىمۇ چەكسىز ياخشى كۆرىدىغان ئادەمنىڭ كېسىلىنى داۋالاش ئۈچۈن ئىدى...

شۇندىن كېيىن، تالاي-تالاي يىللار ئۆتۈپ كەتتى. ئايال دوختۇر بىزنىڭ مۇشۇ شەھەرنىمىزدە ئەبىدىلىك تۇرۇپ قالدى. ئۇ دوختۇرخانىدا سىل كېسىلى بولغانلارنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ، ئۆيىمۇ-ئۆڭى يۇرۇپ ئۆپكە تۇبىركۇلىيوزى بولغانلارنى يوقلاپ تۇرىدى، ھېچقانداق كىشىدىن ھەقمۇ ئالمىدى. ھازىر ئۇنىڭ ئۆزى ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن يەنىلا كۈن بويى باشقىلارنىڭ كېسىلىنى داۋالاپ، ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ، ئۇلارنىڭ كېسەلىدىن ئادا-جۇدا بولۇشى ئۈچۈن، كېسىلى ئېغىرلارنىڭ ھاياتىنى ئۇزارتىش ئۈچۈن ھېرىپ-چارچاشىنى بىلمىگەن ھالدا ئىشلىمەكتە. شەھەر خەلقىنىڭ ھەممىسى ئۇنى تونۇيدۇ. گەرچە ئۇلار يۇشكىنى ئېسىدىن چىقىرىشقان بولسىمۇ، ھەم قىزنىڭ يۇشكىنىڭ قىزى ئەمەسلىگىنى ئۇنتۇغان بولسىمۇ،

لېكسن ئۇلار ئۇ قىزنى ئاق كۆڭۈل يۇشكىنىڭ قىزى دەپ ئاتىشىدۇ.

(«روسىيە ـ سوۋېت ئەدەبىياتى»
ژورنىلىنىڭ 1983 ـ يىللىق 2 ـ سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **خۇدابەردى خېلىل.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **يأسىن ھاۋازى.**

يېگىت بىلەن بوۋاي

قاۋاقخانىدا غەرق مەس بولغان بىر يېگىت شۇ يەرنىڭ ئۆزىدە ئولتۇرغان بىرنەچچە بوۋايغا ئېسىلۇۋلىپ، مەن سەنلەر بىلەن سوقۇشمەن دەپ غەۋغا كۆتۈرىپتۇ. ئەھۋالنىڭ چاتاقلىغىنى سەزگەن بىر بوۋاي ھىلىقى يېگىتكە:

ــ ھەي يېگىت، نوچى بولساڭ كېلە قېنى، ئىككىمىز سوقۇشايلى. سەن ئاۋال تالاغا چىقىپ كەت. بەش مىنۇت ئۆتكىچە ئارقاڭدىن چىقمىساڭ مېنى ئۇرساڭ بولىدۇ، ــ دەپتۇ.

ئۇنسىز ئوغۇل

پلاتونوۋ

موماي ئۇلكه مەركىزىده ۋاپات بولدى. ئۇنىڭ ئېرى ــ پېنسىيگه چىققان 75 ياشلىق پىشقەدەم ئىشچى تېلېگىراف ئىدارىسىگه بېرىپ، باشقا ئۇلكه ۋه ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرگه: "ئاناڭ بىتاپ بولۇپ ئالەمدىن ئۆتتى، تېز قايتىپ كەل، ئاتاڭ" دىگەن مەزمۇنىدا ئالته نۇسخا تېلېگراممىا بەردى.

تېلېگراف ئىدارىسىدكى ياشىنىپ قالغان ئايال خىزمەتچى پۇلنى بىر ھازا ساناپ، خاتا ھىساپلاپ قويدى، تالون كەسكەندىن كېيىن قوللىرى تىترىگەن ھالدا ئۇنىڭغا تامغا باستى. بوۋاينىڭ قىزارغان كۆزلىرى ياغاچ دەرىزىدىن ئايال خىزمەتچىگه مۆلايىم ھالدا قاراپ تۇراتتى، ئۇ كۆڭلىدىكى قايغۇدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، چېكى يوق ئويلارغا پاتقان ئىدى. ئۇ ياشىنىپ قالغان بۇ ئايال خىزمەتچىنىڭمۇ يۇرىگىده يارا بارلىغىنى، كۆڭلى غەش، مەيۈس ئىكەنلىگىنى ھىس قىلدى. ئېھتىمال، ئۇ تۇل خوتۇندۇ، ياكى شورپىشانه بولۇپ، ئۇنى ئېرى تاشلىۋەتكەندۇ.

ئايال خىزمەتچى مىسلداپ ئىشلەۋاتاتتى، تېلېگراممىا ھەققىنى

خاتا همساپلاپ قويۇپ، ئېسىنىڭ جايىدا ئەمەسلىگىدىن پەرىشان بولماقتا ئىدى. ئادەتتىكى ئادىدى خىزمەتمۇ بىر كىشىنىڭ كۆڭلىنىڭ خۇش خۇي بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ-دە.

تېلېگىرامما ېېرىپ بولغاندىن كېيىن، بوۋاي ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۆلۈپ كەتكەن خوتۇننىڭ مۇزدەك پۇتىغا يانداشىپ ئۇزۇنچاق ئورۇندۇق يېنىدىكى بەندىكدە ئولتۇرۇپ تاماكا چەككەچ ئۇھ تارتىپ ھەسرەت چەكتى، ئۆزىچە پىچىرلاپ قەپەزدىكى قوندۇقتا سەكرەپ ئويناۋاتقان كۇلرەڭ قۇشقاچقا زەڭ سېلىپ قارىدى، بەزىدە يەنە پەس ئاۋازدا ئۆكسۈپ يىغلايتتى. كېيىن ئۆزىنى ئازراق بېسىۋالىدى-دە، قويۇن سائىتىنى بۇرىدى، ھاۋا ئۆزگىرىپ تۇرغان دەرىزە سىرتىغا قارىدى: گاھ يوپۇرمىلار چالا ئېرىگەن كاللەك-كاللەك قارلار بىلەن بىللە يەرگە چۈشەتتى، گاھ يامغۇر سىملىداپ ياغاتتى، يامغۇر توختىشى بىلەن تاۋسز ئايتاپ چىقاتتى، — بوۋاي ئاشۇ تەرىقىدە ئوغۇللىرىنىڭ قايتىپ كېلىشىنى كۈتمەكتە ئىدى.

چوڭ ئوغلى ئاۋال يېتىپ كەلدى، ئۇ تېلېگىرامىنى تاپشۇرۇۋېلىپ ئەتىسلا ئايرۇپىلان بىلەن كەلگەن ئىدى. باشقا بەش ئوغلىمۇ ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدە ئارقا-ئارقىدىن يېتىپ كېلىشتى.

ئۈچىنچى ئوغلى ئالتە ياشلىق قىزىنى ئېلىپ كەلدى. بۇ قىزچاق بوۋىسىنى كۆرۈپ باقمىغان ئىدى.

ئانىسى شىرەدە ياتقىنىغا 4 كۈن بولغان ئىدى، بىراق ئۇنىڭ جەسىدى سېسىمغان ئىدى، ئۇ بىتاپ بولۇپ ئۆلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئورۇق تېنى ناھايىتى پاكىز كۆرۈنەتتى. ئۇ ئوغۇللىرىنى مەزمۇت-قاۋۇل قىلىپ يېتىشتۇردى، ئەمما ئۆزى قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ھايات چېغىدا تۇرمۇشنى غۇربەتچىلىك ئىچىدە

ئۆتكۈزگەن بولسىمۇ، ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئۆزىنى ئاسرىدى، ئۇ ئوغۇللىرى ئۈچۈن ياشىدى ۋە بۇنىڭ ئۈچۈن پەخىرلىنەتتى.

بۇ قاۋۇل ئەزىمەتلەر ــ يېشى 20دىن 40قىچە بولۇپ ــ شىره-دىكى مېيىتنى چۆرىدەپ سۈكۈتتە تۇردى. ئۇلار جەمئى ئالتەيلەن بولۇپ، يەتتىنچىسى قېرى ئاتىسى ئىدى، ئۇنىڭ بويى كىچىك ئوغلىدىن پاكاراق ھەم ئاجىزراق ئىدى. بوۋىسى قىز نەۋرىسىنىڭ قولىنى تۆتۈپ تۇراتتى، قىزچاق قورقۇنلۇقتىن كۆزلىرىنى چىمچىقلىتاتتى، ئۇنىڭ ئالدىدا بولسا ئۆلگەن ناتونۇش چوڭ ئانىسى كۆزلىرى يېرىم يۇمۇلغان ھالدا نۇرسىز كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا قارىغاندەك ياتاتتى.

ئوغۇللىرى ئۇنسىز يىغلاشماقتا ئىدى، ئۇلار ئۇن سېلىپ يىغلاشتىن ئۆزلىرىنى تۇتۇۋېلىشقان ئىدى. ئۇلارنىڭ دادىسى بۇرۇن ئۆزى يالغۇز قالغۇدەك يىغلىۋالغاچقا، ئەمدى يىغىسىنى توختاتقان ئىدى. بۇ چاغدا ئۇ ئېچىدە ھاياجانلانغان ۋە مەسلىگى كەلگەن ھالدا ئۆزىنىڭ قاۋۇل ئوغۇللىرىغا سەپسېلىپ قارىماقتا: ئوغۇللىرىنىڭ ئىككىسى پاراخوت كاپىتانى بولدى، بىرى موسكۋادا ئارتىس، كىچىك قىزىنى ئېلىپ كەلگىنى فىزىكا ئالىمى، كومموئىنست، كەنجى ئوغلى يېزا ئىگىلىك ئىنستىتۇتىدا ئوقۇيتتى، چوڭ ئوغلى ئايروپىلان زاۋۇدىدا سېخ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەيتتى، ئۇنىڭ مەيدىسىدە كۆرۈنەرلىك خىزمەت كۆرسەتكەنلىگىگە بېرىلگەن ئوردېن ئېسىقلىق تۇراتتى. ئۇلار ئاكا-ئۇكا ئالتەيلەن ئاتىسى بىلەن بىللە مەرھۇم ئانىسىنىڭ يېنىدا سۈكۈناتتا تۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ مەيۈسلۇكىنى بىر بىرىگە بىلىندۈرمەي، ئۆزلىرىنىڭ بالىلىق دەۋرلىرىنى ۋە ئەمدى مەرھۇم بولغان ئانىسىنىڭ مېھرى-شەپقىتىنى ئەسلە-

شەتتى، ئەمدى بۇنداق چوڭقۇر ئانا مېھرى يېراقلارغا كەتكەن بولـسمۇ، ئانىسىنىڭ غايىۋانە مېھرى ئۇلارنى ئۆز قوينىغا ئالماقتا ئىدى. ئوغۇللىرى مېھرىۋان ئانىسىنىڭ مېھرى-شەپقىتىنى ئىختىيارسىز هالدا هېس قىلىپ، بۇنىڭدىن روهلىنىپ قەيسەرلىك بىلەن ئىشلەيتتى. ئەمدى بولسا ئانىسى ئالەمدىن ئۆتتى، هەچكىمگىمۇ كۆيۈنەلمەيدىغان بولدى. ئۇ گويا ناتونۇش مومايدەك سوغاقىقنە ياتاتتى.

ئۇنىڭ هەر بىر ئوغلى ئەمدى يىتىمسىرىمەكتە ۋە ئۇلارنى ۋەهمە باسماقتا، ئۇلارغا گويا قاپ-قارانغۇ دالدا بىر كونا ئۆيىنىڭ دەرد-زىسىدە ئۆتكەندە بىر چىراق يېنىپ، قارانغۇ كېچىنى، پەرۋانىلارنى، ياۋا ئوت-چۆپلەرنى ۋە هاۋادىكى توپ-توپ پاشىلارنى يورۇتقاندەك؛ بۇ يەردە تۇغۇلغان مۇساپىرلارنىڭ پۈتكۈل بالىلىق دەۋرىنى يورۇتقانىدەك تۇيۇلاتتى. ئۆيىنىڭ ئىشىگى مۇساپىرلارنىڭ قايىتىپ كېلىشىنى كۈتكەندەك ئېچىقلىق ئىدى، ئەمما هەچكىم قايتىپ كەلمەيدىغان بولدى. ئەمدى قارانغۇ كېچىدە، دەرىزىدە يېنىپ تۇرغان بۇ چىراق ئۆچۈپ قالدى، هەممە نەرسە كەلمەسكە كەتتى.

موماي جان ئۇزۇش ئالدىدا ئېرىگە: تاۋۇتۇم ئۆيدە تۇرغان مەزگىلدە، پوپنى تەكلىپ قىلىپ روهىنائىمغا دۇئا ئوقۇتۇڭ، ئۆلۈمۇمنى ئۇزاتقاندا، بالىلارنى بىئارام قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن پوپنى تەكلىپ قىلماڭ، مۇشۇنداق بولسا، بالىلار هازىرغا قاتنىشالايدۇ، دەپ ۋەسىيەت قىلغان ئىدى. موماينىڭ خۇداغا بولغان ئېتىقادى ئانچە چىڭ بولمىسىمۇ، لېكىن مۇناجات ئوقۇلغانىدا، ئۆزىنىڭ ئۆلگەندىن كېيىنكى يۇزىگە شام يورۇغى چۈشكەندە، ئۆمۈرلۈك كۆيۈمچان ئېرىنىڭ ئۇنىڭغا تېخىمۇ قايغۇلۇق هالدا هازا تۇتۇشنى ئۈمىت قىلاتتى.

ئۇنىڭ دۇنيادىن ئۈن-تىنسىز، ئاددى ھالدا كەتكۈسى كەلمەيتتى. بۇ‌ئاي ئوغۇللىرى يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، پوپ تەكلىپ قىلىشقا ناھايىتى كۆپ كۈچ سەرپ قىلدى. گۈگۈم چۈشكەن چاغدا بىر ئادەمنى تاللىدى — ئۇمۇ بىر بۇ‌ئاي بولۇپ، ئادەتتىكىچە كىينگەن، ئادەتتە گۆشسىز تاماق يېگەنلىكتىن يۈزلىرى پوكانىدەك قىزارغان، كۆزى مۆلدۈرلەپ تۇرىدىغان چاكىنا چىراي كىشى ئىدى. پوپ ئۆشىنسگە بىر ھەپسىچە خۇرۇم سومكا ئېسىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىسرىق، شام، نوم، يوپۇق ۋە ئىنچىكە زەنجىرى بار ئىسرىقدان قاتارلىق تەزىيە بۇيۇملىرى بار ئىدى. ئۇ بۇ نەرسىلەرنى تاۋۇتنىڭ ئەتراپىغا تېزلا جايلاشتۇردى-دە، شامنى ياقتى، ئىسرىقداندىكى ئىسرىقنى تۆتاشتۇردى، ھېچكىم بىلەن سالامىلاشماستىن، دەرھال نوم ئوقۇشقا كىرىشتى. ئۆيدىكى ئوغۇللار گۇرۇپپە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى، ئۇلار بەكمۇ ئوڭايسىزلىنىپ خىجالەت بولدى. ئۇلار تەرتىپ بويىچە تاۋۇت ئالدىدا يەرگە قاراپ تىك تۇرۇشاتتى. ئالدىدىكى بۇ بۇ‌ئاي ئالدىراپ-تېنەپ، گويا مەسخىرە قىلغاندەك يوسۇندا ئايەت ئوقۇشقا باشلىدى، ئۇنىڭ كىچىك كۆزلىرى ئەپۇ قىلغان سىياقتا مەرھۇمنىڭ ئەۋلاتلىرىغا تىكىلگەن ئىدى. پوپ ھەم ئۇلاردىن تەپ تارتاتتى، ھەم ئۇلارغا ھۆرمەت قىلاتتى، ئۇ باللار بىلەن پاراڭلىشىشنى خالايدىغاندەك، ھەتتا ئۆزىنىڭ سوتسىيالىستىك قورۇلۇشقا ھىسسىلىق قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىدىغاندەك قىلاتتى. ئەمما باللار بولسا لام-جىم دېمەيتتى، جۇملىدىن مومانىڭ ئېرىمۇ كىرىست بەلگىسى ئىشارىسىنى قىلمىدى. بۇ يەردە ئەرۋاھقا دۇئا-تىلاۋەت قىلىنماي، تاۋۇت ئالدىدا ماتەم تۇتۇلۇۋاتاتتى.

پوپ ماتەم مۇراسىمىنى ئالدىراپ-تېنەپلا تۈگەتتى-دە، نەرسە-

كېرەكلىرىنى ھاپلا-شاپلا يىغىشتۇرغاندىن كېيىن، تاۋۇتنىڭ ئەترا-پىدىكى شامىلارنى ئۆچۈرۈپ، ئۆزىنىڭ بارلىق نەرسىلىرىنى ھەربى خۇرۇم سومكىسىغا سالدى. پوپ بوۋاي بەرگەن پۇلنى ئالغاندىن كېيىن ھايال بولمايلا ئۆزىگە پەرۋاسىزلا قاتار تۇرۇشقان ئالتە ئەر كىشىنىڭ يېنىدىن قورۇنغان ھالدا ئۆتۈپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. ئەمىلىيەتتە ئۇ كەتمەي قېپقېلىپ، ماتەمدىن كېيىنكى كەچ-لىك زىياپەتكە داخىل بولۇپ، ئۇرۇش ۋە ئىنقىلاپ ئىستىقبالى توغ-رىسىدا باللار بىلەن پاراڭلاشقۇسى بار ئىدى. ئۇ كۆڭلىدە قايسى بولغان ئەمما چۈشەنمەيدىغان يېڭى جەمىيەتنىڭ بۇ ۋەكىللىرى بىلەن كۆرۈشسە، بۇنىڭدىن خوشال بولغان بولاتتى. پوپ كۇنلەرنىڭ بىرىدە كىشىنى ھەيران قالدۇرۇپ، بىراقلا يۇقۇرىغا ئۆرلەپ، يېڭى ئەۋلاتلار بىلەن باردى-كەلدى قىلىشنى ئارزۇ قىلاتتى. — بۇ مەق-سەت بىلەن ئۇ ھەتتا شۇ جايدىكى ئايرۇدۇرۇمغا ئىلتىماس سۇنۇپ ئۆزىنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ، ئوكسىگېنسىز پاراشوت بىلەن يەرگە تاشلاشنى تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭدىن جاۋاپ بولمىدى.

دادىسى ئاخشامدا يەنە بىر ئېغىز ئۆيگە ئالتە كارۋات قويدى، ئۆزى مەرھۇم خوتۇنى بىلەن 40 يىل بىللە ياتقان جايغا بىر كارۋات قويۇپ نەۋرىسى بىلەن بىللە ياتتى، بۇ كارۋات تاۋۇت قويۇلغان چوڭ ئۆيگە قويۇلغان، ئوغۇللىرى باشقا ئۆيدە ياتتى. ئۇلار ئۇخلاشتىن بۇرۇن، دادىسى ئىشىك تۈۋىدە بىر دەم تۇرۇپ، ئاندىن چىراقلارنى ئۆچۈرۈپ، ئىشكىنى يېپىپ قويۇپ قىز نەۋرىسگە ھەمرا بولۇپ ئۇخلاشقا ماڭدى. قىز يالغۇز كارۋاتتا يوتقانغا پۈركىنىپ ئۇخلاپ قالغان ئىدى.

كېچە قاراڭغۇ ئىدى، بوۋاي قىز نەۋرىسىنىڭ يېنىدا بىر دەم

تۇردى. كوچىدىكى قار ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنىڭ 'خىره شولىسىنى ئۆزىگە يىغىپ دەرىزىدىن ئۆيگە سەپىلەكتە ئىدى. بوۋاي ئاغزى ئوچۇق تاۋۇتنىڭ يېنىغا بېرىپ ئايلىنىڭ قوللىرىغا، پىشانىسىگە ۋە لېۋىگە سۆيۈپ قويۇپ:

ــ ئەمدى خاتىرجەم ياتقىن، ــ دىدى. ئۇ ئاۋايلاپ قىز نەۋرە-سىنىڭ يېنىغا بېرىپ ياتتى، كۆزىنى يۇمىدى-دە، كۆڭلى ئارام تاپتى. بىر پەس ئۇخلاپلا يەنە تۇيۇقسىز ئويغىنىپ كەتتى، ئوغۇل-لىرى ئۇخلاۋاتقان ئۆيىنىڭ ئىشىك يوچۇقىدىن يورۇق چىقىپ تۇراتتى، ئۇ ئۆيدە يەنە چىراق ياندۇرۇلغان ئىدى، ئارىلاپ-ئارىلاپ پاراڭ ۋە كۈلكە ئاۋازى ئاڭلىناتتى.

ۋاراڭ-چۇرۇڭنىڭ دەستىدىن، قىزچاق خاتىرجەم ئۇخلىيالماي، ئۇ ياق-بۇ ياقتا ئۆرۈلگىلى تۇردى، ئۇ قاراڭغۇ كېچىدىن، ئۆلگەن مومىسىدىن قورقۇپ، بېشىنى يوتقاندىن چىقىرالمىدى.

چوڭ ئوغلى تازا ھەۋەس بىلەن ئاغزى بېسىلماي ئىچى كاۋاك مېتال چاق پىلەك ئۇستىدە سۆزلەۋاتاتتى، ئۇنىڭ ئاۋازى شۇ قەدەر جارانگلىق ئىدىكى، بۇ، كىشىلەرگە ئۇنىڭ چىشلىرىنىڭ ساق، تەكشى ئىكەنلىگىنى، قىزىل ۋە ئۆزۈن كارنىيىنىڭ ساز ئىكەنلىگىنى ئەسلىتەتتى. دېگىزچى ئاكا-ئۇكىلار ئۆزلىرىنىڭ چەتئەل پورتلىرىدا كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىنى تونۇشتۇرۇۋاتاتتى، كېيىن ئۇلار قاتتىق كۈلۈشتى، چۈنكى دادىسى ئۇلارغا باللىق ھەم ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىدا ياپقان كونا يوتقانلارنى يېيىپ قويغان ئىدى. يوتقانىنى يېيىنغاندا باش-ئايىغىنى ئالماشتۇرۇپ، پاسكىنا، تەر سېسىپ تۇرىدىغان ئاياق تەرىپىنى بېشىغا يېيىۋالماسلىق ئۈچۈن، يوتقانلارنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئاق لاتا تىكىپ، ئۇنىڭغا "باش" "ئاياق" دەپ يېزىپ قويۇلغان ئىدى.

كېيىن دېگىزچىلارنىڭ بىرى ئارتىسنى تۆتۈپ، ئىككىسى خوددى باللىق چاغلىرىدا ئويناغاندەك پولدا پومىداقلاشقىلى تۇردى. كەنجى ئوغلى ئۇلارنى تېرىكتۈرۈپ، سول قولۇم بىلەنلا ئىككىگىلارغا تاقا- بىل تۇرالايمەن دەپ ماختانىدى. بۇنىڭدىن بۇ ئاكا-ئۇكا قېرىنداشلار مۇناسىۋىتىنىڭ يېقىنلىغى، بىر يەرگە جەم بولغانلىقلىرىدىن ئىتتايىن خوشال بولغانلىقلىرى چىقىپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئايرىلغىنىغا ئۇزۇن بولغان ئىدى، ئەمدى يەنە قاچان بىللە بولۇشى نامەلۇم ئىدى. بەلكىم ئاتىسىنىڭ ئۆلۈمىنى ئۇزاتقاندا بىللە بولۇشارمىكىن؟ ئويناشقانىدا ئاكا-ئۇكا ئىككىسى ئورۇندۇقنى ئۆرۈۋېتىپ، بۇنىڭدىن ئۆلار چۆچۈپ كېتىشتى، لېكىن، ئاتىسىنىڭ بەرىبىر ئۆلۈپ كەتكەنلىگىنى، ھەچنىمىنى ئاڭلىمايدىغانلىغىنى ئويلاپ، يەنە ئويناشقىلى تۇردى. بىرئازدىن كېيىن، چوڭ ئاكىسى ئارتىس ئىنىسىدىن ناخشا ئېيتىپ بېرىشنى ئۆتۈندى، چۈنكى ئۇ بىرمۇنچە ئوبدان موسكۋا ناخشىلىرىنى بىلەتتى. بىراق ئارتىس ئۇكىسى بۇنداق ھەچنىمىدىن ھەچنىمە يوقلا ناخشا ئېيتىسام ناخشا بولمايدۇ، دېدى. "مۇنداق بولسۇن، لاتا بىلەن كۆزۈمنى تېڭىپ قويۇڭلار" دەپ ئىلتىجا قىلدى موسكۋالىق ئارتىس. باشقىلار ئۇنىڭ كۆزىنى تېڭىپ قويغاندىن كېيىن، ئۇ ئۇيالماي ئېيتىۋەردى. كەنجى ئۇكىسى بىر چەتتە تۇرۇپ ئۇنى كۈلدۈرگەنلىكتىن، بىر ئاكىسى كارۋاتتىن يىقىلىپ چۈشۈپ يەردىكى چۆشەكتە ياتقان بىرسىنى بېسىۋالدى. ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى-دە، كەنجە ئۇكىسىغا يىقىلىپ چۈشكەن ئاكىسىنى دەرھال سول قولى بىلەن كۆتىرىپ كارۋاتقا ئېلىپ قويۇشنى تاپىلىدى. كەنجى ئۇكىسى لام-جەم دېمەيلا ئاكىلىرىنىڭ تەلۈنى ماقۇل كۆردى، بۇ چاغدا ئىككى ئاكىسى قاتتىق كۈلىدى،

قاتتىق كۆلكه ساداسىنى ئاڭلىغان قاراڭغۇ ئۆيدىكى قىزچاق يوتقاندىن بېشىنى چىقىرىپ:

— بوۋا! بوۋا! ئۇخلاپ قالدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ياق، ئۇخلىمىدىم، ھېچ ۋەقە يوق، — دېدى بوۋاي ۋە تەشۋىشلەنگەن ھالدا يۆتىلىپ قويدى.

قىزچاق ئۆزىنى باسالمای ئۆكسۈپ يىغلىغىلى تۇردى. بوۋاي ئۇنىڭ يۈزىنى سىلىۋىدى، يۈزى ياشتىن ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ.

— نېمىشقا يىغلايسەن؟ — بوۋاي پەس ئاۋاز بىلەن سورىدى.

— مومامغا ئېچىم ئاغرىۋاتىدۇ، — دېدى نەۋرە قىزچاق، — ھەمىمەيلەن ھايات تۇرۇۋاتىدۇ، كۆلۈشۈۋاتىدۇ، يالغۇز موماملا ئۆلۈپ كېتىپتۇ.

بوۋاينىڭ ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالدى. ئۇ بىر دەم مىشىلداپ يىغلىسا، بىر دەم يۆتىلەتتى. قىزچاق ھەيران بولغان ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ، بوۋىسىنىڭ نېمىشقا ئۇخلىيالمىغانلىغىغا قاراپ باقماقچى بولدى. ئۇ بوۋىسىنىڭ چىرايىغا سەپسېلىپ قاراپ تۇرۇپ سورىدى:

— نېمىشقا سىزمۇ يىغلايسىز؟ مەن يىغلىمايدىغان بولدۇم.

بوۋاي ئۇنىڭ بېشىنى سىلاپ:

— ھىم... يىغلىمىدىم، تەرلەپ كېتىۋاتىمەن، — دەپ جاۋاپ بەردى بوش ئاۋاز بىلەن.

قىزچاق بوۋىسىنىڭ ياستۇغىغا يۆلىنىپ ئولتۇردى.

— مومامنى سېغىنىۋاتامسىز؟ — دېدى ئۇ، — يىغلىماڭ، بوۋا، قېرىپ قالدىڭىز، ئۆمرىڭىز ئاز قالدى، ۋاقتى كەلگەندە بەرىبىر يىغلىيالمايسىز.

— يىغلىمايمەن، — بوۋاي پەس ئاۋاز بىلەن جاۋاپ بەردى.

يانداكى ئۆيدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭمۇ بېسىلدى. كىمدۇر بىرى بىر نەرسە دېگەن ئىدى، ھەممەيلەن دەرھال جىمجىتلىققا قالدى. ئوغۇللارنىڭ بىرى تۆۋەن ئاۋاز بىلەن بىرنېمىلەرنى دېدى. بوۋاي بۇ ئاۋازدىن ئۇنىڭ ئۇچىنچى ئوغلى — فىزىكا ئالىمى، نەۋرە قىزنىڭ دادىسى ئىكەنلىگىنى بايقىدى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇنىڭ گەپ قىلغانلىقى ئاڭلانمىغان ئىدى؛ ئۇ ھەم گەپ قىلمىغان، ھەم كۆلمىگەن ئىدى. ئۇ ھەممە ئاكا-ئۇكىلىرىنىڭ گەپ قىلىشىنى توسىدى. ئۇلار ھەتتا پاراڭلىرىنمۇ توختىتىشتى.

بىرئازدىن كېيىن ھىلىقى ئۆينىڭ ئىشىگى ئېچىلىپ، ئۇچىنچى ئوغۇل چىقتى. ئۇ كۇندۇزدىكىدەك كىيىنگەن ئىدى. ئۇ تاۋۇتتا ياتقان ئانىسىغا يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ ئۆڭۈا، سوغاق چىرايىغا ئىگىلىپ قارىدى.

جىمجىت تۇن كېچە. كوچىدا ئادىمزاتنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. يەنە بىر ئۆيدىكى بەش ئاكا-ئۇكىدىن ھېچقانداق ئۇن-تۇنۇش يوق ئىدى. بوۋاي قىز نەۋرىسى بىلەن دېمىنى چىقارماي پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئوغلىغا قارىدى، قىزچاق دادىسىنى كۆردى.

ئۇچىنچى ئوغلى بىردىنلا ئۆرە تۇرۇپ، قاراڭغۇدا سىپىلاپ تاۋۇتنىڭ گىرۋىگىنى تۇتقان ئىدى، لېكىن چىڭ تۇتالماي قېلىپ تاۋۇتنى شىرەدىن سىڭايان قىلىپ قويدى، ئۆزى يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ پولغا بېشىچە يىقىلدىيۇ، ئۇن چىقارمىدى. بىراق ئۇنىڭ قىزى چىقىراپ تاشلىدى.

ئاكا-ئۇكا بەشەيلەن ئىچ كىيىملىرى بىلەنلا ئۇچىنچى ئوكسىنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئۇنى ھوشىغا كەلتۈرۈش ھەم ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىش ئۈچۈن ئىچكىرىكى ئۆيگە ئېپكىرىپ كەتتى. ئۇ

بىر دەمدىن كېيىن ھۇشىغا كەلدى، بۇ چاغ تېخى كېچە سائەت ئىككى بولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاكا-ئۇكىلىرى رەتلىك كىيىنۋالغان ئىدى. ئۇلار ئاستا-ئاستا ئۆيگە، ھويلىغا تارقىشىپ تاكى تاڭ ئاتقىچە باللىق چاغلىرىدا تۇرغان ئۆيىنى ساقلىدى، ئۇلار كۆز يېشى قىلىشتى، دىلى قاتتىق قايغۇ-ھەسرەتكە تولدى، ئۇلارغا گويا ئانىسىنى يېنىدا تۇرغاندەك، گەپلىرىنى ئاڭلاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى-دە، كۆڭۈللىرى بۇزۇلاتتى، چۈنكى ئۇنىڭ ئۆلۈمى بالىلارنى چەكسىز ھەسرەتكە سالغان ئىدى؛ ئانا ئۆيىدىكىلەرنىڭ ئۆزى ئۈچۈن قايغۇر-ماسلىغى، يۇرەك-باغرى ئېزىلمەسلىگى ئۈچۈن، قايتا تىرىلگىلى بولسا، مەڭگۈ ياشاشقا رازى ئىدى، ئەمما، ئاننىڭ تىرىلىشكە بەردىمى قۇربىتى يەتمەيتتى.

ئەتىسى ئەتىگەنىدە، ئالتە ئوغلى ئانىسىنى يەرلىگىدە قويۇش ئۈچۈن تاۋۇتنى كۆتىرىشىپ مېڭىشتى. بوۋاي قىز نەۋرىسىنى يېتىلەپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا ماڭدى. ئۇ ئەمدى ئۆزىنى بېسىۋالغان ئىدى، ھەم ئوغۇللىرىدىن رازى ئىدى، ھەم قورۇناتتى، چۈنكى بۇ قاۋۇل ئالتە ئەزىمەتمۇ ئۆزىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش چىرايلىق ئۆزىتىشى مۇمكىن ئىدى.

(«روسىيە - سوۋېت ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1983 - يىللىق 2 - سانىدىن.)

تەرجىمە قىلغۇچى: **ھۇسەين ئۇيغۇر.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **رەقىپ ۋاھاپ.**

پلاتونوۋ ۋە ئۇنىڭ هىكايىلىرى

جۇكېشىن

1

ئانىدىرى پلاتونوۋ 1899 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ۋورونېژ شەهىرى يېنىغا جايلاشقان پاراۋوز رېمونت زاۋۇدىدا ئىشلەيدىغان بىر قىسقاچچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كۆز ئاچقان. ئۇ دەسلەپتە دىنىي جەمىيەت قارىمىغىدىكى مەكتەپتە ئوقۇپ، كېيىن شەهەرلىك ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇغان. ئائىلىسىگە يارەملىشىش ئۈچۈن، 15 ياشلىق پلاتونوۋ ئوقۇشنى توختىتىپ ئىشلەشكە مەجبۇر بولغان. ئۇ كىتابىر ئىنقلاۋىدىن كېيىن، 1918 ـ يىلى ۋورونېژ ئومۇمى تېخنىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئېلېكتر ـ ماشىنا ئىنشائاتلىرى كەسپىگە كىرىپ ئوقۇغان. 1919 ـ يىلى يازدا ئوقۇشنى توختىتىپ، قىزىل ئارمىيىگە قاتنىشىپ، برونىكچىنىڭ يارەمچىسى بولغان، مامونتوۋ ۋە شكۇرو باشچىلىغىدىكى ئاقلار ئارمىيىسىگە قارشى جەڭگە قاتناشقان، 1921 ـ يىلى ئارمىيىدىن يېنىپ چىقىپ، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇپ، 1924 ـ يىلى تېخنىكا ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن.

پلاتونوۋ 1919 ـ يىلىدىن 1924 ـ يىلىغىچە ۋورونېژدا چىقىدىغان گېزىت ـ ژورناللاردا بەزى ئىلمىي ماقالىلار، هىكايىلەر ۋە شېئىرلارنى ئېلان قىلغان. 20 ـ يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا يازغۇچى «سىرلىق ئادەم»

(1928 ـ يىلى) ۋە «ئىقتىدارلىق ئادەمنىڭ كېلىپ چىقىشى» (1929 ـ يىلى) دىگەن خېلى تەسىر قوزغىغان ئىكىكى پارچە پوۋېست ئېلان قىلغان، 30 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا پلاتونوۋ سەھنە ئەسەرلىرى يېزىپ كۆرۈشكە كىرىشكەن. 1937 ـ يىلىدىن 1938 ـ يىلىغىچە 40 پارچىغا يېقىن ئەدەبىي باھا يازغان.

1942 ـ يىلى پلاتونوۋ «قىزىل يۇلتۇز» گېزىتىنىڭ ئالاھىدە مۇخبىرى سۈپىتى بىلەن فاشىزمغا قارشى كۈرەشكە ئاتىلانغان. ئۇ مىڭلىغان ـ تۈمەنلىگەن قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن بىرلىكتە ئۇرۇش ئوتلىرى لاۋۇلداپ تۇرغان مۇشەققەتلىك ئۇرۇش ھاياتىنى باشتىن كەچۈرۈش داۋامىدا نۇرغۇنلىغان ئوچېرىك، خەۋەر ۋە ھېكايىلەرنى يازغان. ئۇنىڭ «يۈكسەك روھلۇق كىشىلەر» ھېكايىلەر توپلىمى، ئۇرۇشنى مەزمۇن قىلغان «پولات ساۋۇت»، «يۇرتۇم ھەققىدە ھېكايە»، «كۈنېپىتىشقا يۈزلەنگەندە»، «مەڭگۈلۈك شان ـ شۆھرەت» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى ئۇرۇش يىللىرىدا نەشردىن چىققان.

پلاتونوۋ ئىجادىيەتكە ئىنتايىن ئەستايىدىللىق ۋە جىددىيلىك بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇ مۇنداق دىگەن ئىدى: «سەنئەتمۇ خۇددى ھاياتقا ئوخشاشلا جىددى نەرسە. ھېچكىم ھايات بىلەن ئويناشمايدۇ. ناۋادا بىر ئادەم ئۆمرىنى لامزەللىك بىلەن ئۆتكۈزسە، ئەيمۇنىش تۇزىتىش ئۇچۇن قايتا تىرىلىپ دۇنياغا كېلەلمەيدۇ. ئىجادىيەتمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش ئىش. ئەسەرنى بىر دورەمدىلا ئوبدان پۈتتۈرۈش كېرەككى، كىتاپخانلاردا بۇ يازغۇچى كېيىنكى كىتاۋىنى ئوبدانراق يازار دىگەن ھەسرەت قالمىسۇن."

پلاتونوۋ ئىجادىيەت داۋامىدا ئەگىرى ـ توقاي ۋە مۇرەككەپ

يوللارنى بېسىپ ئۆتتى. 30 ــ 40 ـ يىللاردا يەنى ئۇنىڭ ئىجادىيىتى تازا ئىلگىرىلەپ، بەزى ئەسەرلىرى ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەر ئىچىدە قاتتىق مۇنازىرە قوزغىغان ئىدى. بەزىلەر ئۇنىڭ ئەسىرىنى "تۇرمۇشنى بۇرمىلىغان، رېئال تۇرمۇشنىڭ ناچار تەرەپلىرىنى گەۋدىلەندۈرۈۋەتكەن، سوۋېت كىشىلىرىنى 'ئەخلەق قىلغان،"① دەپ ئەيىپلىگەن ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ، 60 ـ يىللار، 70 ـ يىللارغىچە، پلاتونوۋنىڭ ئىجادىيەتىلىرىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ ۋە ماختاپ كېلىۋاتقانلار كۆپ بولۇپ كەلدى. شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇكى، يازغۇچىنىڭ ئۆزىمۇ بەزى مۇكەممەل بولمىغان، ھەتتا خاتا ئەسەرلەرنى يېزىپ قويغانلىغىنى ئېتىراپ قىلىدۇ.

2

ھىكايە يېزىشتىكى مۇۋەپپەقىيەت پلاتونوۋنىڭ ئىجادىيىتىدە ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنىدىغان تەرەپ. ئۇنىڭ ھىكايىلىرى سان جەھەتتە ئانچە كۆپ ئەمەس. ھازىرغا قەدەر ئۇنىڭ تۇرلۇك ھىكايىلەر توپلاملىرىغا كىرگۈزۈلگەن ھىكايىلىرى 100پارچەدەك بولسىمۇ، ئۇ ھىكايىلىرىنى تەمكىنلىك بىلەن كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدىغان دەرىجىدە يېزىپ، بەدىئى ئىجاتچانلىغىنى خېلى زور دەرىجىدە ئىپادىلىگەچكە، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كىشىنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ قىلىدۇ. "زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قاچاندۇر بىر چاغلاردا كىشىلەرنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە مەدھىيىلىشىگە سازاۋەر بولغان نى ـ نى ئەسەرلەر

① A. گلاتكوۋ «يېڭى دۇنيا» 1963 ـ يىل، 11 ـ سان.

بىلىنەر ـ بىلىنمەيلا كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرىلىپ كەتتى، ۋاھا ـ لەنكى، ئاندىرى پلاتونوۋنىڭ ھىكايىلىرى گويا زىمىستاندا ئېچىلغان لەيلىدەك تېخىمۇ جەۋلان قىلىپ، بارغانسېرى ئۆتكۈر خۇش پۇراق چېچىپ كەلمەكتە."①

«قۇملۇق يېزىدىكى مۇئەللىمە» ـ پلاتونوۋنىڭ ئىجادىيەت مەزـ مۇنىنى گەۋدىلەندۈرىدىغان ھىكايە. بۇ ھىكايىنىڭ باش قەھرىمانى 20 ياشلىق ياش ۋە ساددا قىز ماريە نىكۇوروپنا ئوقۇتقۇچىلار بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن يېراق ـ ياقا قۇملۇق يېزىدا ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىنىدۇ. بۇ مۇئەللىمە ئۆز مەنپەئەتىنى كۆزلىمەي، ئۆزىنىڭ پۈتكۈل كۈچ ـ قۇۋۋىتى ۋە مۇھەبـ بىتىنى خەلققە، ئىنسانىيەتكە بەخت كەلتۈرۈش يولىدىكى ئىشلارغا بېغىشلايدۇ. پلاتونوۋ ئۆزىنىڭ مەمنۇنىيىتىنى رايون رەھبەرلىرى ئاغزىدىن بېرىپ: "ماريە نىكۇوروپنا سىز بىر مەكتەپنىلا ئەمەس، پۈتۈن كەنتنى باشقۇرالايسىز..." دەيدۇ. 20 ـ يىللاردىكى «قۇملۇق يېزىدىكى مۇئەللىمە» بۇگۈنكى كۈنگە قەدەر ھەققى تۈردە كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان كۈچكە، چوڭقۇر تەربىيۇى ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ كەلمەكتە.

پلاتونوۋ كىشىنى ۋە كىشىلىك تۇرمۇشنى غايەت زور قىزغىنلىق بىلەن كۈزىتەتتى. ئۇ يۈكسەك، پاك، ئاددى بولمىغان كىشىلىك تۇرمۇشى يۈكسەكلىگىنى ئادەتتىكى، ئاددى كىشىلىك ھاياتىدىن ئىزلەپ تاپاتتى ۋە ئىجات قىلاتتى. «يۇشكا» دىگەن ھىكايىسىدە

---

① A. گلاتكوۋ «گۈزەل ھەم زالىم دۇنيادا»، «يېڭى دۇنيا»، 1963 ـ يىل، 11 ـ سان.

يازغۇچىنىڭ مۇشۇنداق بەدىئى ئىزلىنىشى گەۋدىلىنىدۇ. پلاتونوۋ يازغان يۇشكا چىرايى بىر قىسما، سەت لېكىن ئادەتتىكىسچە ئادەم، ئۇ ئىشقا سەھەر بېرىپ، ئىشتىن كەچ قايتىدۇ، ئۇن-تىن چىقارماي جىمجىتلا ئىش قىلىدۇ. ئۇنى ئۇششاق بالىلار مەسخىرە قىلىپ، بۆزەك ئەتكەننىڭ ئوستىگە بەزى چوڭ ئادەملەرمۇ جىسمانى جەھەتتىن ئازاپلايدۇ، ئۆزلىرىنىڭ دەردى ۋە ئىش پۇشغىنى يۇشكىدىن چىقىرىشىدۇ. ۋاھالەنكى، كۆرۈنۈشى كىشىنى جەلپ قىلالمايدىغان بۇ ئاددىلا بوۋاي، "كىشىلەرنىڭ خىلمۇ-خىل ئەسكىلىگى، ۋەھشىلىگى، مەسخىرىسى ۋە ئۆچمەنلىگىگە چىداپ كېلىۋاتقان" بۇ بىچارە ئادەم ئۆمۈر بويى كېسەل ئازاۋى ۋە نامراتچىلىق ئىچىدە جان تالىشىپ كېلىۋاتقان بۇ ئادەم — يۇشكا ئۆزىنىڭ كېسەلچان بولۇشىغا قارىماي تاپقان ۋە توپلىغان قان-تەرى سىڭگەن پۇل بىلەن بىر يىتىم قىزنى ھەجىبر گەپ-سۆزسىز باقىدۇ، بۇ قىزنى ياتاقلىق مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇتىدۇ، ئالى مەكتەپتە ئوقۇتىدۇ، بىر-ئىككى كۈن، ياكى بىر يىل-يېرىم يىل ئەمەس، بەلكى 10 يىل ھەتتا 20 يىلغىچە ھەق-تەلەپ ئۇستىدە بىرەر-يېرىم ئېغىز گەپ-سۆز قىلماي ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئۆتەيدۇ. قاراڭ، بۇ نەمە دېگەن پاك، ئاق كۆڭۈل يۇرەك-ھە! بۇ ھىكايىنى ئوقۇپ تۇرغىنىدە، بۇ ئايىنىڭ پاك، ۋىجدانلىق روھى، ئالىجاناب ئەخلاق-پەزىلىتى سىزنىڭ كۆز ئالدىڭىزدا ھەقىقى يوسۇندا جانلىق گەۋدىلىنىدۇ. «يۇشكا» قىسقا، تىلى بىزەلمىگەن ئەسەر بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئەسەر ئوقۇغان ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا پاتۇرىدىغان، ئويلىغانسېرى ئويلىتىدىغان سېھرىي كۈچكە ئىگە.

پلاتونوۋنىڭ ھىكايىلىرى يازغۇچىنىڭ ئۆزىنىڭ خەلق ئۇچۇن

پىداكارلىق بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقان ئەمگەكچىلەرگە بولغان ھۆرمەتى ۋە مۇھەببىتىنى روشەن ئىپادىلەپ بېرىدۇ. جىمىكى ئىنسانىنى بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن، خەلقە كۆپلەپ تۆھپە كۆرسەتكەن كېرەك، ـ مانا بۇ پىلاتونوۋ ئىجادىيىتىدىكى ئاساسىي ئىدىيىدىن بىرى. «فرو»دىكى فروشا ئۆزىنىڭ مۇھەببەت "خانىسى" بىلەنلا بەخت بولىدۇ، ئېرى كېتىپ قالغاندىن كېيىن، ئەتىدىن ـ كەچكىچە لاغايلاپ يۈرىدۇ، ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا خىرە كۆرۈنىدۇ، ھەچنىمىدىن لەززەت ئالالمايدۇ. پلاتونوۋ ئۇنداق چاكسىنا، غايىسىز ھاياتقا كۆز قىرىنى تاشلىمايدۇ، بەلكى غايىلىك، ئىجاتچانلىققا ئىگە ھاياتنى مەدھىيىلەيدۇ. چۈنكى كېيىنكى خىسلەت كۆپچىلىك كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە باغلانغان بولىدۇ. ھىكايىلەردە بىزگە يەنە شۇنداق ئەھۋاللارمۇ ئۇچرايدۇ. يازغۇچى مۇھەببەت ئۈستىدە توختىلىدۇ، ئەمما قەلەمنى مۇھەببەتنىڭ ئۆزىگىلا "مىخلاپ" قويمايدۇ، بەلكى مۇھەببەتكە تىرەك بولىۋاتقان ئۆچۈن، تۇرمۇش ساھەسى بىلەن، كىشىلىك تۇرمۇشى مەزمۇنى بىلەن كەڭ تۇردە ئۇچرىشىش ئۇسۇلىنى قوللىنىدۇ.

«فرو» ھىكايىسىدە، ئاپتور ياشلارنىڭ مۇھەببەتكە، خىزمەتكە قانداق مۇئامىلە قىلىشى كېرەكلىگىنى، قانداق پەزىلەتنىڭ ئالىجاناپ پەزىلەت ئىكەنلىگىنى، قانداق ھىسسىياتنىڭ ئىسىل ھىسسىيات ئىكەنلىگىنى، قانداق مۇھەببەتنىڭ پەختىلىك مۇھەببەت ئىكەنلىگىنى ۋە باشقىلارنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. بۇ مەسىلىلەر زامانىمىزدىكى ياشلارنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشى ئۈستىدىكى ئىزلىنىش ئۇچۇن تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە.

پلاتونوۋ ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسى سىڭدۈرۈلگەن نۇرغۇن

ئەسەرلەرنى ياراتتى. «ئۇچىنچى ئوغۇل» ئەنە شۇلاردىن بىرى. بۇ ھىكايىنىڭ ۋەقەلىگى ئاددى بولسىمۇ، ئەمما مەنىسى چوڭقۇر بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىنسانپەرۋەرلىك ھىسسىياتى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. پلاتونوۋنىڭ نەزىرىدە، ئانا يېڭى ئەۋلاتقا ھايات بەرگۈچى بولغاچقا، ئۇ ھەممىدىن ئالىجاناپ ھىساپلىنىدۇ. ئانا بالىلار ئۈچۈن، بالىلارنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ بارلىغىنى بېغىشلايدۇ. ھىكايىدە: "ئۇ ئوغۇللىرىغا تىمەن-قاۋۇل قەددى-قامەت بەردى، ئۆزى بولسا ئورۇق-جۈەك ئۇستىخانلا بولۇپ قالدى" دەپ يېزىلغان. مۇشۇ قۇرلاردىن يازغۇچىنىڭ ياشانغان كىشىلەر ۋە ئانىغا ھۆرمەت ۋە ئىززەت-ئىكرام بىلدۈرىدىغان ھىسسىياتىنىڭ نەقەدەر كۈچلۈك ئىكەنلىگىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس. ئامېرىكىنىڭ زامانىمىزدىكى ئاتاقلىق يازغۇچىسى ئېرنېست ھېمىڭۋاي بۇ ھىكايىنى يۇقۇرى دەرىجىدە ماختاپ، ئۇنى دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى "مەڭگۈلۈك" باش تېمىنى ساغلام ۋە كۈچلۈك ھەل قىلغان، دەپ مەدھىيىلىگەن.

پلاتونوۋنىڭ باش تېما توغرىسىدىكى بۇ ئىدىيىسى «قايتىپ كېلىش» دىگەن ھىكايىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. «قايتىپ كېلىش». فاشىزىمغا قارشى ئۇرۇش ئەدەبلا ئاياقلاشقان 1946-يىلى ئېلان قىلىنغان. ئۇرۇشتىن كېيىن قايتىپ كەلگەن ئۇۋانوۋ ئۇرۇش دەۋرىدىكى خوتۇنى لیۇبانى چۈشىنىپ يېتەلمەيدۇ، ئۇ لیۇبانىڭ ئۇرۇش تۈپەيلىدىن كىشىلەرنىڭ قەلبىدە پەيدا بولغان پاجىئەلىك ئۆزگىرىشىنى تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن ئوچۇق سۆزلەپ بېرىشىنى ماقۇل كۆرمەيدۇ (ماقۇل كۆرۈشى مۇمكىن ئەمەس). شۇنىڭدەك لیۇبانىڭ قەلبىدىكى دەرت-ئەلەم ۋە روھىي چۈشكۈنلۈكنىڭ ئاخىر بېرىپ لیۇبانىڭ ۋە بالىلارنىڭ جېنىنى ئالىدىغانلىغىنىمۇ بىلمەيدۇ ۋە ھىس قىلالمايدۇ.

مانا بۇلار ئىۋانوۋنىڭ بىرىنچى قېتىم "قايىتىپ كېلىپ"لا يەنە ئائىلىسىدىن كېتىپ قالغانلىغىنىڭ سەۋەبى بولىدۇ.

ئىۋانوۋنىڭ خوتۇنى لیۇبا كۆچلۈك ھەسسىياتلىق، قەيسەر مىجەزلىك ۋە يۈكسەك ھىسداشلىقتا ئىگە پەرزەنتلىك رۇس ئاياللىرىنىڭ ئوبرازى. ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى دەۋرىدە كەڭ ئارقا سەپتە كۆرەش قىلغان يۈز مىليونلىغان سوۋېت ئاياللىرىنىڭ تەقدىرىنى قايتا گەۋدىلەندۈرىدۇ. "ئىككى بالىنى بېقىش، فاشىست دۈشمەنلەرگە قارشى كۆرەش قىلىۋاتقان سوۋېت دۆلىتىگە ئاز-تولا پايدىلىق ئىش قىلىش ئۈچۈن"، ئۇ ھارماي-تالماي ئىشلەيدۇ، جاپا-مۇشەققەتنى بولۇشچە تارتىدۇ، ئانىلىق قايغۇ-ھەسرەتكە چىدىشلىق بېرىدۇ. ئۆزىنىڭ ھەسرەت-نادامەتسىگىلا بەرداشلىق بېرىپ قالماي، باشقىلارنىڭ دەرت-ئەلەمىنىمۇ تارتىشىپ بېرىدۇ. پىلاتونوۋ ئاياللارنىڭ ھەسسىياتى توغرىسىدىكى چوڭقۇر چۈشەنچىسىنى، ئاياللار-نىڭ ئىنسانىي تەبىئىتىگە بولغان ھۆرمىتى ۋە ئاياللارنىڭ بەختسىز تەقدىرىگە بولغان ھىسداشلىغىنى ئەنە شۇنداق تەپسىلى رەشتە ئىنچىكە تەسۋىرلەش بىلەن ئىپادىلەيدۇ.

"بىزگە قىلىدىغان ئىش بار، بىزگە يەنە ھايات كېرەك..." «قايتىپ كېلىش»نىڭ مەركىزىي ئىدىيىسى نامراتلىق سەۋەبىدىن بۇرۇن يېتىلگەن ئۇغۇل پېتروشكانىڭ ئاغزىدىن بېرىلىپ، شۇ يول بىلەن ئۇرۇش ئازابىدىن جېنىدىن جاق تويغان خەلقنىڭ ئارزۇسىمۇ ئىپادىلەپ بېرىلىدۇ، ھەم يازغۇچىنىڭ ئۆزىنىڭ قەلبىمۇ ئىپادىلەپ بېرىلىدۇ.

رىيال تۇرمۇش ئىۋانوۋنىڭ نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ، "ئۇ تۇرۇپلا بۇرۇن چۈشەنگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى تېخىمۇ كۆپ

دەرىجىدە تېخىمۇ توغرا، تېخىمۇ ئېنىق چۈشىنىدۇ. بۇرۇن ئۇ تۈرمۈشنىڭ تەمىنى شۆھرەتپەرەسلىكىنى ۋە ئۆزىنىڭ پايدا-زىيىنىنى پەردە قىلىپ تۇرۇپ تېتىپ كەلگەن بولسا، ئەمدىلىكتە ئۆزىنىڭ سەمىمىلىگى بىلەن ئەنە شۇنداق تۈرمۈش ئىچىگە كىرىدۇ. روھىي جەھەتتىكى بۇنداق جىددى ئۆزگىرىش ئۇنى ئويغىتىدۇ، ئۇنىڭ رىيال تۈرمۇشنى قايتا چۈشىنىشىگە تۈرتكە بولىدۇ، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم «قايتىپ كېلىش»ى ئۇچۇنمۇ تۈرتكە بولىدۇ.

پلاتونوۋنىڭ نۇرغۇن ئەسەرلىرىدىن ئۇنىڭ ئاددى كىشىلەرنى — پويىز شوپۇرى، ماشىنا ماھىرلىرى، نامرات دېخانلار، سەرگەردانلار، ئاددى ئەسكەرلەر، ھېرىپ چارچاپ كەتكەن قېرى كىشىلەر، نامراتلىقتىن بۇرۇن يېتىلگەن باللارنى تەسۋىرلەشكە خۇشتار ئىكەنلىگىنى كۆرۈۋالالايمىز. ئاددى كىشىلەرنى تەسۋىرلەش پلاتونوۋ ئىجادىيىتىنىڭ باش تېمىسى. پلاتونوۋ بۇ ئادەملەرنى قالتىس ماختاپ، ئۇلارنى قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەر، "ئالىجاناپ روھقا ئىگە كىشىلەر"، "ئۇلۇغ ئادەملەر" دەپ ئاتايدۇ. ئۇلارنى، ئۇلارنىڭ تۈرمۇشىنى، ئوي-پىكرىنى، ئارزۇ-تەلەپلىرىنى، غەم-قايغۇسىنى، دەرت-ئەلەمىنى، ئىچ پۈشۈغىنى، قايمۇقۇشلىرىنى، خوشاللىغىنى، ئېچىلىپ يايرىشىنى يازىدۇ، ئۇلارنى تەسۋىرلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى بىلىپ چىقىپ، گۈزەل قەلب ۋە ئالى پەزىلەت ھەم ئەخلاققا ئىگە، كىشىنى ھاياجانلاندۇرۇدىغان پېرسۇناژلار ئوبرازىنى يارىتىپ، تۈرمۇشقا، خىزمەتكە ۋە ئىش-ۋەزىپىگە بولغان جىددى پوزىتسىيە ۋە پىداكارلىق روھىنى مەدھىيىلەپ، كىشىلەرگە ئەخلاق جەھەتتىن ئىلھام بېرىپ، كىشىلەرنى تەربىيىلەپ ئىلگىرىلەپ، ئىنسانىيەتنىڭ ھەققانى ئىشلىرى يولىدا كۈرەش قىلىشقا

رىغبەتلەندۈردۇ. مانا بۇلار پلاتونوۋنىڭ ئىجادىيەت سەنئىتىنىڭ چوڭ بىر خۇسۇسىيىتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

"ئاددىي پلاتونوۋنىڭ ئەسەرلىرىنى تېز ئوقۇشقا بولمايدۇ، سىزگە گويا ئۇنىڭ ئۆزى تېز ئوقۇتمىغاندەك بىلىنىدۇ؛ سىز دائىم ئىختيارسىز ھالدا توختاپ قېلىپ، قايتا ئوقۇشنى زۆرۈر تاپىسىز."① پلاتونوۋنىڭ ئەسەرلىرىدە چوڭ-چوڭ ئۆزگىرىش، چوڭ-چوڭ دولقۇن بولىدىغان ۋەقەلىكىلەر يوق، ۋەقەلىكىنىڭ ئوندا سەككىز-توققۇز قىسمىنى ئۇششاق-چۈششەك ۋەقەلىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلاردىكى ھەسسىياتمۇ يېپىق ئىپادىلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە يازغۇچىنىڭ ئۆز تەسراتىنى بىلدۈرىدىغان لىرىكىلىق ھەسسىيات ۋە مۇلاھىزىلەر ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئۇزۇپ ئالغاندا، نۇرغۇن ۋەقەلىكىلەر ناھايىتى ئاددى بولۇپ، ھېچقانداق مەنىسى يوقتەك كۆرۈنىسىمۇ، ئەمما پۈتۈن ئەسەردىن قارىغاندا، كىشىنى قايتا ئوقۇشقا قىزىقتۇردۇ. ئېيتىش كېرەككى، بۇلارمۇ پلاتونوۋنىڭ ئىجادىيەت سەنئىتىدىكى بىر ئالاھىدىلىك.

زامانداش چوڭ يازغۇچىلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، پلاتونوۋ ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان يازغۇچى ھىساپلانمىسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ جاپالىق مۇشەققەتلىك، ئىجتىھاتلىق ئەمگىگى ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان مۇنەۋۋەر، تالانتى ئۇرغۇپ تۇرغان ئەسەرلەرنى يارىتىتى؛ ئۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىيەت سەنئىتى مۇۋەپپەقىيىتى ئارقىلىق سوۋېت ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن پايدىلىق تۆھپىلەرنى قوشتى. مانا

---

① گلاكېۋ «گۈزەل ھەم زالىم دۇنيا»، «يېڭى دۇنيا»، 1963 - يىل، 11 - سان.

مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ھازىردىن باشلاپ پلاتونوۋنى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالدى.

(«روسىيە ـ سوۋېت ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ 1983 ـ يىللىق 2 ـ سانىدىن قىسقارتىپ ئېلىندى.)

تەرجىمە قىلغۇچى: غوپۇرجان ئابدۇرەھىم.
تەرجىمە مۇھەررىرى: ياسىن ھاۋازى.

يازغۇچىنىڭ ھەكىمەتلىك سۆزى

مەلۇم بىر يىللار ئەدەبىياتى يازغۇچىسى ساياھەتكە چىقماقچى بولغاندا، نۇرغۇن يىلار ئۇنى ئۇزاتقىلى كەپتۇ. بىرنەچچە بالا يازغۇچىنىڭ سۇنئىي خۇرۇمدا ئىشلەنگەن كونا چامادانىنى كۆتىرىپ مېڭىپتۇ. بۇ چاغدا يىلارنىڭ بىرسى چامادانىنىڭ ئۈچ يېرىگە ياماق چوشكەنلىگىنى كۆرۈپ قاپتۇ ـ دە، يازغۇچىدىن:

ـ سىز شۇنچىلا كاتتا ئادەم تۇرۇقلۇق، كونىراپ جۇلۇغى چىقىپ كەتكەن چامادانىنى كۆتىرىۋاپسىزغۇ؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

ـ ئالدىرىماڭلار يىلىرىم، ـ دەپتۇ يازغۇچى كۈلۈپ تۇرۇپ، ـ سىلەرنىڭچە مېنىڭ چامادانىم ناھايىتى كاتتا بولۇپ، ئۆزەمنىڭ جۇلۇغۇم چىقىپ كەتكەن بولسا ياخشى بولامتى؟

مۇزىكا سېرى

گ. گۇلىيا

ئىسكرىپكىچى كوچىدا

ئادەتتىكى بىر ئەر كىشى بىلەن سېپتا كىينىگەن بىر مايور كوچىنىڭ پىيادىلار يولىدا بىللە كېتىۋاتاتتى. مايور ھەمىشەمكىدەك قىپ-قىزىل يۈزلۈك، بېجىرىم بەدەنلىك، كۆكرەكلىرىنى كېرىپ ماڭىدىغان ئوتتۇرا بويلۇق كىشى ئىدى. گۇزەل ۋېنا كوچىلىرىدا بۇنداق ئەپتە-سەرلەرنى دائىم كۆرگىلى بولاتتى.

مايورنىڭ ئالدىدا يېرىم قەدەمچە ئىلگىرى كېتىۋاتقان ھىلىقى ئەر كىشى كۆرگەزمىگە قويۇلغان موم ھەيكەلگە تولىراق ئوخشايتتى. ئۇ شۇنچىلىك ئورۇق ئىدىكى، قۇرۇق ئۈستىخىنىغا تېرىنى قاپلاپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى. يۈزى شام يالتىپ قويغاندەك ئاپپاق ئىدى، كۆز قارىچۇقلىرى قاپقارا بولۇپ، پارقىراپ تۇرغان قارا چاچلىرى دولىسىغىچە چۈشۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىدىكى كاستۇمى ۋە نېپىز پەلتوسى كېيىم جازىسىغا ئىلىپ قويۇلغاندەك پۇلاڭشىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بۇ تۇرقى، گويا كىمدۇر بىرسى تەرىپىدىن كۆزگە كۆرۈنۈ-مەس يىپلار بىلەن ھەركەتلەندۈرۈۋاتقان ياغاچ قوچاقنى ئەسلىتەتتى.

مانا بۇ كىشى ئىسكىرىپكا ماھىرى پاگىننى① ئىدى. ئۇنىڭ ئىسكىرىپكا بىلەن ئورۇنلىغان كۈيلىرى پۈتكۈل ۋېنانى ئەقىلىدىن ئازدۇرغان ئىدى. گېزىت-ژۇرناللار ئۇنى تەسۋىرلەپ تۇراتتى، قەن-گىزەك، مۆە-چۆە دۇكانلىرىنىڭ ئەينەكلىك دەرىزىلىرىگە ئۇنىڭ رەسىملىرى، كارىكاتۇرىلىرى ئېسىلغان ئىدى. كوچا دوقمۇشلىرى، گۈزەرلەردە ئۇنىڭ ھەققىدە پاراڭ توختىمايتتى. شۆڭا، ئۇنى ناھايىتى ئاسانلا تونۇۋالغىلى بولاتتى.

كىرا فەيتۇننىڭ ئۇستىدە ئولتۇرغان فەيتۇنكەش مۇغەمبەرلىك بىلەن ھەجىيىپ:

— بەش گۈلدۇن②، — دېدى.

نىكولو پاگىننى مايوردىن:

— نەچچە پۇل دەۋاتىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— بەش گۈلدۇن، — مايور كامىلو ۋاكان نېمىسچە بىلمەيدىغان ئىسكىرىپكىچىغا ئىتالىيانچە چۈشەندۈردى.

— بەش گۈلدۇن!؟ ئۇ ئېلىشىپ قاپتۇ، بارى-يوق ئىككى قەدەم ئارىلىق تۇرسا!...

— جاناپ، — دېدى فەيتۇنكەش ئىتالىيان تىلىدا، — پاگىننى ئىسكىرىپكىنىڭ بىر تال سىمىنى چېلىپ③ 5 كۈمۈش تەڭكە

---

① نىكولو پاگىننى — (1782 — 1840) ئىتالىيىلىك ئىسكىرىپكىچى، كومپوزىتور.

② گۈلدۇن — گېرمانىيە، ئاۋستىرىيىلەرنىڭ كونا پۇل بىرلىگى.

③ پاگىننى ئۆزىنىڭ يۈكسەك ماھارىتىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن جامائەت ئالدىدا ئىسكىرىپكىنىڭ 3 سىمىنى ئۈزۈۋېتىپ، بىر تال C سىم بىلەن ئۆزى ئىشلىگەن ئىنتايىن قىيىن بىر مۇزىكىنى ئورۇنلىغان.

ئالدىيۇ، مەن 4 چاقلىق فەيتۇن بىلەن شۇنچىلىك پۇل تاپالمايمەنمۇ؟

ــ سىز ئىتالىيانمۇ؟ ــ پاگىننى كۆلۈۋەتتى، ــ ياخشى، قېنى بىز ماڭايلى. مەك، سىزگە مەن ئۇچۇن ئۆتكۈزۈلدىغان مۇزىكا سورۇنىنىڭ بېلىتىدىن بىرنى بېرەي.

فەيتۇنكەش بېلەتنى ئېلىپ تۆش يانچۇغىغا سالدى.

ــ سىزگە كۆپ رەھمەت پاگىننى جاناپ، ــ دىدى ئۇ ۋە قامچىسىنى قارسىلدىتىپ قويدى.

ــ بۇ يەر يامان ئەمەس جاي ئىكەن، گەرچە...، ــ پاگىننى مايورغا شۇنداق دەۋېتىپلا تۇيۇقسىز ئاغزىنى يۇمۇپ توختاپ قالدى.

مايور بۇ مۇزىكانتنىڭ دىمىگەن سۆزىنى بىلەتتى. ئۇ ئەسلىدە چەتتە قالغان خوتۇنى بىلەنكا ھەم سۆيۈملۈك ئوغلى ئاكىل توغرىسىدا گەپ قىلماقچى ئىدى.

پاگىننى خوتۇنى ۋە بالىسىنى ئېلىپ ۋېنىغا كەلگەن ھەم بۇ يات مەملىكەتتە ئوبدانراق ئەپلىشىپ ياشارمىزمىكىن، دەپ ئويلىغان ئىدى، لېكىن، ئۇنىڭ ئەكسىچە بولدى. ئۇنىڭ خوتۇنى ئەرزىمىگەن كىچىككىنە ئىشلار ئۈچۇن دائىم ئۇرۇش-تالاش قىلىپ تۇراتتى. بۇ بىلەنكا دىگەن ئايال ھەقىقەتەن بىر سارائغا ئوخشاپ قالغان ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ياشاۋېرىشكە بولمايمۇناسىۋەتنى ئۈزۈۋېتىشكە، ئۇزگەندىمۇ تېزراق ئايرىۋاش بولۇشقا توغرا كەلگەن ئىدى...

ــ ئالا مەدەت قىلغاي، ــ مايور سۆز ئاچتى، ــ ھەممىسى ياخشى بولۇپ كېتىدۇ.

ــ بولمايدۇ، ــ پاگىننى ئىككىلەنمەي دىدى، ــ بولمايدۇ، ئۇنىڭ

بىلەن مۇشۇ جاينىڭ ئۆزىدە ئادا-جۇدا بولۇش كېرەك. مەن ئۇنى ۋېنادىن ھەيدەپ چىقىرىمەن. مەن ئۇنىڭ جىدىلىدىن تويۇپ كەتتىم. ھە...ي، مېنىڭ بىچارە ئاكىلىم!

مايور كاملو ۋاكان بۇ مۇزىكا ئۇستىسىنىڭ ئائىلىسىدىكى ماجرانىڭ مەنبەسىنى بىلەتتى، ئۇ ئۆز دوستى بىلەن گۇۋاچىلار ئورنىغا بېرىپ ئاكىلغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى مەسلىھەتلەشكەن ئىدى. چۈنكى، نىكلو پاگىننى بىمەنكا بىلەن ئاجراشماقچى بولغان بولسىمۇ، ئوغلى ئاكىلنى ئايالغا بېرىشكە زادى ئۇنىمايتتى. تېگىدىن ئېيتقاندا، بىمەنكانىڭ ئاكىلنى تەربىيىلىشىگە كۆڭلى ئۇنىمايتتى. ئۇ، خوتۇنىنىڭ كاللىسىدا پۇلدىن باشقا نەرسىنىڭ يوقلۇغىنى، ئۇنىڭ ئىسكرىپكىسى، مۇزىكا سورۇنلىرى، ئىسكرىپكىسىنىڭ سىمى، باراماقلىرى بىلەن چاتىغى يوقلۇغىنى، ياكى ئۇنىڭ روھى، ۋىجدانى بىلەن قىلچە باغلىنىشى يوقلۇغىنى بىلەتتى. شۇڭا، بىمەنكا بىلەن چوقۇم ئادا-جۇدا بولۇش كېرەك دەپ ئويلاپ، بۇ ئىشنى تېزرەك بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدىكى گۇۋاچىلارنىڭ مەسلىھىتىنى ئاڭلاشقا تەشنا ئىدى.

مايور سائىتىگە قاراپ قويدى: تېزرەك بېرىش كېرەك بولۇپ، گۇۋاچىلار سائەت 11دە ئۆلار بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىدى.

— ھەي قەدىردانىم، — مايور فەيتۇنكەشكە ۋاقىرىدى، — ئېتىڭنى تېزرەك چاپتۇرساڭ قانداق؟

— خوپ، — فەيتۇنكەش جاۋابى بىلەن تەڭلا قامچىسىنى قارسىلدىتىپ ھۇشقىيتىپ قويدى.

مۇزىكانت غەمگە پاتقان ھالدا پەتىنكىسىگە قاراپ بىسەرەمجان ئولتۇراتتى، ئۇنىڭ بۇركۇتنىڭكىدەك بۇرنى گالىستۇگىغا تېگەي-تېگەي دەپ قالغان، ئىگىگى ياقىسىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتكەن

ئىدى.

كاملو ۋاكان تۆت ئەتراپقا نەزەر تاشلىدى. 3 ـ ئايىنىڭ ئىللىق ھاۋاسى كىشىگە ھوزۇر بېرەتتى... خانىملار ھاۋاغا لايىق پېلىڭ، نېپىز كىيىملىرىنى كىيىۋېلىشقان، ئەرلەر كوچىلاردا پەلتوسىز سەيلە ـ تاماشا قىلىشىپ يۈرەتتى... باللار تەملىك قوماچلارنى يەپ كالپۇك ـ لىرىنى تامشىيىتتى...

ـ قارىڭا، ئاۋۇنىڭغا قاراڭ! ـ مايور قەھۋەخانا تەرەپنى كۆرسەتتى. قەھۋەخانا ئىشىگىنىڭ بېشىغا كۆز چېقىپ تۇرىدىغان بىر توغرا پىلاكات ئېسىپ قويۇلغان بولۇپ، ئۇستىگە: "دۆكىنىمىزدا پاگىننى ماختىغان پىرەنىك بار" دەپ يېزىلغان ئىدى.

مۇزىكانت ئېلانغا مۇنداقلا بىر قاراپ قويدى.

ـ بۇ ناھايىتى چوڭ مۇۋەپپەقىيەت! ـ مايور ئۆزىنى تۇتالماي ماختاپ كەتتى.

فەيتۇنكەش ئۇرۇلۇپ پاگىننىغا قاراپ:

ـ مەنمۇ بۇ فەيتۇنۇمنى "پاگىننى ماختىغان فەيتۇن" دېسەم بولامدۇ، بولمامدۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ ئىختىيارىڭىز، ـ دىدى مۇزىكانت پەس ئاۋاز بىلەن ۋە ئۇ شۇ چاغدا نىمىندۇر بايقىغاندەك، ـ فەيتۇننى توختىتىڭ، مۇشۇ يەردە چۈشۈپ قالىمەن، ـ دەپ توۋلىدى.

پىيادىلار يولدا، بىنانىڭ يامغۇر سۈيى چۈشىدىغان نوقۇل يېنىدا بىر كىچىك ئوغۇل بالا غىڭىلدىتىپ ئىسكرىپكا چېلىۋاتاتتى.

ـ كۆردىڭىزمۇ؟ ـ دەپ سورىدى پاگىننى.

ـ كوچىدىكى كىچىك مۇزىكانت، ـ جاۋاپ بەردى مايور.

مۇزىكانت فەيتۇندىن سەكرەپ چۈشتى، ئۇ چوڭ ـ چوڭ قەدەم

تاشلاپ 10 ياشلار چامسىدىكى ھىلىقى ئورۇق بالا تەرەپكە ماڭدى، ئۇنىڭ يەردە تۇرغان شەپكىسىنى قولىغا ئالدى. شەپكىنىڭ ئىچى قۇرۇق، ھېچنىمە يوق ئىدى.

ــ ئۇنىڭدىن سوراپ باقمىڭمۇ، ــ دېدى مۇزىكانت يېنىغا يېتىپ كەلگەن مايورغا، ــ ئۇ كىم ئىكەن، نىمىشقا كوچىدا ئىسكرىپكا چالىدۇ؟

ــ نىمىشقا بولاتتى؟ ناھايىتى ئاددى: ئانىسى ئاغرىق، ئۆيدە يەنە بىر كىچىك سىڭلىسى بار، پۇل كېرەكتە! مانا شۇنىڭ ئۈچۈن...

پاگىننى ئوغۇل بالىنىڭ سەپكىلىنىڭ يۈزىگە، دەرت ــ ئەلەمگە تولغان كۆزلىرىگە قارىغىنىچە يەنە بىر ئوغۇل بالىنى يادىغا ئالدى... ئۇ بالا بىر چاغلاردا رانايا قارا مۇشۇك خالتا كوچىسىدىكى ھىلىقى نىكىلىئوس، كېيىنكى نىكولا، ھازىرقى نىكىلو، يەنى ئۇنىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇ چاغدا ئۇ بالىمۇ ھازىرقى مۇشۇ بالىدەك كۆرۈمسىز، سەت، ئورۇق، تاتىرىپ كەتكەن، ئاجىز ئىدى.

ــ سەن خېلىدىن بېرى مۇشۇ يەردىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى مۇزىكانت بالىدىن.

ــ ئەتىگەندىن بېرى مۇشۇ يەردە.

ــ قانچىلىك پۇل تاپتىڭ؟

ئوغۇل بالا ئىسكرىپكا چېلىشتىن توختىدى.

ــ داداڭ قەيەردە؟

ــ ئۇ ھاراق ئىچۋاتىدۇ.

ــ نىمە؟ ئەتىگەندىلا ھاراق ئىچۋاتامدۇ؟

ــ ئۇ ئەتىدىن ــ كەچكىچە ئىچىدۇ.

ــ ئەھەي، ــ مايور ئېغىر تىنىپ قويدى، ــ بۇ قەدەر گۇزەل

ژېنادىمۇ مۇنداق ئىش بولىدىكەندە؟

ــ يالغۇز بۇ ژېنادىلا ئەمەس، ــ پاگىننى ئەلەم بىلەن شۇنداق دەپ بالىغا بۇرالدى، ــ ئوغلۇم، ئىسكرىپكاڭنى ئەپكىلە.

مايور بۇ تەسادىپلىكتىن ھەنگىمە چۈشىنەلمىدى. ئۇ:

ــ ئىسكرىپكىنى نىمە قىلمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ مەن بىر چېلىپ باقاي.

ــ نىمە دىدىڭىز، مۇشۇ يەردە چالامسىز؟

ــ ھەئە، مۇشۇ يەردە. سىز بۇ شەپكىنى ئېلىڭ، تېزرەك ئېلىڭ ژاكان!

مايور جامبىغا ئوخشايدىغان ھىلىقى شەپكىنى خوشياقمىغاندەك قولىغا ئالدى.

پاگىننى خېلى ژاقىتقىچە ئىسكرىپكىنىڭ سىملىرىنى تۈزەپ پەدە تەڭشىدى. شۇنداقتىمۇ ئىسكرىپكىنىڭ ئۆزى ئۇنچە ياخشى ئەمەس ئىدى. بۇمۇ مەيلى بولدى. چۈنكى، ئۇنىڭغا بەربىر "گۇارنىل①" ئىسكرىپكىسىغا قويغان تەلەپ بىلەن قاراپ مۇزىكا ئورۇنلىمىغاندەكىن بولدى ــ دە!

كوچىدا نورمالسىز ھالەت پەيدا بولدى: ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار قەدىمىنى ئاستىلاتتى، بىرمۇنچىلىرى كېلىپ بويۇنداپ ئاڭلاشتى.

---

① گۇارنىل ــ 17 ــ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن 18 ــ ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىگىچە ئۆتكەن ئىتالىيىلىك ئىسكرىپكىچىلار ئائىلىسى. ئۇلار ئىسكرىپكا ياساشتا بىرمۇنچە يېڭىلىقلارنى ياراتقان. ئۇلارنىڭ ئەڭ مەشھۇرى ئىوسىف گۇارنىل (1698 ــ 1744) بولۇپ، ئۇ ياسىغان ئىسكرىپكا ئاھاڭدارلىق، ئىپادىلەشكە باي، ئوركېستر ئىچىدە چېلىشقا ئەپلىك بولۇپ، پاگىننىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان.

ۋېنگرلار مۇزىكىغا ئامراق بولۇپ، شۇ تاپىتا يۇقۇرى دەرىجىلىك، ئىسىل، بۇيۇك مۇزىكا تەسىرىدىن ئۆزىنى قويالماي قالغان ئىدى. بايا تىنۇ بۇ يەردىكى يامغۇر سۇيى ئاقىدىغان نونۇك يېنىدىكى ئىسكىرىپكىنىڭ ئۈنى غىڭىلداپ، قوڭچاچ چۇرۇقلىغاندەك ئاۋاز چىقىرىۋاتقان ئىدى. ئەمدى توساتتىن... ياق، يامغۇر سۇيى ئاقىدىغان بۇ نونۇك يېنىدا ئەمدىلىكتە ھەقىقەتەن ئاجايىپ ھادىسە پەيدا بولغان ئىدى... بۇ مۇزىكا ئەلۋەتتە بۇنى پەرىشتىلەر چالغان كۇي دېيىشكە بولمىسمۇ، ئاجايىپ بىر مۇزىكا ئىدى...

توپلىشىۋالغان ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيمەكتە. ئۇلارنىڭ ھەممىسى، پاھ، چىلىۋاتقان كىشى كەمدۇر؟ بۇ ئادەم شۇنچە ئورۇق، كۆرۈنۈشى دېۋىڭ تۇرىدۇ، ئۇ توختىماستىن بەدىنىنى تولغاپ چالىدىكەن، كۆزلىرىدىن ئەقىل ـ پاراسەت چىقىپ تۇرىدىكەن، دېيىشەتتى.

بىر كىشى تولىمۇ يۇقۇرى ئاۋاز بىلەن:

ـ ئاشۇنداق ئەبجەق ئىسكىرىپكىدىن مۇشۇنچىۋالا تەسىرلىك كۇي ياڭرىتىش ـ سېھرىگەرلىكتە! ـ دەۋەتتى.

يۇزىنى سەپكىل بېسىپ كەتكەن ھىلىقى ئوغۇل بالا بۇ غەلىتە تاغىسىدىن كۆز ئۈزەلمەي قالغان ئىدى. ئۇ، بۇ تاغىسىنىڭ ئۆزىنىڭ بۇ يېرىق، ئەبجەق ئىسكىرىپكىسىنى نېمىشقا ياخشى كۆرۈپ قالغانلىغىنى بىلەلمەي ھەيران بولاتتى.

پاگىننى بۇ ئىسكىرىپكىغا ئاستا ـ ئاستا كۆنۈشكە باشلىدى ۋە ئۇنى بارغانسېرى بوي سۇندۇرغىلى تۇردى. دۇبرقاي تەكشى سۇركەلمىگەن كامالچە سىمدىن ئاۋاز چىقىرالىسمۇ، ئۇ توغرا، مۇزىكا تەلىۋىگە لايىق كۇي چىقىرالمايتتى. شۇنداقتىمۇ كارايىتى چاغلىق بولدى. چۈنكى،

ئىسكىرىپكا بىلەن كامالچىنىڭ نۇقسانىنى ئىسكىرىپكىچىنىڭ يۇقۇرى ماھارىتى بىلىندۇرمەيتتى.

مۇزىكانت ئاخىرى ئۆزى چېلىۋاتقان ئاھاڭنىڭ مۇقامىغا يەتكەنلىگىنى ھىس قىلدى. ئۇ، ياش ۋاقتىدا ئىجات قىلغان داڭلىق ئەسەرلىرىنى تاللاپ چېلىشقا باشلىدى. ئۇ، مۇشۇ ئەسەرلەرنى ئىجات قىلغان چاغلىردا تېخى "گۈلنار" ئىسكىرىپكىسىغا ئېرىشەلمىگەن، پەقەت دادىسى چېلىش ئۈچۈن ئالغان ئادەتتىكى ئىسكىرىپكىسىلا بار ئىدى.

ۋېنىغا كەلگەن مەشھۇر كىشىلەر يەرلىكلەرنىڭ كۆزىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايتتى. كىشىلەر كۆزىنى يۇمۇپمۇ كىمنىڭ ساز چېلىۋاتقىنىنى بىلەلەيتتى، مانا مۇشۇنداق بالىلارنىڭ مۇزىكا مەشىق قىلىدىغان ئىسكىرىپكىسىنى چالغاندىمۇ بىلىۋالالىدى.

ــ بۇ نىكلو پاگىنىنى ئەمەسمۇ ھە؟ ــ دىدى مۇشتەك چىشلىۋالغان سېمىز بىر جاناپ.

ــ پاگىنىنى؟ ــ سورىدى ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان بىرسى.

ــ سىز ئاڭلمايۋاتقان ئوخشىمامسىز؟

ــ توغرا، سەل-پەل مۇنداقتەك قىلىدۇ...، راستىنلا شۇ ئىكەن!... لېكىن، نېمىشقا ئۇ بۇ يەرگە كېلىپ چالىدىغاندۇ؟ يەنە كېلىپ يامغۇر سۇيى چۈشىدىغان نونىڭ يېنىدا ھە؟

فەيتۇنكەشمۇ شۇ يەردە ئىدى. ئۇ خوشاللىنىپ چۈشەندۇرۈشكە كىرىشتى:

ــ ئۇ مېنىڭ فەيتۇنىمنىڭ مېھمىنى. قاراڭلار، بۇ، ئۇنىڭ ماڭا بەرگەن بېلىتى. ئۇ مۇزىكا ئورۇنلىغان تىياتىرخانىنىڭ كىرىش بېلىتى، ــ ئۇ بېلەتنى شۇ يەردە تۇرغان ۋېنالىقلارغا كۆرسىتىپ

چىقتى، ــ ئۇ مېنىڭ يۈرتلۇغۇم ــ نىكىلو پاگىننى.

پاگىننىنىڭ شەخسى مۇزىكا كۆرىگى ئۆتكۈزىلىۋاتقان سەنئەت ساربىيغا كىرەلىگەنلىك ھەر بىر ۋېنالىق ئۇچۇن ئەڭ ئالى غايە ئىدى. ئۇلار تەقەززالىق بىلەن بۇ مۇزىكانتىنىڭ قەدەم تەشرىپ قىلىشىنى زارىقىپ كۈتۈشەتتى. ياۋروپادىكى ئۇلۇغ مۇزىكا پايتەختى بولغان ۋېيىنادىكى دەسلەپكى بىرنەچچە مەيدان مۇزىكا كۆرىگىلا قىزغىن ئالقىشلارغا ئېرىشكەن ئىدى. كۆزەينەكلىك، سېمىز قوساق، قىسقا پۇتلۇق بېتھوۋېن شۇبىرتمۇ ئۆز ئاغزى بىلەن، پاگىننى ئادەتتىكى پېشۋالاردىن ئەمەس دېگەن ۋە يېنىدا ئۇنىچە كۆپ پۇلى بولمىسىمۇ بېلەت سېتىۋېلىپ پاگىننى ئۇچۇن ئالقانلىرى ئاغرىپ كەتكىچە چاۋاك چالغان. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا پىرشاۋۇن «پاگىننى مارشى» ناملىق بىر مۇزىكا يازغان. مخىۋۇز ناھايىتى قىزىقارلىق ھالدا پاگىننىنى باش تېما قىلغان ھەزىل مۇزىكىسى ئىشلىگەن. شتىراۋس «پاگىننى ۋالىس مۇزىكىسى» ئىشلىگەن. ئىشقىلىپ، سىز نەزىرىگىزنى قايىققىلا سېلىڭ، ھەممە ياقتا پاگىننىنىڭ ئىسمىنى كۆرىسىز: پېچىنە لەرنىڭ ئۇستىدە "پاگىننى" دەپ يېزىلغان، چوڭ-چوڭ تورتلار ئۇستىدىمۇ "پاگىننى" دەپ يېزىلغان. رېستورانلارنىڭ داستىخانلىرىغىمۇ پاگىننىنىڭ سۈرىتى بېسىلغان، شىلەپىلەرمۇ "پاگىننى نۇسخىسى" دا تىكىلگەن. ھازىر، ئەنە شۇ پاگىننى توساتتىن يامغۇر سۈيى ئاقىدىغان نوتىنىڭ يېنىدا پەيدا بولغان ئىدى!

پاگىننى مايورغا كۆز ئىشارىسى قىلىۋىدى، مايور شەپكىنى قولىغا ئېلىپ يىغىلىۋالغان كىشىلەر توپىنى ئالدىدىن بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقتى. مېتال پول-تەڭگىلەر شەپكىگە مۆلدۈرەك چۈشكىلى تۇردى.

نىكلو پاگىننى ھەممىنى ئۇنتۇپ، مەسخۇش ھالدا چالماقتا ئىدى. ئۇ شۇنداق چالاتتىكى، كۆڭلىدىكى قولىدا ئىپادىلىنەتتى، ئىسكرىپكىمۇ ئۇنىڭغا پۈتۈنلەي ئىتائەت قىلغان ھالدا چوڭ تېتىكى مۇزىكا كۆرىگىدە چالىدىغان "گۈلنىل"غا ئوخشاش ئۇنىڭ بىر بۆلەك ئەزاسىغا ئايلانغان ئىدى. ئۇنىڭ قانلىرى يۈرىگىدىن ئىسكرىپكىغا ئېقىپ بېرىپ، ئىسكرىپكىدىن يەنە يۈرىگىگە ئېقىپ قايتقانىدەك بولاتتى. ئىسكرىپكىنىڭ، كامالچىنىڭ جېنى باردەك، ئىسكرىپكىچى بىلەن ئىسكرىپكا ئەبدىلىك بىر گەۋدە بولۇپ بىر جان-بىر تەنگە ئايلانغاندەك بىلىنەتتى. ئۇنداق بولمىغاندا بۇ قەدەر ياخشى چالغىلى بولمايتتى.

مايور ۋاكان بەلگىلەنگەن كۆرۈشۈش ۋاقتىنىڭ ئۆتتۈپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن گۇۋاچىلارنىڭ كۈتۈۋېرىپ تاقىتى تاق بولۇشى مۇمكىنلىگى بىلەن مۇزىكانتنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويماقچى ئىدى. لېكىن ئۇ پاگىنىنىڭ قولىغا ئىسكرىپكا چىقسلا پۈتۈن دۇنيانى ئۇنتۇپ قالىدىغان مىجەزىنى ئوبدان بىلگەچكە، مۇنداق چاغدا ئۇنىڭ كەيپىنى قاچۇرماسلىقنى ئويلىدى...

فەيتۇنكەش بۇ چاغدا كىشىلەرگە ئىشنىڭ جەريانىنى چۈشەندۈرۈۋاتاتتى:

ــ ئۇ ئىتالىيان، مەنمۇ ئىتالىيان. بىز سۆزلەشسەك ئۆزئارا چۈشىنىشۈپ بېرىمىز. لېكىن ئۇ نېمىسچىنى بىلمەيدۇ. دەسلەپ ئۇ، شەپكە كۆتىرىپ يۈرگەن مايورنى تەرجىمانلىققا سېلىپ مەندىن: "فەيتۇنىڭ كىرا سى نەچچە پۇل؟" دەپ سورىدى. مەن "5 گۇلدۇن" دەپ جاۋاپ بەردىم. ئۇ: "بەك قىممەت ئىكەن" دىدى. مەن ئىتالىيان تىلىدا: "پاگىنىنى جاناپنىڭ مۇزىكا كۆرىگىنىڭ بېلىتى

ئەرزانمىدى؟ ئۇ بىر تال سىم بىلەن ئىسكىرىپكا چالسا، مېنىڭ فەيتۇنۇمىنىڭ ئايلىنىدىغان تۆت چاقى بارده...» دېيىشمىگىلا، ئۇ ھەممىنى چۈشەندى، ماڭا بىر بېلەت تەقدىم قىلدى...

ــ سىز مۇزىكا كۆرىگىگە بارامسىز؟

ــ بارمامدىغان! بىز ئىتالىيانلىقلار مۇزىكىنى ياخشى كۆرىمىز، بولۇپمۇ ئىتالىيانلار چالغان مۇزىكىلارنى.

ــ شۇنداق بولسا، ئۇ نىمشقا كوچىدىلا چېلىۋېرىدۇ؟

ــ ئۇ ئاۋۇ بالىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىدى-ده، ئۇنىڭغا ياردەم قىلغۇسى كەلدى. بىز ئىتالىيانلار رەھىمدىل، مېھرىۋان كېلىمىز.

بۇ چاغدا پاگىننى بىر تال سىمنىلا چېلىشقا باشلىغان ئىدى. گەرچە بۇ ئىسكىرىپكىنى «گۈارنىل» ئىسكىرىپكىسى بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمىسىمۇ، ۋېنىالقلارغا يەنىلا يېقىپ كەتكەچكە ئۇزۇنغىچە ئالقىشلاپ چاۋاك چېلىشتى. بۇ ھەقىقى مۇزىكا كۆرىگىدىكى قىزغىن ئالقىشلارغا ئەينەن ئوخشايتتى.

مايور يامغۇر سۈيى چۈشىدىغان نونىڭ يېنىدا تۇرغان بالىنىڭ ئالدىغا كېلىپ بىرمۇنچە پۇلنى ئۇنىڭ يانچۇقلىرىغا تۆكۈپ بەردى، ئاندىن ئۇ مۇزىكانتنىڭ يېنىغا كېلىپ سائىتىگە قاراپ قويۇپ:

ــ نىكلو پاگىننى، يەنە قاچانغىچە چالىسىز؟ كەچ بولۇپ كەتمەسۇن يەنە؟ ــ دىدى.

بۇ چاغدا مۇزىكا ئاڭلىغۇچى كىشىلەر بارغانسېرى كۆپىيىپ كوچا تىقمۇ-تىقماق بولۇپ كەتكەن، يېنىك فەيتۇنلار ئۆتەلمەي تۇرۇپ كېتىشكەن ئىدى. مۇزىكانت ئاخىرقى قېتىم كامالىچىنى كۇچ بىلەن تارتتىده، ئىسكىرىپكىنى ئاۋايلاپقىنا بالىغا قايتۇرۇپ بەردى. ئاندىن بالىنىڭ شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ قاتمۇ-قات تۇرۇپ كەتكەن كىشىلەر

قاتارنى بىر ئايلىنىپ چىقتى.

ئاق يۇزلۇك، ئاۋاق كەلگەن بۇ ئادەم ئالدىرىماي مېڭىپ ھەر بىر كىشىنىڭ ئالدىغا باراتتى. ئۇنىڭ بۇ ھەركىتى ئىنتايىن تەبىئى بولۇپ گويا ئۆمۈر بويى شەپكە كۆتىرىپ يۈرۈپ ئائىلىسۇچىلاردىن پۇل تىلەپ تۇرمۇش كۆچۈرگەن كىشىگە ئوخشايتتى. شۇ تاپتا تەڭ-گىلەر شەپكە ئىچىگە تىرىكلاپ چۈشمەكتە، مۇزىكانت ئىسكىرىپكا چالغان ۋاقتىدا پۇتۇن نېيىتى بىلەن، بۇ ئالەمدىن جۇدا بولغانىدەك ئىدى. ئەمدىلىكتە يېقىملىق كۈلۈپ، ئەدەپ بىلەن ئىگىلىپ، نېمىس تىلىدا ئىللىق قىلىپ "رەھىمەت" دەيتتى ۋە توختىماستىن ئالدى تەرەپتىكى كىشىلەرگە قاراپ ماڭاتتى.

خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، مۇزىكانت مېتال پۇلغا توشۇپ كەتكەن شەپكىنى ئۆز قولى بىلەن تىترەپ تۇرغان بالىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋېتىپ تۇرۇپ:

— رازىمۇسەن؟ — دەپ سورىدى.

مايور كاملو ۋاكان بۇ سۆزنى نېمىسچە تەكرارلىدى.

بالا كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قويۇپ:

— ئۇ كىم بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى مۇزىكانتنى كۆرسىتىپ.

— سەن ئۇنى بىلمەمسىنا؟

— بىلمەيمەن.

— يادىڭدا تۇت: نىكلو پاگىننى دېگەن شۇ بولىدۇ!

بالا گەپ قىلالماي تۇرۇپ قالدى.

— تېزرەك ئۆيۈڭگە كەتكىن، — دەپ تاپىلىدى مايور ئۇنىڭغا، — بۇ ئىشلارنى ئاناڭغا سۆزلەپ بەرگىن.

بالا پەس ئاۋازدا ماقۇل بولدى:

ـــ چوقۇم ئېيتىپ بېرىمەن.
ـــ مۇشۇ بىر كۇننى ئېسىڭدە تۇتقىن.
بالا ماقۇل ئىشارىسىغا باش لىڭشىتتى.
كىشىلەر پاگىنىنىڭ ھەيتۇنغا چىقۇۋلىشى ئۈچۈن ھۆرمەت بىلەن يول بوشىتىپ بەردى.

مۇزىكانتنىڭ دەپن مۇراسىمى

"ئاق يىلان" رېستۇراندا، ئىشك باقار ئۇسسىق دېنا بىر شۇم خەۋەر ئاڭلىدى. بۇ، مۇزىكانت موزارتنىڭ① ئالەمدىن ئۆتكەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەر ئىدى. ئۇ، ئاجىز، كېسەلمەن، سىرتقى كۆرۈنۈشى ئادەتتىكىچىلا بىر خېرىدار بولۇپ، ھەمىشە بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ بىر رۆمكا ھاراقنى ئالدىرىماي سۈمۈرۈپ ئىچەتتى. ئەمدىلىكتە ئۇ ۋاپات بولغان! ئۇسسىق دېنا بۇ مۇزىكانتنى ئوبدان تونۇيتتى. بۇ مۇزىكانت دېنانى قايتا-قايتا ئۆلپەتلىككە تەكلىپ قىلاتتى. تېخى يېقىندا ئۇنىڭ "شەيتان نەغمىسى" دىگەن ئوپېراسى ۋېنالىقلارنىڭ ئاغزىدىن چۈشمەيدىغان ئاھىڭغا ئايلانغان ئىدى.

بۇ، كۇلرەڭ تۇمان ئۇزۇپ يۇرگەن سەھەر ۋاقتى ئىدى. ھاۋادىن سۇس يامغۇر ئارىلاش قار يېغىپ تۇراتتى. دونايى دەرياسى تەرەپتىن سوقۇۋاتقان ئىزغىرىن شىمال شامىلى كىشىنىڭ سۆڭەك-سۆڭىگىنچە ئۆتەتتى.

دېنا ھازىر 50 ياشلاردىن ھالقىغان، چېچى ۋە ئېتى قارا پاكار

---

① موزارت ـــ (1756 ـــ 1791) ئاۋستىرىيىلىك مەشھۇر كومپوزىتۇر.

كشى بولۇپ، بۇرنى ساماسقىلا ئوخشايتتى. ئۇ، "مەن ئۇنىڭكىگە بىر بېرىپ كېلەيچۇ" دەپ ئويلىدە، رېستۇراندىن چىقىپ تار بىر كوچا تەرەپكە قاراپ كەتتى.

رېستۇراندىن مۇزىكانتنىڭ ئۆيى جايلاشقان راۋنشتېين كىچىك كوچىسىدىكى 970 - نومۇرلۇق ئۆيگىچە بولغان ئارىلىق ناھايىتى قىسقا ئىدى. ئەمما، شۇ تاپتا بۇ ئارىلىق دېگەندەك يامان ھاۋارايى تۆپەيلىدىن بىرنەچچە ھەسسە ئۇزۇراپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى. قار ئۇچقۇنلىرى ياقىلاردىن توسالغۇسىز كىرىپ كېتەتتى، شىمال شامىلى توختاۋسىز گۈكرەيتتى ۋە كىشنى تىيلىغاق پىيادىلار يولىدا ئۇچۇرۇۋېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. قىسقىسى، ھەر بىر قەدەمنى يۆتكەپ مېڭىش خېلى مۇشكۇل ئىدى.

دېنا تار پەلەمپەيدىن سالماقلىق بىلەن كۆتىرىلىپ ئىشىكنى ئاستا چەكتى. ياش بىر كىشى ئۇنىڭغا ئىشىك ئېچىپ بەردى. بۇ، مۇزىكانتنىڭ ئوقۇغۇچىسى ھەم دوستى جۇسمار ئەپەندى ئىدى. (ئۇنىڭ تولۇق ئىسىم پەمىلىسى فرانتس كاۋىل جۇسمار ئىدى.)

ـ شۇنداق ئىش بولغىنى راستمۇ؟ ـ دېدى هاياجانلىنىپ سورىدى.

ـ شۇنداق، ـ جۇسمار ئېغىر تىنىپ قويدى، ـ كىرىك، دېدى ئەپەندى.

خېلىلا كەڭ، ئازادە ئۆينىڭ ئوڭ تەرىپىدە چۈشەكلىك كارۋات قويۇلغان بولۇپ هازىر بوش ـ بىكار تۇراتتى. سول تەرەپتىكى بۇرجەكتە كونا تېپتكى بىر پىئانىنو تۇراتتى. ئۆينىڭ قاپ ئوتتۇرىسغا قويۇلغان شىرە ئۈستىدە مومدىن قاتۇرۇپ قويغاندەك، مۇزىكانت ياتاتتى.

ـ قاچان ۋاپات بولدى؟ دەپ سورىدى دېدى.

ـ كېچىدە، سائەت بىرگە 5 مىنۇت قالغان چاغدا.

مۇزىكانتنىڭ خوتۇنى كونستانتىنتساخانىم نەگە كەتتىكىن؟ كۆرۈنمەيتتى، باللىرىمۇ يوق ئىدى. جۇسمارنىڭ چۈشەندۈرىشچە، ئايال، مۇزىكا يۆلەنچۈگى بولغان باي فان سۇتىننىڭ ئاگاھلاندۇرۇشى بويىچە باللىرىنى ئېلىپ شۇ يەرگە كەتكەن ئىدى...

ـ ئايال ئۇنى تاشلىۋېتىپ كەتكەنمىدى؟ ـ سورىدى دېدى مېيىتكە بىر قاراپ قويۇپ.

جۇسمار مۇرىسىنى لىڭشىتىپ قويۇپ:

ـ شۇنداق دېدى ئەپەندى. ئۇ، ئۆلگەن كىشىنىڭ جەسىدىگە قارىيالمايدىغانلىغىنى ئېيتتى. ئۇنىڭ هەسسىياتىنى چۈشىنىشكە بولىدۇ، يەنى ئايال ئېرىنى ياخشى كۆرىدۇ ـ دە...

ئىشىك باقار دېدىمۇ مۇرىسىنى لىڭشىتىپ قويۇپ پەس ئاۋاز بىلەن:

ـ ۋاپات بولغان ئېرىنى تاشلاپ قاچتىمۇ؟ ـ سورىدى ئۇ، ـ مەنغۇ نادان ئادەممەن، شۇڭا، ئېھتىمال بۇنداق قىلمىغىنى چۈشىنىپ

يېتەلمەسمەن. بىراق، ئۇ ئېرىنى تاشلاپ، ئۇنى يىگانە، يالغۇز قويۇپتىغۇ؟

ــ سىز بىلەن مەن بۇ يەردە، ئۇنىڭ يېنىدىغۇ؟ ــ دىدى جۇسمار.

دېنا گروبنىڭ① ئېلىپ كېلىنگەنلىگىنى كۆردى. ئاللا كارامەت، مۇشۇمۇ گروب بولدىمۇ؟ ئۇ ناھايىتى ئاددى، قوپال رەندىلەنگەن، قاپ ـ قارا سىرلانغان يۇزىدە ئېقىپ كەتكەن سىر ئۈيۈلمىلىرى كۆرىنىپلا تۇرغان بىر گروب ئىدى. ئىشىك باقار جۇسمارغا شۇبھە بىلەن قاراپ قويدى.

ــ فان سۈبتىن بۇاستە خوتۇنىغا بەرگەن مەسلىھەت شۇنداق. دېنا ئەپەندى، چۈشىنىشىڭىز كېرەككى، موزارتنىڭ بار ـ يوقى 200 گۇلدۇن نەق پۇلى بار ئىدى، ئەمما ئۇ 3 مىڭ گۇلدۇنغا قەرزدار ئىدى.

ــ سىز كىمنى دەۋاتىسىز؟ ــ دېنا جۇسمارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەي ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ سورىدى، ــ سىز «فىكارونىڭ تويى»، «دون خۇئان»، «شەيتان نەغمىسى»دەك ئەسەرلەرنى ئىجات قىلغان موزارتنى دەۋاتامسىز؟

ــ ھەئە.

ــ جۇسمار ئەپەندى، تىياتىرخانىنىڭ دېرىكتورى سكانىندل② «شەيتان نەغمىسى» ئۇچۇن قانچىلىك بېيىپ كەتتى دېيىشەتتىڭىز؟

---

① گروب ــ ئۆلۈك سېلىنىپ كۆمۈلىدىغان ساندۇق، گۆرنىسى.

② ئىمانوئىل جون سكانىندل (1751 ــ 1852) گېرمانىيىلىك ئارتىس، ناخشىچى، دراماتورگ. ئۇ، موزارت مۇزىكىسىنى ئىشلىگەن ئوپېرا «شەيتان نەغمىسى»نىڭ درامما ئاساسىنى يېزىش بىلەن داڭ چىقار ـ

ـــ بەلكىم شۇنداقتۇر.

ـــ ھازىر ئۇ قەيەردە، بۇ يەرگە كېلەمدۇ؟

ـــ ۋاي تاڭەي...

ئىش مانا شۇنداق بولۇپ چىقتى! دېمەك، مۇزىكانت بۇ ئالەمدە يالغۇز قالدى، پۈتۈنلەي يىگانە قالدى! ئۇ ئۆسمۈر چېغىدىلا ياۋرو-پانى زىلزىلىگە سالغان، ئارستوكرات، مىشچانلار ئۈنىڭ مۇزىكىسىنى ئاڭلاپ كۆڭلىنى ئاچقان مۇزىكا ئۇستىسى ئەمەسمىدى؟

ـــ نېمىدېگەن رەھىمسىزلىك ـ ھە؟ ـــ پىچىرلىدى دېنا.

بىراق، ھازىر باشقا ئامال يوق ئىدى. جۇسمار بىلەن دېنا مۇڭاپىق مەسلىھەتلىشىپ جۇسمار گۆرەكەشىنىڭگە بېرىپ موزارتنىڭ بىر جۈپ شامدېنىنى ئېپكەلمەكچى، دېنا مىينتنى يۇيماقچى بولۇشتى.

ـــ شۇنداق، ـــ ئاستا پىچىرلىدى دېنا ئازاپلىنىپ، ـــ يېقىندىلا مەن ئۇنى رېستۇراندا كۆرگەن ئىدىم. ئۇ ھەمىشە ئۆزى ئولتۇرىدىغان بۇلۇڭدىكى جايىدا ئولتۇرغان ئىدى، ئۈنىڭ ئالدىدا ئېغىز تەگمىگەن بىر رۇمكا ھاراق تۇراتتى. ئۇ چىرايى تاتىرىپ كەتكەن ھالدا ئېغىزمىنىم ئاغرىيدۇ، دېگەن ئىدى.

ـــ ئۈنىڭ بۆرىگىدە كېسەل بار ئىدى، ـــ دېدى جۇسمار.

ـــ مەن ئۇنىڭغا: چىرايىڭىز بۆلەكچە تۇرىدۇ، بەك چارچاپ كەتكەندەك كۆرۈنۈسىز، دېسەم، ئۇ بېشىنى چايقاپ: ياق، دوختۇر كىروز بۇنىڭ سەۋرىي كېسەللىكتىن دېگەن... كونا كېسەل بولسا كېرەك...

غان، 1789 ـ يىلى ۋېدىن تىياتىرىنىڭ دېرىكتورى بولغان. 1791 ـ يىلى «شەيتان نەغمىسى» ئۈنىڭ تىياتىرىدا دەسلەپ قويۇلغاندا، ئۈنىڭ ئۆزى ئوپېرادىكى پاپاگىنونىڭ رولىنى ئالغان.

دىدى. ئۇ ھىلىقى بىر رۇمكا ھارىغىنا ئېغىز تەككۈزمىگەن پېتى ماڭا سۇندى-دە، ئۆزى چىقىپ كەتكەن ئىدى...

بىر سائەتتىن كېيىن موزارتنىڭ جەسىدى يۈيۈلۈپ، كىيىمى يەڭگۈشلىنىپ قوپال، يىرتىق ياسالغان قارىغاي گروبقا ياتقۇزۇلدى. باش ھەم پۇت تەرىپىگە شام يېقىلدى، جۇسمار بىلەن دېنا ئىككى تەرەپتە سۆكۈتتە تۇردى. ئۆيىنىڭ ئىچى جىمجىت، سوغاق كىشىنى ئەندىكتۈرەتتى.

كوچىدا، شامال قارلارنى ئۇچۇرۇپ يۇرەتتى، بەزى تۇرۇپ-تۇرۇپلا يامغۇر چۈشۈپ يوللارنى يۇياتتى. بۇ، تەبىئەتنىڭ غەلىتە ھادىسىسى بولۇپ، بۇنداق قىش كۈنى ئاز كۆرۈلەتتى.

موزارت خاتىرجەم ياتاتتى، چىرايىدا كېسەلدىن ئازاپ تارتقانلىق ۋە ئادەتتىكى چاغلاردا كۆچىنىپ ئىشلەشنىڭ بەلگىلىرى كۆرۈنمەيتتى. ئۇ گويا غەم-ئەندىشىسىز ئۇخلاۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

ئۇنىڭ يېقىن دوستلىرى گايتون① ۋە داپنتلار② نەدىدۇر؟ ئۇلار ناھايىتى يىراق—لوندوندا ئىدى. ئاچىسى نانىر سارىتىن بۇرگدا③ ئىدى. خوشال-خورام‌لىقتا تولغان ۋېنادەك بۇ چوڭ شەھەردە ئۇنىڭ بارى-يوقى بىرنەچچە دوستلىرى بولۇپ، ھەممىسى ئۇنىڭ يېنىدا ئەمەس ئىدى... يىگانە، يالغۇز، غېرىپ مۇزىكانت ئاشۇ ھالەتتە جان ئۈزگەن ئىدى.

---

① گايتون (1732 — 1809) — ئاۋستىرىيىلىك مەشھۇر كومپوزىتۇر.

② رولونزودا پنت (1749 — 1838) — ئىتالىيە دراماتورگى. موزارت 1787 - يىلى يازغان «دون خوئان» ئوپېراسىنىڭ تېكىستىنى يازغان.

③ ئاۋستىرىيىدىكى بىر شەھەر، موزارتنىڭ يۇرتى.

— ئۇلار كېلەرمۇ؟ — سوردى دېنا.

— شۇنداق، — جاۋاپ بەردى جۇسمار. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۆلۈپ ياتقان ئوسترازدا ئىدى، — بەلكىم كېلەر..... سائەت ئوچتە سەن-ستېپان چېركاۋسدا نامىزىنى چوشۇرمەكچىغۇ...

بۇ يەردىن چېركاۋغا بارغىچىلىك ئارىلىق ناھايىتى يېقىن بولۇپ ئىككى قەدەملا كېلەتتى.

جۇسمار تۇنۇگۈنكى ئەھۋالنى ئەسلىدى. تۇنۇگۈن موزارت توختىماي «شەيتان نەغمىسى»نىڭ ئېدىسن① تېياتىردا مۇزىكىسىنى ئېيتقاندا، قالتىس مۇزىكىسىنى بولغانلىغىنى ئېيتقان ئىدى. ھەممەيلەن ئىنتايىن خوشال بولۇپ، بۇنى گېرمانىيە ئوپېراچىلىغىدىكى زور باشلىنىش دېگەن. لېكىن، بەزى كىشىلەر زەھەرخەندىلىك بىلەن مەسخىرە قىلغان.... سالىلى② بىلەن ئاشىنىسى، ئايال ناخشىچى كاتىلىنا كاۋالىلى ھەمدە ئىستىداتسىز كومپوزىتۇر لئوپولدكىرنروخلار ھەممىدىن بەك زەھەرخەندىلىك قىلغان. بۇ بىرنىمىلەر نىملا كۆرسە يارىتامايدىغان، قۇسۇر تېپىشنىڭ كويىدىلا يۇرىدىغان... ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ-ئۈمىتلىرى بولمىغان كىشىلەر ئىدى. ئۇلارغا «شەيتان نەغمىسى» يېتەرلىك تۇيۇلمىدى، مۇزىكانتنىڭ باشقا ئەسەرلىرى ئۇستىدە تېخىمۇ ئېغىز ئاچقۇسى كەلمەيتتى.

تۇنۇگۈن موزارتنىڭكىگە كەلگەنلەر ئىچىدە جۇسمار، گېنفىر،

---

① ئېدىسن — ئېنانىڭ شەھەر ئەترايىدا.

② ئانتونىئو سالىلى (1750 — 1852) ئىتالىيە كومپوزىتۇرى. 1766 — يىلدىن باشلاپ ئېنادا تۇرغان. تا ھازىرغىچە موزارتنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرگەن دەيدىغان بىر خىل قاراش تارقىلىپ يۇرمەكتە.

شېك، گېلل قاتارلىقلار بار ئىدى. كونستانتىنتسا ۋە بالىلىرىمۇ بار ئىدى. بىتاپ كۆپچىلىكنى نوتىغا قاراپ ئۇ تېخى ئىشلەپ تۈگىتەلمىگەن «خاتىرجەملىك كۈيى»نى ئۇقۇپ بېقىشقا تەكلىپ قىلدى. گېلل، گېففىر، شېكلار ناھايىتى ېېرىلىپ خوشاللىق بىلەن ئوقۇدى. موزارتنىڭ ئۆزىمۇ كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ ئوقۇدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەممەيلەن تارقىلىپ جۇسمارلا قېپقالغان ئىدى. كەچكە يېقىن موزارتنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشتى، جۇسمار دوختۇر كىروزنى تېپىش ئۈچۈن ھەر يان چېپىپ يۈرۈپ، ئاخىرى تىياتىر-خانىدىن تاپتى. لېكىن دوختۇر تىياتىرىنى كۆرۈپ بولۇپ ئاندىن ئالدىرماي-تېنىمەي يېتىپ كەلدى. بىتاپنىڭ بۇ چاغدا ئىسسىتمىسى ئۆرلەپ پۈتۈن بەدىنى ئوتنىڭ ئىچىدە قالغاندەك قاتاتتى. دوختۇر پىشانىسىگە ھۆل لۆڭگە قويۇشنى بۇيرۇدى، موزارت ئاللىقاچان سېزىمسىنى يوقاتقان ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ زادىلا ئېسىگە كېلەلمىدى.

"مۇشۇنداق بىر جايدا مۇزىكانت موزارت تۇرغان دېسە قانداقمۇ تەسەۋۋۇرغا سىغىمۇن، ــ دەپ ئويلايىتتى ئوسىق دېنا، ــ ئەگەر بۇ يەردە قىممەت باھالىق پىئانىنو بولمىغىنىدا، كىشىلەر بۇ يەردە بىر كەمبەغەل يوقسۇزچىلىق بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈپتىكەن، دەپ قالمامدۇ؟"

كەچكە يېقىنلاشقاندىلا دەپنە مۇراسىمى باشقارمىسىنىڭ ئىككى ئىشچىسى كەلدى، ئۇلار تەمبەل، گەۋدىلىك كىشىلەر بولۇپ مەس ئىدى. ماڭغاندا ئۆكچىلىرىدىن تاقىلدىغان ئاۋاز چىقىپ تۇراتتى. ئۇلار پەلتوسىنى يەشمىدى، شىلەپىلىرىنىمۇ ئالمىدى. ئۆيىنىڭ ھەممە يېرىگە تەپسىلى سەپسېلىپ چىققاندىن كېيىن گروبقا مۇنداقلا بىر قاراپ قويدى. ئۇلارنىڭ ئەپتىدىن، بۇ يەردە پۇلغا يارىغۇدەك بىر

نەرسە قولغا چقمايدىغانلىغىنى، مېيىتنىڭ كەمبەغەل نامراتلىقىنى لىگىنى بىلىۋالغانلىغى كۆرىنىپ تۇراتتى. گروپنىڭ ئۆزىلا ھەممىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيتتى...

ئەگەر ياخشىسى، دوستلار كەلگەندىن كېيىن ئاندىن جىنازىنى ئېپچىقىش كېرەك ئىدى. بىراق، ئۇلار ــ ھىلىقى دوستلار نەدە؟ ئۇلار كېلەمدۇ، كەلمەمدۇ؟

ــ باشلاۋېرەيلى، ــ دېدى جۇسمار ۋە شامنى ئۆچۈرۈۋەتتى، ــ قالغانلارنى بىز چېركاۋدا كۈتەيلى.

گروپنىڭ ئاغزى يېپىلىپ دالانغا ئېپچىقلىدى، ئاندىن پەلەمپەيدىن پەسكە ئېلىپ چۈشۈلدى. جۇسمار، مۇزىكانت ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان ئۆيىنى قۇلۇپلىدى.

مەرھۇم تۇز تاختايلىق ھارۋا بىلەن ئۇزىدى. جىنازا ئەتراپىدە كىلەر سېن ــ ستېپان چېركاۋىسى تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. بىراق، چېركاۋنىڭ ئاساسلىق خانىقاسىغا ئەمەس، خۇددى دېنا ئالدىن پەرەز قىلغىنىدەك شىمال تەرەپتىكى مېيىت نامىزىنى چۈشۈرىدىغان قوشۇمچە زالغا قاراپ مېڭىشتى. ئىگىز ــ ئىگىز قۇبىلارنىڭ ئايىغىدا تۇرغان جىنازا بىلەن بىرنەچچىلا كىشىدىن تەركىپ تاپقان مېيىت ئۇزاتقۇچىلار روشەن سېلىشتۇرما بولغان ئىدى.

چۈشتىن كېيىن سائەت 3تە سالىلى بىلەن موزارتنىڭ باجىسى گېففىر، رانگىر، بارون فان سۈستىن، روزلىر، ئاۋرىسىللىرلار كەلدى. موزىكانتقا تەزىيە بىلدۈرۈشكە كەلگەنلەر ئېچىدە يەنە ۋېدىن تىياترخانىسىدىن كەلگەن ئۇچ ئارتىسمۇ بار ئىدى.

ــ سىكانىندىل قېنى؟ ــ سورىدى سالىلى، ــ بىز ئۇنى سەل كۈتمەيمزمۇ؟

بارون فان سۆيتنمۇ جۇسماردىن شۇنداق سورىدى.

ــ بىلمەيمەن.

ــ ئۇنداقتا، ــ دىدى رانگىر گېففىرغا قارىۋېتىپ، ــ بىز ئۆلارنى ساقلاپ تۇرايلى.

ــ قارىغاندا، دېرىكتور ئالدىراش بولسا كېرەك، ــ دىدى گېففىر، ــ بىز يەنە سەل كۈتەيلى.

دېنا يەنە بىر قېتىم دەپسەن مۇراسىمنىڭ بەكمۇ ئاددى بولۇۋاتقىنىنى كۆردى. مۇزىكانت ئۇچۇن ناخشىچىلار تەكلىپ قىلىنمىغان، يەرلىگدە قويۇش مۇراسىمى ئۇچۇن خورچىلار تەييارلانمىغان، ھەتتا ئاددىراق رايالمۇ ئېپكېلىنمىگەن ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى چۈشىنىكسىز ئىدى. ئىشىك باقار ژاپات بولغان مۇزىكانتقا بىر قارىدى-دە، "ئەجبا ئۇ مۇشۇ كىشىلەر ئالدىدا شۇنچىۋالا ئەيىپلىك بولغىيمىدى؟" دەپ ئويلىدى.

ئىمانوئېل سكاننىدل قەدەم باسمىدى. خوتۇنى كونستانتىنتسا موزارتمۇ (ئايالنىڭ ئۆز پەمىلىسى ۋېرب) دىدارىنى كۆرسەتمىدى، ئۇنىڭ سالامەتلىگى ناچار بولغاچقا كىشىنىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلىدىغان بۇ مۇراسىمغا چىداشلىق بېرەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئاچا-سىڭىللىرىمۇ ئالدىراش، دەپ كەلمەي قويدى. ئەمىلىيەتتە بۇ، مۇزىكانتنىڭ قېينىئانىسى سېتسىليە ۋېربىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بولۇپ، دەپسەن مۇراسىمى بولغاندا قىزلىرىنىڭ ھېچقايسىسىنى كەلگۈزمەي قويغان ئىدى. جۇسمار بۇ ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، كەيپىياتنى پەسەيتىشكە ئۇرۇناتتى.

ــ ھاۋارايى، جاناپلار، نىمىدىگەن ئوسال ھاۋارايى بۇ؟ سالىلى خىتىلداپ يېغىۋېتىپتۇ.

ــ كىشىنى نەمدىگەن چۆچىتىدىغان يوقتىتىش ھە؟ ــ دىدى ئۇ ياشلىرى تۆكۈلگەن ھالدا، ــ تەبىئەتمۇ ماتەم تۇتماقتا.

چېرىكاۋدىكى پوپنىك يارەدەمچىسى ئايەت ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى مۇنارە تېگىدە، قېلىن تاملار ۋە چاسا تۆۋرۈكلەر ئارىلىغىغا سىڭىپ كەتمەكتە ئىدى، ھەتتا ئۇنىڭغا يېقىن تۇرغانلارمۇ ئۇنىڭ ئۇنىنى ئېنىق ئاڭلىيالمايتتى. لېكىن، بۇلارنىڭ نېمە كارايىتى بولسۇن؟ روھنى خاتىرجەم قىلىش ئايىتى بەربىر روھنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئوقۇلىدۇ، ئۇنىڭ ئۇچۇق ئاڭلىنىشى ياكى تۇتۇق ئاڭلىنىشىنىڭ پايدا-زىيىنى ئوخشاشتە!

جىنازا يېگىۋاشتىن تۇز تاختايلىق ھارۋىغا قويۇلدى. مېيىت ئۇزاتقۇچىلار شارىلداپ يېغىۋاتقان يامغۇر بىلەن قارغا قارىماي سۇلى كوچىسىدا ئاستا ئىلگىرىلىمەكتە. ئۇزاتقۇچىلار موزارت ئولتۇرغان ئۆينىڭ ئالدىدىن ئۆتتى. مۇزىكانت بۇ يەردە «فىكارونىڭ تويى» ۋە نۇرغۇن ئەسەرلەرنى ئىجات قىلغان ئىدى.

سۇلى كوچىسى ناھايىتى ئۇزۇن ئىدى. جىنازا ئۇزاتقۇچىلار مۇشۇ كوچىغىچە لۆمۈلدىشىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاستا-ئاستا ئازىيىشقا باشلىدى، بەزىلەر ئاستا سەپتىن چۆشۈپ قالسا، بەزىلەر غېمسىسىدە خالتا كوچىلارنىڭ ياكى شۇ ئەتراپتىكى ئاشپۇزۇللارنىڭ بىرەرسىدە ئۆزىنى دالدىغا ئالاتتى.

ئوسۇق دېنا زورۇقۇپ ماڭماقتا ئىدى. ئۇ قاق سەھەردىن تارتىپ ھازىرغىچە ئارام ئالماي ناھايىتى چارچاپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە سوغاق ھاۋاغا چىدىيالماي ماڭغۇچىلىك دەرمانى قالمىغان ئىدى. ئاخىرى ئۇ بولالمىدىدە جىنازىدىكى ھېيىتكە ئېگىلىپ تازىم قىلىپ تۇز تاختايلىق ھارۋىغا يىراقتىچە نەزەر سېلىپ ئۇزىتىپ قويدى...

سالىلى يولبويلاپ ماڭماقتا ئىدى، ئۇ يالاڭباش بولۇپ خىيال سۈرەتتى. ئۆزىنىڭمۇ قانداقتۇر بىر كۈنلەردە سېن-مارك قەۋرىستانلىغىغا ئۆزىتىلىدىغانلىغىنى، ئۆزىنى قانچىلىك ئادەم چقىپ دەپن قىلىدىغانلىغىنى، قايسى دوستلىرى بۇگۈنكىدەك غېپىدە تىكۈپتىشى مۇمكىنلىگىنى ئويلاپ بىئارام بولماقتا ئىدى.

ئۇ مېڭىۋەردى. شامال ئارىلاشتۇرۇۋەتكەن قار بىلەن يامغۇر بىر ئۇ يان، بىر بۇ يانغا چېچىلىۋاتقان بۇ ئوسال ھاۋا رايى بىلەنمۇ ھىسابلاشمىدى. ئۇ مېيىت ھارۋىسىنىڭ چاقى چىڭىدىغان ئىزىدىن چەتكە چىقماي مېڭىۋەردى.

دەپن مۇراسىم مەھكىمىسىنىڭ ئىشچىلىرى ئاتنى توختاتتى:

ــ يەنە نەگچە ئاپىرىمىز؟ ــ دەپ سوردى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى بوغۇق ئاۋاز بىلەن، ــ قاراڭغۇ چۈشۈپ قالاي دىدى.

ــ بىز نەگە كەلدۇق؟ ــ سوردى سالىلى.

ــ شەھەردىن چىقتۇق...

ــ باشقلار قېنى؟ ــ سالىلى يەنە سوردى.

ــ ئاللىبۇرۇن كېتىپ قېلىشتى.

سالىلى بۇرىلىپ قارىدى. ھەقىقەتەن، بۇ يەردە دەپن مۇراسىم مەھكىمىسىنىڭ ئىككى ئىشچىسى، بىر قاپ-قارا گروب، شامال ۋە قاردىن باشقا ئۇنىڭ ئۆزى يالغۇز قالغان، باشقا ھېچكىم كۆرۈنمەيتتى.

ــ ھىلى قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىدۇ، ــ دىدى دەپن مۇراسىم مەھكىمىسىنىڭ ئىشچىسى.

ــ شۇنداق، ئەلۋەتتە، ــ دىدى سالىلى ئەگىشىپ.

ئۇ جىنازا ھارۋىسىنىڭ يېنىغا بېرىپ مۇزىكانتنىڭ جەسىدىگە ئېگىلىپ تازىم قىلدى. مۇزىكانت ھايات چېغىدا بۇ كىشى ھەمىشە

ئۇنى خاپا قىلىپ يۈرەتتى.

دەپن مۇراسىم مەھكىمىسىنىڭ ئىشچىلىرى ھارۇسغا سەكرەپ چىقتىدە، قامچىسىنى پۈلاڭشىتتى. ئات يىراقتىكى قەۋرىستانلىققا قاراپ ئۇچقاندەك چېپىپ كەتتى...

ئانتونىئو سالىلى جىنازا ھارۇسىي قويۇق قاراڭغۇلۇق ئارىسىدا غايىپ بولغىچە ئۆز ئورنىدا قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ نىمىلا بولمىسۇن شۇنى ئويلىمىدىكى، ئۇلار مۇزىكانتنى بۇ ئۇستازنىڭ جەسىدى سېلىنغان گروبنى نامراتلار قەۋرىستانلىغىغا ئاپىرىپ كۆمۈۋەتمەسلىگى كېرەك ئىدى.

ئۇنىڭ قەۋرىسىنى ئەبىدى تاپقىلى بولمايدۇ...

(«سۆھبەت ئەدەبىياتى ـ سەنئىتى»
ژورنىلىنىڭ 1984 ـ يىللىق 4 ـ سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **سەمەت دۇگايلى.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **ياسىن ھاۋازى.**

غالجىت

يېۋگىنىي مارسايېۋ

ئىشك غىچىلداپ ئېچىلدى. چېدىرغا ئاۋال ۋىژىلداپ تۈرغان سوغاق بىلەن تۇمان تۇرىلىپ كىردى، ئارقىدىن ماغزاپقا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ تۇمانلىنىڭ ئىچىدىن قۇدۇق بۇرغىلاش مەشغۇلات ئەتـ ىدى باشلىغىنىڭ تونۇش قامىتى كۆرۈندى. ئۇ، ئۇچىسىغا قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن كالتە جۈۋا، بېشىغا تۈكلىرى توزۇپ تۇرىدىـ غان بۆرە تېرىسىدىن تىكىلگەن سالۋاي تۇماق، پۇتىغا ئىت تېرىـ سىدىن تىكىلگەن يۇمشاق چەملىك پىما كىيگەن ئىدى. قىسقا جۈۋىسىنىڭ ئوڭ يېڭىنىڭ يىرتىلغان بىر پارچىسى ساڭگىلاپ تۇراتتى.

ـــ مەن بۇ ئەبلەخنى ئېتىپ تاشلىمسام زادى بولمىدى...! ـــ دەپ گۈكىردى ئۇ قوزۇقتىكى كارابىن مىلتىغىنى قولىغا ئېلىۋېتىپ. ئۇنى مىلك تەسلىكتە ئاران توختىتۇالدىم.

ـــ ئەسلى مەن ئۇنىڭدىن قەستەن قېچىپ ئايلىنىپ ئۆتكەن ئىدىم، يەنىلا بولمىدى. ئۇ ئېتىلغانچە كېلىپ چىشلىۋالدى،... ـــ دىدى ئۇ ئاچچىغىدىن سەل يېنىپ، ـــ بۇ ئىت ئاچ قالغان بۆرىدىنمۇ غالجىرلىشىپ كېتىپتۇ.

مەن ئورنۇمدا ياتقىنىمچە ئۇشقىيىتىپ قويدۇم. ئىككىنچى كۈنىسى ئىت قوشۇلغان چاندا ئولتۇرۇپ ئۆزىمىزنىك "مۇۋەپپەقىيىتى" بولغان يەر قاتلىمى نۇسخىسىنى ئاپىرىپ بېرىش نۆۋىتى ماڭا كەلگەن ئىدى. بۇ نەرسىلەر يەر قاتلىمىنى قېزىپ قۇدۇق كولاش جەريانىدا تېپىلغان ئەۋرىشكىلەر بولۇپ قۇتىلارغا قاچىلانغان، تۆرۈكسمان گىرانىتلار ئۇلگىسى ئىدى. بىز تۇرغان ئورۇندىن كامچاتكىدىكى بازا ئورۇنلاشقان يېزىغا بېرىش ئۈچۈن ئىت قوشقان چانا بىلەن ئىككى قونۇپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى. ياكى كامچاتكىدا ياشايدىغان ئېۋىنىلار ۋە كىرياكلارنىك تىلى بويىچە ئېيتقاندا بىر قېتىملىق ئاي تولىدىغان مۇساپىنى بېسىش كېرەك ئىدى. مانا، بۇنچىۋالا ۋاقىت ئىچىدە غالجىر ئىت بىلەن بىللە بولۇشقا توغرا كېلىدۇ-دە...

مەن يۇمشاق چەملىك پىمانىنى سېپىپ، قىسقا جۇۋامنى يېيىنچاقلاپ قار-مۇزلار بىلەن قاپلانغان تالاغا چىقتىم.

ئاغامچا، نۇقتىلاردىن بوشىتىلغان 11 ئىت مال بېسىلغان تار، ئۇزۇنچاق چانىنىك ئالدىدا يېتىشاتىتى. مەن چېدىرىنىك ئايلانمىسىدىن ئەگىپ ئۆتەكچى بولۇۋاتاتتىم، توساتتىن ئۇزۇن، پەس ئاۋازلىق خىرىلداش ئاڭلاندى، ئارقىدىنلا غالجىر ئىت ئىتلار ئارد-

سىدىن چىقتى. ئۇ قۇيرۇغىنى مەشىنىڭ كانىيىدەك دىڭگايىتىپ، چىشلىرىنى ئىرجايتقان ھالدا ماڭا قاراپ ئېتىلىپ كەلدى. مەن ناھايىتى تېزلىكتە چېدىرغا يېنىپ كىرىۋالدىم.

تازا غەلىتە جانىۋارده! ئىت تېرىسىنى يېپىنىۋالغان بۇ جانىۋار بەزىدە بىزنى قورقىتىپ تاھارەتكە چىقىشتىمۇ يۈرەك ئالدى قىلىۋەتكەن ئىدى.

چارلاش شۆبە ئەتىرىدىنىڭ باشلىغى ھۆججەت-ماتېرىياللار دۆۋىسىنى كەتكەن، ئۆزى ياسىۋالغان قوپال شىرەنىڭ يېنىدىن ماڭا بۇرۇلۇپ قاراپ مۇنداق دېدى:

— كەتكە بېرىپ باشقا بىر ئىت تېپىڭ. ئەگەر، سىز ئۆزىڭىز تاپالمىسىڭىز، مېنىڭ نامىمدىن چارلاش ئەتىرىدىنىڭ باشلىغىغا ئىلتىماس قىلىڭ، ئۇ ياردەم بېرىدۇ. ئىت سېتىۋالىدىغان پۇلنى مالىيە بۆلۈمىدىن ئېلىڭ، بىز يەنە 3 رۇبلى قوشۇپ بېرىمىز. شۇڭا باھادا تالىشىپ يۈرمەڭ، باشقا مەسىلە يوقتۇر؟

— غالجىر ئىتنى قانداق قىلىمىز؟

— ئېتىپ تاشلايمىز. ھەر ھالدا كەنت ئىچىدە ئېتىشقا بولمايدۇ، جېرىمانە ئالىدۇ.

بۇ غالجىر ئىت 9-ئاينىڭ ئاخىرىدا ئەتىرىدىمىزگە كەلىتۇرۇلگەن ئىدى. ئۇ چاغدا كامچاتكىنىڭ شىمالىي تەرەپلىرى بىر قەۋەت قېلىن، ئېرىمەس قار بىلەن قاپلانغان، بوران ئارىلاشقان قار قۇيۇنلىرى ئەزۋەيلەشتىن توختىمايدىغان دەسلەپكى قەھرىتان باشلانغان ئىدى. بىز چانىنى قاتناش قورالى قىلىۋالغىنىمىزغىمۇ ئىككى ھەپتە بولغان ئىدى. ھەر ئۇچ كىشى بىر ئىسمىنا ئىدۇق، بىزنى ئىتلار سۆرەپ قۇدۇق

بۇرغىلاش مەيدانىغا ئاپىراتتى ۋە قايتۇرۇپ كېلەتتى. ئۇچ بۇرغىلاش مەيدانى چېدىرىمىزدىن ئايرىم-ئايرىم ھالدا 4 كىلومېتىر، 7 كىلو-مېتىر ۋە 11 كىلومېتىر يىراقلىقتا ئىدى. ھەر بىر بۇرغىلاش مەيدا-نىدا ئۇچتىن ئىسمىنا ئالمىشاتتى. باھار، ياز، كۈز كۈنلىرى پىيادە مېڭىپ ئىشقا باراتتۇق. يول مېڭىش ئەمگەك قىلىشتىنمۇ بەكرەك كۈچ تەلەپ قىلىدىغان ئىش بولۇپ، قىش كىرگەندىن بۇيان ئىتلار بىزگە ناھايىتى چوڭ ياردەمچى بولۇپ قالغان ئىدى.

بىر كۈنى كېچىسى ئىتلارنىڭ قاۋۇشىشلىرىدىن ئويغىنىپ كەتتىم. بۇندىق ئىشلار يېڭىلىق ئەمەس ئىدى. "ھوقۇق مەستانىسى" ئىتلار، باشلاپ ماڭىدىغان ئىت بولۇشنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تالىشاتتى. بىر بىرىگە چېتىپ قويۇلغان بۇ بىرنەچچە ئىتنى بىز تېخى يېقىندا ھەرقايسى كەنتلەردىن ئېپكېلىپ بىر يەرگە جەم قىلغان ئىدۇق، شۇڭا ئۇلار قايسىسىنىڭ باشلامچى ئىت بولۇشىدا بىر يەرگە كېلىشەلمىگەن ئىدى. ھازىرچە "باش ئىت" دىگەن بۇ ئاتاقنى ئوقۇرىگى كەڭ، شىمال تەرەپلەرنىڭ ئوۋ ئىتلىرىدىن بولغان كورى ئىسمىلىك بىر ئىت ئۇستىگە ئالغان ئىدى. (بۇرغىلاش ئىشچىلىرى ئاشۇ ئىتنى سېتىۋالغان كەنتنىڭ ئىسمى كورى ئىدى). كورىنىڭ بەدەنلىرىدە قىيما-ياما قىلۇتىلگەن كونا-يېڭى يارىلار كۆپ ئىدى، بۇنىڭغا قاراپلا ئۇنىڭ بۇ ھەمراللرىنى باشلاپ مېڭىشتا قانچىلىك جاپا تارتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈۋېلىشقا بولاتتى.

ئادەتتە، ئىتلارنىڭ بۇ خىل تالىشىشى ئېشىپ كەتسە 6 — 7 مىنۇت داۋام قىلاتتى. كورى بۇ برقانچە مىنۇت ئىچىدە "ئاتامانلىق تەختىگە ھەسەت قىلغۇچىلار"نىڭ ھۇجۇمىنى پۈتۈنلەي چېكىنىدۇرە-لەيتتى. بىراق بۇ قېتىمقى قاۋۇشىش ھېچ توختىمدى.

شامال كىرىپ چېدىرنىڭ ئىچىدىكى ئىسسىقلىقنى ئېلىپ قاچمىسۇن دەپ تار، كىچىككىنە كۆزنەكنىڭ سىرتىنى دەريادىن ئېلىپ كەلگەن چاسا شەكىللىك مۈز پارچىلىرى بىلەن مەھكەم توسۇۋېتىلگەن ئاجىز، سۇس نۇرغىنا چۈشۈپ تۇرالايتتى. مەن ئائىلاج كىيىملىرىمنى كىيىپ جاندىن ئۈتىدىغان سوغاق ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان تالاغا چىقتىم. ھەر ئېھتىمالغا قارشى كارابىن مىلتىغى، قامچا ھەم قول چىرىغى ئېلىۋالدىم.

ئاسمانغا ئاي چىقىقان، يۇلتۇزلار چاقناپ تۇراتتى. تۈتۈق، كۆمۈش رەڭ ئاي نۇرىدا ئىتلارنىڭ بىر دائىرىگە غۇرۇمەكلىشىپ قاردا يۇمۇلىشۇاتقىنىنى كۆرگىلى بولاتتى. ئەگەر شۇ تاپتا، تالىشىۋاتقان بۇ ئىتلارنى ئاجرىتىش ئۈچۈن ئۇلار چېتىلغان ئاغامچىنى تارتىش بىكار ئا ۋارىچىلىق بولاتتى ۋە خەتەرلىك ئەھۋاللار چىقىشمۇ مۇمكىن ئىدى. ئەلۋەتتە، ئاسمانغا قارىتىپ بىر پاي ئوق ئاتقانىدا ئۇلارنى قورقاتقىلى، ئۇلارنىڭ دىققىتىنى بۇرغىلى بولاتتى. بىراق، مېنىڭ ئىسمىنىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، ھېرىپ ھالى قالمىغان يىگىتلەرگە ئىچىم ئاغرىدى. شۇڭا، بەلگىلىك ئارىلىقتا نەرى تۇرۇپ بۇ بىر توپ ئىتلارنىڭ تالىشىپ ھېرىپ، ئۆزلۇگىدىن توختىشىنى كۈتۈپ تۇردۇم. دىگەندەك ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇلار بېسىقىغا چۈشۈشتى.

ــ كورى، يات! ــ بۇيرۇق بەردىم مەن باشلىغۇچى بۇ ئىتنىڭ ئېغىر يارىلانغان ـ يارىلانمىغانلىغىنى بىلمەكچى بولۇپ.

لېكىن ئۇ ئىت مېنىڭ بۇيرۇغۇمىنى ئاڭلىمىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ھەمراىرىنىڭ ئۈتتۈرىسىدا قالغان بولۇپ، شۇلارنىڭ ئارىسىدا زوڭـزىيىپ ئولتۇراتتى ۋە خىراپ غىڭشىپ قويماتتى. مەن بۇ ئىتنىڭ كورى ئەمەسلىگىنى تۇيۇقسىزلا سېزىپ قالدىم ـ دە، قول چىرىغىنى

ياقتىم. كۆز چاقدىغان نۇر باشلىغۇچى ئىتنىڭ بېشىغا چۈشتى، ئۇ ئىت 4 پۇتلۇق ھالىتىدە ئۆرە بولدى، مەن دەرھال مۇرەمدىكى كارابىن مىلتىغىنى ئالدىم، چۈنكى شۇ چاغدا ئۇ ماڭا بۆرىگە ئوخشاش كۆرىنىپ كەتكەن ئىدى، ئۇنىڭمۇ پۇتلىرى ئاق، قوسىغى ئاق، دۈمبىسى كۈل رەڭ، كۆزىنىڭ بۇرجەكلىرى يۇقۇرى، بەدىنى چىداشلىق بېجىرىم، مۇسكۇللىرى بۇرتۇپ چىققان ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنىڭ چوڭلۇغىدىن كىشى ھەيران قالاتتى. تېگىنى ئالغاندا ئۇ بۆرىدىن كىچىگرەك ئىدى، ئەمما ئىشىنىڭ تەسادىپلىغى ۋە ئالدىراشچىلىقتا مەن بۇ تەرىپىگە دىققەت قىلالمىغان ئىكەنمەن.

كارابىن مىلتىغىنىڭ قارىغا ئېلىش تۆشۈگى سەل تىرەپ كەتتى. ئۇنداق بولمىغىنىدا، بۇ چاقىرىلمىغان مېھمان بىر پەسلا غىڭشىيىتتىدە، جېنىدىن جۈدا بولغان بولاتتى. مەن قامچىنى ئېلىپ كۆچەپ سىلكىپ بىرنەچچە قېتىم قاراسلاتتىم. بۇ ئىش ئۇنى بېسىقىغا چۈشۈرۈشىنىڭ ئۇرنىغا، ئەكسىنچە ئۇنىڭ غەزىۋىنى قوزغىدى. ماڭا ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقىرىشقا توغرا كەلدى. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىنلا بىر تەرەپكە ئۆزىنى ئالدى.

بۆرىغىلاش ئىشچىلىرى ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغانىدىن كېيىن چېدىرلىرىدىن يۈگىرەپ چىقىشتى. مەن ئۇلارغا ئىشىنىڭ جەريانىنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، ئۇلار بېشىنى لىڭشىتىشتى.

ــ ئۇ نەدىن كەپتۇ؟...

ــ يېقىنىدىكى كەنتىلەرنىڭ بىرسىدىن قېچىپ كەلگەن بولسا كېرەك، ياكى ئۆز توپىدىن ئايرىلىپ قالغان، ئىلگىرىكى ھەمراللىرى بىلەن چىقىشالمىغاندۇر...

ــ راستىنلا غالجىر ئىت ئىكەن... قارائىلار، ئۇنىڭ ئەلپازىدىن

يۇڭلايدىغان تۇرقى يوق، ئېتىلىشقىلا تەييار تۇرىدۇ.

ــ بۇرادەرلەر، بۇياقتا كېلىڭلار! ــ دەپ ۋاقىردى بىر ئىشچى.

ئۇ 5 مىنۇت ئىلگىرى ئىتلار توپى تالاشقان يەردە تۇراتتى. بىز ھاپىلا ــ شاپىلا ئۇنىڭ يېنىغا باردۇق.

كورف تۆرت پۇتىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، قار ئۈستىدە تۇگۈلگىنىچە ياتاتتى. بەدەنلىرىدە قان ئۇيۇلمىلىرى قېتىپ قالغان بولۇپ، ئۇ ئۆلگەن ئىدى.

ــ ئەسلىدە مۇنداق بوپتىكەن ــ دە؟

ــ ئۇنى ملتىقتا ئاتقانمۇ؟ بولمىسا، باشقا ئىتلارنىمۇ تالاپ ئۆلۈتۈرېۋېتىدۇ.

ــ ياق، مۇمكىن ئەمەس، ــ دېدى شۆبە ئەتىرەت باشلىغى كېچىدە كەلگەن بۇ چاقىرىلمىغان مېھمانغا قاراپ، ــ ئەمدى ئۇ بۇنداق قىلماس.

مەن بۇرۇلۇپ قارىدىم. بىزنىڭ ئىتلىرىمىز كورفنى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ ئالدىغا بىر ــ بىرلەپ كەلدى. ئۇ ئىت غالىپلارچە قىياپەتتە تۇراتتى ۋە غىڭشىپ قوياتتى. باشقا ئىتلار، ھەرقايسىسى ئۆزىگە خاس ئۇسۇللار بىلەن بۇرۇنقى رەقىبى ۋە دۈشمىنى بولغان ئىتقا بەيئەت قىلىپ بوي سۇنغانلىغىنى بىلدۈردى. مانا ئەمدى بۇلان دېگەن ئىت كەلدى. ئۇ سىرتىتىن كەلگەن ئىتنىڭ تۆۋەنكى كالپۇگىنى قورقۇنچاقلىق بىلەن يالاپ قويغاندىن كېيىن نېرى كەتتى. ئۇنىڭ ئورنىغا دەرھال مانكا ئىسمىلىك ئىگىز بويلۇق شاللاق كاسكى قانجۇق كەلدى. مانكا قۇيرۇغىنى قىستۇرۇپ، قۇلاقلىرىنى بېشىغا چاپلاپ ئاۋال ئالدىنقى بىر پۇتىنى كۆتەردى. ئاندىن يەنە بىر پۇتىنىمۇ كۆتەردى ــ دە. چوڭ يېڭى كەلگەن ئىتنىڭ دۈمبىسىگە يۇرەكلىك

بىلەن ئۇرۇپ قويدى، ئارقىدىن يۈزىنى ئاسمانغا قىلىپ ئوڭدىسىغا يېتىپ بەردى. ئۇنىڭدىن كېيىن كەلگىنى بېرىشك ئىسمىلىك ئىت بولدى. (بۇ ئىسىم ئەسلىدە چارلاش ئەتىرىدىكى بىر تېخىنكا يېتەكچىسىنىڭ ھەزىلە قىلىنغان پەمىلىسى بولۇپ، بۇ ئىتنى بۇرغىلاش مەيدانىغا شۇ ئېلىپ كەلگەچكە، ئاشۇنداق ئىسىم بىلەن ئاتىلاتتى.) بېرىشك گويا يوشۇرۇنۇۋالغان خوجايىنىنى تېپىۋالغاندەك ئۇ يانغا ئۆتۈپ، بۇ يانغا ئۆتۈپ ئۇزۇن تۇرۇپ قۇيرۇغىنى شىپالىتىپ كەتتى.

بىزنىڭ ئەسلىدىكى ئىتلىرىمىزنىڭ يۈزىنى پۈتۈنلەي چۇشۇرىدىغان بۇ مۇراسىمنى ئاخىرلاشتى، بىزمۇ چېدىرلىرىمىزغا قايتىپ كەتتۇق ۋە بۇ ئالۋاستىنىڭ تەقدىرىنى ئەتىسى بىز قانداق قىلىماقچى بولدۇق. چۈنكى بىر كۈننىڭ پىلانى سەھەردىن باشلىنىدۇ ئەمەسمۇ؟

مەن ھەممىنىڭ كەينىدە ماڭدىم، قولۇمدىكى قامچىنىڭ دەستەسىنى چىڭ سىقىملىۋالغان ئىدىم ۋە ھىلىقى ئىتقا كۆزۈمنىڭ قۇيرۇغىدا ئەنسىز نەزەر تاشلاپ قويۇاتتىم. دېگەندەك، مېنىڭ ئېھتىياتچانلىغىم بىكارغا كەتمىدى، بىز ئەمدى چېدىرنىڭ ئالدىغا بارغىنىمىزدا ھىلىقى ئىت ئۇچقاندەك سەكرەپ، تاقىلاپ بىزگە قاراپ ئېتىلىپ كەلدى. مەن قامچىنى كۆچەپ بىر سىلكۈۋدىم، دەر مەھەل ئۇنىڭ ئۆرلەپ كەتكەن ھەيۋىسى بېسىقىغا چۈشتى. بىز ئۇنىڭ شۇ چاغدا نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىگىنى بىلەلمەي قالغان پۇرستىدىن پايدىلىنىپ، قورقۇپ يۇرىگى چىقىپ كېتەي دەپ قالغان چاشقانلاردەك بىر-بىر-لەپ چېدىرلىرىمىزغا كىرىۋېلىشتۇق.

ــ ھەقىقەتەن غالىجىر ئىت ئىكەن، ــ دېدى شۆبە ئەترەت باشلىغى، ــ بۇ ئىتقا ئۇنىڭدىنمۇ مۇڭاپىقراق ئىسىم تاپقىلى بولمىغىدەك...

ئەتسى سەھەردە كۆپچىلىك يغىلىپ ئىشقا بېرىش ئالدىدا بۇلان دىگەن ئىتنى ئۆلۈپ كەتكەن كورفىنىڭ ئورنىغا باشلامچى ئىت قىلىش نىيىتىگە كەلدۇق.

غالجىر ئىت گويا جىن چاپلىشۇالغاندەك، ئىشك غىچىر قىلىشى هامان ئادەملەرگە قاراپ ئېتىلىپ كەلدى. بۇ ئەبلەخ ئەمدى بىزنى ئىشكتىنمۇ چىققىلى قويمايۋاتاتتى. ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىلغان ئوق ئۇنى توختاتتى. ئۇ چاقماق تېزلىگىدە ئۆزىنى بىر يانغا ئاتقان بولسىمۇ، شۇ يەردە يەنە ئۇ ياندىن ـ بۇ يانغا يۇگۈرۈپ يۈرۈپ غەزەپ بىلەن قاۋاپ تۇراتتى.

مەن ئۇنىڭغا هەۋەس باغلاپ قالدىم. ئۇنىڭ چوڭ بەستى، كۈچ-لۈكلىگى ۋە چاققانلىغى كۆزىنىپ تۇراتتى، هەركەتلىرى تەبىئى، سلىق، بىر بىرىگە يېپىشىپ كېلەتتى. هازىر، مۇشۇ تۇرقىدىكى كۈندۈزدىلا مەن بۇ ئىتنىڭ ماڭلىيىدا ئاق قاشقىسى بارلىغىنى، تۆپ ـ تۈز قاشلىرىنىڭمۇ ئاق ئىكەنلىگىنى كۆردۈم. بۇ، شىمالىي قۇتۇپ ئۆۋ ئىتلىرىنىڭ روشەن بەلگىسى ئىدى. غالجىر ئىتنىڭ تۈك رەڭگى، مىجەزى ۋە تېنىنىڭ هەرقايسى بۆلەكلىرىنىڭ چوڭ ـ كىچىك-لىگىدىن قارىغانىدا، ئۇ يەنە باشقا بىر نەسلىنىڭ ۋارىسى بولۇپ شەرقىي ياۋروپا بۆرە ئىتى قان سېستىمىسىغا كىرەتتى.

بىز ئىتلارغا نوختا سېلىشقا باشلىدۇق. شۇ چاغدا غالجىر ئىت توساتتىن يۈۋاشلىشىپ قالدى. ئۇ ئەپچىللىك بىلەن زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ قىمىرلىماستىن، كۆزلىرىنى مىت قىلماي بىزگە قاراپ ئىنچىكە ئاۋازدا غىڭشىقا باشلىدى. نوختا سېلىش نۆۋىتى بۇلانغا كەلدى. مەن تانىلارنى يېشىپ باشلىغۇچى ئىتنىڭ بوينىغا سالىدىغان هەمىيدىن ئۈزۈن سىرتماقسىمان نوختىنى قولۇمغا ئېلىشىمغىلا، توساتـ

تىن همچ كۆتمىگەن ۋەقە يۈز بەردى: غالجىر ئىت چانا تەرەپكە ئېتىلىپ كېلىپ ئۆتكۈر چىشلىرى بىلەن بۇلاننى تالاشقا باشلىدى. بىچارە بۇلان كاشىپ ئۆزىنى چەتكە ئاتتى. غالجىر ئىت بولسا مەر- دانلىق بىلەن خوجايىنلارچە تىك تۇرۇپ ماڭا: "قېنى، نوختاڭنى ماڭا سالغىن" دىگەندەك قىياپەتنى بىلدۈردى. مەن نىمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم.

ــ ھەممىسى چۈشىنىشلىك، ــ دىدى ئەترەت باشلىغى، ــ بۇ غال- جىر ئىت بۈرۈن باشلامچى بولۇپ كۆنگەن ئىكەن.

ئۇ سۆزلەۋېتىپ پەرۋاسىزلىق بىلەن بۇ ئىتقا نوختا سالدى.

ئۆزۈن قامچا ئىتلارنىڭ ئۈستىدە بىر پۈلاڭشۈتىپ قارسىلدىغان ئاۋاز چىقاردى. بىرنەچچە ئىت ئالدىغا لىككىدە شوخشۇپ چانىنى سۆرەپ كەتتى. غالجىر ئىت شۇئانلا قەدىمىنى تېزلىتىپ گويا بۇ يول بىلەن ناھايىتى تونۇشلۇغى باردەك يۈرۈپ كەتتى. ئۇ بىر دەمدىلا نىشاننى توغرىلايتتى، قايسى جايدا يولنى توغرىسىغا توسۇالغان قورام تاشلار بارلىغىنى توغرا پەملەپ، چانىنىڭ سوقۇلۇپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن ئەگىپ ئۆتۈشنى بىلەتتى. دەرەخلەر ئارىسىدىن ۋە تار يول- لاردىن ئۆتكەندىمۇ چانىنىڭ سوقۇلۇپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن سۈر- ئەتنى ئاستىلىتاتتى، ھەتتا، پات-پات كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراپ چانا خىيىم-خەتەرسىز ئۆتكەن-ئۆتمىگەنلىگىنى كۆزىتەتتى.

ئالدى تەرەپتە بۇرغىلاش مۇنارىسىنىڭ قۇرۇق جازىسى كۆرۈندى. بىز خادا ياغاچقا تايىنۇبلىپ چانىنى توختىتىپ يۈرمىدۇق. باشلا- غۇچى ئىت ھېچقانداق تەمتىرىمەي چانىنى ئىسسىق چېدىرنىڭ ئالدىغا ئېپكېلىپ توختىدى. ئۇ مۇشۇ يەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى توختاش ئورنى ئىكەنلىگىنى سېزىۋالغاندەك ئىدى.

بىز ئىسمىنىنى ئۆتكۈزۈۋېلىۋاتقاندا، مەن كۆزۈمنىڭ قۇيرۇغىدا غالجىر ئىتقا قاراپ قويدۇم. ئۇ پۇتۇنلەي ئۆزگىرىپ، ئىنتايىن گەپ ئاڭلايدىغان قىياپەتتە تۇراتتى. ئىسمىنىدىن چۇشكەن ئۇچەيلەن چېدىر بار ئورنىمىزغا قايتىپ كېتىپ دەم ئېلىشى كېرەك ئىدى. بىزنىڭ يېڭى كەلگەن بۇ باشلامچى ئىتىمىز ئۇلارنى ئەمدىلاتىن كۆرۈۋاتقىنىغا قارىماي ھېچقايسىسىغا ئېتىلمىدى ياكى قاۋاپمۇ قويمىدى. قامچا قارسلدىشى بىلەنلا بۇ بىر توپ ئىت قار توزاڭلىرىنى چاچرىتىپ چاننى سۆرىگىنىچە ئارقىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

غالجىر ئىت خوجايىن تېپىۋالدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىتلار ئارىسىدا ئەڭ ئالى "مەرتىۋە"گە ئېرىشپ خاتىرجەم بولغاندەك كۆرىنەتتى. بۇ پەقەت ئۆزۈمنىڭ سەزگۈمزلا ئىدى، خالاس!

8 سائەتتىن كېيىن ئىككىنچى ئىسمىنا بۇرغىلاش مەيدانىغا كەلدى. بىز شۇ چاغدا ئاندىن ئۇقتۇقكى، ئىتلارنىڭ بوينىدىن نوختىلار ئېلىنغان ھامان غالجىر ئىتىنىڭ خۇيى تۇتۇپ غالجىرلىغى ئەسلىگە كەپتۇ. ئۇ بىر ئىشچىغا ئېتىلىپ ئۇنىڭ پاقالچىگىنى چىشلىۋاپتۇ. بەختكە يارىشا بۇ يىگىت قېلىن ئىت تېرىسى ئۆتىگىنى كىيىۋالغاچقا پاچىغى زەخمەت يەمەپتۇ. بۇ ئىت نەق 8 سائەتكىچە ئۇ ياقتىنبۇ ياقتا چېپىپ يۈرۈپتۇ. كېيىن يەنە بىر ئىسمىنا بۇرغىلاش مەيدانىغا يولغا چىقىدىغان چاغدا كىشىلەر قامچا ۋە ملتىق ئاۋازلىرى بىلەن ئۇنى قوغلاپتۇ. ئەمما چانىنىڭ يېنىغا كېلىشگىلا ئاۋالقى ئىش يەنە يۈز بېرىپ، بۇ غالجىر ئىت كەلگىنىچە كېلىپ ئۆزىگە نوختا سېلىنىشىنى تەلەپ قىلغاندەك تۇرۇۋېتۇ.

غالجىر ئىتنىڭ بۇ چۇشىنىكسىز قىلىقلىرى ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭغا نوختا سېلىنىسىلا قويىدەك مۇلايىم بولۇپ

كېتەتتى. نوختا ئېلىپ تاشلانسلا ئالۋاستىنكى ئۆزىگىلا ئايلىناتتى. كىشىلەر بۇ غالجىر ئىتنىڭ يەنە بىر غەلىتە قىلىغىنى سېزىپ قالغان ئىدى. ئۇ بولسىمۇ، ئەگەر قايسىبىرىمىز باشقا بىر ئىتقا سەلىگەنە ئامراقلىق قىلىپ قويساق، ئۇنىڭ جۇدۇنى تۇتۇپ قالاتتى. ئەگەر باشقا بىر ئىتنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ گەدەنلىرىنى سىلاپ قويمىدىغان بولساق، غالجىر ئىت ئاۋال ھىلىقى ئىتنى تالايتتى، ئاندىن ئۇ ئىتقا ئامراقلىق قىلغان ئادەمگە ئېتىلاتتى.

...بارلىق گېئولوگىيىلىك چارلاش ئەترەتلىرىدە ھاراق ئىچىش مەنئى قىلىنغان ئىدى. چۈنكى، ھەممەيلەن يېنىدا قورال ئېلىپ يۈرگەنلىكتىن ۋە ئەتراپىنىڭ ھەممىسى ئېتىسداڭى تايىگا ئورمانلىغى بولغانلىقتىن، مەس بولۇپ قالغانلارنىڭ كالىلىسىغا پەلە-پەتىش ئوي-خىيالىلار كىرىۋالماسلىغى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. لېكىن، يېڭى يىل ھارپىسىدا ئەترەت باشلىغىمىز تېببى لازىمەتلىك بۈيۈملىرى قاتاردا ئىسپىرت ئېلىپ كېلىپ ھەر ئادەمگە 100 گىرامدىن تارقىتىپ بەردى. بۇ ئىسپىرت زۇكام ۋە ئۇششۇكتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بەدەنگە سۈرتۈشكە بېرىلگەن ئىدى.

ئەگەر بۇ يەردە يۈرۈپ قوپاللىشىپ ياۋايىلارغا ئوخشاش بولۇپ قالغان، ساقاللىرى ئۆسۈپ پاخمىلىشىپ كەتكەن ئەرلەرنىڭ ئاكارىدە-يوننىڭ تەڭكەش قىلىشى بىلەن روھى كۆتىرىلىپ، ۋاقىراپ-جاقىراپ توۋلاشقانلىرىنى تاماشا قىلغانلىق دەپ ئاتىغىلى بولسا ئىدى، ئولتۇرۇش تازا قىيامىغا يەتتى دەيدىغان ۋاقىت بولغاندا بىر بۇرغىلاش ئىشچىسى چېدىرىدىكى ھاۋا يەڭگۈشلەنسۇن دەپ ئىشىكنى قىيا ئېچىپ قويغان ئىدى. دەل شۇ چاغدا غالجىر ئىت چېدىرغا ئېتىلىپ كىردى.

بۇ تەسادىپلىق ئالدىدا ھەممىمىز قېتىم تۇرۇپ قالىدۇق. بۇ ئىت مۇشۇ چاققىچە پەقەت تالادىلا ئەسكىلىگىنى بولۇشىغا قىلىپ يۇرگىنى بىلەن، كىشىلەر تۇرىدىغان يەرگە زادىلا كىرىپ باقمىغان ئىدى. ئۇ ئىنتايىن ئۆچمەنلىك بىلەن پۇشۇلداپ تىندى، ھېچقانداق قاۋاپ، غىڭشىمۇ يۇرمەي، ئۆتكۈر چىشلىرى بىلەن بىرەيلەننى چىشلەپ بولۇپ ئاندىن يەنە بىرەيلەنگە ئېتىلدى... ئەترەت باشلىغى سۈيى قاينىاپ تۇرغان بىر چەينەكنى ئىتنى قارىلاپ ئاتتى، ئۆزىنىڭ قولىنمۇ كۆيدۈرىۋالدى. ئەمما، غالجىر ئىت بولسا ئەپچىللىك بىلەن ئېتىلغان چەينەكنى ئۆزىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىپ ئىشكىنىڭ يۇچۇغىدىن سىرتقا چىقىۋالدى.

بەدىنى چىشلەنگەنلەرنىڭ يارىسىغا يود سۈركىلىپ تېڭىپ قويۇلدى. ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن، ئەتىسى ئەتىگەندىلا ئەسكى خۇيىنى ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان بۇ ئىتنى ئېتىپ تاشلاشنى مەسلىھەت قىلىشتى.

ئەتىسى ئورنىدىن تۇرغاندا، ھەممەيلەن يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشتى. ئەترەت باشلىغى غالجىر ئىتقا ئالاھىدە تەدبىر قوللىنىپ قامچا ئارقىلىق ئۇنىڭ ئەسكى خۇيىنى تۈزىتىش تەكلىۋىنى بەردى. مەن بۇرۇن چۈكچ دىگەن يەردە قامچا بىلەن ئەدەپلەشنى كۆرگەن ئىدىم. شۇ چاغدا چانا سۆرەيدىغان بىر يامان ئىت 20 دىن ئارتۇق ھەمراسىنى تالاپ يېرىم ئۆلۈك قىلىپ قويغانىنىڭ ئۈستىگە چانا ھەيدەپ كىشنىمۇ تالاپ قاچۇرۇۋەتكەچكە، ئادەملەر ئۇنى قامچا بىلەن ساۋىغان ئىدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئۇ تۈزۈلۈپ قالغان، توغرىراغى، ئۆزگەرگەن ئىدى. ئۇ، ئادەملەرنى ۋە ئىت ھەمراللىرىنى تالاپ يېرىم ئۆلۈك قىلىپ قويسا بولمايدىغانلىغىنى چۈشەنگەن

ئىدى. بۇنداق قىلىشنى رەھىمسىزلىك دېگىلى بولمايدۇ. نۇرغۇن يىللار جەريانىدا خوجايىنى ئۇچۇن ساداقەتمەنلىك بىلەن ئىشلەپ بەرگەندىن كېيىن قېرىغان ئىتنى ياكى كېسەل بولۇپ قالغان ئىتنى ئۆلتۈرۈپ تېرىسىنى سويۇۋالسا، شۇنى رەھىمسىزلىك دىسە بولىدۇ. ھازىر دىيىلۇاتقان بۇ ئىتقا قوللىنىلىدىغان تەدبىر ئامالسىزلىقتىن بولۇپ، رەھىمسىزلىك توغرىسىدا گەپ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

جازانى ئىجرا قىلغۇچى كىشى ئەترەت باشلىغىنىڭ ئۆزى بولدى. ئۇ ئىتنى چاپنىغا قوشىدىغان قىياپەت بىلەن چانا تەرەپكە كەلدى. غالجىر ئىت مۇلايىملىق بىلەن ئەترەت باشلىغىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئەترەت باشلىغى ئۇنى چاپنىغا قوشماي يۆمەلگەن تانىدىن سىرتماق چىقىرىپ شۇنى بوينىغا سالدى. يۆمەلگەن تانىنىڭ بىر ئۇچىنى شۇ يەرگە يېقىن تۇرغان يوپۇرماقلىرى چۇشۇپ كەتكەن بىر تۇپ قارىغايغا چەكتى.

ئەترەت باشلىغىمىز بەستلىك، قاۋۇل ئادەم ئىدى. ئۇزۇن قامچا ئۇنىڭ قولىدا ۋىژىلداپ، تارسىلداپ ھاۋانى يارىتتى ۋە ئىتقا كېلىپ تېگەتتى. بۇلارنى كۆرۈپ تۇرۇش كىشىگە ھار كېلەتتى...

مەن چۇكىچىتكى ھىسابلىق ئىتنى ئەسلىدىم. ئۇ 10ـ15 قامچا يىگەندىن كېيىن توساتتىن ئېچىنىشلىق ئىڭىراپ يەرگە سوزۇلۇپ ياتقان، قۇيرۇغىنى شىپاڭشتىپ قوسغىنى يەرگە يېقىپ ئۇنى جازالاۋاتقان كىشىنىڭ ئالدىغا ئۆمۈلەپ كەلگەن ئىدى. ئىتنىڭ بۇنداق قىلىشى قەتئى ئىتائەت قىلىدىغانلىغىنى بىلدۈرگىنى ئىدى. بىراق، ماۋۇ غالجىر ئىت ھېچقانداق بوي سۇنۇش ئىپادىسىنى بىلدۈرمىدى. ئۇ باغلاپ قويۇلغانلىقتىن تۆت تەرەپكە ئۆزىنى ئۇرۇپ يۇلقۇناتتى، كەينى ئىككى پۇتىدا ئۆرىدەپ، پۇتۇن بەدىنى بىلەن ئالغا ئىنتىلىپ

چىشلىرىنى غۇچۇلىتىپ خىرىس قىلاتتى.

ئەترەت باشلىقى قامچىنى تاشلۇۋېتىپ، قۇلاقلىرىغىچە باستۇرۇپ كىيىۋالغان تېرە قۇلاقچىسىنى گەدىنىگىرەك سۇرۇپ قويدى.

ــ ھەچنىمىگە دال بولمىدى، ھەي يىگىتلەر، ــ دېدى ئۇ، ــ بۇ ئىت ئەمەس، ئىتنىمۇ يامان ئەبلەخ ئىكەن.

بىز ئىتلارنى چانىغا قوشۇپ ئىشقا ماڭماقچى بولدۇق. بۇلان باشلىغۇچى ئىتنىڭ ئورنىغا ئۆتتى.

لېكىن باشقا ئىتلارنىڭ ھەممىسى مەسلىھەت قىلىشۋالغانىدەك ماڭغىلى ئۇنىمىدى. ئۇلار قار ئۈستىدە يېتىۋېلىپ قامچا بىلەن ئۇرغانىغىمۇ، پۇت بىلەن تەپكەنگىمۇ پەرۋا قىلماي، مىدىرلاپمۇ قويمىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ "قانۇنىي باشلىغى" بولغان غالجىر ئىتنىقا قارايتتى. غالجىر ئىت بۇ ئاتاقا قان ئاققۇزۇپ ۋە كۈچ ئىشلىتىپ ئېرىشكەن ئىدى. غالجىر ئىتمۇ يۆمەلگەن تانىنى سوزۇپ باشقا ئىتلارغا قارايتتى.

ئەترەت باشلىغى بۇلاننىڭ نوختىسىنى ئالدى. ئاندىن غالجىر ئىتنىڭ يېنىدىن ئايلىنىپ ئۆتتى. ئۇ تېغى ئۆتكۈر ئوڭچىلار پىچىغى بىلەن يۆمەك تانىنى كېسىپ تاشلىغان بولسىمۇ سىرتىمانى ئېلىۋېتىشكە جۈرئەت قىلالمىدى. غالجىر ئىت بىر نەچچىنى سەكرەپ ئىتلار توپىنىڭ بېشىغا ئۆتتى. ئەترەت باشلىغى ئۇنى ئۆز قولى بىلەن چانىغا قاتتى. غالجىر ئىت تىك تۇراتتى، گويا ئۇنىڭ بىلەن ھېچقانداق ئىش بولمىغاندەك كۆرۈنەتتى.

...يانۇارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا بىزنىڭ چېدىرىمىزنىڭ يېنىدىن چانا شەكىللىك بىر تىراكتۇر ئۆتتى. بۇ باشقا بىر چارلاش ئەترىدىنىڭ

بۇرغىلاش ئىشچىلىرى ئىدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن كۆپچىلىك سەل بىكار بولۇپ قالدى. بۇ بىكارچىلىقتا بىز ئۇلارنىڭ 300 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى چۆكىچقا يېقىن بىر يەرگە بارىدىغانلىقىنى ئۇقتۇق. ئۇلار شۇ يەردە ئىككى قۇدۇق بۇرغىلايدىكەن.

چېدىرىنىڭ كەينىدىن ئىتنىڭ قاۋۇشى ئاڭلانغاندا، ئۇلارنىڭ ئەترەت باشلىغى ئازاپلانغان هالدا مۇنداق دېدى:

— بىزنىڭمۇ بىر ئىتىمىز بار ئىدى. ئۇ بىچارە تىراكتۇرنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپ بېسىلىپ ئۆلۈپ قالدى. بىز بۇ ئېچىنىشلىق تايگا ئورمانلىقىغا ئىت بولمىسا قانداق قىلىشىمىزنمۇ بىلمەيۋاتىمىز...

— هە، مۇنداق ئىش دەڭلار بۇرادەر، خالىغىنىڭلارچە تاللاۋېرىڭلار، — دېدى بىزنىڭ ئەترەت باشلىغىمىز ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — تاللاڭلار، تاللىۋېلىڭلار، — قارشى تەرەپ هەقسىزلا ئېيتىپ يېنىك رەت قىلغاندىمۇ ئۇ يەنە شۇ سۆزىنى تەكرارلايتتى، — تاللىۋېلىڭلار، بىزنىڭ بۇ يەرلەردە ئىت دېگەن بار ئەمەس، بىز تېپىۋالالايمىز.

— رەھمەت، رەھمەت سىلەرگە يولداشلار، سىلەر بىزگە چوڭ ياردەم بەردىڭلار، هەقىقەتەن قالتىس ياردەم بەردىڭلار...

مېهمان بىر هاجەت بىلەن نېرىغا كەتكەندە مەن: "ئەگەر ياخشىسى، ئۇلار غالجىر ئىتنى تاللىۋالسا بولاتتى" دەپ ئويلىدىم. لېكىن، ئۇ غالجىر ئەبلەخ تۈيۈپ قالغاندەك مېهمانغىلا ئېتىلاتتى. مەن ناھايىتى تەسلىكتە قامچا بىلەن ئۇنى يىراقتا قوغلۇۋەتتىم.

— مەن ئەلۋەتتە ئاشۇ ئىتنى تاللىۋالماقچى، — دېدى ئۇلارنىڭ دۈيجاڭى ئېتىلۋاتقان ئىتقا بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپ، — ئاشۇنى ئالايلى..... بىراق، گەپنى مۇنداق ئەيتىش ۋىجدانى نۇقسان بولۇپ

ـــ ـ ز كافكازلىقلارنىڭ قانداق ئادىتى بارلىغىنى بىلەمسىز؟ ـــ سورىدىم مەن يىراقتىنلا گەپ تاشلاپ، ـــ مېھمان نېمىنى ماختىسا شۇنى مېھمانغا سوۋغا قىلىشىدۇ. سىز ئۇنى ئېلىپ كېتىڭ. بىز ئۇنى بېرىشكە سەل قىيىناقمۇ سىلەرگە سوۋغا قىلىپ بېرىۋېتەيلى. بىراق...، ـــ مەن دۇدۇقلاپ قالدىم، ـــ بۇ ئىتنىڭ خۇيى...ئازراق...بۇنى نېمە دېسەككىن، خۇيى ئانچە سىلىق ئەمەس.

ـــ مېھمان ئۇچۇن يامان نەرسىنى تېگىش نەنىڭ ئادىتى ئىكەنـ لىگىنى بىلەمسىز؟ ـــ بىزنىڭ ئەترەت باشلىغى ماڭا خېلى تەككۇزۇپ سورىدى.

ئۇ غالجىر ئىتنىڭ ھەممە خۇلقىنى سۆزلەپ چىقتى، ئەڭ يامان تىللار بىلەن بىر قېتىم تىللاپ چىقتى. ئەجەپلىنەرلىكلىگى، سىرتتىن كەلگەن ئەترەت باشلىغىمىز بۇنىڭ بىلەن خەۋپسىرەپ كەتمىدى.

ـــ باشقىچە چۇشىنىپ قالماڭلار بۇرادەرلەر، ـــ دېدى ئۇ ئەكسىنـ چە، ـــ سىلەردە ئىتنىڭ تاقابىل تۇرۇشنىڭ توغرا ئۇسۇلى يوقىتەك قىلىدۇ. مەن بۇنداق ئۇسۇلنى تاپالايمەن، مېنىڭ ئىشەنچىم بار. مەن كېچىكلىگىمدىن تارتىپ ئىتلار بىلەن مۇناسىۋەتلىشىپ تۇرغان، ئىت بېقىش توغرىسىدىكى نۇرغۇنلىغان ماتېرىياللارنى ئوقۇغان، ـــ بۇ باشلىغىمىز بىزگە ھۆددە قىلغاندەك سۆزلەيتتى، ـــ مەن ئۇنىڭغا ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن تاقابىل تۇرالايمەن.

گەپنىڭ قىسقىسى، مېھمان غالجىر ئىتنى ئېلىپ كەتتى. ھەممەيـ لەن بىردەك ئولىشىپمۇ ئۇ ئىتنى تۇتۇپ تۇرالمىغانلىقتىن، نىلون تور بىلەن ئۇنى يۆگەپ، تۆت پۇتىنى چېتىپ باغلاپ ئاغزىنى تاسما بىلەن تېڭىپ ئېلىپ ماڭدى. غالجىر ئىت دەم پۇت ئېتىپ، دەم غىڭشىپ

ئىنجىقلاپ بوي بەرمىگەچ ۋاقتىنچە ئاشۇ ھالى بىلەن بىر ياغاچ كەپىگە قاماپ قويۇلدى. بۇ كەپىنىڭ ئىچىدە مەش بولۇپ، چانا شەكىللىك تىراكتۇرنىڭ ئۇستىگە ياسالغان ئىدى.

مېھمان پۈل تۆلەشنى ئېيتقان بولسىمۇ، بىز ئالغىلى ئۇنىمىدۇق. مەن ھەتتا، مۇشۇ ئەسكى ھايۋاندىن بىراقلا قۇتۇلۇپ كېتىدىغان ئىش بولسا ئۇلارغا ئۇستەك بېرىدىغانلىغىمزنىمۇ ئېيتتىم.

چانا شەكىللىك تىراكتۇر دەريانىڭ ئەگمىسىدىن ئۆتۈپ غايىپ بولغاندىن كېيىن بىر بۇرغىلاش ئىشچىسى مەيدىسىگە كىرىست سىزغاندەك ھەركەت قىلىپ تۇرۇپ:

ــ ئى، ھەممىگە قادىر خۇدا، سەن ئاڭلاپسەن، سەن ئاخىرى مېنىڭ دۇئالىرىمدىن خەۋەردار بولۇپسەن...، ــ دەۋەتتى.

لېكىن، بىزنىڭ خوشلۇغىمىز بەك بالدۇر بولۇپ كەتكەن ئىكەن. بىرنەچچە مىنۇت ئۆتمەي ھىلىقى چانا شەكىللىك تىراكتۇرنىڭ كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ ئىتىمزنى قايتۇرۇۋالغىمىز كېلىپ كەتتى.

ئىش مۇنداق بولغان ئىدى: بىز قالغان ئىتلارنى چانىغا قوشاق ئۇلار ئۆزئارا تالىشىپ چانىنى تارتقىلى ئۇنىمىدى. ئۇلار بۇلانىڭ ئۆزلىرىگە باش بولۇشنى ئېتىراپ قىلمايتتى. بىز بۇلانىڭ تالىنىپ ئۆلۈشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنىڭ ئورنىغا بېرىشكىنى باشلىغۇچى ئىت ئورنىغا چانىغا قاتىتۇق. ئەمما، بۇنىڭمۇ پايدىسى بولمىدى. ئۇنىڭ ئورنىغا مانكانى ئالماشتۇرۇۋېدۇق، ھەممە ئىتلار ئۇنى تالاپ پارە-پارە قىلىۋېتىشكە تاس قالدى.

بىز بۇ قۇتراپ كەتكەن ئىتلارنى ئىشلىتىپ ھالسىزلاندۇرارمىز دەپ ئويلىغانىدۇق. نەدىكىنى، ئۇلار بىزنى سۆرىمەي، بىز چانا بىلەن

ئۇلارنى سۆرەپ يۈردۈق. بۇلار ئۇچۇن ھەممىسگە تېتىيدىغان كۇچ-لۇك، ئەقللىقراق بىر ئىتنى باش قىلىغانىدا ئىشنى ئۆز قېلىپىغا سالغىلى بولمايتتى. بىراق، بۇنداق ۋەزىيەت قاچان ئەمەلگە ئاشىدۇ؟ بىر كۇندىن كېيىن، ئۇچ كۇندىن كېيىنمۇ، ياكى بىر ھەپتىدىن كېيىن؟...

ئۇچ كۇن ئۆتكەندىن كېيىن غالجىر ئىت قېچىپ كەلدى. ئەگەر ئۇ كەلمىگىنىدە قالغان ئىتلارنىڭ قامچا يەپ جۇلۇغى چىقىپ كەتكەن بولاتتى. غالجىر ئىت بەكمۇ ئورۇقلاپ، تايغانلارنىڭكىدەك قوسغى ئىچگە كىرىپ كەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ قۇلغىنى بىرسى شارتتىدە كېسىۋەتكەنىدەك يۇزىگچە پېچلىپ ساڭگىلاپ پۇلاڭشىپ قالغان، بېلىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپىدە بىردىن تۇپ-تۇز ئۇزۇن يارا يولى پەيدا بولغان ئىدى. بىز ئۇنى ئېپتىدائى تايگا ئورمانلىرىدا يول ئادىشىپ ئېيىق ئۇۋىسىغا ئۇچرىشىپ قالغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدۇق.

شۇنىڭدىن كېيىنكى ئىشلارنى سۆزلىسەك، ئىككىنچى يىلى باھار بايرىمى مەزگىلىدە، بىز غالجىر ئىتنى سوۋغا قىلىپ بېرەلمەي قالغان ھىلىقى بۇرغىلاش ئىشچىلىرى قايتىپ كېلىپ قالدى. شۇ چاغدىلا بىز ئىتنىڭ ئۇلارنىڭ يېنىدىن قانداق قېچىپ كەتكەنلىگىنى ئۇقتۇق ۋە شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ بەدىنىدىكى يارىلارنىڭ ئېيىق تالىغانلىقتىن ئەمەسلىگى مەلۇم بولدى.

ئۇلار يولدىكى چاغدىلا غالجىر ئىت قېچىپ كەتكەن ئىكەن. ئۇ ئىككى كېچە-كۇندۇز ھىلىقى ياغاچ كەپىنىڭ ئېچىدە تىپىرلاپ ئىنچىكە ئاۋازدا غىڭشىپ، ھۇۋلاپ چىقىپتۇ. كىشىلەر ئۇنى ئاچ قالمىسۇن دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ ئاغزىدىكى تاسمىنى ئاۋايلاپ بوشتىپ قويۇپتۇ. ئۇ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ بىرەيلەننىڭ قولىنى چىشلەپ قانىتىۋېتىپتۇ.

هاكاۋۇر ۋە قەيسەر غالجىر ئىت بەرىبىر ھېچنىمە يېگىلى ئۇنىماپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئۇنى ھېچقانداق قىلىپ تىنچلاندۇرغىلى بولمايتۇ. ئۇ باغلاپ تېڭىلغان ھالدا يېتىۋېرىپتۇ ۋە كەپىنىك شالاڭ توساقلانغان دەرىزىسىگە ئىچى پۇشقان ھالدا قاراپ قويىدىكەن.

بىر كۈنى ئۇ بىراقلا بىر داس بۇغداي يارمىسى بىلەن گۆشتە قىلىنغان ئوماچنى ئىچىۋېتىپتۇ، قويۇق سۈتنىمۇ ئىچىپتۇ. ھەتتا، كىشىلەرنىڭ كېلىپ ئۇنىڭ ببشىنى سىلاپ قويۇشىغمۇ رۇخسەت قىپتۇ. بۇنداق تەسادىپ ئۆزگىرىشكە قاراپ ئىنتايىن خوشال بولۇپ كەتكەن كىشىلەر ھۇشيارلىغىنى بوشاشتۇرۇپ ئۇنى باغلاقتىن يېشىۋېتىپتۇ.

غالجىر ئىت ئىككى سەكرەپلا قامالغان قەپىزىدىن چىقىپ كېتىپتۇ. دەسلەپكى سەكرىشىدە پەستىكى شىرەگە چۈشۈپتۇ. يەنە بىر سەكرەشىدە تۇمشۇغى ۋە بۇرتۇپ چىقىقان كاللىسى بىلەن مۇسكۇللىرى يېتىلگەن مۇرىسىدە كەپىنىك دەرىزىسىنى قومۇرۇپ تىراكتۇرنىڭ ئۇستىگە چۈشۈپتۇ. چانا شەكىللىك تىراكتۇر شۇ چاغدا يۇرۇپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ ئۇ يەنە يولغا سەكرەپ چۈشۈۋېلىشقا ئۇلگۇرۇپتۇ. ئەمما، دەرىزىدىكى ئەينەك سۇنغاندا ئۆتكۈر قىرى ئۇنىڭ ئىككى بېقىنىنى تىلىپ ئىككى يول يارا قىلىۋەتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ قۇلىغىمۇ شۇ چاغدا پۈتۈنلەي قىرقىلىپ كېتىشكە تاس-تاماس قالغان ئىكەن. غالجىر ئىت شۇنداق قىلىپ ئەسلىدىكى يولى بىلەن قايتىپ كېپتۇ.

ئۇلار ئىتنى قوغلىماپتۇ، ئۇلار قورقىنىدىن شۇنداق قىلغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ قوغلىمىغىنى توغرا بولغان، چۈنكى غالجىر ئىتنىن يىراقتىراق تۇرغانىنىڭ ياخشىلىغى كۆپ.

ئەترەت باشلىغىمىز ماڭا بىر قارىۋېتىپ ئىتنى ئىشارە قىلدى:

ـــ قولىڭىز تىترىمەيدىغاندۇر؟

ـــ قىلىدىغان ئىشنى قىلغاندا تىترىمەيدۇ.

ـــ سول يەلكىسىنى نىشانلاپ ئوقۇرەك سۆڭىگىگە قارىتىپ ئېتىڭ... ئاندىن دەرھال بېرىپ بىر ئىت سېتىۋالايلى. ئاۋال سىناپ قېتىپ باقايلى، باشقا ئىتلار ئۈنى ئېتىراپ قىلىپ بوي سۇنامدۇ، يوق؟

ـــ بولىدۇ.

ـــ ياخشى، ئۇنداق بولسا يولغا چىقمۇبرىڭ. خەير ـ خوش!

ـــ بەختلىك، خۇش چاچاق ئۆتۈڭلار، بۇرادەرلەر!...

مەن بۇ سۆزنى قامچىنى قارىسىلدىتىپ تۇرۇپ توۋلاپ ئېيتقان ئىدىم. يەر قاتلاملىرىنىڭ ئۆرنەكلىرى قاچىلانغان يەشىشكىلەرنى باسقان چاغا قار ئۇستىدە غىچىرلاپ، ئىغاڭلاپ بىردىنلا سىلىق مېڭىپ كەتتى. مەن ئىككى قەۋەتلىك ئىت تېرىسىدىن ئىشلەنگەن تاغارنىڭ ئۇستىدە يۆكىنىپ ئولتۇرۇۋالدىم. ھايال ئۆتمەستىن بىزنىڭ چېدىرلار دەريا ئەگمىنىڭ نېرىسىدا غايىپ بولدى. ئالدىمىزدا بىر قەۋەت نېپىز قار باسقان، ئاران پەرق قىلغىلى بولىدىغان يول سوزۇلۇپ ياتاتتى.

ئېغىر يۈك بېسىلغان چاغا بىلەن يېراق سەپەرگە چىقىش ئۈنچە ـ لىك كۆڭۈللۈك ئىش بولماستىن ئېغىر، مۇشەققەتلىك مەشغۇلات ئىدى. پات ـ پات توختاپ يۈك يەشكىلىرى تېڭىلغان تاسما ـ تانىلارنى چىڭىتىشقا، ئىگىزگە كۆتىرىلگەندە پەسكە چۈشۈپ ئىتتىرىشكە، تۆۋەنگە سىرىلغاندا كەينىگىرەك تارتىپ تاياقلار بىلەن پۈتىنى ئىشقا سېلىپ ھەر مىنۇتتا چانىنى توختىتىۋېلىشقا تەييار تۇرۇپ ھەرقانچە كۈچەنسىمۇ قۇربى ئاجىزلىق قىلىدىغان ئىتلارغا يارىدەم بېرىش كېرەك ئىدى. ھاۋا ھەرقانچە سوغاق بولغىنى بىلەن چېپىپ ھېرىپ قالغان

ئاتـتەك پۇتـۇن ئەزايى-بەدەن چـىلىق-چـىلىق تەرگە چۆمۈلۈپ كېتەتتى ۋە پۈتۈن سەپـەردە ئىچ كىيىمـلەرنىڭ قۇرۇق تۇرغىنـىنى بىلگـىلى بولـمايتـتى. ئۇنىڭ ئـۇسـتـىگە تېخـى چانـسـىڭ دەل-دەرەخـلـەرگە سوقۇلۇپ كېتىشىدىن، ئاغدۇرۇلۇپ كەتسە ھەيدىگۈچى قوشۇلۇپ چوڭـقۇرلۇقـلارغا چۈشۈپ كېتىشـتىن ساقلىنىشـقا توغـرا كېلەتتى.

ھەر بىر ئىت ئوتتۇرا ھىساپ بىلەن 40 كىلوگىرامچە ئېغىرلىقتىكى يۈكنى سۆرىيەلەيتتى. ئۇنىڭدىن كۆپ بولۇپ كەتسە تارتالماي قالاتتى. ئىتلار كولۇنىنا سېپىدە چانىغا قېتىلاتتى، يەنى بىر ئاغامچـىغا جۈپ-جۈپتىن تىزىلىپ ماڭاتتى. بۇنداق مېڭىش ئۇلارغىمۇ يېنىك ئىدى. بىراق بۇنداق كولۇنىنا سېپى ئەگـرى-بۈگـرى يولـلارغا كەلـگەندە ئەركىن ئايلىنىپ مېڭىشنى قىيىنلاشتۇراتتى. شۇڭا بۇنـداق چاغلاردا يەلپۈگۈچ شەكلىدە چانىغا قېتىلاتتى. چانىغا بۇنـداق قېتىش، ئىتلار ھەرقانداق جەددى ئەگمىلەردىن ئۆتكەندىمۇ ھەيدىگۈچىنىڭ باشقۇ-رۇشىنى قىيىنلاشتۇرمايتتى.

ئەلۋەتـتە، ئىت قوشۇلـغان چاغا ھەيـدەيدـىغان كىشى ئۇچۇن بىرەر يارەدەچىنىڭ بولۇشى كەم بولسا بولمايدـىغان ئامـىل ئىدى، يەنى ئەقىلـلىق، بەردەم، ئۆزىگە ئوخـشاش باشقا جىنىسـداشـلىرى تامامەن ئىتائەت قىلىدىغان باشلامـچى ئىت بولۇشى كېرەك ئىدى. بۇنداق بىر باشلامچى ئىت شىمالىي قۇتۇپ دائىرىسىدە چەكسىز قىمـەتلىك بايلىق ئىدى. بىزنىڭ غالجىر ئىتىمىز ئەنە شۇنداق ئىتلار-دىن ئىدى. مەن بۇيرۇق بەرسەملا ئۇ دەرھـال چۈشىنىپ، گەپنىڭ ئايىغى چۈشمەي تۇرۇپ ئۇ ھەممىنى بىلىۋالاتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ئۇ باشلامچى ئىت بولۇش سالاھىيىتى بىلەن چانىغا قېتىلغان ھەر بىر

ئىتتىك ھەممە ھەركىتىنى، يۇڭاشلىق بىلەن چانا سۆرەشلىرىنى، ھورۇنلۇق قىلىشقا بولمايدىغانلىغىنى نازارەت قىلىپ تۇراتتى. بىرىشك تانىنى سەل ساقگىلىتىپ قويۇۋىدى، تانا قارلىق يەرگىچە سۆرىلىپ چۇشتى. ئۇ ئۆزىچە ئارام ئالغۇسى كەلگەندەك قىياپەتتە تۇرۇپ قالدى. مەن قامچىنى ھەركەتلەندۇرۇپ ئۇنى سۈيلەپ بولغىچە، غالجىر ئىت يېتىپ كەلدى-دە، بىرلا ھاۋۇشۇپ ئارقىدىن بۇ ھورۇنىنىڭ بويىندىن ئالدى، ھەتتا ئۇ مانكاغمۇ ھەرگىز يۇز قارىمايتتى. (مانكانىڭ ھورۇنراق بولۇشىنى كېچىرىشكە بولاتتى، چۇنكى ئۇ بوغاز ئىدى) ئۇنىڭ قارىشچە ئومۇمەن ئاغامچىغا چېتىلىپ چانا سۆرەشكە قاتناشقان ئىكەن، ھەننۇاسى ئوخشاش بولۇشى ۋە يۇڭاشلىق بىلەن ئىشلىشى لازىم ئىدى.

بۇلان ھە دىدە چانىغا سەكرەپ چىقۇالاتتى ۋە يەشمكلەر ئۇستىدىن ئۆمۈلەپ يېنىمغا كېلەتتى. ئۇنىڭ نىمىشقا شۇنداق قىلىدىغانلىغىنى مەن بىلەتتىم. ئۇ ھەممە جەھەتتىن ياخشى، پەقەت بىر يېرى ئەخمەقراق ئىدى. ئۇ بارماقلىرى ئارىسىغا كىرىپ قېتىپ قالغان مۇز پارچىلىرىنى چىشلەپ چىقىرىۋېتىشنى بىلمەيتتى. نىمە ئۈچۈندۇ باشقا ئىتلارغا قارىغاندا ئۇنىڭ ئالقانلىرىدا ۋە بارماقلىرى ئارىسىدا مۇز پارچىلىرى چاپلىشىپ قالاتتى. بۇنداق چاغلاردا مەن چانىنى توختىتىپمۇ يۇرمەي ئۇنىڭ بارماقلىرى ئارىسىدىكى مۇزلارنى پىچاق بىلەن چىقىرىپ تاشلايتتىم. ئۇ رەھمەت ئېيتىش يۇزىسىدىن ھېنىڭ يۇزىمنى يالاپ قويۇپ يەنە چانا سۆرەشكە كېتىپ قالاتتى. بىز ھەمىشە كەنتلەردىكى ئېۋىنلارنى ئۇنىڭ ئۈچۈن تۆرت تاسمىلىق يۇمشاق يۇگەن ياساپ بېرىشكە تەكلىپ قىلماقچى بولغىنىمىزنى ئۇنىتۇپ قالاتتۇق.

غالجىر ئىت بۇلاننىڭ چانىغا سەكرەپ چىقىۋالغىنىنى كۆرۈپمۇ ئۇنى قوغلاپ چۈشۈرۈشكە ئۇرۇنمايتتى. چۈنكى ئۇ، بۇلانىنىڭ هورۇنلۇق قىلىپ سەكرەپ چىقىۋالغان بولماستىن، پۈتىدىكى مۇزنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن شۇنداق قىلغانلىغىنى، ئۇنىڭ بۇ هەركىتىگە يول قويمىسا، ئۇنىڭ چانىنىمۇ سۆرەشكە قاتنىشالمايدىغانلىغىنى چۈشىنەتتى. بۇ ئىت ئەنە شۇنچىلىك ئەقىللىق ئىدى.

قىش ئەمدىلاتىن باشلانغان چاغدىكى بىر ئىش هىلىمۇ يادىمدا. ئۇ چاغدا دەريادا تېخى مۇز تۇتمىغان ئىدى، مەن ئىتلىرىمىزنىڭ بېلىقنى قانداق تۇتىدىغانلىغىنى دىققەت بىلەن كۆزەتكەن ئىدىم. ئۇلار باشتا سۇزۇك سۇ ئىچىدە قارا-قۇرا بىر نەرسىلەرنىڭ ئۆتۈپ قالغىنىنى كۆرسە پولتۇكشىپ سۇغا ئۆزىنى ئېتىشاتتى. بۇنداق قىلىش بىلەن يېراق-يېراقتىكى باشقا بېلىقلارنىمۇ هۇركىتىپ قاچۇرۇپ قويغاتتى. غالجىر ئىت كېلىشتىن ئىلگىرى ئۇلار ئاشۇنداق بېلىق تۇتاتتى. غالجىر ئىت كەلگەندىن كېيىن زايا كەتمەيدىغان ئۇسۇلنى باشقىلارغا ئۇگەتتى. ئۇ باشقىلارنىڭ بىر قىرغاقتا تۇرۇشىغا "بۇيرۇق" بېرەتتى-دە، ئۆزى يەنە بىر قىرغاقتا قالاتتى هەم سۇنىڭ تىزغا كەلگۈدەك تېيىز يېرىگە كىرىپ تۇراتتى. بىر چاغدا بۇ ئىت پەس ئاۋازدا غىڭشىپ قوياتتى. بۇ "سۇغا چۈشۈڭلار!" دەپ بۇيرۇق بەرگىنى ئىدى، باشقا ئىتلار بىراقلا سۇغا كىرىشەتتى. بېلىق، ئەلۋەتتە خەۋپىنىڭ قارشى تەرىپىگە قاچاتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ زەبەردەست تەييارلىنىپ تۇرغان غالجىر ئىت بار تېيىز سۇ بار يەرگە كېلىپ قالاتتى. غالجىر ئىت ئەپچىللىك بىلەن ئالدى ئىككى پۇتى ۋە چىشىنى ئىشقا سېلىپ چوپ-چوڭلا بېلىقلارنى تۇتۇپ ئالاتتى. ئاندىن سەكرەپ-سەكرەپ ئولجىسىنى قىرغاقتا تاشلاپ قويۇپ

ئاۋالقى ھەركىتىنى تەكرارلاپ سۇغا چۈشەتتى...

مەن مۇشۇنداق بىر ياخشى ئىتنى قانداقمۇ ئېتىپ تاشلىيالايمەن؟ ئىنتايىن قىسقا بولىدىغان شىمالنىڭ كۈنىدۈزى پوركىلەپ ئېچىلغان ئاق ئەتىرگۈلدەك ئاستا-ئاستا زېمىنگە يېيىلىشقا باشلىدى. قۇياش تاغ كەينىدىن قىزىرىپ يۈزىنى كۆرسەتتى ۋە جىلغىلارنى يورۇتۇشقا باشلىدى. بارا-بارا قاتمۇ-قات دەرەخلەر ئارىسىغا، تاغىلارنىڭ قاپتاللىرىغا، قوراملارنىڭ ئۈستىگە، ئاپپاق قار يېپىنمۇالغان چاتقالىلارغا چۈشۈشكە باشلىدى. تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 50 گىرادۇس بولۇپ، سوغاق تۇپەيلىدىن بۇرۇن تۆشۈكلىرى ئېچىشىپ ئاغرىيتتى. كۆز، بۇرۇن ۋە ئېغىزدىن باشقا يۈزىنىڭ ھەممە يېرىگە تارتىلغان قېنىق رەڭلىك يۇڭ توقۇلما ماسكىمۇ سوغاق تەسىرىدىن قېتىپ ساقال-بۇرۇتلارغا چاپلىشىپ كەتكەن ئىدى.

سائەت ئۈچ بولغاندا كۈنىدۈز ئاخىرلاشتى، قۇياش جىلغىنىڭ نېرى تەرىپىگە ئولتۇرۇپ كەتتى، ئۇنىڭ ئاسمانىدا قالغان ئاخىرقى شوللىرى قارلىق زېمىن ئۈستىدە سۈس كۆكۈش ۋە ئاچقىزىل رەڭ تالالىرىنى قالدۇرغان ئىدى. مەن يېرىم سائەت ئارام ئېلىۋالدىم. ئىتلارغىمۇ، ئۆزەمگىمۇ بىر پەس ئارام‌لىق كېرەك ئىدى.

مەن ھەر بىر ئىتنىڭ بىردىن قۇرۇتۇلغان بېلىق تاشلاپ بەردىم، ئۆزۈم ئۆخلايدىغان چاغدا ئىشلىتىدىغان قاپ ئېچىدە ساقلىنىدىغان چايدان ۋە جۇۋىنىڭ قويىنىغا تىقىۋالغان گۆش نان بىلەن غىزالاندىم. ھەر ھالدا گۆش نان مۇزلاپ قېتىپ كەتكىچىلىك بولمىغان ئىكەن. مەن قويۇق دەملەنگەن چايدىن ئاز-ئاز ئوتلاپ ئىچتىم. بۇنداق جايلاردا قەھۋە دېگەن پەقەت ئەپلەشمەيدىغان ئېچىملىك ئىدى. شىماللىقلار شۇڭا ئۇنى ئىچمەيتتى، بۇنداق سوغاق

هاۋا رايىدا ئۇنى ئىچىپ 15 مىنۇتىلا ئىسسىغىلى بولسىمۇ، كېيىن خۇددى ۋوتكا ئىچكەندە بولىدىغانىدەك پۈتۈن بەدەن بوشۇشۇپ كېتەتتى. ئەگەر قويۇق دەملەنگەن چاي ئىچىلسە، خېلى ئۇزاققىچە هارغىنلىقتىن ساقلايتتى.

ئاز-پاز دەم ئالغاندىن كېيىن يەنە يولغا چۈشتۇم. گۈگۈم چۈشمەي تۇرۇپلا كېچە بىراقلا باشلاندى. رەڭگا-رەڭ نۇر چەمبىرىگى بىلەن ئورالغان سېرىغش تولۇن ئاي يولنى ئاپپاق يورىتىپ تۇراتتى. ئاي خۇددى يېقىن بىر يەرگە ئېسىپ قويۇلغانىدەك، تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە سېنى تاغ چوققىسىدا كۈتىمەن دېگەنىدەك، تاش ئاتسا ئۇنىڭغا تەككۈزگىلى بولىدىغانىدەك كۆرۈنەتتى. نەدىندۇر تاراقلىغان ئاۋازلار ئاڭلىناتتى. قار ئۈستىدە سىرىلىپ كېتىۋاتقان چانىنىڭ تۆمۈرىدىن چىققان ئاۋاز تېخىمۇ ئېنىق، روشەن ئاڭلىناتتى ۋە قۇلاقنى جىزىلدىتاتتى. ئىتلارنىڭ قار ئۈستىدىكى شاپۇر-شۇپۇر ئاۋازى بارغانسېرى يۇقۇرى كۆتىرىلەتتى. ئۇلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن چىقىۋاتقان پۇشۇلداش، پۇشقۇرۇشلار توختىمايتتى، هور بولسا دەرهال مۇزلاپ قېتىپ قالاتتى، سوغاق ئەنە شۇنچىلىك قاتتىق ئىدى.

يېرىم كېچىگە يېقىنلاشقاندا قاتتىق هېرىپ كەتتىم. يولنىڭ چەتلىرى، ئاي ۋە كۆزنى چىمىرلىتىپ تۇرغان يۇلتۇزلار كۆز ئالدىمدا پۈلاڭشىشقا باشلىدى. يول بىر ئەگمىدىن ئۆتكەنىدە مەن چانىدىن يۆمۈلاپ چۈشۈپ كەتكىلى تاس قالدىم. شۇنىڭ بىلەن، بۇ بىر كۈنلۈك سەپەرنىڭ تامام بولغانلىغىنى، باشىنى يېرىۋالماسلىق، پۇتنى سۇندۇرۇۋالماسلىق، هەتتا يالغۇز-يېگانە هالدا ئىپتىدائى ئورمانلىقتا دېرەكسىز غايىپ بولماسلىق ئۈچۈن دەم ئېلىش قارارىغا كەلدىم. ئەڭ ياخشىسى قوساقنى ئېسىتەرلىۋېلىش كېرەك بولسىمۇ، بارى-

يوق ماغدۇرۇم بىلەن ئاۋال ئىسسىق ساقلايدىغان قوش قەۋەت قېلىن كېگىز چېدىرنى تىكلەپ قۇرۇۋالدىم. كىرىپ ئۇخلايدىغان قاپىنى ئىچىگە ئەكىرىۋېلىپ ئاندىن ھەر بىر ئىتىقا مۇزلاپ قېتىپ كەتكەن گۆش بىلەن بۇغداي يارمىسىدا ئېتىلگەن پومىدىن بىرىدىن بەردىم. بۇ ئۆزىمىز ياسىۋالغان، گۆش بىلەن تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك بولۇپ ئالياسكا بېمگىنى① دەپ ئاتىلاتتى. بۇ ئىتلارنى ئۇزۇن يوللۇق سەپەردە باقىدىغان قۇرۇق ئوزۇقلۇق ئىدى.

قائىدە بويىچە قىستا ئىچ ئىشتان بىلەن ئاسما مايكىدىن باشقا ھەممە كىيىمنى سېلىۋېتىپ ئۇخلاش قېپىغا تىقىپ قويۇش كېرەك ئىدى، مەن ھورۇنلۇغۇم تۇتۇپ جۇۋا بىلەن پىمامىنى ئاران سالالىدىم. ئىككى تەرىپىمدە بۇلان بىلەن مانكادىن ئىبارەت ئىككى جانلىق مەش ياتىتى. بۇنىڭ بىلەن ئۇشۇپ قېلىشتىن ساقلانغىلى بولاتتى. مەن سىرتلارغا چىقىمالا بۇ ئىككى ئىت مېنىڭ چېدىرىم ئىچىدە ئۇخلايتتى.

قانچىلىك ئۇخلىغىنىمنى بىلمەيمەن، دەھشەتلىك، بىر ئىگىز، بىر پەس ھوۋلىغان ئاۋاز بىلەن ئويغىنىپ كەتتىم. ئىتلار ئادەتتە چوڭ ياۋايى ھايۋانلارغا يولۇققۇپ قالسا ئاشۇنداق ھوۋلايتتى.

مەن ھەش-پەش دىگىچە كىيىنىپ، مىلتىقنى ئوقلاپ چېدىردىن يۇگۇرۇپ چىقتىم. لېكىن ئەندىشەم ئوشۇقچە بولۇپ چىقتى. كىمدۇر بىرسى ئىت قوشۇلغان چانىنى ھەيدەپ مېنىڭ قونالغۇمغا كەلمەكتە

① ئالياسكا بېمگىنى ــ شىمالىي ئامېرىكا ھىندىئانلىرى ئوۋغا چىقىقاندا ياكى ئۇرۇش ۋاقتىدا ئىشلىتىدىغان قۇرۇق يېمەكلىك. گۆش قېيمەسى، قۇيرۇق ياغ ۋە مۆھ سۇيى ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەييارلىنىدىغان نان.

ئىدى.

چۈشىنىكسىز بىر ئىش مېنى ھەيران قالدۇردى، مېنىڭ ھىلىقى باشلامچى ئىتىم چانا ھەيدەپ كەلگەن كىشىنىڭ ئالدىغىچە يۈگرەپ بېرىپ، قۇيرۇغىنى شىپاڭلىتىپ بىر چەتكە ئۆتتى. بۇلا ئەمەس، مېنىڭ ئىتلىرىم سىرتتىن كەلگەن ھىلىقى كىشىنىڭ ئىتلىرىغا ئېتىلىپ ماڭسا، ئۇ، بۇ ئىتلارنى تارىتىۋەتتى ۋە يېڭى كەلگەن ئىتلارغا ئەمەپ بىلەن مۇلايىم مۇئامىلە قىلىپ ھەر بىرىنى بىر قېتىمدىن پۇراپ چىقتى.

خېلىلا پاكار، بىرنەچچە قات تېرە كىيىم كىيىۋالغانلىقتىن يۇپ-يۇمۇلاق بولۇپ قالغان ھىلىقى چانكەش كىشى چانىسىدىن سەكرەپ چۈشتى-دە، مېنىڭ يېنىمغا كەلدى. يوپ-يورۇق ئايىنىڭ نۇرى ئۇنىڭ قارىداپ كەتكەن، زاڭاق سۆڭەكلىرى پولتىيىپ چىقىپ قالغان يۈزىنى ئېغىزىنى يېپىۋالغان بۇرۇتى ۋە ئاقلىغىدىن كۆزىنى چاقىدىغان ئۆچكە ساقلىنى يورىتىپ تۇراتتى. بۇ ئېۋۈنلاردىن بىرى ئىدى.

ــ ياخشىمۇسىز؟ (ياخشىمۇسىز؟)، ــ دېدى ئۇ.

ــ ئامىتو! ــ دېدىم مەن ئادەت بويىچە ئۇنىڭ مىللى تىلىدىكى سالاملىشىش سۆزىنى ئىشلىتىپ. ئۇلار سۆز قىلغاندا ئاخىرقى تاۋۇشىنى سوزۇپ، ئىگىزرەك چىقىراتتى.

تاغا، ئۇۋۇغا چىققان ئوخشىمامسىز؟

ــ ئۇۋۇغا چىقتىم، ھە، ئاغا (ئۇۋۇغا) چىقتىم.

ــ بۇ كېچىدە مۇشۇنداق قېلىن ئورمانلىقتا مېڭىپ قاپسىزغۇ؟ مېنىڭ يېنىمدا دەم ئېلىپ ئەتە سەھەردە مېڭىڭ دورغان تاغا. بىز بىر پەستىلا چاي تەييارلاپ ئىچەلەيمىز.

مەن ئۇنىڭ پەملىسىنى دورغان دەپ ئاتىدىم. (بەلكىم توغرا ئاتىغاندىمەن) ئۇ بۇنداق ئاتاشتىن ئەجەپلىنىپ كەتمىدى. چۈنكى كامچاتكا ئاھالىسىنىڭ يېرىمىنىڭ دىگۈدەك پەملىسى "دورغان" دەپ ئاتىلاتتى. بۇ ناھايىتى كۆپ ئۇشلىتىلىدىغان پەمىلە ئىدى.

مەن ئورمانىدىن بىرمۇنچە قۇرۇق شاخ-ئوتۇنلارنى چاتاپ كەلدىم. نۇرلۇق، پاكىزە يالقۇن ناھايىتى تېزلىكتە خىرە ئاي شولىسىنى بېسىپ كەتتى. ئىككىمىز بىر تۈپ يوغان، قۇرۇق دەرەخنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردۇق. بۇۋاي مېنى ئۆزىنىڭ پۇرىغى ۋە تەمى مېزىلىك توقۇلتىلغان بۇغا گۆشى يېيىشكە تەكلىپ قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن چاي ئىچتۇق. مېھمان ئۆزى ياسىۋالغان موخۇركىسىنى چەكتى، مەن تاماكامنى چەكتىم.

ئۇچى بۇۋاي ئۆزىنىڭ بۇ يەردىن 200 كىلومېتىر نېرىدىكى ئېۋىنلار ۋە رۇسلار ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كەنتنىن كەلگەنلىگىنى ئېيتتى. ئۇ 78 ياشقا كىرىپتۇ. خېلى بالدۇردىن تارتىپ پېنسىيە پۇلى ئالمىدىكەن. ئەمما، ئوۋچىلىق كەسپىنى تاشلىغۇسى كەلمەيدىكەن. 20 نەچچە نەۋرىسى خاباروۋۇسكى ۋە لېنىنگىراتتا ئوقۇيدىكەن، بۇۋاي ئۆلارغا يارىدەم بېرىپ تۇرمىدىكەن.

گەپ ئارىلىغىدا، مەن پات-پات غالجىر ئىتقا قاراپ-قاراپ قويۋاتتىم، ھەر ئېھتىمالغا قارشى پىمامىنى يېنىمغا قويۇپ قويغان ئىدىم. ئەمما، بۇ ئىتنىڭ قىلغى غەلىتە ئىدى. ئۇ، ئۇنچە يىراق بولمىغان جايدا زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ كۆزلىرىنى مىتمۇ قىلىپ قويماي مېنىڭ مېھمىنىمغىلا قارايتتى، قۇيرۇغىنى بولسا شىپاڭشتىپلا تۇراتتى.

مەن، بۇ بەلكىم شىمالنىڭ ئىتلىرى يەرلىك كىشىلەرنى رۇسلارغا قارىغاندا ياخشىراق كۆرسە كېرەك دەپ ئويلايتتىم. مەيلى ئېۋىنلار،

كېرياكلار ياكى چۈكىچلار بولسۇن، ھېچقاچان ئىتنى تاش بىلەن ئۇرمايتتى، ئىت ئۇلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئائىلىسىنىڭ بىر ئەزاسى ھىسابلىناتتى، بىزچۇ؟ بىز بەزى چاغلاردا ئۇراتتۇق، ئۇرغاندىمۇ سەۋەبسىز ئۇراتتۇق.

بۇۋاي پىچاق ياساشقا ئاجايىپ باپ ساقلىق قازانىڭ ماتېرىيالى بولغان پولاتتىن ياسالغان ئوۋ پىچىغىنى ئېلىپ كېلىپ مۇزلىتىلغان بۇغا گۆشىنى پارچە-پارچە توغراپ غالجىر ئىتقا تەڭلىدى. ئىت يېقىن كېلىپ مۇزلىتىلغان گۆشنى كاپلا يۇتۇۋەتتى ۋە بۇۋاينىڭ قارىيىپ كەتكەن قولىنى يالاپ ئۇنىڭ بىر تەرىپىدە سوزۇلۇپ يېتىپ مىننەتدارلىغىنى بىلدۈردى. مەن قاڭشىرىمنى سلاپ قويۇپ: كۆرۈ-ۋاتقىنىم خىيالەن نەرسە ئەمەستۇر، ھە؟ دەپ ئويلاپ قالدىم...

ــ بۇ ئىت خېلىدىن بۇيان سىلەر بىلەن بىللىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئېۋۇن بۇۋاي.

ــ ھەئە، قىش كىرگەندىن بۇيان، ــ دەپ جاۋاپ بەردىم مەن.

ــ شۇنداق، شۇنداق. قىش كىرگەندىن بۇيان، ــ دىدى بۇۋاي سۆزلىرىنى تەكرارلاپ. ئۇ نېمىندۇر ئويلاۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

ــ سىز بۇ ئىتنى تونۇمسىز بوۋا؟ ــ مەن خىلى كېچىكىپ بولسىمۇ بىر نەرسىنى پەملىگەندەك بولدۇم.

ــ مەن بۇ ئىتنى تونۇيمەن، بىلىمەن. بۇ ناھايىتى ياخشى ئىت ئىدى، ئەقىللىق ئىت ئىدى. ئۇنىڭ ئىگىسى ياخشى ئەمەس، ئاجايىپ يارىماس ئادەم.

شۇنىڭدىن كېيىن بۇۋاي ماڭا ئىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى.

بۇ ئىتنىڭ ئەسلىدە باشقىچە ئىسمى بار ئىكەن. دورغانىڭ خوش-

نىسى بولغان بىر يىگانە، سالتاك ئوۋچى بۇ ئىت بىلەن يەنە باشقا تۆرت ئىتنى باققان ئىكەن. بۇنىڭدىن 20 يىللار ئىلگىرى بۇ ئوۋچى-نىڭ خوتۇنى كىچىك قىزىنى ئېلىپ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر گېئولوگ بىلەن قېچىپ كېتىپتۇ. ئوۋچى شۇ ئىشتىن كېيىن ئۆزى يالغۇز ئۆيگە ېېكىنۇېلىپ، ھىچكىم بىلەن كۆرۈشمەي، ھاراق ئىچىپلا كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. مەس بولغاندىن كېيىن چىقىپ ئىتلىرىنى ئوروپ قانغا بويۇۋېتىدىكەن، بۇ، ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلى-نىپ قاپتۇ. كەنتتىكىلەرنىڭ بۇ ئىتلارغا ئىچى ئاغرىسىمۇ، ئۇلارنى قۇتقۇزۇپ قويۇشقا، ئارىلىشىشقا ئامال قىلالمايدىكەن.

ئۇنىڭ ئىتلىرى، بولۇپمۇ بۇ "غالجىر ئىت" مەيلى ئوۋغا چىقسۇن، ياكى چانا سۆرىسۇن، ناھايىتى كارغا كېلىدىكەن. "غالجىر ئىت" ھەمىشە باشلامچى ئىكەن.

مېھرىۋانلىق ۋە ئادەملەرنىڭ رەھىم-شەپقىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۇچۇن بۇ ئىتلار بىر كۈن ئۇ ئائىلىگە، يەنە بىر كۈن بۇ ئائىلىگە قېچىپ بېرىۋالىدىكەن. بىراق ھىلىقى خوجايىن ئۆزىنىڭ بۇ خۇسۇسى مۇلۇكلىرىنى قايتۇرۇپ كېتىدىكەن ۋە بولۇشىغا ئوروپ جازالايدە-كەن. غالجىر ئىت دورغان بوۋاينىڭ ھويلىسىنىڭ قاشاسىدىن ئارتى-لىپ چۇشۇپ، بۇ ئېۋىنىڭ ھەمايىسىنى تەلەپ قىلىپ ئۇنىڭ ئىتلىرى بىلەن بىرنەچچە كۈندىن بىللە ئۆتكەن ئىش بىر-ئىككى قېتىم بىلەنلا چەكلەنمەيدىكەن.

بىر قېتىم ئىچىپ غەرق مەس بولغان خوجايىن غالجىر ئىتنى ناھايىتى قاتتىق جازالايدۇ. ئىت بۇ قەدەر قاتتىق ئازاپقا چىداشلىق بېرەلمەي ئىگىسىگە ئېتىلىدۇ ۋە ئۇنى يەرگە يېقىتىپ بوغىزىدىن چىشلەپ ئالىدۇ. مۇبادا شۇ كوچىدا ئولتۇرۇشلۇق باشقا خوشنىلار

ئاجرىتىۋالمغىنىدا، ھىلىقى ھاراقكەشنىڭ جېنى تېنىدىن جۇدالىـ شىدىكەنـدۇق. خوجايىن ئىت چىشلىگەن يارىنىڭ ئېغىرلىغـدىن دوختۇرخانىغا كىرىپ قالدۇ. غالجىر ئىت بولسا شۇنىڭـدىن كېيىن كەنتتىن غايىپ بولىدۇ...

بىز ناھـايىـتى ئۇزۇن ئولـتۇردۇق. مەن ئەتە يەنە مـۇشـكۇل سەپەرگە چىقىشىمغا توغرا كەلگەنلىكتىن ئۇخلىشىم لازىم ئىدى. مەن دورغان بوۋاينى مېنىڭ چېدىرىمدە بىللە ئۇخلاشقا تەكـلىپ قىلدىم. تەبىئىكى، ئۇ ئەدەپ يۈزىسىدىن ماقۇل بولدى. بۇ "سوغاققا چىداملىق كىشىلەر" تەكەببۇر ياۋروپالىقـلارغا ئوخشىمايتتى. يول ئۈستىدە ھەرقانچە سوغاققا دۇچـكەلـسىمۇ ئوچۇقچـىلىقـتا ئۇخـلاشـنى ياخشى كۆرەتتى. ئۇلار ئىت تېرىسىدىن ياسالغان ئۇخـلاش قېپىنى سېـلىپ ئىچىگە كىرىۋالاتتىدە ئۈستىگە قار دۆۋىلىۋالاتتى. شۇنىڭ بىلەن تەييار ئورۇن ـ جاي ھاسىل بولاتتى. مەنـمۇ بىر قېـتىم ئاشۇنـداق قىلىپ باققان، بۇنى ئېيتىپ بېرىشىمۇ غەلىتە، ئىشقىلىپ ئۇششۇپ قالـمىغان ئىدىم.

بۇلان بىلەن مانكا ئانچە خالىمىسـىمۇ مەن ئۇلارنى چېدىرىمدىن چىقىرىۋەتتىم. چۈنـكى، بۇ كىچىككـىنە چېدىر ئىككى ئادەم بىلەن ئىككى ئىتنى سىغدۇرالمايتتى.

بوۋاي خۇددى ئويناپ ھېرىپ كەتكەن بالىلاردەك يېتىپلا خورەك تارتىپ ئۇيقۇسىنى باشلىدى. مەن خېلىغىچە ئۇ ياندىن ـ بۇ يانغا ئۆرۈلـ لۈپ زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. بىزنىڭ قامچا ئارقـىلىق ئىتنىڭ غالجىرـ لىق خۇيىنى ئۆزگەرتكىمىز كېلىپ قالغانلىـغى ئۆزلۈكـىدىن خىيالىمغا كىرىۋالدى.

مەن ئەمدى چۈشەندىمكى، بۇ ئىتنىڭ باشقا ئىتـلارنى ئەركىلەتـ

كىنىمزگە ئاچچىقى كېلىشىدە ھەسەت، ئاداۋەت قىلىشى رول ئويناي-دىكەن. چۈنكى، ھەچقاچان، ھېچكىم بۇ ئىتتىقا ئازراق مېھرىۋانلىق قىلىپ قويۇشنى يادىغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدى.

مەن يەنە شۇنى چۈشەندىمكى، بۇ باشلامچى ئىتنىڭ يىل بېشى-دىكى ھارپا ئاخشىمى چېدىرغا باستۇرۇپ كىرىپ ئادەم چىشلىشى، ھاراق پۈرىغى بىلەن قامچا يېيىشنى بىرلەشتۈرۈپ قارىغانلىغىدىن بولغان ئىكەن.

ئەتىگەنلىگى، ۋاقتىنى ئۆتكۈزمەسلىك ئۈچۈن چايداندىكى چاي بىلەن بۇغا گۆشىدە ناشتا قىلدۇقتە دورغان بىلەن ئىككىمىز خوشلاشتۇق.

غالجىر ئىت ئېۋىنىڭ ئىتلىرى ئەتراپىدا پىرقىراپلا يۈردى. مەن بۇ ئىت بىلەن تونۇشقانىدىن بۇيان بوينىغا نوختا سېلىنمىغان شارائىتتا ئۇنىڭ ئادەملەرگە دۇشمەنلىك قىلمىغانلىغى تېخى بىرنېچە قېتىم ئىدى. ئۇ، بۇۋاينىڭ ئۆز ئىتلىرىنى چاينىغا قېتىۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، ئۆزىمۇ يۈۋاشلىق بىلەن دۇمبىسىنى سۈركەپ تۇتۇپ بەردى. بۇ ئارقىلىق ئۆزىگىمۇ نوختا سېلىنىشنى ۋە چاينىغا قېتىلىشنى بىلدۈردى. بىراق دورغان ئۇنى قوغلاپ تۇردى.

ئاخىرى ئېۋىن بۇۋاي قامچىسىنى سىلكىدى. ئۇنىڭ ئىتلىرى يەڭگىل چاننى سۆرەپ مېڭىپ كەتتى. غالجىر ئىت ئۇلارنىڭ كەيـ-نىدىن ئەگىشىپ چاپتى. بۇۋاينىڭ ئۇنى ئاغرىتمىغۇدەك قامچىلاشلىرـ-نىڭ پايدىسى بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇۋاي كارابىن مىلتىغىنى ئېلىپ ئاسمانغا قارىتىپ ئوق چىقارغاندىن كېيىنلا، ئىت قوغلاشتىن توختىدى ۋە بېشىنى ساڭگىلىتىپ سالپىيىپ قايتىپ كەلدى.

مەن چېدىرنىڭ يېنىدا غالجىر ئىتنىڭ ھەركەتلىرىگە سەپسېلىپ قاراپ تۇراتتىم. ئۇ مېنىڭ ئالدىمغا سەكرەپ كېلىپ قاتتىق قاۋاپ

كەتتى. شۇنداقتىمۇ، مەن بۇ قېتىم ئۇنى قامچىلىمىدىم، بەلكى، قامچىنى تاشلۇۋېتىپ نىمە قىلساڭ قىل، چىشلۇۋالساڭمۇ مەيلى، دەپ تۇرۇۋەردىم.

ئۇت قامچىنىڭ تاشلۇۋېتىلگەنلىگىنى كۆرۈپ ماڭا شۇبھىلىنىپ قاردى. قىش كىرگەندىن بۇيان ئۇمۇ مۇنداق ئىشنى بىرنەچچى قېتىم ئۇچرىتىۋاتاتتى.

مەن زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ:

ــ مېنى كېچىرگىن ياخشى بۇرادەر، قانداق؟ مەن سېنى ھە دەگەندىلا ئوبدان چۈشىنىپ كېتەلمەپتىمەن، ــ دېدىم ۋە ئۇنىڭغا قولۇمنى تەڭلىدىم، ــ بىز بىر بىرىمىزگە قول بېرەيلى، ھەممىنى ئۇنتايلى، ماقۇلمۇ؟...

غالجىر ئۇت بېشىنى سىڭايان قىلىپ تۇرۇپ گېپىمنى ئاڭلىدى. ئاندىن كېيىن بېشىنى ئىغاڭلىتىپ پۈشقۇرۇپ قويدى. يانغا بىر سەكرەپلا كېچىك يول بىلەن ھەمراللىرىنىڭ يېنىغا چېپىپ كەتتى.

باشلامچى ئىتتەك نوختا سالدىغان چاغدا، مەن ئۇنىڭ ئىككى قۇلىغىنىڭ ئارىسىنى خېلىغىچە سىلاپ تۇردۇم. ئۇ ئۆزىچە غىڭشىپ ئىڭرىغان بولسىمۇ چىشلۇۋالمىدى.

سەپەر ئارىلىغدىكى قىسقا توختاشتا مەن غالجىر ئۇت بىلەن ياندەشىپ ئولتۇرۇپ تاماق يېدىم ۋە قولۇم بىلەن يىمەك بېرىپ ئۇنى بېقىشقا ئۇرۇندۇم. ئەمما، ئۇت قولۇمدىكىنى يىمىدى، ئۇ، بىر ئالدام خالتىغا چۈشۈپ قېلىشتىن ئەنسىرىدى بولغاي.

...مەن بۇرغا تىغىنى ساقلاپ بىر كەنتتە بىرنەچچە كۈن ھايال بولۇپ قالدىم. بۇ بۇرغىلاش تىغلىرى ئايرۇپلان ئارقىلىق پىتروپاۋلوۋسكىدىن ئېلىپ كېلىنىپ، ئاندىن بىزنىڭ ئەترەت بار جايغا توـ

شۇلماقچى ئىدى.

مۇشۇ ۋاقىت ئىچىدە مەن غالجىر ئىتنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشمەكچى بولۇپ يۈردۈم. بۇ ئىش ئۇنچىلىك ئاسانغا چۈشمىدى. 2 قېتىم ئۇنىڭ ئاچچىغىنى كەلتۈرۈپ قويۇپ قولۇمنى چىشلەتكۈزۈۋالدىم.

...مەن ئادەتلەنگەن ھەركەت بىلەن چانىنى چىدىرنىڭ يېنىغا ھەيدەپ كېلىپ توختاتتىم. يىگىتلەر ئىت قاۋىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ چىدىرلىرىدىن چىقىشتى.

— نىمە ئىش بۇ؟ بۇ غالجىر ئىتنىنى يەنە چانىغا قاتقىنىڭىز نىمىسى؟ يېڭىدىن ئالماقچى بولغان ئىت قېنى؟ — دەپ سوردى ئەترەت باشلىغىمىز ئاچچىق بىلەن.

— سىزنىڭ بىراقلا شۇنچىۋالا سوئال سوريىغىنىڭىزنى قارىڭا...، — دىدىم مەن چاندىن چۈشۈپ، ئاندىن غالجىر ئىتنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭ نوختىسىنى ئالغاچ سۆزلىمەي داۋام قىلدىم، — بۇ جانىۋار قايسى ئىشى بىلەن سىزنىڭ جېنىڭىزغا تەگدى؟ مەن ھېچ چۈشىنەلمىدىم. ئۇ شۇنچە يۇۋاش، گەپ ئاڭلايدىغان تۇرسا...

— سىز رۇشچە بىلەمسىز ـ قانداق؟ مەن سىزدىن: بۇ ئەبلەخنى يەنە نىمشقا چانىغا قوشۇسىز؟ دەپ سوراۋاتىمەن.

— ئاڭلىدىڭمۇ، شەيتان؟ قارا، خەق ساڭا شۇنچىلىك ئىشەنچسىزلىك بىلەن قارايدىكەن، سۆزلىرىنىڭ سەتلىگىنى دىمەمسەن تېخى! — دىدىم مەن چانىغا قېتىمغان ئىتلاردىن 10 ـ 15 قەدەمچە نېرى بېرىۋالغان غالجىر ئىتقا ۋە ئۇنى يېنىمغا چاقىرىدىم، — شەيتان، مەيەرگە كەلگىنە!

غالجىر ئىت بۇيرۇغۇمىنى ئاڭلاپ ئۇچقانسەك يۈگرەپ كەلدى.

ئۇ يۇقۇرىغا بىر ئىرغىپ ئالدى پۈتىنى مەيدەمگە ئالدى. ئۇنىڭ بۇ ئەلپازىدىن: "خوش، خوجايىن، نىمە ئىشقا بۇيرۇيسىز؟" دېگەندەك مەنە چىقىپ تۇراتتى.

(«سۇبەت ئىنتىپاقى ئەدەبىياتى» ژورنىلىنىڭ 1984 - يىللىق 4 - سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **سەمەت دۇغايلى.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **ياسىن ھاۋازى.**

ئىلمىي مۇدىرىيەت

س. خازانوۋ

(چېخوۋقا تەقلىت)

ئىنگىلىزچە ـ فىزىكا ـ ئىقتىسات تېخنىكۇمىغا ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش بويىچە ئېغىزچە ئىمتىهان ئېلىنماقتا ئىدى. ئىمتىهان بېرىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى كارىدوردا تەقەززالىق بىلەن كۆتۈپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ پىكاپلىرى كوچىدا توختىتىپ قويۇلغان ئىدى. ئىمتىهان بېرىدىغان بالىلارنىڭ بەزىلىرى چېپىپ يۈرەتتى، بەزىلىرى بولسا ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرىشاتتى. بۇ ئۇلارنىڭ كۆرگەن تەربىيىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. ئىلمىي مۇدىرىيەت بايانىن ئىمتىهان بەرگەن كوسكا كىروتوپنى قوبۇل قىلىش ـ قىلماسلىق توغرىسىدا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىۋاتاتتى.

ــ بولدى قىلايلى، ــ دىدى ئايال مۇدىر، ــ مېنىڭچە ھەممە ئىش ئايدىڭلاشتى. بۇ بالا ساغلام ئۆسمەپتۇ، ئۇ دۆت، كالامپاي، فىزىكا ئوقۇشقىمۇ تۇغما تالانتى يوق ئىكەن، ھىسسىياتىنمۇ ئىپادىلەپ بېرەلمەيدىكەن، ھەتتا ئۇنىڭ تەلەپپۇزىمۇ...مېنىڭچە، بىز ئۇنى قوبۇل قىلالمايمىز، ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىغا ئېيتىپ قويۇڭلار. ئۇنىڭغا ھەددىدىن ئارتۇق ئىچ ئاغرىتىش ھاجەتسىز،

كېرىگى يوق. ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىغا گەپنىڭ راستىنى قىلىش كېرەك، راست گەپ قىلىشلا ئادەمگەرچىلىك ھىساپلىنىدۇ. بىراق، مۇنۇ ئادەكتەكى نەمشقا ئۇنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ كەسپى يېزىلمىدى؟

ھەممەيلەن ئۇڭايسىزلانغان ھالدا لام-جىم دېمىدى.

— يېنىنا ئالكاژىيۇنا. ئىش مۇنداق ئىدى، — دېدى تارىخ مۇئەللىمى زوتوۋا ئىچى قارىلىق قىلىپ، — ئىلمىي مۇدىر دائىم مۇشۇنداق قىلىدۇ، ئۇ بىزنىڭ سوئال سورىغىمىزدىن قېچىپ كادىرلارنىڭ دېلوسىنى بىخەتەر ئىشكاپقا تىقىۋەتىتى، ئۆزى بولسا، بىستاپ ئانامنى يوقلاپ كېلىمەن دەپ تۇنۇگۈن جىددى ئىش بىلەن يۇرتىغا كەتتى. ماڭار چېغىدا ئاچقۇچىنى قالدۇرۇپ كېتىشىنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايدۇ.

— شۇنداقمۇ ئىش بولامدۇ! — دېدى ئايال مۇدىر غوتۇلداپ، — ئۇ تۇنۇچى قېتىم مۇشۇنداق قارىغۇلارچە ئىش قىپتۇ-دە!.. بەس، شۇنداق قىلغىنىمۇ بوپتۇ، ئۇنداقتا بىز بالىلارغا ئوبېكتىپ يوسۇندا مۇئامىلە قىلالايمىز...

— بىراق، مەن كىروتوپىنىڭ ئەھۋالىدىن ئاز-تولا خەۋىرىم بار، — گەپىنى داۋاملاشتۇردى تارىخ مۇئەللىمى، — ئۇنىڭ دادىسى بىر يەمەكلىكلەر ماگىزىنىنىڭ دېرىكتورىغۇ دەيمەن.

— نېمە، يەمەكلىكلەر ماگىزىنى دېدىڭىزمۇ؟ بۇياقتىكى چىراقنى يېقىۋېتىڭلار، كەچ بولۇپ قالدى. ھەچنىمىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايۋاتىدۇ! توۋا، بۇ بالا خېلى ئوبدان، زېرەك بالىدەك قىلىدىيۇ، نېمىشقا سوئالغا ئوبدان جاۋاپ بېرەلمىگەندۇ؟ ھە، جەزمەن ھودۇقۇپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ ئادەمسىز شۇنچە كۆپ تۇرسا، بىر يالغۇز بالا دېگەن ھودۇقماي قالامدۇ...

— شۇنداق بولمايچۇ! — دېدى تەخسىكەش زوتوۋا مەكتەپ مۇدىرىنىڭ گەپىنى قۇۋۇتلەپ.

— ئەمما، مېنىڭ گەپ قىلىشىمغا ئىجازەت بەرسىڭىز، — دېدى ئىنگلىزچە ئوقۇتۇدىغان ياش مۇئەللىمە ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، — ئۇنىڭ ئاڭلاش ئىقتىدارىدىن قارىغاندا، ئۇ تىل ئۇگىنىشكە ھەرگىز يارىمايدۇ، ئۇ ھەتتا "دا...بلىۋ"①غىمۇ كەلمەيدىكەن.

— قويۇڭ، داچيانا سمرنوۋنا، سىزنىڭ مۇنداق دېيىشىڭىزگە يول قويالمايمەن، ھەقىچان سىزنىڭمۇ كىچىگىڭىزدىلا "دا...بلىۋ" دەپ تىلىڭىز چىقمىغان بولغىيدى!

— ياق — ! ئۇ يەمەكلىكلەر ماگىزىنىنىڭ دېرىكتورى ئەمەس، — دېدى بىراۋ تۇيۇقسىز ئېسىگە ئېلىپ، — ئۇنىڭ پەملىسى كىروتوپ ئەمەس، كىتوپ!

— ئىشەنچلىكمۇ؟ — ئايال مۇدىر ئىچى تىت-تىت بولغان ھالدا سورىدى.

— شۇنداق بولمايچۇ، ئالاھىدە تاۋارنى دېگۈدەك ئۇچۇن ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كۆپ قېتىم بارغانمەن.

— بۇنى ئۆزەممۇ سەزگەنتىم، — دېدى ئايال مۇدىر، — يەمەكلىكلەر ماگىزىنى دېرىكتورىنىڭ ئوغلى دېگەن ئاق پوسمىلاق بولۇشى كېرەك، لېكىن، بۇ بالا بەك ياداڭغۇ ئىكەن. دېرىكتورىنىڭمۇ مۇشۇنداق بالىسى بولىدىغانلىغىنى سىلەر نەدە كۆرگەن؟! ئۇنىڭ تەلەپپۇزىمۇ...ياق، ئۇنىچە ئىقتىدارسىز بالىنىڭ بىزگە كېرىگى يوق. راست گەپنى ئۇلارغا ئېيتىڭلار. يەنە بىرسى كىرسۇن.

---

① w ھەرپى ئىنگلىزچە "دابلىۋ" دەپ ئوقۇلىدۇ. — ت.

بىر مۇئەللىمە تاشقىرىدىن بىر بالىنى چاقىرىپ كىرىدى.

— خوش، پىكا زايساپ، — دىدى ئايال مەكتەپ مۇدىرى پەر-ۋاسز ھالدا، — بىزگە ئۆزەڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان شېئىرلاردىن بىر كۆپلىت دېكلاماتسىيە قىلىپ بەرگىنە.

— مېنىڭ ئەڭ قائىدە-يوسۇنلۇق ئاغام①، — دىدى دېقاق پىكا شېئىرنىڭ ماۋزۇسىنى كۆپچىلىككە ئېلان قىلىپ. لېكىن تارىخ مۇئەللىمى يەنە سۆز قىستۇردى:

— توختاپ تۇر، توختاپ تۇر. ئۇنداقتا كىروتوۋا ئۈنىڭ ئانىسى ئوخشىمامدۇ؟ ئۇنىڭ ئىسمى ۋە ئاتىسىنىڭ ئىسمى نېمىكىنە، بىرىنچى ھەرپى C.Ж مۇ؟. ئۇنىڭ ئاللىقانداق بىر تۇققىنى تاشقى سودا مىنىستىرلىگىدە ئىشلەيدىغۇ دەيمەن، مەن ئۇنىڭ بىلەن تونۇش!

— تاشقى سودا؟ — يېتىنا. ئالكاژىنانىڭ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتتى، — سىلەر ئۇ ياقتىكى چىراقنى ئۆچۈرۈپتىكلار، تېخى ئەتە-گەنغۇ. كۇن يەنىلا يوپ-يورۇق تۇرمامدۇ، ھەممەيلەن مۇلايىم بولايلى، بىرئاز تەخىر قىلايلى، قانداقلا بولمىسۇن، بىز خىرىدارلار بىلەن ئەمەس، باللار بىلەن مۇئامىلە قىلىۋاتىمىزغۇ، ئاخىر...

— مېنىڭ ئەڭ قائىدە-يوسۇنلۇق تاغام، — يەنە قايتىدىن دېكـ-لىماتسىيە قىلىشقا باشلىدى پىكا.

— سەل توختاپ تۇر، بالام، — دىدى ئايال مۇدىر قول ئىشا-رىتى قىلىپ، — ئاۋۇ بۇلۇڭغا بېرىپ تۇرۇپ تۇر، مىدىرلىما، ھە، مۇشۇنداق بولسۇن، — دىدى ئۇ زوتوۋاغا، — بالىنىڭ ئاپىسىنى چاقـ-

---

① بۇ — پۇشكىنىنىڭ شېئىرىي رومانى «ئېۋگېنى - ئونېگىن»نىڭ 1 - مىسراسى.

رىپ ئۇنىڭغا: ئوغلىڭىزنى قوبۇل قىلدۇق، ئۇ ئىنتايىن ئوماق بالا بوپتۇ، قابىلىيىتىمۇ بار ئىكەن، بىراق، ئۇ كۆپرەك ئوينىسۇن. جىقراق تاماق يىسۇن، ئەلۋەتتە بىركۈندە ئۇچ ۋاخ تاماق يىسۇن، ئاۋازىنى مەشق قىلسۇن، دەڭ، گېپىمنىڭ جىمىسىنى ئۇقتىڭىزمۇ؟

ــ ئۇقتۇم، ــ جاۋاپ بەردى ھىلىقى زوتوۋا ئىشكىتىن ئۇچقاندەك چىقىپ كېتىۋېتىپ.

ــ ھەي، ئېنىنا ئالكاژىنا، ــ دېدى زوتوۋا بىر دەمدىلا چىقىپ كىرىپ، ــ ئۇنىڭ پەملىسمۇ كىروتوۋا ئىكەن، ئەمما بايىقى كىروتوۋا ئەمەس ئىكەن، ھىلىقى كىروتوۋا يالغان چاچ سېلىپ يۈرىدىغان، سۇنئى تېرىدىن تىكلىگەن جۇۋا كىيىدىغان كىشى ئىكەن.

ــ ۋاي، شۇنداق...مىكىن؟ راستىنى ئېيتقاندا ئۇنىڭدىن خېلى بۇرۇنلا گۇمانلانغان ئىدىم، ــ دېدى ئايال مۇدىر قارشى تەرەپنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، ــ ئۇنىڭ كىيىۋالغان جۇۋىسى ــ دۆلىتىمىزدە تىكىلگەن جۇۋا ئىكەن. ئوموممەن... ئەلۋەتتە، بايىقى كىشى ئەمەس! ئۇنداق ئىكەن، بىز پىرىنسىپتا چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم، ئوقۇتقۇچى يولداشلار. مەكتىۋىمىز ــ تېخنىكۇم، ــ ئالىدىغان ئوقۇغۇچىنىڭ سانىمۇ چاغلىق، "قوبۇل قىلمايمىز" دىدۇقمۇ، قوبۇل قىلمايمىز! پىكا، دىكلىماتسىيە قىلمۇر.

ــ ئەلۋەتتە، ئۇ بايىقى كىشى ئەمەس! ــ دېدى زوتوۋا ھاسىراپ ــ ھۆمىدىگەن ھالدا، ــ بۇ ــ دوموۋا ژىننا سىرگىيۇنا سىرگەيۋولاتونىچىنىڭ قىزى.

ــ سىرگەي پولاتونىچىنىڭ قىزى؟ ــ دېدى ئېنىنا ئالكاژىنا گۈل قەقەلىرى ئېچىلىپ، ــ ھىلىقى رايونلۇق ئىجرائىيە كومىتېتىدىكى

سرگەي پولاتۇنچىنكىمۇ؟! مەن ئۇقماپتىمەن! ئۇنداق بولسا، ئۇ يەنە ياتلىق بولۇپ پەملىسىنى كىروتوۋاغا ئۆزگەرتىپتۇ-دە؟

ــ ئۇنداق بولسا...

ــ مۇشۇ يەردە تۇرۇپمۇ شۇنى ئۇقالماي يۇرۇپتىمەن-دە! بۇ ئادەمنى تولىمۇ خوشال قىلىدىغان ئىش. سرگەي پولاتونىچقا تېلېفون بېرىپ، كەنجى قىز نەۋرىسىنىڭ مەكتۇبىمزگە قوبۇل قىلىنغانلىقىنى تەبرىكلىسەم بولغۇدەك! ئەجەپ قالتىس بالا بوپتۇ! ئۇ كەلگۈسىدە مەكتۇبىمزنىڭ غۇرۇرى بولۇپ قالدۇ! داڭيانا سىمىيانيۇۋنا، سز دىگەن ئىشنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇ "دا... بلىيۇ"نى ياختۇرمايدىكەن، ئۇقتىڭىزمۇ؟! مەن ئەتە سىنېلارغا كىرىپ ھەممەيلەننىڭ تەلەپيۇز قىلىش ئەھۋالىنى بىۋاستە تەكشۈرۈپ كۆرىمەن! ــ دىدى ئايال مۇدىر ئىنگلىزچە ئوقۇتۇدىغان مۇئەللىمگە دوق قىلىپ. ئۇ سرگەي پولاتونچىنىڭ ئۇرۇق-تۇققان، دوست-يارەنلىرىنى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن ئالدىرىغان ھالدا ئىلمي مۇدىرىيەت ئىشخانىسىدىن بارلىق ھەيئەتلەرنى باشلاپ كارىدورغا چىقتى.

ــ بالام...، ــ دىدى ئايال مۇدىر، ــ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، ــ سەن ئەتە كەلگىن....بىراق،...بەرىبىر بىزنىڭ بۇ يەردىمۇ ئارتۇق ئىسىملىك قالمىدى.

ــ مېـ...نىڭ تا...غام...، ــ قۇرۇغدىلىپ قالغان ئىشخانىدا قالغان پىكازايىساپنىڭ ئاۋازى ئەلەمدىن تىترەپ كەتتى. بۇ چاغدا، رايونلۇق مائارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىغى تېلېفون تىروپكىسىدىن پىكانىڭ تاغىسى ــ ۋالىنىڭ سۇرلۇك بوغۇق ئاۋازىنى ئاڭلاپ بەدەنلىرى شۇركۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. ھەمدە پىكانىڭ چۈشلۈك تاماقتا

كېچكىسىپ بارغانلىق سەۋەبىنى دەرھال ئېنىقلاشقا ئارقا-ئارقىدىن ۋەدە بەرمەكتە ئىدى.

(«روسىيە - سوۋېت ئەدەبىياتى»
ژورنىلىنىڭ 1983 - يىللىق 2 - سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **ھۈسەين ئىلى.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **مۇھەممەت ئىمىن.**

بۇلاق بېشىدىكى مۇھەببەت كۆيى

تۆپەن مېنەن

جەمجەت، سالقىن يېز كەچىسى ئىدى. خاسان قالىنىڭ ئۆيىنىڭ دەرىزىسى ئالدىدىكى ئىككى تۆپ ئاق قېيىن دەرىخىنىڭ شاخلىرى يېنىك تەۋرىنىپ شىلدىرلايتتى، مەيىن شامال ئۇنىڭ خۇش پۇرۇغىنى ئەتراپقا تارىتاتتى. بۇ، كىشىنى بەكمۇ مەپتۇن قىلىدىغان كەچە ئىدى. بىراق، ئۆي ئىچى شۇنداق دېمىق ئىدىكى، كىشىنى بەكمۇ بىئارام قىلاتتى. خاسان قالى سىم كارۋاتتا ئۇ ياق-بۇ ياققا ئۆرۈلۈپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاستا مېڭىپ كېلىپ دەرىزىنى ئاچتى. دەرىزىدىن كىرىۋاتقان شامال كىشىگە ناھايىتى خوش ياقاتتى. ئۇ خېلى ھوزۇرلانغاندەك بولدى، بىرئاز ۋاقىت-تىن كېيىن، ئۇ كارۋىتىغا قايتىپ كېلىپ ئەمدىلا ياتاي دەپ تۇرۇشغا، تۇيۇقسىزلا سىرتتىن بىلىنەر-بىلىنمەس پاراڭ ئاڭلاندى، خاسان قالى دەرىزە تۈۋىگە ئىتتىك يېنىپ كېلىپ، سىرتقا بوينىنى سوزۇپ چىقاردى، كېچە بەك قاراڭغۇ بولغانلىقتىن ھېچنىمىنى كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇ كۆڭلى غەش ھالدا ئەمدىلا كەينىگە بۇرۇلماقچى بولۇۋىدى، گۈدۈڭگە-گۈدۈڭ ئاۋاز يەنە ئاڭلاندى:

— ئامىنە، ئاڭلىغىنا، بۇلاق سۈيى ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ نىمە دەۋاتقانلىغىنى بىلەمسەن؟ ئۇ، بۇ دۇنيادا بىزدىن بەختلىك ئادەم يوق دەيدۇ...

خاسان قالی "ئۇلار كىمكىنە؟" دەپ ئويلاپ، پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسىگىنىچە گۈلجاھاننىڭ كارۋىتى ئالدىغا كەلدى. گۈلجاھان تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى.

— خوتۇن، كۆزۈڭنى ئاچ، گېپىمگە قۇلاق سال...

گۈلجاھان چۆچۈپ ئويغىنىپ، خىرە-شىرە كۆزلىرىنى ئۇۋلىغاچ، ئەتراپقا شۇبھە بىلەن قاراپ چىققاندىن كېيىن، ئېرىنچەكلىك بىلەن كارۋاتتىن چۈشتى.

— ھە، نىمە ئىش بولدى؟

— بۇ خوتۇننىڭزە، ئۇيقۇسى تولىمۇ قاتتىقتە، مەيەرگە كېلىپ سىرتقا قۇلاق سالغىنا.

— سىرتتا نىمە بوپتۇ؟ — گۈلجاھان دەلدەڭلەپ مېڭىپ دەرىزە تۈۋىگە كېلىپ، سىرتتىكى تاۋۇشقا قۇلاق سالغىلى تۇردى.

— ھىچنىمە يوققۇ؟ كۆزۈڭگە جىن كۆرۈنىمگەندۇر؟

— ھۇشىت! ئاۋاز چىقارما، ئاڭلىغىنا، مانا بۇ...شۇندىلا گۈلجاھاننىڭ قۇلىغىغا ئىككى تۈپ ئاق قېيىن دەرىخىنىڭ ئاستىدىن چىقىۋاتقان بوش ئاۋاز ئاڭلاندى.

— بۇلار كىملەردۇ؟ — گۈلجاھان بوۋاينىڭ قۇلىغىغا ئاستا پىچىرلاپ سورىدى.

— بىر جۈپ ئاشىق-مەشۇق ئوخشىمامدۇ؟

— ئۇلار بۇ يەرگە كېلىپ نىمىش قىلىدۇ؟

— سەن كەمپىرمۇزە، ئەقىلگە كەلمىگەن باللاردەك سۆزلەيدىكەنسەن، ئۇلار... ئۇلارنىڭ گېپى ئاز بولامدۇ؟

— ئەجەپ بىر ئادەم ئىكەنسەن، ئوغۇرلۇقچە ئاڭلاپ نىمە قىلىسەن، ئۇلار سۆزلىرىنى قىلىشسا سېنىڭ نىمە كارىڭ؟ قىلغىلى ئىش

تاپالـمايي، ياشلار بىلەن بەسلەشمەكچى بولۇۋاتامسەن ـ يا؟ خورازدەك كوتۇلداۋەرمەي ئۇخلىغىنا.

خاسان قالى سەل خاپا بولغاندەك قىلىپ، كىرىسلوغا كېلىپ ئولتۇر- دى. گۈلجاھان تىمسىقلاپ يۇرۇپ، كارۋات بېشىدىكى سەرەڭگىنى تاپتى ـ دە، ئۇنى ياندۇرۇپ تام سائىتىگە قارىدى.

ـــ سائەت 12 دىن ئېشىپتۇ، شورى قۇرغۇرلار، تېخىچە ئۇخلىمىـ غىنىنى...

ئۇ غۇدۇرىغىنىچە كارۋىتىغا چىقىپ ياتتى، بىراق ئۇ ياق ـ بۇ ياققا ئۆرۈلۈپ زادىلا ئۇخلىيالمىدى.

خاسان قالـى سەل ـ پەل مـىدىرلاپ قويـدى، ئۇ كۆڭلـىدە بىر نەرسە كەمدەكلا ھىس قىلاتتى، شۇڭا بىئارام بولۇپ، يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. گۈلجاھان يوتقان ئېچىـدە ياتقىنىـچە، ھەمرىيـسىنىڭ سىرتقا قاراپ بۇتتەك قېتىپ تۇرغىنىـنى كۆرۈپ، كۆڭـلى پەرىشان ھالـدا، "خۇدايـم ئۆز پاناھىڭـدا ساقلىغايـسەن، ئۇ سارائ بولۇپ قالمىغاندۇ ـ ھە..." دەپ ئويلىدى.

ـــ ھەي، دادىـــسى، يىرىم كېچە بولغانـدا، سەنزە...، ـــ ئۇنىڭ سۆزى تۇگىمەستىنلا، ئاق قېيىن دەرىـخىنىڭ ئاستىدىـكى بۇلاقـنىڭ يېنىدىن ئېغىز گارمۇنـنىڭ ئاۋازى ئاڭلانـدى. گۈلجاھان بۇ يېقىمـ لىق، زىل ئاۋازنى ئاڭلاپ، ئالمان ـ تالمان كارۋاتتىن چۈشـتى ـ دە، بوۋاينىڭ قېشىغا كەلـدى، بىراق گارمۇن ئاۋازى بىردىنـلا توختاپ قالدى. يىگىت بىلەن قىزنىڭ ئاۋازى بۇلاق سۈيىنىڭ شىرىلدىشـىغا ئەگىشىپ بارغانسېرى ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى:

ـــ كېچىلىك مەنزىرە بەكمۇ گۈزەل ئىكەن، شۇنداقمۇ مۇرات؟

ـــ شۇنداق!

ـــ ئېيتىپ باققىنا، كېچە نېمىشقا مۇنچىلىك گۈزەل بولىدۇ؟

ـــ سەن بەك چىرايلىق بولغانلىغىڭ ئۈچۈن ئامىنە.

ـــ قارا مۇرات، ساغايلار كەتتى، بىزمۇ قايتىلى. ئەتىمۇ كېلەمسەن؟

ـــ ھەـ ئە، كېلىمەن.

ئۇلارنىڭ پارىڭى خۇددى بايىقى گارمۇن ئاۋازىغا ئوخشاشلا، تۇيۇقسىز جىمجىت كەتتى.

خاسان قالى خۇددى بىرەر نەرسىنى يوقتىپ قويغاندەك، كۆڭلى غەش بولدى، ئۇ ئېغىر "ئۆھ" تارتىپ قويدى. گۈلجاھانىڭ نىملەرنى ئويلاۋاتقانلىغىنى بىلىپ بولمايتتى، ئۇ بوۋىيى بىلەنمۇ قايتا سۆزلەشمىدى. ياشىنىپ قالغان بۇ ئىككىيلەن مۇرىلىرىنى مۇرىلىرىگە تىرەشتى، دەرىزە تەكچىسىگە يۆلەنگەن ھالدا پايانسىز قاراڭغۇلۇققا نەزەر سېلىپ ئۇزاققىچە تۇرۇشتى، تاڭ يېقىنلىشىپ تۇن پەردىسىنى شىددەت بىلەن سۇرۇپ باراتتى، كۆپ ـ كۆك ئاسمان يۇز ئېچىپ، كۆمۈشرەڭ ئايمۇ ئاستا ـ ئاستا غايىپ بولدى. تاڭ يۇلتۇزلىرىمۇ گاھ يېنىپ، گاھ ئۆچۈپ دىگەندەك ئاخىرى يوقالدى. ئۇيۇقتىن يېيىلغان تۇنجى تاڭ نۇرى سايە ئاستىدىن ئېتىلىپ چىققان بۇلاق سۈيىنى يېنىككىنە سۆيگەندەك، ئاسمان تېخىمۇ ئىگىزلەپ كەتكەندەك بولدى. مەيىن تاڭ ساباسى ئەتراپىنى گۈل ـ گىياللارنىڭ قويۇق خۇش ھىدىغا چۆمدۇرگەن ئىدى.

خاسان قالى ئېرىنچەكلىك بىلەن بېلىنى رۇسلاپ، كېرىلىپ بىر ئەسنىدى ـ دە، ساپ ھاۋادىن راسا بىر سۇمۇرۇۋېلىپ:

ـــ كەمپىر، كەل بىر دەم ئارام ئالايلى، ـــ دىدى.

.....

خاسان قالی ئويغىنىپلا ئەسۋاپلار ساندۇغىدىن پالتا، بولقا، ھەر-
لىرىنى ئېلىپ، ئاق قېپىن دەرىخى ئاستىدىكى، ئاخشام يىگىت بىلەن
قىز مۇڭداشقان يەرگە كەلدى، ئۇ بۇ يەرنى قەدىمى بىلەن ئۆلچەپ
كۆرگەنـدىن كېيىـن، ئەسلىـدە ئىشكاپ ياساشـقا تەييارلاپ قويغان
شالنى ئېپچىقىش ئۈچۈن ئۆيگە ماڭدى، ئۇ كەمپىرىنىڭ نىمە دەۋاتـ-
قانلىغىنا پەرۋاسۇ قىلىپ قويماستىن، ئۆزىچە بىر ئىش بىلەن ھەپـ-
لەشكىلى تۇردى.

ــ ھەي، نىمىش قىلۋاتسەن، ئىشكاپ ياسىماقچىمۇ؟ مەن گەپ
قىلۋاتىمەن!

ــ ھە، ھە، ياق...

ــ زادى نىمىش قىلۋاتسەن؟

ــ ئورۇندۇق ياساۋاتىمەن.

ــ ئورۇندۇق؟

ــ شۇنداق، مۇشۇ ئىككى تۈپ ئاق قېيىنـنىڭ ئاستىـغا ھىلىقى
بىر جۈپ ئاشـق-مەشۇقـلار ئۇچۇن ئورۇنـدۇق ياساپ قويايمكـىن
دەيمەن.

ــ سارائ بولۇپ قالدىڭمۇ؟

خاسان قالى شالنى تامغا يۆلەپ قويۇپ، ئۆيدىن مىق ئېپچىققىلى
كىرىپ كەتتى. گۈلجاھانمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى.

ــ ھەي، ئاران مۇشۇ شال قالغان تۇرسا، يەنە كېـلىپ ئىشكاپ
ياسايمىز دەۋاتساق، ئورۇندۇق ياسغىنىڭ نىمىسى؟

ــ ھەي، مۇشۇ كەمپـىرمۇزە، تۇنۇگۈن ئاخـشام كۆرگەنـسـەن...
يىگىتـنىڭ قىزنى بۇ يەرگە باشـلاپ كېـلـىشى، ئۇلارنىڭ بۇ يەرنى

ياقتۇرۇپ قالغانلىغىنى كۆرسىتىدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنداق ئەمەسمۇ، قارىغىنا، قېيىن شاخلىرى شىلدىرلاپ، بۇلاق سۈيى شىرىلداۋاتامدۇ؟ بۇ يەرگە پەقەت بىر ئورۇندۇقلا كەملىك قىلىدىكەن...

بوۋاينىڭ بۇ سۆزلىرى موماينى تەسىرلەندۈردى. ياش ۋاقتىدا مىجەزى قوپال بۇ ئېرىنىڭ ئەمدى ئىشلارنى ئەتراپلىق ئويلايدىغان بولۇپ قالغانلىغىنى كۆرگەن موماينىڭ يۈزىدە تەبەسسۇم پەيدا بولدى.

خاسان قالى ئاق قېيىن دەرىخى ئاستىدا خېلى ئۇزاققىچە ئىشلەدى، گۈلجاھان چاي قاينىتىپ، بوۋاينى چاي ئىچۈرىلىشكا چاقىردى.

بوۋاي ئۆز ئىشى بىلەنلا ئاۋارە ئىدى.

ــ چاي قېچىپ كەتمەيدۇ، سەن ئىچىپ تۇرغىن! ــ دېدى ئۇ پەرۋاسىزلىق بىلەن.

ئورۇندۇق پۇتىتى، خاسان قالى كۆكىلى يېيىلغان ھالدا ئۆزى ياسىغان ئورۇندۇقتا قايتا سەپسېلىپ چىقتى.

ــ كەمپىر، مەيەرگە كەلگىنە، ئىككىمىز ئولتۇرۇپ باقايلى، قانداقراق بولىدىكىن.

ــ ئويناشمىسىكا تولا، ــ دېدى گۈلجاھان بوۋاينىڭ قولىنى ئاستا ئىتتىرىۋېتىپ. بوۋاي ئۇنى ئۆزى تەرەپكە بىر تارتىۋىدى، ئىككىيلەن ئورۇندۇقىقا تەڭلا ئولتۇرۇپ قالدى. گۈلجاھان بوۋايغا مەھكەم يۆلۈنۈپ، ئاق روملى بىلەن يۈزىنىڭ يېرىمىنى توسىغان ھالدا، بوۋاينىڭ يوتىسىنى كۆچەپ چىمدىۋالدى.

ئۇلار بىر بىرىگە قاراشتى ــ دە، كۈلۈشۈپ كەتتى. چەينەكتىكى چاي پۈرۈقلاپ قاينايتتى...

چاي ئىچىش ۋاقتىدا، ئۇلارنىڭ پارىڭى يەنلا شۇ ئورۇندۇق ۋە

هملقى ئاشق-مەشۇقلار ئۇستىدە بولدى:

ــ ئۇلار يەنە كېلەرمۇ؟ ــ دېدى موماي.

ــ ئورۇندۇقنى كۆرسە نىمە دېيىشەركىن؟ ــ دېدى بوۋاي ئۇلاپلا.

سىيادەك قاپ-قارا ئاسماندا يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. ھىلال ئاي جاھانغا كۈلۈپ باقاتتى، ئۇنىڭ سۇتتەك شولىسى خېلى بۇرۇنلا كۆتۈپ تۇرغاندەك، ئىككى تۈپ ئاق قېيىننىڭ پەسكە ساڭگىلغان ئىنچىكە شاخلىرى ئارىسىدىن ئۆتۈپ، قىيا ئېچىلىغان دەرىزە ئارقىلىق ئۆيگە چۈشۈپ تۇراتتى.

ــ دەرىزە ئوچۇق بولسا ئۇلار كەلمەيدۇ، يېپىۋەتكىن، ــ دېدى موماي.

ــ ئالدىرىما كەمپىر، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن يېپىۋېتىمەن.

ــ ئەنە، ئۇلارمۇ كېلىپ قالدى.

پەس ئاياق تىۋىشى بىلەن ھىلقى بىر جۈپ ياش يېتىپ كەلدى. بوۋاي دەرىزە ئالدىدا قىمىرلىماستىن تۇراتتى.

ــ دەرىزىنى يېپىۋەتكىن!

ــ ياق، ئازراق يوچۇق قالسۇن.

يىگىت بىلەن قىز ئورۇندۇقنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

ــ مۇرات، قارىغىنا، بۇ ئورۇندۇق تۇنۇگۈن يوق ئىدىغۇ؟

ــ ھوي، بۇ نەدىن پەيدا بولۇپ قالغاندۇ؟

ــ بۇ يەردىن كېتەيلى!

ــ نەگە بارىمىز؟

ــ ئىگىسى كېلىپ قالسا بىزنى قوغلىۋېتىدۇ.

"ھەي تۇمۇچۇقلىرىم، بۇنى سىلەر ئۇچۇنلا ياسىغانىمەن. ئولتۇرۇ-

ۋېرىڭلار!" خاسان قالى جىلى بولغىنىدىن ۋاقىردۇەتكىلى تاسلا قالدى. ناۋادا تاسادىپى ۋاقىراپ سېلىپ، ئۇلارنى چۆچۈتىۋەتكەن بولسا، ئاق كۆڭۈل بووايىنىڭ ئەمگىگى بىكارغا كەتكەن بولاتتى.

مۇرات ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى.

ــ كەل، ئولتۇرايلى! بۇ بىزنىڭكى، بۇ يەرگە بىز بۇرۇن كەلدۇق ــ دە، ــ دېدى ئۇ.

خاسان قالى خوشاللىغىدىن ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالدى، ھەتتا كەمپىرىگە سوقۇلۇپ كەتكىنىنىمۇ تۇيمىدى، ئۇ دەردىزىنىڭ يوچۇغۇدىن ھىلىقى ئىشقەلارنىڭ ئورۇندۇقتا ئازادە ئولتۇرۇپ، ناھايىتى شىرىن مۆكدىشۇاتقانلىغىنى ۋە پىخىلداپ كۈلۈشۇاتقانلىغىنى كۆردى.

ــ كۆردۈڭمۇ، ھەقىقەتەن خۇدا قوشقان بىر جۈپلار ئىكەن.

گۈلجاھانمۇ كېلىپ قىستىلىپ، يۇچۇقتىن سىرتقا قاراشقا باشلىدى، بۇ ئىككىيلەننىڭ باشلىرى بىر بىرسىگە تېگىپ تۇراتتى، دەل شۇ ۋاقىتتا، يىگىت قىزنى چىڭ قۇچاقلىدى. بۇنى كۆرگەن خاسان قالى ئىختىيارسىز ھالدا، قاداق بولۇپ كەتكەن يىرىك قولى بىلەن كەمپىرىنىڭ قوللىرىنى سىقتى، بىر خىل كۆچلۈك ئىللىق ئېقىم بۇلارنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدىنى قاپلاپ، بۇلارمۇ ئۆزئارا قۇچاقلاشقانىدەك بولۇپ قالدى. بۇلارنىڭ جىددى سوقۇۋاتقان تومۇرلىرى ئۆيدىكى تام سائىتىنىڭ ئۈزۈلمەستىن چېقىرىۋاتقان "تىك ــ تاك" ساداسى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەنىدەك ئىدى. بىراق بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇلارنىڭ ھازىرقى جىددى ھىسسىياتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، تولىمۇ ئاستا، تولىمۇ سۇس ئىدى.

ئۇلار ئەمدى قاراپ تۇرالمىدى، دەرىزىنى ئىتتىك يېپىپ، دەردـ

زىنىڭ ئىككى تەرىپىدە جەمجەت تۇرۇشتى. گۈلجاھانىنىڭ قورۇقلار بېسىپ كەتكەن ماڭلىيىنى قىزىللىق قاپلىدى، بوۋايغا ئۇ شۇ تاپتا قىز ۋاقتىدىكى يېقىملىق ۋە گۈزەل ھۆسنىگە قايتقاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى.

شۇنداق، ئۇلار توي قىلغانىدىن كېيىن، قانچىلىغان كۆلىلەر قۇرۇپ، قانچە قېتىملاپ بورانلار چىقىپ يەنە بېسىلىپ قالدى. ئۇلار بىر ئۆيگە كىرگەن ھىلىقى يىلى تىككەن ئىككى تۈپ ئاچ يېشىل قېيىن كۆچىتىمۇ مانا بۈگۈنكى كۈندە چوڭىلا ياغاچ بولۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ھەر بىر شاخلىرىمۇ گۈلجاھان مومانىڭ چاچلىرىدەك سارغىيىپ كەتتى. ئۇتۇپ كەتكەن گۈزەل ياشلىق دەۋر، بەختلىك كۈنلەر ئەمدى ئىككىنچى قايتىلانمايدۇ. لېكىن مۇنۇ بۈلاقنىڭ سۈيى ھىلىمۇ ئاشۇنداق سۈزۈك، ھىلىمۇ ئاشۇنداق توختىماستىن ئېقىپ تۇرۇپتۇ. ئۆز ۋاقتىدا، خاسان قالى دەل مۇشۇ بۈلاقنىڭ بويىدا ساھىپجامال قىز گۈلجاھانغا ئۆزىنىڭ پاك مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلغان ئىدى. ئۇلار ھەر كۈنى ئاخشىمى مۇشۇ يەردە ئۇچرىشىشنى ۋەدە قىلىشاتتى. خاسان قالى ئۇ چاغلاردا گۈلجاھانغا ئېيتقان تۇنگىمەس مۇھەببەت سۆزلىرىنى ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كەتتى، ئۇنىڭ ئېسىدە پەقەت، گۈلجاھاننىڭ دادىسى ئۆز گېپىدىن يېنىۋېلىپ، خاسان قالىنىڭ دادىسى بىلەن كېلىشىپ بولغان نىكا توختىمىنى يىرتىۋەتكەنلىگى، ئۆزىنىڭ بولسا يېرىم كېچىدە قىز ئېيقېچىپ، ئاخىرى ئۆزى ياخشى كۆرگەن قىزنى ئالالىغانلىغلا بار ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، خاسان قالى ئۆز مەشۇغى بىلەن تۇنجى قېتىم مەخپى ئۇچراشقان يەرگە پۇتۇن مەھەللە بويىچە ئەڭ ئازادە يېڭى ئۆي سالدى، ئەر-خوتۇن ئىككىيلەن ئىناق-يېقىن ئۆتۇشۇپ، بالا-ۋاقىلىق بولدى. بۇگۈن

ئۇلارمۇ بىر-بىرلەپ چوڭ بولۇشۇپ، ھەرقايسىسى ئۆي-ئوچاقلىق بولۇشتى. ھازىر پەقەت مۇشۇ ئىككى قېرىلا ئۆي بېقىپ يېتىشاتىتى. شۇنداقتىمۇ بۇلارنىڭ تۇرمۇشى كۆڭۈللۈك، كۆڭلى ئازادە ئىدى. بوۋاي باغدىكى ئىشلارنى ئۇستىگە ئالغان، مومای بولسا ئۆي ئىشلىرىنى قىلاتتى. ياش ۋاقتلىرىدىكى بىر دەملىك قىزغىنلىق ئاللىقاچان ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، ئۆي ئىچى سۆرۈن كۆرۈنەتتى. شۇنداق، بۇ ئۇلارنىڭ قېرىلىق مەزگىلىدە...

يېگىت بىلەن قىز بىر بىرىگە چىڭ يېپىشىۋېلىشقان ئىدى. قېيىن دەرىخى شىلدىرلايتتى، بۇلاق سۈيى شىرىلداپ ئاقاتتى، دېمەك، بۇلار كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرىدىغان لەرزان مۇزىكا ئورۇنلاۋاتاتتى. بۇ مۇزىكا كىشىلەرنى مەپتۇن قىلاتتى، بۇگۈنكى ئاي نۇرىغا چۆمۈلگەن كىشىلەر ئۇنى ئىختىيارسىز قۇچاقلايتتى. ياق، ئۇ ناخشا ئېيتماقتا، ئۇنىڭ يېقىملىق ساداسى، كۆچ-قۇۋۋىتى ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلار ۋە چاچلىرى ئۇچتەك ئاقارغان قېرىلارنىڭ قەلبىگە بىۋاستە ئۇرۇلتتى.

(«سوۋېت ئەدەبىيات - سەنئىتى»
ژورنىلىنىڭ 1983 - يىللىق 5 - سانىدىن)

تەرجىمە قىلغۇچى: **ئەخمەتجان ھوشۇر.**
تەرجىمە مۇھەررىرى: **سەمەت دۇگايلى.**

بۇ سانداكى قىستۇرما رەسىملەرنى
تاشپولات قاسىم سىزغان.

مەسئۇل مۇھەررىرى: **ياسىن ھاۋازى**
مەسئۇل كوررېكتور: **مەريەم ئىسمائىل**

گۈلستان (5)
(ئەدەبىي تەرجىمىلەر مەجمۇئەسى)

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن تۈزۈلدى
ۋە نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇدىدا بېسىلدى
1985 ـ يىل 7 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىندى
1985 ـ يىل 7 ـ ئايدا بېيجىڭدا 1 ـ قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 1.20 يۈەن

花　坛

（5）

（文学译丛）

（维吾尔文）

民族出版社编辑出版　新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米1/32　印张：11

1985年7月第1版

1985年7月北京第1次印刷

印数：0001—8,000册　定价：1.20元

书号：M 10049（4）190

书号：M10049(4)190
定价：1.20元